

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI**

**İBNÜ'D-DEHHÂN EL-MEVSİLÎ, HAYATI
VE ARAP ŞİİRİNDEKİ YERİ**

MUHAMMED YUSUF ÖZBEK

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. SEDAT ŞENSOY**

KONYA-2024

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

DOKTORA KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed Yusuf ÖZBEK
	Numarası	148106083003
	Ana Bilim / Bilim	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ ARAP DİLİ VE BELAGATİ
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Sedat ŞENSOY
	Tezin Adı	İbnü'd-Dehhân El-Mevsîlî, Hayatı ve Arap Şiirindeki Yeri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan İbnü'd-Dehhân El-Mevsîlî, Hayatı ve Arap Şiirindeki Yeri başlıklı bu çalışma .../.../.... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	SEDAT ŞENSOY	
2	Prof. Dr.	MUHAMMET TASA	
3	Prof. Dr.	MUHİTTİN OKUMUŞLAR	
4	Prof. Dr.	İSMAİL HAKKI SEZER	
5	Dr. Öğr. Üyesi	YUSUF SAMİ SAMANCI	

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed Yusuf ÖZBEK		
	Numarası	148106083003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Arap Dili ve Belagati		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	İbnü'd-Dehhân El-Mevsîlî, Hayatı ve Arap Şiirindeki Yeri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Muhammed Yusuf ÖZBEK

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed Yusuf ÖZBEK		
	Numarası	148106083003		
	Ana Bilim / Bilim	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagati		
	Programı	Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Sedat ŞENSOY		
	Tezin Adı	İbnü'd-Dehhân El-Mevsilî, Hayatı ve Arap Şiirindeki Yeri		

Mısır topraklarının Eyyûbî hakimiyetine geçmesinden sonraki dönem olan Eyyûbî dönemde yaşamış ve 1289 beyit gibi bir hacmi muhtevî bir divan sahibi olan İbnü'd-Dehhân'ın, siyasî ve kültürel açıdan hayatının incelenmesi, ayrıca edebî birikimini ortaya koyduğu divanın tahlili, Eyyûbî Dönemi Arap Edebiyatı'na ışık tutacak bir çalışma olması bakımından önemlidir. Çalışmanın konusunu İbnü'd-Dehhân el-Mevsilî'nin hayatı, edebî kişiliği ve divanında yer alan şiirlerin muhteva ve üslup özelliklerinin tahlili oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, İbnü'd-Dehhân'ın ve şiirlerinin ilmî ve edebî değerini ortaya koymak, ayrıca söz konusu şairin şahsında dönemin ilmî, edebî, siyasî ve kültürel yapısı hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmaktır. Şairin ilmî ve kültürel değerini tespit için hayatı incelenmiş, şiirlerin tahlilinde, şairin hayatıyla ilgili bulunan verilerden faydalanılmıştır. Şairin divânı içinde yaşadığı çağın birçok olaylarını yansıtan bir ayna gibidir. Bu bakımdan onun divanı, dönemin olaylarını güvenilir bir şekilde kaydeden tarihî bir belge niteliği taşımaktadır. Özetle hicrî altıncı yüzyılda düşünce hareketine katılan şair İbnü'd-Dehhân el-Mevsilî, şahısları ve toplumları yerme alışkanlığına sahip olmadığını, bu tutumdan ve ruh halinden hiç hoşlanmadığını, olayların ve kişilerin olumsuz yönlerini görmezden gelip daha çok olumlu yönlerine odaklandığını, hoşgörülü ve pozitif bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Arap Şiiri, Eyyûbî Dönemi, İbnü'd-Dehhân el-Mevsilî

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Muhammed Yusuf ÖZBEK		
	Student Number	148106083003		
	Department	Basic Islamic Sciences / Arabic Language and Rhetoric		
	Study Programme	Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Sedat ŞENSOY		
	Title of the Thesis/Dissertation	İbnu'd-Dahhan al-Mawsili His Life and place in Arabic Poetry		

The political and cultural examination of the life of İbnu'd-Dahhan, who lived in the Ayyubid period, the period after the Egyptian lands came under Ayyubid rule, and who had a divan with a volume of 1289 couplets, as well as the analysis of his divan, in which he revealed his literary knowledge, is included in the book "Arabic Literature of the Ayyubid Period." It is important as it is a study that will shed light on the subject. The subject of the study consists of the life of İbnu'd- Dahhan al-Mawsili, his literary personality, and the analysis of the content and stylistic features of the poems in his divan. The study aims to reveal the scientific and literary value of İbnu'd-Dahhan and his poems and also to make a healthy evaluation of the scientific, literary, political, and cultural structure of the period in the person of the poet in question. The poet's life was examined to determine his scientific and cultural value, and the data about the poet's life was used to analyse the poems. The poet's divan is like a mirror that reflects many events of the age in which he lives. In this respect, his divan is a historical document that reliably records the period's events. In summary, the poet İbnu'd-Dahhan al-Mawsili, who participated in the intellectual movement in the sixth century Hijri, shows that he did not have the habit of criticising individuals and societies, that he did not like this attitude and mood, that he ignored the negative aspects of events and people and focused more on their positive aspects, and that he had a tolerant and positive personality.

Key words: Arabic Poetry, Ayyubid Period, İbnu'd-Dahhan al-Mawsili

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Şiir etkinlikleri Eyyübîler döneminde Şam bölgesinde oldukça güçlüdür. Bu dönemde şairlerin sayısı epeyce fazladır. Nitekim İbnü'd-Dehhân el-Mevsîlî (öl. 581/1185) de bu çağda Musul'da dünyaya gelmiştir. İbnü'd-Dehhân hayatının bir kısmında geçim sıkıntısı yaşamıştır. Bu sebeple, kendisi memleketi Musul'u terk etmek zorunda kalmıştır. Musul'dan Humus'a yerleşip orada müderris oluncaya kadar dönemin ordu komutanlarıyla iletişim kurmuş, onları şiirlerinde övmüş ve bu vesileyle Mısır ve Şam arasında gidip gelmiştir.

Bu çalışmada, İbnü'd-Dehhân'ın adı, doğumu, ailesi, eğitimi ve hocaları, seyahatleri, edebî kişiliği ve vefatı olmak üzere hayatı, muhteva bakımından ise şiirleri gazel, mersiye, hikmet ve tasvir başlıkları altında incelenmiştir. Şiirlerinde öne çıkan temalar bunlar olmakla birlikte kendisi vatana özlem duygusunu şiirlerinin çoğunda hissettirmekte ve gazelinde de veda ve yalnızlığın verdiği eleme dair tasvirlerini çokça kullanmaktadır. Mersiyesinde genel itibariyle yenilgiden ve sevincin yok oluşundan söz etmektedir. Hikmet şiirlerinde insanlardan şikâyet eder ve onlara güvenilmemesi noktasında tavsiyelerde bulunur. Doğayı tasvirinde yer yer vatanından uzak kaldığı için kara günlerinden ve sıkıntılarından şikâyet etmiştir. Medih şiirlerinde cihadın önemine vurgu yapmış ve Haçlılarla yapılan savaş tasvirlerine yer vermiştir.

Bu çalışmanın amacı ilk etapta İbnü'd-Dehhân'ın o dönemdeki siyasî ve kültürel açıdan hayatının incelenmesi, ayrıca edebî birikimini ortaya koyduğu divanının tahlili ve genel olarak şiirindeki üslubunu muhteva ve şekil yönünden tespit etmektir.

Bu çalışmanın başından itibaren değerli görüşleriyle her türlü yardım ve desteklerini esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Sedat ŞENSOY olmak üzere, Prof. Dr. Muhammet TASA ve Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR hocalarıma ve ayrıca çalışmanın başından sonuna kadar kıymetli görüşlerinden faydalandığım tüm hocalarım ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammed Yusuf ÖZBEK

Konya - 2024

İÇİNDEKİLER

Önsöz ve Teşekkür.....	v
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İBNÜ'D-DEHHÂN'IN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. İsmi, Doğumu ve Ailesi.....	12
1.2. Eğitimi ve Hocaları.....	14
1.3. Seyahatleri	15
1.4. Edebi Kişiliği	17
1.5. Eserleri	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. İBNÜ'D-DEHHÂN'IN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.1. Dîvânı.....	21
2.2. Muhteva Bakımından Şiirleri.....	28
2.3. Medih	28
2.3.1. Yöneticileri Medhi	29
2.3.1.1. Selâhaddîn-i Eyyûbî	29
2.3.1.2. el-Melikü'l-Âdil Nûreddin Mahmud b. Zengî b. Aksungur.....	48
2.3.1.3. Fadıl Kadı ebu Ali Abdurrahim el-Beysânî	56
2.3.1.4. Melik Kâhir Nâsıruddîn Muhammed b. Şirkûh	59
2.3.1.5. Musul Veziri Cemaleddin (El-İsfehânî)	68
2.3.1.6. Salih b. Rûzzîk	73
2.3.2. Hocalarını Medhi	94
2.3.2.1. Şerefüddîn b. Ebû asrûn	94
2.3.3. Diğer Medihleri.....	97
2.4. Gazel	102
2.4.1. Afif Gazel	102
2.4.2. Gazel-i Müzekker	113
2.5. Zühd ve Dinî Şiiler	122
2.6. Mersiye	129
2.6.1. Büyük Melik Turan Şah b. Eyyûb	130

2.6.2. Şihabüddin b. Asrûn	135
2.7. Fahr	143
2.8. Vatana Özlem	146
2.9. Şekvâ.....	154
2.10. Diğer Konular	159

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İBNÜ'D-DEHHÂN'IN ŞİİRİNDE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

3.1. Kasidenin Yapısı.....	163
3.1.1. Matla‘	169
3.1.2. Mukaddime	171
3.1.3. Tehallus.....	173
3.1.4. Hâtime.....	176
3.2. Edebî Üslûp.....	180
3.2.1. Anlatım Yöntemleri	181
3.2.1.1. Muhâvere/Diyalog Kurma.....	181
3.2.1.2. Mektuplaşma/Yazışma	184
3.2.1.3. İktibas ve Kur’ân-ı Kerîm’den Etkilenmesi	185
3.2.1.4. Tağmîn	190
3.2.2. Beyân Sanatlarıyla Süsleme.....	192
3.2.2.1. Teşbih	192
3.2.2.2. İstiare	195
3.2.2.3. Kinaye	198
3.2.3. Bedî‘ Sanatlarla Süsleme	201
3.2.3.1. Tıbâk (Tezâd) ve Mukâbele	202
3.2.3.2. Telmih	205
3.2.3.3. Cinas.....	206
3.2.3.4. Tasrî‘	207
3.2.3.5. Mübâlağa	209
3.2.3.6. İltifat, Söyleşme	210
3.2.3.7. Raddu’l-‘Acz Ala’ş-Şadr.....	211
3.2.4. Edebi Tasvir	213
SONUÇ	224
KAYNAKLAR	227

KISALTMALAR

b.	: İbn, bin
Bkz.	: Bakınız
bs.	: basım, baskı
b.y.	: Basım yeri yok
c.	: cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
h.	: Hicrî
m.	: Mîlâdî
Nşr.	: Neşreden
Thk.	: Tahkik eden
ö.	: Ölümü, vefat tarihi
S.	: Sayı
Trc.	: Tercüme eden
ty.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
v.dğr.	: Ve diğerleri
y.	: Yıl
y.y.	: Yüz yıl

TRANSKRİPSİYON

Bu çalışmada aşağıda verilen transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

Sesliler:

َ : e (kalın okunan harflerde a)	ُ : u	ي : î
ِ : i	آ، آء، آى : â	و : û

Sessizler:

ء : '	د : d	ض : đ	ك : k
ب : b	ذ : z	ط : t	ل : l
ت : t	ر : r	ظ : z	م : m
ث : s	ز : z	ع : 'e	ن : n
ج : c	س : s	غ : ğ	و : v
ح : ħ	ش : ş	ف : f	ه : h
خ : ħ	ص : ş	ق : k	ي : y

Yukarıda verilen transkripsiyon sisteminden farklı olarak harf-i ta'rifler, cümle başında da küçük harfle yazılmıştır. Harf-i ta'rif ile gelen kelimenin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir. Örneğin: *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve 'ş-Şâ'ir, en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l Kâhire*, İzâfet terkibi şeklinde bulunan ibarelerde (şahıs adı, kitap adı vb.) ve vasıl gerektiren yerlerde muzâf ile muzâfun ileyhin i'râbı yazıda gösterilmiştir. Örneğin: *et-Târihu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye (bi'l-Musil), Haridetü'l-Kaşr ve Ceridetü'l-A'sr: Kısmu Şu'arai's-Şam*, Türkçeye yerleşmiş kelimelerde transkripsiyon uygulanmamıştır. Örneğin: Abdullah, Abdulkadir, Hasan, İsmail ve Ramazan gibi meşhur bileşik isimler tek kelime halinde yazılmıştır.

GİRİŞ

KONU İNCELEMESİ VE İBNÜ'D-DEHHÂN'IN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

Çalışmanın bu bölümünde tezin konusu, amacı ve önemi, kullanılan yöntemler ve konuyla ilgili çalışmalar ele alındıktan sonra, siyasi, sosyal ve kültürel yönden İbnü'd-Dehhân'ın yaşadığı döneme genel bir bakış gibi başlıklar yer alacaktır.

1. Tezin Konusu

Çalışmanın konusunu İbnü'd-Dehhân el-Mevşilî'nin (521–581/1127–1185) hayatı, edebî kişiliği ve divanında yer alan şiirlerin muhteva ve üslup özelliklerinin tahlili oluşturmaktadır. Ayrıca dönemin Mısır'daki siyâsî otorite Eyyûbiler Devleti zamanında Arap edebiyatının durumu ve bu dönemde Arap şiiri konusu ele alınacak, bu dönemin şiir anlayışına örnek olması bakımından İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerinin, edebî değeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. Amaç ve Önemi

Mısır topraklarının Eyyûbî hakimiyetine geçmesinden sonraki dönem olan Eyyûbî Dönemi Arap edebiyatı, edebiyat tarihi kitaplarında diğer dönemlere nazaran şairlerin sayısının arttığı, fakat seçkin ve kaliteli şiirin azaldığının ifade edildiği bir dönem niteliğindedir. Bu açıdan söz konusu dönemde yaşamış ve 1289 beyit gibi bir hacmi muhtevî bir divan sahibi olan İbnü'd-Dehhân'ın, siyasî ve kültürel açıdan hayatının incelenmesi, ayrıca edebî birikimini ortaya koyduğu divanının tahlili, Eyyûbî Dönemi Arap Edebiyatı'na ışık tutacak bir çalışma olması bakımından önemlidir. Çünkü İbnü'd-Dehhân gibi, divan sahibi olan Arap bir şairin varlığı, yaşadığı dönem olan Eyyûbî Dönemi'nde de Arap dili ve edebiyatına önem verildiğinin ve söz konusu dönemde de Arap dili ve edebiyatı alanında kıymetli eserlerin verildiğinin ispatı niteliğindedir.

Bir şiirde sadece duygu yüklü sanatsal ifade ve temalar değil, aynı zamanda yazıldığı dönemin siyasî ve kültürel durumu, yazıldığı coğrafyanın özellikleri gibi unsurlar da bulunur. İbnü'd-Dehhân'ın divanındaki şiirler de, o dönemin siyasî

durumu hakkında önemli bilgiler veren tarihî vesîka niteliğindedir. Ayrıca, İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerini inceleyerek o dönemdeki Mısır, Suriye bölgesinin ve bu bölgede yaşamakta olan toplumun Eyyûbî Devleti'ndeki yeri ortaya konulmuştur.

Doktora tez konusu olarak bu konunun seçimindeki amaç, yukarıda açıklanan hususlar gereği, İbnü'd-Dehhân'ın ve şiirlerinin ilmî ve edebî değerini ortaya koymak, ayrıca söz konusu şairin şahsında dönemin ilmî, edebî, siyasî ve kültürel yapısı hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmaktır.

3. Yöntem

Bu çalışmada, klasik Arap edebiyatı şiir şerhi geleneği ve aynı zamanda modern şiir inceleme ve tahlil metotları kullanılmıştır. Bir şiirin değeri ve edebî güzelliği, şairinin şiirde yeterliliğiyle ve birikimiyle paralellik arz eder. Bu sebeple ilk olarak şairin ilmî ve kültürel değerini tespit için hayatı incelenmiş, şiirlerin tahlilinde, şairin hayatıyla ilgili bulunan verilerden faydalanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde şairin hayatı ve edebî kişiliği incelenmiş, ikinci bölümünde şiirler muhteva yönünden incelenmiştir. Şiirlerde ele alınan konu ve işlenen temalara göre şairin şiirleri tasnif edilmiştir. Ayrıca bu bölümde şairin anlatım özellikleri, şiirde verilen tema veya temaların duygu ve ifade açısından yeterliliği tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde şiirler beyân ve bedî' ilimlerindeki esaslara göre üslup açısından değerlendirilmiş, şiirlerdeki sanatlar ve şiirlerin edebî değeri ortaya konulmuştur. Bu bölümde ayrıca şairle aynı dönemde yaşamış diğer şairlerin şiirlerinden ve klasik dönem şiirlerinden örneklerle bu çalışmaya konu olan İbnü'd-Dehhân'ın şiirleri arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu sayede dönemindeki diğer şairlere ve Cahiliye şiirine nazaran, İbnü'd-Dehhân'ın şiir alanında getirdiği yenilikler belirtilmiş, gerek döneminin şiiri ve gerek Cahiliye şiiriyle olan benzerlikleri ve etkilenmiş ise örnekleriyle durum ortaya konulmuştur. Yine bu bölümde İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerinde ayetlerden ve hadislerden iktibaslar örnekleriyle belirtilmiştir. Çalışmanın olgunlaşması ve şekillenmesi açısından şiir çalışması ve divan incelemesi

türünde ülkemizde yapılmış olan dipnotta listelenen bazı araştırmalar¹ örnek alınmaya gayret gösterilmiş ve bu inceleme sonucu elde edilen bilgiler çerçevesinde bu araştırmaya özgünlük kazandırılmaya çalışılmıştır.

4. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar

İbnü'd-Dehhân hakkında ve şiirlerine dair Arap dünyasında tez ve makaleler yayımlanmıştır. Ancak incelemeler sonucu ülkemizde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Nitekim çalışmanın ana kaynağını İbnü'd-Dehhân'ın dîvân'ı teşkil etmiştir. Söz konusu dîvân, Abdullah el-Cebûrî tarafından tahkik edilip hazırlanmış ve 1968 yılında Bağdat Matba'atü'l-Ma'ârif'te basımı gerçekleştirilmiştir.

Nitekim araştırmanın giriş bölümünde İbnü'd-Dehhân'ın yaşadığı dönem ile ilgili dönemin siyasî, sosyal ve kültürel yapısı ve tarihi ile ilgili bilgilerin derlenmesi konusunda Yâ'kût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân*'ı, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*'i, el-Makdisî'nin, *Ahşenü't-Tekâsîm fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*'i, İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fî't-Târih*'i, Ramazan Şeşen'in, *Selâhaddin Devrinde Eyyübüler Devleti* gibi eserlerden yararlanılmıştır.

Yine araştırmada İbnü'd-Dehhân'ın hayatına dair inceleme yapılırken Bâ

¹ Muhammet Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri* (Konya: Adal Ofset, 2007); Muhammet Tasa, *Ahmet b. Şahin el-Kıbrısı ve Şiirleri* (Konya: Adal Ofset, 2013); Sedat Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bürînî ve Dinî Şiirleri*, (Konya: Palet Yayınları, 2019) Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017); Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017); İbrahim Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), Selçuk Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yusuf el-Esir ve Şiiri* (Konya: Palet Yayınları, 2019); Orhan İyışenyürek, *Abdullah eş-Şebravi ve Şiiri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); İsmail Ekinci, *Abdulgani b. İsmail en-Nablusi ve Divanu'l-Hakaik ve Mecmu'u'r-Rekaik İsimli Eseri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Ramazan ŞAHİN, *Osman Bektaş el-Mevşîlî ve Şiiri*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Ramazan Bezci, *Muhammed Emin ez-Zilevî ve Divanı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Mehmet Zahid Çokyürür, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden el-Habsî el-Ummânî* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2021); Ramazan Özkal, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerden Muhammed Emin el-Muhibbi ve Şiirleri* (Konya, Palet Yayınları, 2023); Abdullah Esat Bağcı, *Arap Şairlerinden Ebu'l-Bahr el-Hattî ve Şiirleri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023); Mohammad Mohammadi, *Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Bir Portre İbn Matuk ve Şiirleri* (Konya, Palet Yayınları, 2024); İzzettin Bilgehan, *18. Asır Arap Şairlerinden el-Emîr es-San'ânî ve Dîvânı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023); Fatih Yavaş, *Muhyiddin İbnu'l-Arabi ve Divanı*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

Maḥreme'nin (ö. 947/1540) *Kılâdetu'n-Nahr fî Vefeyâti A'yâni'd-Dehr*'i, İbn A'sâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu Dimaşk*'ı, İbn Ḥallikân'ın (ö. 681/1282) *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*'ı, ez-Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-(Tabakâtü'l-) Meşâhîr ve'l-A'lâm*'ı ve aynı şekilde *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*'sı, eş-Şafedî'nin (ö. 764/1363) *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*'i, İsmail Paşa Bağdâdî'nin (1839-1920) *Hediyetu'l-ârifîn esmâu'l-muellifîn ve âşâru'l-muşannifîn*'i, ez-Ziriklî'nin (ö. 1976) *el-A'lâm*'ı, Ömer Rıza Keḥḥâle'nin (ö. 1987) *Mu'cemü'l-müellifîn*'i, Abdurrahman Afif'in *Mu'cemu's-Şua'râ Abbâsiyyîn*'i ve er-Raḳîb'in *Şua'râ Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî* gibi eserlerinden istifade edilmiştir.

Şiirlerin muhteva ve edebî üslup yönünden incelenmesinde Arap edebiyatı ve eleştirisine dair ilk dönemde telif edilmiş olan bazı eserler, en çok müracaat edilen kaynaklar olmuştur. Nitekim el-Câhız'ın (ö. 255/869) *el-Beyân ve't-Tebyîn*'i, yine onun *el-Ḥayevân*'ı, Hasan b. Abdillâh el-'Askerî'nin (ö. 382/992) *el-Maşûn fi'l-Edeb*'i, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin (ö. 400/1009'dan sonra) *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*'i, Ebû Şâme el-Maḳdisî'nin (ö. 665/1267) *Kitâbu'r-Ravzateyn fî Aḥbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Şalâhiyye*'si, Ebu'l-Ferec Ḳudâme b. Ca'fer'in (ö. 337/948) *Naḳdu's-Şir*'i, İbn Reşîḳ'in (ö. 456/1064) *el-'Umde*'si gibi eserlerden yararlanılmıştır.

Ayrıca şiirlerdeki kelime, ıstılah ve bazı özel terimlerin anlaşılması ve doğru tercüme edilmesi için el-Ḥalîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbü'l-'Ayn*'ı, Ezherî'nin (ö. 370/980) *Tehzibü'l-Luga*'sı, el-Ḥamevî'nin (ö. 626/1229) *Mu'cemü'l-Buldân*'ı, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab*'ı, el-Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Ḳâmûsü'l-Muḥîṭ*'i ve ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*'u gibi temel klasik sözlükler yararlanılan kaynaklar arasındadır. Netice olarak araştırmada İbnü'd-Dehhân'ın kendi divanı başta olmak üzere olabildiğince temel kaynaklar kullanılmaya gayret edilmiştir.

5. Konuyla İlgili Çalışmalar

Çalışmalar neticesinde konuyla ilgili olarak yayın yılına göre sıralanmış olan aşağıdaki çalışmalar tespit edilmiştir:

1. Reşid, Nâzım, “İbnü’ d-Dehhân - eş-şa‘iru’ l-veşşâhu” *el-Mevrid, Mecelletun Turâsiyyetun Faşliyyetun*, Bağdat: 1985, XIV, sayı 1, s. 66-76.

Musul Üniversitesi – Edebiyat Fakültesinde Dr. Nâzım Reşid “İbnü’ d-Dehhân - eş-şa‘iru’ l-veşşâh” başlığıyla çalışmıştır.

2. Gîtâs, Munâ Fehmâ Muhammed, *İbnü’ d-Dehhân el-Mevşili Hayâtühü ve Şi’ ruhü*, Mısır: Cami’ at’ül-Ezher, (basılmamış yüksek lisans tezi), 1997.

Bu çalışma Mısır Ezher Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak çalışılmış fakat elektronik ortamda çalışmayla ilgili yukarıda yazılanlardan öte başka hiçbir paylaşım yapılmamıştır. Nitekim çabalar neticesinde eserin yazarına ulaşılmasına rağmen söz konusu çalışmayla alakalı hiçbir bilgi elde edilememiştir.

3. er-Rakîb, Şefîk Muhammed Abdurrahmân’ın *Şua’ râ Şâmiyyûn fi’ l- ‘Aşri’ l-Eyyûbî*, Ürdün: Dâru Yâfâ el-İlmiyye li’ n-Neşri ve’ t-Tevzî‘, I. baskı., 2009.

Bu çalışmada ilk sırada İbnü’ d-Dehhân olmak üzere Eyyûbîler döneminde yaşamış olan yedi şair ele alınmıştır. Çalışmada şiirlerdeki kişisel ve genel eğilim ve öne çıkan sanatları analiz etmeye çalışmıştır.

4. el-Hâtûnî, Miqdâd Halil Kâsım, “eş-Şûretu’ ş-Şi’riyyeh ‘inde İbnü’ d-Dehhân el-Mevşili”, *Âdâbü’ r-Râfidîn*, Irak: Musul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 2014, LXIX, s. 173-206.

Makale, Miqdâd Halil Kâsım el-Hâtûnî tarafından *eş-Şûretu’ ş-Şi’riyye ‘inde İbnü’ d-Dehhân el-Mevşili* başlığı altında kaleme alınmıştır. Makalede, beyân ilmi, teşbih, istiare, kinaye sanatları yönünden ve ayrıca duyusal, görsel ve işitsel gibi tasvir yönünden İbnü’ d-Dehhân’ın şiirlerini incelemiştir.

5. Kanber Bilal Ahmed, *eş-Şûretu’ l-Fenniye fi ş’iri İbnü’ d-Dehhân el-Mevşili*, Mısır: Manşure Üniversitesi, (basılmamış yüksek lisans tezi), 2015.

2015 yılında Mısır Manşure Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde yüksek lisans tezi olarak çalışılmış ancak ilk on sayfası dışında içeriğine tam olarak ulaşılammıştır.

6. Cübeyr, Ali Abd el-Hüseyin, “el-Bunyetu’ l-ikâ’iyye fi ş’iri İbnü’ d-Dehhân el-Mevşili”, *Mecelletun Kulliyetu’ t-Terbiyyetu’ l-Esâsiyye li’ l-Ulûmi’ t-Terbeviyye*

ve'l-İnsâniyye / Babil Üniversitesi Irak: Kadisiye Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 2017, XXXIV, s. 589-600.

Yazar Ali Abd el-Hüseyin Cübeyr tarafından *el-Bunyetu'l-ikâ'iyye fî ş'iri İbnu'd-Dehhân el-Mevşili* başlığı altında bir makale çalışması yapılmıştır. Yazar makalesinde İbnü'd-Dehhân'ın şiirine özgü olan ritmik oluşumların tespit edilmesi için vezin ve kafîye yönünden 10 sayfalık bir çalışma yapmıştır. Nitekim kendisi, şairin yedi bahir üzere şiir yazdığını belirtmiştir.² Fakat çalışmalar neticesine göre şair dokuz bahir üzere şiir yazmıştır. Sonuç olarak şair ve divanı hakkında yayın yılına göre yukarıda sıralanan çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar göz önüne alındığında ise tezleri çaba gösterilmesine rağmen içeriğini inceleme fırsatı elde edilmediği iki yüksek lisans tezi dışında kapsamlı bir çalışma yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple içeriğine ulaşılabildiği kadar yapılan çalışmalardan da yararlanarak kapsamlı bir tez çalışması ortaya konmaya çalışılmıştır.

6. İbnü'd-Dehhân'ın Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

6.1. Siyâsî Durum

İbnü'd-Dehhân, Eyyûbî dönemi (1171-1462) şairlerinden olup Eyyûbîler ise, Ortadoğu, Mısır, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika'da hüküm süren bir Türk devletidir. Adını, hanedanın kurucusu Selâhaddin Yusuf b. Eyyûb'un babası Necmeddin Eyyûb b. Şâdî'den alan Eyyûbîler Zengîler'in bir devamıdır. Adını, hanedanın kurucusu Selâhaddin Yusuf b. Eyyûb'un babası Necmeddin Eyyûb b. Şâdî'den alır. Eyyûbî ailesi, Türk, Kürt ve Araplardan oluşur. Güvenilir bir kaynak, Eyyûbîler'in Hezbâniyye Kürtleri'nin Revvâdiyye aşiretinden geldiğini söylüyor. Revvâdîler'in atası Revvâd b. Müsennâ el-Ezdî, Yemen Araplarından olup 141 (758) yılında Basra'dan Abbâsî Halifesi Ebü Ca'fer el-Mansûr tarafından Azerbaycan'a gönderilmiştir. Bu bölgedeki Hezbâniyye Kürtleri ile karışan Revvâdîler, 1100'lerin ikinci yarısında Selçuklular'ın hizmetine girerek Türk-Kürt-Arap karışımı haline gelmişlerdir. Eyyûbîler ilk olarak 525 (1131) yılında Musul Atabegi İmâdüddin Zengi tarafından Tikrît yakınında Abbâsî Halifesi Müsterşid Billah ile Karaca Sâkî

² Cübeyr, Ali Abd el-Hüseyin, "el-Bunyetu'l-ikâ'iyye fî ş'iri İbnu'd-Dehhân el-Mevşili", *Mecelletun Külliyyetu't-Terbiyyetu'l-Esâsiyye li'l-Ulûmi't-Terbeviyye ve'l-İnsâniyye / Babil Üniversitesi Irak: Kadisiye Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 2017, XXXIV, s. 590.*

tarafından yenilmiştir. Bu yenilgiden sonra, Tikrît Valisi Necmeddin Eyyûb, Zengi ile Eyyûbîler arasındaki dostluğun gelişmesine yardımcı olmuştur. Çok geçmeden, Eyyûbîler Selahaddin'in doğduğu yıl (532/1137-38) Tikrît'ten Musul'a giderek Zengi ile işbirliği yapmıştır.³

Ayrıca Orta çağ'da el-Cezîre bölgesinin doğu kısmını oluşturan Diyârrebîa'nın merkezi olan Musul, Dicle nehrinin batı (sağ) kıyısındadır. Arapça vasl (ulaşmak, kavuşmak) kökünden gelen ve Musul'un aslı olan "kavşak" anlamına gelen "Mevsıl" adının verilmesi, şehrin kurulduğu zamanlarda çeşitli kervan yollarının veya Dicle ile bazı kollarının birleşmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır.⁴ Mağdisî, şehrin eskiden Havlân olarak bilindiğini ve Araplar onu imar edip bir ordugâh-şehir haline getirdikten sonra adını Mevsıl olarak değiştirdiğini söylüyor.⁵ Yâkût el-Hamevî ise Hamza el-İsfahânî'den naklen, şehrin Sâsânîler döneminde adının Neverdeşîr olduğunu ve el-Cezîre ile Irak, Dicle ile Fırat ve Sincâr ile Hadîse'yi birbirine bağladığı veya Mevsıl adlı bir hükümdar tarafından kurulduğunu söylüyor.⁶ Şehrin tesis tarihi ve Eskiçağda var olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İran kaynakları, II. Hüsrev veya onun bir valisi tarafından kurulduğunu söylüyor. Bununla birlikte, çoğu insan ikinci yüzyılda bugünkü Musul'un yakınında, eski Asur İmparatorluğu'nun başşehri Ninevâ'nın karşısında bir Hristiyan kolonisi olduğunu düşünüyor. Bu koloni daha sonra Bizans'ın Asur Piskoposluğunun merkezi olmuş ve İslâm'ın hakimiyetine kadar Hristiyan kimliğini korumuştur.⁷

Ayrıca şairin komutanlarına methiyeler yazdığı ve kısa bir süre orada yaşadığı Mısır, en önemli İslam bölgelerinden biridir. Urfa, Antakya ve Trablus gibi Orta Doğu'nun önemli şehirlerinin yanı sıra İslam dünyasının merkezi olan Kudüs, Haçlıların eline düşmesiyle sürekli olarak savaşa neden olmuştur. Bu savaşta Selçuklular ve onların ardından Zengîler ve Eyyûbîler önemli bir rol oynar ve büyük

³ Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul, 1983, s. 411- 418; Şeşen, Ramazan, "Eyyûbîler", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 20.

⁴ el-Hamevî, Şihabuddîn Ebû Abdillâh Yâ'kût b. Abdillâh er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II. Baskı, Beyrût: Dâru Şâdır, 1977, V, 223.

⁵ el-Mağdisî, Muhammed b. Ahmed, *Ahşenü't-Teķâsîm fî Ma'rifeti'l-Eķâlîm*, Leiden: Brill, 1906, 138-139.

⁶ el-Hamevî, Yâ'kût, *Mu'cemu'l-Buldân*, V, 223.

⁷ es-Sakkâr, Sâmî, "Musul", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 362.

başarılar elde etmişlerdir. Bu üçlü halka, Haçlıların sahil şeridine hapsedilmesini ve içlerine sızmasını engellemiştir. İmadeddin Zengî'nin oğlu Nûreddin Mahmud ve Selâhaddîn, Kuzey Şam'da başlattığı başarılı operasyonları sürdürmüştür. Haçlıların saldırılarından etkilenmeyerek kuzeydeki Nûreddin'nin yanı sıra güneyden Mısır yönetimini ele geçiren Selâhaddîn de ekleniyor ve Haçlılar iki taraftan kuşatılmış oluyor. Daha önceki çabalarından başarısız olan Haçlılar taarruzun yönünü Mısır'a çevirmişler, Nûreddin ve Selâhaddîn yönetiminde güçlü bir Mısır tarafından tehdit edilmişlerdir. Ayrıca Mısır'da güçlü bir yönetime izin vermemek için Haçlılar buraya gelmişlerdir. Hedefleri, ülkeyi ele geçirmek, Şam'daki topraklarını ele geçirmek ve daha da ileri giderek Orta Doğu'ya girmektir. Bu, Mısır'ın dünya ticaret yollarının önemli bir kavşak noktasında olması ve özellikle Orta Doğu'da kalıcı bir ilerleme sağlamak için stratejik öneme sahip olmasının bir sonucudur.⁸

Ayrıca Eyyübîler, (559-564/1164-1169) yıllarında Mısır'a yaptıkları seferlerle tarihte önemli bir rol oynamıştır. Bu sırada Mısır'da vezirlik görevini bırakan Fâtımî Veziri Şâver b. Mücîr, Nûreddin Mahmud Zengî'den yardım istemiştir (558/1163). İki taraf, Zengî'nin Şâver'e yardım etmesi karşılığında Mısır'da söz sahibi olacağı konusunda anlaşmış ve (559/1164) yılında Nûreddin Mahmud Zengî, yeğeni Selâhaddin ile birlikte Şîrkûh'u Mısır'a göndermiştir. Bu sefer Mısır'ın zenginliğini gören Şîrkûh, buranın kolayca ele geçirilebileceğini düşünmüş ve üç yıl sonra Şîrkûh Mısır'a bir sefer daha yapmış ancak başarısız olmuştur. 564'te (1168-1169) Fâtımî Halifesi Âdîd-Lidînellâh ve veziri Şâver, Haçlıların Mısır'ı işgal etmeleri üzerine Nûreddin Zengî ile Şîrkûh'tan yardım istemiş ve Mısır'ın yardımına giden Şîrkûh, büyük çoğunluğu Türklerden oluşan 7000 civarındaki süvari birliğini ele geçirmiş ve 17 Rebûlâhir 564 (18 Ocak 1169) tarihinde Fâtımî Halifesi Âdîd-Lidînellâh tarafından vezir tayin edilmiştir. Kendisi vezir tayin edildikten iki ay sonra vefat etmiştir. Yeğeni Selâhaddîn, ordu komutanları tarafından başkumandan olarak atanarak Halife Âdîd-Lidînellâh onu amcasının yerine alıp vezir yapmıştır. Böylece Selâhaddîn, 25

⁸ Kılıç, Mustafa, Haçlıların Dimyat Muhasaraları ve Eyyübîlerin Mücadeleleri, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (2007), sayı: 4 s. 414.

Cemâziyelâhir 564 (26 Mart 1169) tarihinde Mısır ordusu başkumandanı ve Fâtımî veziri olmuştur.⁹

Selâhaddin'in sağlığında el-Melikü'l-Efdal, Dımaşk'ta büyük sultan olmuştur. Efdal yumuşak olduğu için hem emîrler hem de halk onu seviyordu. Bununla birlikte, zayıf karakterli, sık sık içki içen ve eğlenceye kendini kaptıran bir kişiliğe sahipti. Bilhassa veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîrin'in etkisi altındaydı. Selâhaddin'in yakınındaki önemli insanlar bu nedenle daraltıldı. Bazıları Mısır'a el-Melikü'l-Azîz'e, diğerleri Halep'e el-Melikü'z-Zâhir'e gitmiştir. Bu devlet adamlarının ve el-Melikü'l-Âdil'in kışkırtması üzerine Azîz, Efdal'in elinden Dımaşk'ı almaya karar vererek onu Dımaşk'ta savunmuştur. Efdal amcası el-Melikü'l-Âdil'in yardımına ihtiyacı vardı. Böylece Efdal'ın iki kez Adil tarafından kurtarılmış, Azîz ve Âdil 1196 yılında el-Melikü'l-Efdal'dan Dımaşk'ı almış ve el-Melikü'l-Azîz büyük sultan ilan edilmiştir.¹⁰

Şair, doğu İslâm dünyasının parçalanmış olduğu bir zamanda doğmuş ve bu süre zarfında ortak bir lider ortaya çıkmamış ve birlik sağlanamamıştır. Her vilayette komşusuna karşı saldırgan bir tavır sergileyen, ona tuzak kuran ve başına bela gelmesini bekleyen bir emir bulunmaktaydı. Böylece arzu ve heveslerinin esiri olarak ona karşı saldırılar planlayacak, ganimetler elde edecek ve orayı talan edecek, geride kan, ateş ve yıkım bırakacaktı. Bu sırada Batı, en zayıf ve dışarıda olanları desteklemiş, durumlarını düzeltmiş, açıklarını kapatmış ve bütün zenginliklerini ve varlıklarını göz önünde bulundurarak, çökmekte olan doğuya saldırmaya hazırlanıyordu. Abbasiler, onların ilerlemelerini durduramayacak kadar zayıf olmuş Batı ordularına karşı koyamayacak kadar bitkin olmuştur.¹¹ Kısacası Selâhaddîn-i Eyyûbî (ö. 589/1193) hayattayken şair 581/1185 tarihinde vefat etmiştir.

⁹ Şeşen, *Selâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, s. 33- 36); Şeşen, "Eyyûbîler", XII, 20.

¹⁰ İbnü'l-Eşîr el-Cezerî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdusselam Tedmûri, I. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabi, 1997, XII, 121-123; Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Turkî el-Avnî el-Bağdâdî (ö. 654/1256), *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-A'yân*, Haydarâbâd-Dekken: Meclis Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1952, VIII/2, s. 654-656; Şeşen, "Eyyûbîler", XII, 21.

¹¹ Reşid, Nâzım, "İbnü'd-Dehhân - eş-şa'iru'l-veşşâh" *el-Mevrid, Mecelletun Turâsiyyetun Faşliyyetun*, Bağdat, 1985, XIV, sayı 1, s. 66.

6.2. Sosyal ve Kültürel Durum

Eyyûbîler döneminde Şam bölgesinde şiir oldukça yaygınlaşmıştır. Şairler olağanüstü bir şekilde çoğalmıştır. İmâdüddin el-İsfahânî (ö. 597/1201) *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü'l-aşr* adlı eserinin eş-Şâm bölümünde yüz otuz şairin biyografisi anlatılmıştır. Bu şairlerin çoğu hicrî altıncı yüzyılın başından kitabın telif edildiği zamana, yani bu yüzyılın sekseninci yılına kadarki şairleri kapsamaktadır. İbnu's-şaa'r el-Mevşilî de *Ukûdü'l-Cümân min Şuarâi'z-Zemân* adlı kitabında Eyyûbîler döneminde yaşamış olan onlarca Şam'lı şairin biyografisini yazmıştır. Kaynaklar, Şam'lı şairlerin divanlarının büyük bir kısmına işaret etmiştir. Bunların bazıları bize rivayet yoluyla ulaşmış ve büyük bir kısmı ise halen kayıptır.¹²

Haçlılar, Müslüman Arap toplumuna yönelik tehdit oluşturuyordu. Bu tehdit sonucunda, işgal edilen topraklardaki kitapların yakılması ve kütüphanelerin yok edilmesi yoluyla tedvin edilmiş olan Arap kültürünün bir parçası fiilen yok edilmiştir. İşte bu durum, belki de bu kültüre daha sıkı bir şekilde meyletmeye ve daha fazla özen göstermeye yol açmıştır. Bu, Ümmetin kültürüne yönelik yabancı tehdidine karşı bir reaksiyon olarak değerlendirilebilir.¹³ Eyyûbîler, hakim olduğu bölgede medreseler kurarak Müslümanları ilmî olarak ilerletmeye çalışmıştır. Aynı şekilde, Suriye, Irak, Mısır, Suudi Arabistan, Libya gibi geniş ülkelerde çok sayıda medrese inşa etmişler ve bugünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde de çok sayıda eğitim kurumu inşa etmişlerdir. Eyyûbî sultanları, başta Mısır ve çevresi olmak üzere Yakındoğu'da medreseler kurmuş Kahire, Dimaşk, Kudüs, Halep vb. şehirlerde ilim merkezleri haline gelmiştir. Urfa'daki Eyyûbî ve Halilürrahman medreseleri, bölgenin aydınlanmasında ve ilmî alanda ilerlemesinde büyük bir rol oynamıştır.¹⁴

Aynı şekilde Musul'da, âlim, edip, fakih, doktor, tarihçi, coğrafyacı vs. kalem erbabından birçok öncüleri yetiştirmiştir. Bu kimselerden birçoğunun eserleri zamanın musibet ve belalarından korunmuştur. Günümüzde bu eserler doğu ve batıdaki

¹² er-Rakîb, Şefîk Muhammed Abdul Rahman, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-A'sri'l-Eyyûbî*, Ürdün: Dâru Yâfâ el-İ'lmîye li'n-Neşri ve't-Tevzî', I. Baskı., 2009, s. 5-6.

¹³ Reşid, *el-Mevrid*, s. 74.

¹⁴ Demir, Ahmet, Medreselerin Gelişmesinde Eyyûbîlerin Rolü, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)* Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, II/1.

uluslararası kütüphanelerde dağılmış vaziyettedir. Bunun yanı sıra bunların bir kısmı da Arap coğrafyasındaki kütüphanelerde, özellikle de Musul'daki Vakıflar Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Söz konusu dönemde meşhur edebiyatçı Ebu Temmâm'ın yanı sıra onlarca şair yetişmiştir. Örneğin, Muhalled b. Bekkâr, es-Seriyy er-Rifâ, İbn Hamdân, İbn Müsehher, İbn Ebu Asrûn, İbnü'l-Erdahl, İbnü'l-Halâvî, İbn Zeylâg, İbn Adlân, İbn Danyal ve araştırma konusu olan şair İbnü'd-Dehhân gibi kimseler bunlar arasındadır.¹⁵

¹⁵ Reşid, *el-Mevrid*, s. 66.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İBNÜ'D-DEHHÂN'IN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Çalışmanın bu bölümünde İbnü'd-Dehhân'ın ismi, doğumu ve ailesi, eğitimi ve hocaları, seyahatleri, edebî kişiliği, eserleri ve vefatı hakkındaki bilgilere yer verilecektir.

1.1. İsmi, Doğumu ve Ailesi

İbnü'd-Dehhân'ın tam adı Abdullah b. Esa'd b. Ali b. İsa b. Ahmed'dir. Memleketinden dolayı el-Mevşilî nisbesiyle anıldığı gibi, Humus'a hicret ederek gittiği ve bir süre orada yaşadığı için kendisine ayrıca el-Humusî de denir. İbn Asâkir ve ez-Zehebî onun Şâfîî olduğunu aktarmışlardır. Şairin iki künyesi vardır. Bunlar İbnü'd-Dehhân ve Ebü'l-Ferec'dir. İlk künyesiyle daha çok meşhurdur.¹⁶ Babasının icrâ ettiği meslek dolayısıyla kendisine böyle denmiş olması muhtemeldir. Ayrıca bazı kaynaklar, Mühezzebüddîn lakabını da zikretmişlerdir. Bu lakap, kısaltılarak el-Mühezzeb şeklinde de kullanılmaktadır.¹⁷

Kaynaklar tarandığında doğumuna ilişkin neredeyse hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Bazı kaynakların aktardığına göre İbnü'd-Dehhân Musul'un kenar mahallelerinin birisinde dünyaya gelmiş olup altmış sene yaşamış ve 581 yılında vefat etmiştir. Bu durumda kendisi hicrî 521 yılında dünyaya gelmiş olmaktadır.¹⁸ Ailesi ve ailesinin statüsü ve sosyal durumu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Aynı şekilde onun çocukluğu ve hayatının ilk dönemleri konusunda da kaynaklarda bir bilgi

¹⁶ İbn Asâkir, Ebû Kâsım Ali b. Hasan b. Hebbe b. Abdullah b. Asâkir (ö. 571/1176), *Târîhu Dimaşk*, thk. Muhibuddin Ebû Said Ömer b. Garame el-Umrevî, Beyrût: Dâru'l-Fikir, 1995, XXVII, 82; İbnü'l-Eşîr, İzzuddin Ebû'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ömer Abdusselam Tedmuri, Beyrût: Daru'l-Kitabi'l-'Arabi, I. Baskı, 1997, X, 14; ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût vd, Beyrût, 1985, 3. b, XXI/176; ez-Zehebî, Şemsüddîn, *Tarihü'l-İslam ve Vefeyati'l-Meşahiri ve'l-A'lam*, thk. Ömer Abdusselam Tedmuri, Beyrût: Daru'l-Kitabi'l-'Arabi, 1987, XLI, 108; İsmail Paşa Bağdadî (1839-1920), *Hediyyetu'l-'Ârifin Esmâu'l-Muellifin ve Âsârü'l-Muşannifin*, Beyrût: Dâru İhyai't-Turasi'l-'Arabi, 1951, II/6-7.

¹⁷ İbn Hallikân, Ebu'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 681/1282), *Vefeyâtu'l-'Ayân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân*, thk: İhsan Abbas, Beyrût: Dâru Şâdir, 1994, III, 57; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 9.

¹⁸ er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 9.

bulunmamaktadır. Ancak hayatının ilk dönemlerinde ve çocukluğunda geçimini sağlamak için çalıştığı, âlimlerin halkalarına ve ediplerin mekânlarına sıklıkla gittiği nakledilmiştir.¹⁹ Geçimini sağlamak için bazı devlet adamlarına medhiye yazmıştır. Örneğin Alevîlerin Musul'daki lideri Şerif Ziyâeddin Ebi Abdillah Zeyd b. Muhammed'e etkili bir şiir yazdığı aktarılmıştır.²⁰

İbnü'd-Dehhân sadece devlet adamlarına değil annesi ve eşi gibi çok yakınları için de şiir söylemiştir. İbn Hallikân'ın eserinde zevcesine yazdığını iddia ettiği, fakat divanın muhakkikinin Musul'dan çıkarken annesine hitaben yazdığını belirttiği şiiri şöyledir:²¹ (Basît)

1	وَدَاتَ شَجْوٍ أَسَالَ الْبَيْتُ عِبْرَتَهَا	قَامَتْ	تُومَلُ	بِالتَّفْنِيدِ	إِمْسَاكِ
2	لَجَتْ فَلَمَّا رَأَيْتَنِي لَا أُصِيحُّ	هَهَا	بَكَتْ	فَأَقْرُحُ	قَلْبِي جَفْنُهَا
3	قَالَتْ وَقَدْ رَأَتْ الْأَجْمَالَ مُحْدَجَةً	وَالْبَيْتُ	قَدْ جَمَعَ	الْمَشْكُورُ	وَالشَّكَايِ
4	مَنْ لِي إِذَا غَبَّتْ فِي ذَا الْعَامِ قُلْتُ لَهَا	اللَّهُ	وَابْنُ	عُبَيْدِ اللَّهِ	مَوْلَاكِ
5	لَا تُجْزَعِي بِإِنْجَبَاسِ الْعَيْثِ عَنْكَ فَقَدْ	سَأَلْتُ	نَوْءَ	الثَّرِيَّا	صَوَّبَ
					مَعْنَاكِ

1- Ayrılığın gözyaşını akıttığı tasalı kişi, dertleri çürüterek ve hayata tutunarak ümit vermeye çalıştı.

2- Israr etti. Benim kendisini dinlemediğimi görünce ağladı. Ağlayan göz kapakları da kalbimi yaraladı.

3- Develeri dikkatlice süzerek ve ayrılık şikâyet edilenle şikâyet edeni bir araya getirdiği halde şöyle dedi:

4- Kıtık zamanında kaybolduğun zaman kim benim yanımda olacaktır? Ben de ona şöyle dedim: Allah ve dostun Ubeydullâh.

¹⁹ Reşid, *el-Mevrid*, s. 66-67.

²⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, III, 57.

²¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, III, 57-58; İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 182.

5- *Rahmet yağmurunun senin için kendini tutmasından kaygılanma. Senin meskenine doğru (rahmet) zenginliğin fırtınasını istedim.*

Rivayete göre şiirde adı geçen zat kendisinin yokluğunda eşi veya annesinin tüm ihtiyaçlarını karşılamıştır.²²

1.2. Eğitimi ve Hocaları

İbnü'd-Dehhân çocuk yaşta eğitime yönelmiş âlimlerin halkalarına ve ediplerin mekânlarına sıklıkla gitmiştir. Şehrinin alim ve ediplerinden çağının ilimlerini öğrenmeye yönelmiştir. Ezberleme, derste aktif olma ve çabuk öğrenme konularında akranlarından daha ileriydi. Sonunda bilge insanların ve şehrin hatırı sayılır saygın kimselerinin meclislerine katılabilen bir rütbeye erişmiştir.²³ Nitekim Şam, zamanında ilmin merkezi olduğu için kendisi bu fırsattan istifade etmiştir. İbn Asâkir (ö. 571/1176) bizzat kendisinin şahit olduğu onun eğitim serüvenini şöyle özetlemiştir: *“O, İbn Ebi Asrûn’un (ö. 585/1189) fıkıh dersleri için Şam’a defalarca gidip gelmiştir. Benden Sahîh-i Müslim’i ve Vâhidî’nin el-Vesût fi’t-Tefsîr’ini dinleyip eğitimine devam etti. Humus’ta kendini eğitime verdi, ben kendisinden birkaç şiir dinledim fakat onları yazmadım.”*²⁴ İbnü'd-Dehhân’ın Şam’a dair de bir övgü şiiri vardır. O şiiri Humus’ta iken bizzat kendi hattıyla hocası İbn Asâkir’e yazmıştır.²⁵

İmâdüddîn el-İsfahânî (ö. 597/1201)’nin övdüğü, yücelttiği ve asrın şairi saydığı bu şair,²⁶ dönemin edebiyat çevresinde büyük bir ün kazanmıştır. Kendine, şiirinin sadece şiir tutkunları arasında değil birçok insan arasında yaygınlaşabileceği bir yer bulmak istemiştir. Bu arzusunu gerçekleştirebileceği mekân olarak da Şam’dan başkasını görmüyordu. O zamanlar Dımaşk âlimlerin yuvası, ediplerin barınağı, yabancıların sığınağı, hoca ve öğrencilerin kampüsüydü. İşte İbnü'd-Dehhân da meşhur âlimlerin meclislerine katılmıştır. Özellikle de zamanının Şam

²² İbn Hallikân, *Veşeyâtu'l-'Ayân*, III, 58.

²³ Reşid, *el-Mevrid*, s. 66-67.

²⁴ İbn A'sâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXVII, 82.

²⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 233-239.

²⁶ el-İsfahânî, Ebu Abdillâh İmâdüddîn el-Kâtib Muhammed b. Muhammed b. Hamid (ö. 597/1201), *Haridetü'l-Kaşr ve Ceridetü'l-Aşr: Kısmu Şu'arai's-Şam*, thk: Dr. Şükri Feysal, Dımaşk: el-Matbaa el-Haşimiyye, 1959, s. 279-281; Reşid, *el-Mevrid*, s. 66-67.

muhaddislerinden ve İbn Asâkir diye bilinen Hafız Ebu'l-Kâsım Ali b. Ebi Muhammed el-Hasen b. Hibetullah'ın meclisinde bulunmuştur.²⁷

1.3. Seyahatleri

İbnü'd-Dehhân Musul'da doğup yetiştikten sonra bir süre Mısır'da yaşamıştır. Daha sonra Şam'a taşınarak Humus'ta ders vermiş ve vefat edinceye kadar orada yaşamıştır.²⁸ Fakat Musul'daki yaşamıyla ilgili bilgiler azdır. Anlaşıldığı kadarıyla o, Şerafeddin Abdullah b. Ebî Asrûn'dan sonra Şam'ın (Dımaşk) kadılığı ve fakihliği görevini üstlenmiştir. İbnü'd-Dehhân daha önce selefiyle sohbet etmek üzere defalarca Şam'a gelmiş ancak hayatının ilk döneminde oraya yerleşmemiştir. Her gelişinde memleketine tekrar dönmüştür. Memleketinde istikrarlı bir yaşam sürmediği açıktır. Yukarıda da belirtildiği üzere o hayatının bir döneminde fakirlik sıkıntısı çekmiştir. Bu nedenle olsa gerek Mısır veziri Talâi' b. Rüzzi'k (ö. 556/1161)'in bağışlarından nasiplenmek üzere oraya gitmeye niyetlenmiştir.²⁹

Divanda ifade edildiği üzere İbn Dehhân gece gündüz durmadan zorlu yolları aşarak zorluk ve sıkıntılara karşı mücadele etmiş, Kahire'ye ulaşıp orada konaklamış, kısa bir yol yorgunluğu molasından sonra Ebü'l-Gârât Talâi' b. Rüzzi'k'in yanına gidip onun karşısına çıkmış ve daha sonra onun da çok beğendiği nazmı güzel, etkili ve güçlü olan şu kasideyi söylemiştir:³⁰ (Basît)

- 1 أَمَّا كَفَاكَ تَلَابِي فِي تَلَايِكُمَا وَلَسْتَ تَنْقِمَ إِلَّا فَرْطَ حَيْبِكَ
- 2 يَا مُحْجِلَ الْعُصْنِ مَا يَثْنِيكَ عَنْ مَلِكٍ هَوَى وَكُلُّ هَوَاءٍ هَبَّ يَثْنِيكَ
- 3 أَصْبَحْتُ لِلْقَمَرِ الْمَأْسُورِ فِي صَفْدِي أَسْرٍ وَلِلرَّشَاءِ الْمَمْلُوكِ مَمْلُوكًا
- 4 أَيْتُ أَعْطُ فَاهُ طَيْبَ رِيْقَتِهِ لَيْلًا وَأَحْسُدُ فِي الصُّبْحِ الْمَسَاوِيكَ
- 5 يَا حَامِلَ الرَّاحِ فِي فِيهِ وَرَاحَتِهِ دَعُ مَا بِكَفِّكَ رُوحَ الْعَيْشِ فِي فِيكَ

²⁷ Reşid, *el-Mevrid*, s. 66.

²⁸ ez-Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüdîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dımaşkî (ö. 1976), *el-A'lâm*, VII. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002, IV, 72; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, I. Baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1993, II, 230; Abdurrahman, Afif, *Mu'cemu'ş-Şuara Abbâsiyyin*, I. Baskı, Beyrût: Dâru Şâdir, 2000, s. 175.

²⁹ er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 11.

³⁰ İbnü'd-Dehhân, *Divânu İbnü'd-Dehhân*, s. 219-220; Reşid, *el-Mevrid*, s. 68.

1- *Sen ancak sevginin aşırısından intikam alırken/kızarken, senin telafin içinde benim telafim sana yetmedi mi?*

2- *Ey (ahenkli) dalı mahcup eden! Her aşk seni engellemeye koyulmuşken, hiçbir aşk seni usanmaktan alıkoymaz.*

3- *Bir esaretin kelepçeleri içinde esir alınmış olarak Ay'ın ve kendi ekseninin son durağındaki burcun kölesi oldum.*

4- *Bir gece, onun hoş tükürüğü olan ağzına gıpta ederek geceliyorum, sabah ise misvaplara haset ediyorum.*

5- *Ey ağzında ve avcunda şarap taşıyan kişi! Avcundakini bırak! Zira yaşamın ruhu ağzındadır.*

Şairin yukarıdaki üçüncü beyitteki ifadeleri aslında mevzubahis ekonomik durumunu memdûhu olan vezire üstü kapalı olarak arz etmesinden başka bir şey değildir.

İmâdüddin el-İsfahânî (ö. 597/1201), İbnü'd-Dehhân'ın Mısır'a gitmediğini ve ona kâfiye kasidesini göndermekle yetindiğini, Talâi' b. Rüzzi'k'in de kendisine methiyeleri karşılığında hediyeler gönderdiğini söyler. Ancak araştırma neticesinde İbnü'd-Dehhân Mısır'a gitmiştir. Zira onun kasidesinde buna dair işaretler vardır.³¹ Nitekim şair, Ebü'l-Gârât'ın vezirliğinin başlarında Mısır'da cereyan eden ve kendisinin de bizzat şahit olduğu anlaşılabilir olaylara değindiği gibi bu olaylarla bağlantılı olarak veziri de şiirinde övmüştür. Ayrıca şairin Mısır'da ikamet etmesi hicri 556 yılını geçmez. Bu da Talâi' b. Rüzzi'k'in öldürüldüğü yıldır. Belki de şair bu olaydan önce orayı terk etmiştir. Zira onun divanı Talâi'a yönelik herhangi bir mersiye içermez.³²

Şair, Mısır'dan ayrılıp Nureddin Zengi'nin önderliğinde yükselen cihat hareketine tanık olunan Şam'a gider. Onun divanında onu methettiğine dair herhangi

³¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 223.

³² er-Rakîb, *Şua' râ Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 10-11.

bir kaside göremiyoruz. Bu durum, belki de şairin, katında kabul görmeyeceğini düşündüğü için Fatımî vezirinin yanından yeni gelmesinden kaynaklanabilir. Özellikle de Nureddin, Fâtımîlerin düşmanı olup, onların vezirleri Talâî b. Rüz-zîk ile işbirliğini reddetmiş ve onların devletlerinin düşürülmesine ve yok edilmelerine çalışmıştır. Şair ancak hicri 558 yılında Bakîa'da Müslümanların başına gelen olaydan sonra onunla irtibat kurma imkânı bulabilmiştir.³³

Şair Şam'a geri döndüğünde savaş son derece şiddetli ve çetindir. O da, eşsiz ve mücahit kahraman komutan Nureddin Muhammed b. İmâdüddin Zengî'nin etrafında birleşen şair kardeşlerine katılmıştır. Kendisi İmâdüddin el-İsfahânî'nin başarılı adımlarını onaylamış ve onun için dua etmiştir. Üstün harekâtlarında onu desteklemiş ve onun için hamasi şiirler yazmıştır. Çünkü o, bu tarz şiirleri sever ve arzu ederdi. Kaynaklar, İmâdüddin el-İsfahânî'nin ondan, kendi dilinde duyguları kabartan, hamaset duygularını coşturan, savaşa ve çatışmaya teşvik eden cihat konulu küçük bir divan yazmasını talep ettiğini kaydetmiştir. Şair, Humus'ta, hicri 563 yılında İmâdüddin el-İsfahânî ile bir araya gelmiş ve İmâdüddin kendisini sevmiştir. Böylece aralarında bir sevgi oluşmuştur. Şairin bu vesileyle eğitimi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Zira Cemâlüddîn el-Kıftî (ö. 646/1248) şöyle demiştir: “İbnü'd-Dehhân Şam'a geldi, Ebu Saad b. Ebi Asrun'a arkadaşlık etti ve ondan eğitim aldı. Nihayet Humus'un müderrisi olarak atandı.”³⁴

1.4. Edebi Kişiliği

İbnü'd-Dehhân, nahiv, fıkıh ve edebiyatta temayüz etti. Cemâlüddîn el-Kıftî'nin de dediği gibi “Arapça ondan istifade etti”.³⁵ Onun şiiri kendi döneminde revaçtaydı. Okuyucular ve araştırmacılar onun şiirlerine yoğun bir şekilde yöneldiler. Şiir divanı ses getirmiştir. Bunun kendisi tarafından mı derlendiğini yoksa kendisinden sonra mı derlendiğini hakkında bir şey bilinmemektedir.³⁶ Ayrıca İbnü'd-Dehhân'ın

³³ Bkz: er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Asri'l-Eyyûbî*, s. 9-10

³⁴ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Şihâbüddîn, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'îyyîn*, thk. Enver el-Bâz, Mansura: Dâru'l-Vefâ, 1425/2004, II, 217; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Asri'l-Eyyûbî*, s. 11.

³⁵ İbnü'l-Kıftî, Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî (ö. 624 h.), *İnbâhü'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nühât*, thk. Muhammed Ebu'l-Faql İbrahim, I. Baskı, Kahire: Dâru'l-Fikir el-Arabiyye ve Beyrût: Müessesetü'l-Kutub eş-Şekâfiyye, 1986, II, 104.

³⁶ Reşid, *el-Mevrid*, s. 72.

biyografisini yazanlar onun kültürüne, bilgisine ve çeşitli ilgi alanlarına temas etmişler, onun “*edip, şair, nahivci ve sanatlar sahibi*”³⁷ olduğunu zikretmişlerdir. Aynı şekilde tarihçi İbn Hallikân onun hakkında şöyle demiştir: “*Şafii fakihî, erdemli bir fakih, edip, güzel şiir ve kaside yazan bir şair, şiir yönü ağır basan ve onunla meşhur olan bir kişidir. Ona ait küçük bir divan vardır. Bunun tamamı da güzeldir*”.³⁸ Aynı şekilde İmâdüddin Ebu'l-Fidâ ibni Keşîr (ö. 774/1372) de şöyle demiştir: “*Humus müderrisidir. Sanatlarda, özellikle de şiir ve edebiyatta oldukça mahirdir*”.³⁹ Şihâbüddin Ebu Şâme de şöyle demiştir: “*Nazmında eşsizdir*”.⁴⁰ İbnü'l-Eşîr Ebu'l-Hasen İzzeddin ise şöyle demiştir: “*Onun çok güzel yazdığı şiir ve nesirleri vardır*”.⁴¹ İbn Asâkir: “*Erdemli bir edip ve iyi bir şairdir*”.⁴² Yine Memlükler dönemi tarihçisi İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470) onun hakkında şöyle demiştir: “*Şafii fakihî, ünlü bir şair, erdemli bir fakih, edip ve şairdir. Şiir yönü ağır basan ve onunla meşhur olan bir kişidir. Ona ait küçük bir divan vardır. Bunun tamamı da güzeldir*”.⁴³ Çağdaş araştırmacı er-Rakîb, İbnü'd-Dehhân hakkında “*çok ve güzel şiirlere sahip olan gurbetçi ve gezgin bir şairdir*”⁴⁴ demiştir.

Şairle irtibatlı olması itibarıyla şairin çağdaşı olan ve onu yakından gören ve dinleyen İmâdüddîn el-İsfehânî, onun bazı meziyetlerini zikretmiştir. Bu meziyetlerin başında yumuşak huyluluk, sempatik mizaç ve ince ruhluluk gelir. Bazı özelliklerini, tam bir fesahatten kaynaklanan bir akıcılık, sözdeki anlayışı beyan eden bir dil ve yüksek bir ilme sahip olan bir âlimin belâgatı şeklinde ifade eder.⁴⁵ İmâdüddîn el-İsfehânî şair hakkında şöyle demiştir: “*Ben Irak'tayken, onunla karşılaşmayı çok arzuluyordum. Ben, onun güzel kasidelerini ve samimi niyetlerini inceliyordum. Hicrî beş yüz atmış üç yılında Humus'a vardığım zaman ilk dostluk kurduğum kişi Âdil Melik*

³⁷ İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-Zehab fî Aḥbâri men Zehab*, thk. Maḥmûd el-Arnaût. Beyrût: Dâr ibni Keşîr, 1986. VI, 443.

³⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, III, 58.

³⁹ İbni Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şiri, Beyrût: Dâru İhyâu't-Turâş el-Arabi, 1988, XII, 338.

⁴⁰ Ebü Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267) *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Aḥbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Şalâhiyye*, thk: İbrâhim ez-Zeybek, Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1997, II, 67.

⁴¹ İbnü'l-Eşîr, *el-Kâmil fî't-Târîḫ*, X, 14.

⁴² İbn Asâkir, *Târîḫü Dimaşq*, XXVII, 82.

⁴³ İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî (ö. 874/1470), *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin, I. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992, V, 347.

⁴⁴ er-Rakîb, *Şuarâ i's-Şâmiyyûn fî'l-Aşr'il-Eyyûbî*, s. 6

⁴⁵ Bkz: er-Rakîb, *Şuarâ i's-Şâmiyyûn fî'l-Aşr'il-Eyyûbî*, s. 12.

Nureddin b. Zengî oldu. Medresede bir araya geldik. Aramızda bir ünsiyet oluştu. Onun görüşlerinden oldukça yararlandım. Sohbetinde sıkıntım gitti. Ferahladım ve doğal hale geldim, cömert hale geldim, incinin kabuğu açıldı, dolunayın karanlığı aydınlandı, şiir okudu, çürümüş kemiğe hayat verdi, hikmetli sözler söyledi, manzum inciye nesir yaptı, gizli sırrı açığa çıkardı, bereketli bahçeyi ortaya çıkardı, nakışlı elbiseyi açtı, düzgün, altın işlemeli Nâzım halinde, güçlü görüşe sahip kafiyeli şiirini gördüm. Onun şiirde üstün olduğunu gördüm. Edebiyattaki ürününün halk arasında yaygın olduğunu gördüm. Fıkıhta ise kürsüsünün imamıdır. Kitleleri etrafında toplamıştır. Son derece cesurdur. Cemaatinin önde gelenidir. Karanlık için bir fenerdir. Hükümlerinde Süreycî'ye bağlıdır.⁴⁶ Onun anlayışına sahiptir. Semasının güneşiydi, engin bir deniz, muhteşem bir mürekkep, basiret sahibi bir tenkitçi ve uzman bir âlimdir. Ender bulunan faydalı şeyler için hakiki bir meradır. Kalpazanların paralarını tespit eden sarraftır, şiirleri dilden dile dolaşandır, çağının şairidir”⁴⁷

Nitekim bibliyografya yazan âlimlerden İbnü'd-Dehhân ve Dîvân'ı hakkında bilgi veren eski âlimlerden İbn Hâlikân, Şemsüddin ez-Zehebî ve İbn Tağrîberdî, yenilerden ise Hâc Halîfe'dir. Bu kimseler şairden övgüyle bahsetmişlerdir. Ayrıca Musullu şairlerin, özellikle de İbnü'd-Dehhân'ın, tevşîh sanatında ve onun Irak'ta yayılmasında öncelikli bir payı vardır. İbnü'd-Dehhân'ın çağdaşı olan Mısırlı vezir Talâî' b. Rûzzik hakkında iki tevşîh yazmıştır.⁴⁸

Ayrıca İbnü'd-Dehhân ince ruhlu, çevresinde sevilen ve sempati duyulan biriydi. Bir gün Nureddin Mahmud'un huzuruna vardı ve Nureddin ona şöyle dedi: “*Nasıl oldun?*” O da şöyle dedi: “*Allah ve Resul'ünün, senin, kendimin ve İbn Ebi Asrûn'un istemediği gibi oldum*”. Bunun üzerine Nureddin şöyle dedi: “*Bu nasıl oluyor?*” O: “*Çünkü Allah ve Resulü benden dünyadan yüz çevirip ahirete yönelmemi istiyor. Oysa ben öyle değilim. Sen de sana bir şey sormamamı istiyorsun ama ben öyle değilim. Ben kendimden insanların en mesudu olmamı istiyorum, hâlbuki böyle değilim. İbn Ebî Asrûn benden parça parça olmamı istiyor, ama ben öyle de değilim*”

⁴⁶ Çağının Şâfiî fakihî İbn Süreyc Ahmed b. Ömer'e işaret etmektedir (ö. 306 hicri)

⁴⁷ el-İşfahânî, Ebu Abdillâh İmâdüddîn el-Kâtib Muhammed b. Muhammed b. Hamid (ö. 597/1201), *Haridetü'l-Kaşr ve Ceridetü'l-Aşr: Kısmu Şu'arai's-Şam*, thk: Dr. Şükri Feysal, Dimaşk: el-Matbaa el-Haşimiyye, 1959, s. 279-281.

⁴⁸ Reşid, *el-Mevrid*, s. 75.

dedi. Bunun üzerine ona güldü ve onunla ilgilenilmesini emretti.⁴⁹ Sonuç olarak İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerindeki ifade gücü, zekâsı, dehâ ve becerisinin yanı sıra hassas duygusunu da şiirlerinde katmaktadır. Edebi kişiliği hakkında bilgi verdikten sonra bu araştırmanın konusu olan şairin eserleri başlığına geçilecektir.

1.5. Eserleri

Bazı kaynaklar şairin divanı dışında *Şerhu'd-Dürûs* adlı eserinden bahseder nitekim ez-Ziriklî şöyle demiştir: “*Eser, halen İstanbul'da Şehit Ali Paşa kütüphanesinde 2349 numaraya el yazması olarak korunmaktadır*”.⁵⁰ Ancak Şehit Ali Paşa no 2349'da kayıtlı olan nüsha temin edilip incelenmiştir. Eserin, İbnü'd-Dehhân İbrahim el-Bağdadî'ye (ö. 569/1174) ait olduğunu tespit edilmiş ve katalog yazarları tarafından İbnü'd-Dehhân el-Mevşilî'ye sehven nispet edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim İbnü'd-Dehhân el-Bağdadî'nin bu eseri 1991 yılında Muhammed Ahmed el-İdkâvî'nin tahkiikiyle Kahire'de neşredilmiştir. Araştırmalara binaen İbnü'd-Dehhân el-Mevşilî'nin eseri olarak sadece çalışmada konu olan divanı bulunmaktadır.

1.6. Vefatı

İbnü'd-Dehhân'ın nasıl vefat ettiğine ve vefat tarihine dair net bir bilgi bulunmamaktadır. İbn Hâllikân şöyle demiştir: “*Şaban ayı 581 yılında Humus'ta vefat etmiştir ancak bazıları 582/1185 yılında vefat ettiğini belirtse de doğru olanı 581/1185 yıldır. Yaklaşık altmış yıl yaşamıştır.*”⁵¹ Genel kanaate göre şairin Humus'ta 581/1185 yılında vefat ettiği kaynaklarda zikredilmektedir.⁵²

⁴⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 443; Reşid, *el-Mevrid*, s. 72.

⁵⁰ ez-Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dımaşkı (ö. 1976), *el-A'lâm*, Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, VII. Baskı 2002, IV, 72.

⁵¹ İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, III, 60.

⁵² Bâ Maḥreme, Ebu Muhammedi't-Tayyib b. Abdullah b. Ahmed b. Ali el-Hicrânî el-Haçramî eş-Şafîi (ö. 947/1540), *Kılâdetu'n-Nahr fi Vefeyâti A'yânî'd-Dehr*, thk: Bû Cuma Mukrî - Ḥalid Zevarî, I. Baskı, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008, V, 66; eş-Şafedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh (ö. 764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk: Ahmed el-Arnâvut – Türkî Mustafa, Beyrût: Dâru İhyâu't-Turaḡ, 2000, 17/39; İsmâil Paşa el-Bağdâdî (1839-1920), *Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âşâru'l-Muşannifîn*, İstanbul: Vekâletu'l-Me'ârif, 1951, II, 6-7.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İBNÜ'D-DEHHÂN'IN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın bu bölümünde İbnü'd-Dehhân'ın şiirinde muhteva özellikleri incelenecektir.

2.1. Dîvânı

Divan Abdullah el-Cebûrî tarafından tahkik edilerek hazırlanmış ve 1968 yılında Bağdat Matba'atü'l-Ma'ârif'te basımı gerçekleştirilmiştir. İlk basımına Irak Eğitim Bakanlığı katkı sağlamıştır. Esere Abdullah el-Cebûrî tarafından bir önsöz de yazılmıştır. el-Cebûrî önsözde özetle İbnü'd-Dehhân lakabı verilen 9 âlimden bahsetmiştir.⁵³

Dîvân'ın el yazması günümüze ulaşıncaya kadar bir dönem elden ele dolaşmıştır. Nihayet âlim olan merhum Ahmet Timur Paşa'nın eline geçmiş ve o da onu eskilerin şaheserleri arasında korumuştur. Sadece bu eşsiz eserle bile Timur'un hazinesini şereflendirmiştir. Cebûrî ulaşabildiği elyazması fihristlerinin içinde eserin başka bir el yazması nüshasına rastlamadığını, bu yüzden eseri neşretmeye azmettiğini ifade etmektedir.⁵⁴

el-Cebûrî'nin dediğine göre İbnü'd-Dehhân'ın el yazması eserinin genişliği 10 cm, uzunluğu 12 cm olmak üzere kırk yedi varaktır. el-Cebûrî hat eski olduğu için üzerinde düzeltme çalışması yaptığını ifade etmektedir. Ayrıca bazı yazları nem vs. sebeplerden dolayı bir hayli tahrip olmuştur, özellikle son sayfalardaki beyitlerinin çoğunun harfleri de tamamen siliktir. Özellikle 44, 45 ve 46. varaklar bu durumdadır.

Elyazması eserinin ilk varakında şu ifade vardır:

"ديوان شعر الشيخ الفقيه الامام مهذب الدين أبي الفرج عبد الله بن أسعد الموصلبي الشافعي

المعروف بابن الدهان رحمه الله " 10 هـ

"İbnü'd-Dehhân (r.a.) diye bilinen Şeyh fakih imam Mühezzebüddîn Ebü'l-Ferec Abdillâh b. Es'ad el-Mevşilî eş-Şâfiî'nin şiir dîvânıdır. H. 10."

⁵³ İbnü'd-Dehhân, "Muhakkiq'ın önsözü", s. 5-7.

⁵⁴ İbnü'd-Dehhân, "Muhakkiq'ın önsözü", s. 13.

Aynı şekilde ilk varakta ithaflar vardır. Bazıları şöyledir: “*Vâsıkbillâh adına temlîk, fakirin efendisi Cebrâîl Muhalla’a temlîki, Muhammed Zeynelâbidîn es-Sadîkî es-Sebt Ebi’l-Hasen adına, son olarak da Ahmed b. İsmail b. Muhammed Teymûr adına temliktir.*” İlk dîvânda ayrıca şöyle de geçmektedir: *Celîl şeyh fakîh imam âlim Mühezzebüddîn Ebü’l-Ferec Abdullah b. Esad b. ed-Dehhân eş-Şâfî el-Mevşilî rahimehullah, Sultan Melik en-Nâsır Salâhuddîn Ebe’l-Muzaffer Yusuf b. Eyyûb b. Şâdî rahimehullahı methetmektedir.*” Dîvân alfabetik sıraya göre sıralı değildir. Eserin son varakında ise, Ali Ahmed Gâbersî H. 1170 yılı Safer ayında” şeklinde temlik vardır.⁵⁵

Dîvanın *el-Hızânetü’t-Tîmûriyye*’deki numarası 937’dir. Kahire’deki Câmi’atu’d-Duveli’l-‘Arabiyye’ye (Arap Devletleri Birliği) tâbi el-Mahtûtât Enstitüsünde “248 Edeb” numarasıyla bir fotokopi nüshası bulunmaktadır. Muhakkik yaptığı araştırmalar sonucunda eserle ilgili olarak el yazması eserde geçmeyen bir grup şiir bulunduğunu söylemektedir. Ayrıca şiir divanı, kendisi tarafından mı yoksa kendisinden sonra mı derlendiği bilinmemektedir. Nitekim İbnü’d-Dehhân’ın divanını okuyan kişi onda özellikle de gözlerinin açıldığı, çocukluğunu ve oyun çağını geçirdiği Musul’daki hayatının ilk dönemleriyle ilgili bir şiir göremez. Bu da onun şiirinin azımsanamayacak kısmının kaybolduğunu teyit eder. el-Cebûrî, yazma orijinalinde geçmeyen ama edebiyat ve tarih kitaplarında geçen üç makta ve dört kaside bulmuştur. Bunları kitabın sonuna eklemiş ve “Tekmiletü’d-Dîvân (Divanın tamamlayıcısı)” adını vermiştir.⁵⁶ Böylece İbnü’d-Dehhân’ın dîvânı 1289 beyitlik 43 kaside, 17 Mukatta’ ve 8 Dûbeytten ve ilave olarak el-Cebûrî tarafından derlenerek eklenen 118 beyitlik dört kaside, iki Mukatta’ ve Dûbeytten oluşmaktadır.

el-Cebûrî’ye göre İbnü’d-Dehhân el-Mevşilî’nin dîvânı iki bakımdan önem arz etmektedir: İslâm dünyası hicrî altıncı yüzyılda şiddetli bir sarsıntı geçirmişti. Allah’ın yardımını olmasaydı temelleri sarsılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Allah’ın dinine yardım etmek, kahraman olan ve saldırganları püskürten Selâhaddîn-i Eyyubî’ye nasip olmuştu. Onları kendi tuzaklarında boğdu. Müslümanların kaleleri yıkılmış ve Müslüman halk zorba Haçlıların inisiyatifine kalmıştı.

⁵⁵ İbnü’d-Dehhân, “Muhakkık’ın önsözü”, s. 13-14.

⁵⁶ Reşid, *el-Mevrid*, s. 72.

Öte yandan bu dönemde şiirin etkisi ve gücü anlaşılmış ve şiire de son derece önem verilmiştir. Bu nedenle şairler Eyyûbî efsanesini kaydetmekten geri durmamışlardır. Şair de bu dönemde şiiri en güzel şekilde kullananlar arasındadır. Selâhaddîn Eyyûbî'nin kahramanlığından etkilenmiş ve daha önce Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin (ö. 354/965) Seyfûddevele el-Hamedânî (ö. 356/967) hakkında yaptığı gibi o da Selâhaddîn'in kahramanlığını methetmiştir. Dîvân, şairin içinde yaşadığı çağın olaylarının bir çoğunu yansıtan bir ayna gibidir. Bu bakımdan eser, dönemin olaylarını nispeten güvenilir bir şekilde kaydeden tarihî bir belge niteliğinde sayılabilir. İbnü'd-Dehhân, şiirinde zorlanmayan doğal bir şairdir. Zaman zaman sanatın süsleri ve güzel sözler onu esir alsa da, bunlar şiirlerine son derece güzellik ve harikalar katmaktadır. Şairin divanındaki şiirler muhteva, şekilsel özellikleri ve bunların şiir sayıları ve beyit sayıları olarak aşağıdaki tabloda vermiştir. Buna göre İbn Dehhân'ın divanı 68 şiir ve 1289 beyitten oluşmaktadır. Bunlar muhteva olarak medih, mersiye, gazel, ihvâniyât, şikayet ve gulâmiyattan temalarıdır. Nazım türü olarak ise kaside, mukatta ve dubeyitten meydana gelmektedir. Bunlar şiir sayısı, beyit sayısı, vezni ve kafiyesini tablo aşağıdaki gibidir:

No	Şiir Türü	Ana Tema	Beyit Sayısı	Kafiye	Bahir	Alt Tema
1	Kaside	Medih	56	الهُمُحُ	Kâmil	Yöneticiye Medih
2	Kaside	Medih	74	التَّرْحَالُ	Tavîl	Yöneticiye Medih
3	Kaside	Medih	52	سَرَى	Kâmil	Yöneticiye Medih
4	Kaside	Medih	26	نَزُوحُ	Tavîl	Yöneticiye Medih
5	Kaside	Medih	81	صَاحِ	Vâfir	Yöneticiye Medih
6	Kaside	Medih	44	نَقْلِ	Basît	Yöneticiye Medih
7	Kaside	Medih	40	الْبُلُوى	Tavîl	Yöneticiye Medih
8	Kaside	Medih	50	كَلِيلُ	Kâmil	Yöneticiye Medih
9	Kaside	Medih	23	أَقْبَلُ	Kâmil	Yöneticiye Medih
10	Kaside	Mersiye	22	الشَّجَنُ	Basît	Yöneticiye Mersiye
11	Mukatta'	Mersiye	5	جُودِ	Vâfir	Yöneticiye Mersiye
12	Kaside	Medih	11	الْمَطُولِ	Hafif	Yöneticiye Medih
13	Kaside	Medih	20	ضُرِّي	Hafif	Yöneticiye Medih
14	Kaside	Medih	11	أَخْوُهَا	Tavîl	Yöneticiye Medih
15	Kaside	Medih	15	جُفُونِ	Kâmil	Yöneticiye Medih
16	Kaside	Medih	36	أَحْلَامِي	Basît	Yöneticiye Medih
17	Kaside	Medih	38	دُنْيَانِ	Basît	Yöneticiye Medih

18	Kaside	Medih	40	مُسَلِّم	Tavîl	Yöneticiye Medih
19	Mukatta'	Medih	7	الجَوَانِحُ	Basît	Yöneticiye Medih
20	Mukatta'	Medih	4	الفِكر	Basît	Yöneticiye Medih
21	Mukatta'	Medih	7	أَعَارِيدُ	Vâfir	Yöneticiye Medih
22	Kaside	İhvâniyât	16	مَحَلُّ	Mutekârib	Yöneticiye tebrik
23	Kaside	Mersiye	27	رَدْدًا	Basît	Yöneticiye Mersiye
24	Kaside	Mersiye	12	وَأَشْفِهِ	Tavîl	Yöneticiye Mersiye
25	Kaside	Mersiye	22	الْوَسَاوِيسُ	Hafif	Yöneticiye Mersiye
26	Kaside	Mersiye	16	الصَّبِّ	Tavîl	Yöneticiye Mersiye
27	Kaside	Mersiye	12	مُحْسِنًا	Kâmil	Yöneticiye Mersiye
28	Mukatta'	Mersiye	6	طَيًّا	Vâfir	Yöneticiye Mersiye
29	Dûbeyt	Mersiye	2	أَعْتَرَفَ	Basît	Yöneticiye Mersiye
30	Mukatta'	Mersiye	6	الْهَائِمِ	Serî'	Yöneticiye Mersiye
31	Mukatta'	Mersiye	4	يُكَابِدُهُ	Basît	Yöneticiye Mersiye
32	Mukatta'	Mersiye	3	الْقِنَاعَا	Vâfir	Yöneticiye Mersiye
33	Kaside	Mersiye	8	وَرْدُهُ	Kâmil	Yöneticiye Mersiye
34	Kaside	Mersiye	8	السَّفَرِ	Munsarîh	Yöneticiye Mersiye
35	Kaside	Medih	13	تَجَاوَبُ	Tavîl	Yöneticiye Medih

36	Kaside	Medih	8	الْحَوْرُ	Basît	Yöneticiye Medih
37	Kaside	Medih	11	بِعْتَابِهِ	Kâmil	Yöneticiye Medih
38	Dûbeyt	Medih	2	نَدِيَّة	Kâmil	Yöneticiye Medih
39	Mukatta'	Medih	4	جَارَا	Kâmil	Yöneticiye Medih
40	Mukatta'	İhvâniyât	6	الْحَرِّ	Kâmil	İhvâniyât
41	Kaside	Medih	14	مُؤَمِّل	Kâmil	Yöneticiye Medih
42	Kaside	Medih	30	نَصُوح	Tavîl	Yöneticiye Medih
43	Kaside	Medih	10	عَدِيرُ	Vâfir	Yöneticiye Medih
44	Mukatta'	Medih	3	عَتَبَا	Muctes	Yöneticiye Medih
45	Mukatta'	Medih	4	مُحْرِقًا	Kâmil	Yöneticiye Medih
46	Kaside	Zühd	29	الْإِيمَانُ	Kâmil	Dini şiir
47	Dûbeyt	Zühd	2	أَمْرُهُ	Kâmil	Dini şiir
48	Mukatta'	Şikayet	5	أَمْسَاكِي	Basît	Ayrılıktan şikayet
49	Dûbeyt	Şikayet	2	الْأَوَائِلِ	Tavîl	Sevgiliden şikayet
50	Dûbeyt	Gazel	2	حُجُولِهِ	Tavîl	Gazel
51	Kaside	Medih	20	تُقْبِلُ	Kâmil	Yöneticiye Medih
52	Kaside	Medih	27	عَسَاكِرِ	Basît	Yöneticiye Medih
53	Kaside	Medih	32	رَنَا	Muctes	Yöneticiye Medih

54	Kaside	Medih	36	زَهْرَاتِهِ	Kâmil	Yöneticiye Medih
55	Kaside	Medih	39	جَدًّا	Kâmil	Yöneticiye Medih
56	Kaside	Mersiye	33	تُطَلَّبُ	Kâmil	Yöneticiye Mersiye
57	Kaside	Medih	26	الدِّيمِ	Basît	Yöneticiye Medih
58	Mukatta'	Medih	3	تَجَدُّدِهِ	Basît	Yöneticiye Medih
59	Mukatta'	Medih	4	تَسْتَقِيقُ	Basît	Yöneticiye Medih
60	Dûbeyt	Medih	2	تَغْضَبُ	Tavîl	Yöneticiye Medih
61	Kaside	Medih	33	حُبِّيكََا	Basît	Yöneticiye Medih
62	Kaside	Medih	12	أَصَالِغُ	Tavîl	Yöneticiye Medih
63	Kaside	Medih	24	تُفَارِقُ	Tavîl	Yöneticiye Medih
64	Dûbeyt	Medih	2	نَدِيمِ	Basît	Yöneticiye Medih
65	Mukatta'	Gulâmiyât	3	أَجَلُ	Remel	Gulâmiyât
66	Mukatta'	Gazel	3	الْحَبِيبِ	Kâmil	Gazel
67	Kaside	Medih	39	عَادِيهَا	Basît	Vatana
68	Dûbeyt	Vasıf (tasvir)	2	نَعِيمِ	Tavîl	Dini şiir

Yukarıda bilgilere bakıldığında çağında çok yaygın olmasına rağmen hiciv temalı şiir söylememiştir. Ayrıca İbnü'd-Dehhân'ın divanını incelendiğinde el-

Mütenebbî'nin etkisi altına kaldığı bariz bir şekilde görülmektedir.⁵⁷ Hatta şair bazı şiirlerinde onun sözlerinden alıntılar yapmıştır.⁵⁸

2.2. Muhteva Bakımından Şiirleri

İbnü'd-Dehhân'ın şiirleri genel itibariyle övgü teması üzerine kuruludur. Bu nedenle divanındaki ağırlıklı rastlanan şiir türü methiyedir. Bu ana temanın yanında şiirleri aynı zamanda kahramanlık, cesaret, fedakârlık, gayret, bağış, büyüklük, babacanlık, dürüstlük ve vefa durumlarıyla da dolu bir arşivdir. İlk beş kasidede şair, Selâhaddîn Eyyübî'yi methetmektedir. Selâhaddîn Eyyubî dışında şiirinde övdüğü kişiler sırasıyla şu zatlardır: Melik Adil Nureddin Mahmud b. Zengî b. Aksungur, Kadı Ebu Ali Abdurrahim el-Beysânî, Melik Kâhir Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkûh, Nasıruddin b. Esedüddin, Musul veziri Cemaleddin, Ebü'l-Gârât Talâi' b. Rüzziik diğer yandan bir kasidesinde de Melik Kâhir Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkûh'un oğlu Esedüddîn'in dünyaya gelişini tebrik üzere ona methiyede bulunuyor. Yine Musul'dan çıkarken annesine hitaben bir kaside yazmıştır. Bir kasidesini medrese dili üzerinden yazmıştır. Bir kasidesini mektuplaşma kapsamında yazmıştır. Bir kasidesi; Mısırlıların veziri Abbas'ın hikâyesi ve İbn Rüzziik'in intikam hikâyesiyle ilgilidir. Bir arının dudağını soktuğu bir delikanlı hakkında da bir kaside yazmıştır. Bir kasidesi Şam'a dair methiyesidir. Onu Humus'ta iken kendi hattıyla İbn Asâkir'e yazmıştır. Dîvân'a eklenen kasideler içinde fıstık üzerine bir şiiri vardır. Şairin Dîvân'ında mersiye yazdığı kimseler de bulunmaktadır. Mersiye yazdığı kişileri şöyle sıralayabiliriz: Nâsiruddin için öldürülen bir köle, Şihabüddin b. Asrun, Turan Şah b. Eyyub... Aşağıda başta gazel olmak üzere divanın muhtevasını oluşturan belli başlı şiir konularının genel özellikleri müstakil başlıklar altında incelenecektir.

2.3. Medih

Şiirde medih şairin de yaşadığı dönemi genel itibariyle incelendiğinde en önemli konulardan birisini oluşturmaktadır. Çünkü şairler bu dönemde ağırlıklı olarak emirleri, yöneticileri ve sultanları medh ediyorlar. Şairin şiirlerinde yer verdiği medih

⁵⁷ İbnü'd-Dehhân, "Muhakkiq'ın önsözü", s. 14-16.

⁵⁸ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 206.

teması daha çok Haçlılara karşı yapılan savaş tasviri ile zafer ve hezimete dair anlatısı bağlamında kendini göstermiştir. Bu eğilim, İbnü'd-Dehhân'ın övgü şiirlerinin bir çoğunda hâkimdir. O, Selâhaddîn Eyyûbî, Nureddin Mahmud b. Zengî b. Aksungur, Ebu Ali Abdurrahim el-Beysânî, Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkûh, Hakîm b. Nakkâş, Talâi' b. (Salih b.) Rûzzîk, Şihabüddin b. Ebî Asrûn, Nasiruddin b. Esedüddin, Turan Şah b. Eyyûb (Selâhaddîn Eyyûbî'nin kardeşi), Cemaleddin'i genelde hep bahsi geçen minval üzere methetmiştir. Methiyelerinin sanatsal yapısında nerdeyse tek bir yol izlemiştir ki o da; genellikle nesible ilgili bir girişle başlamasıdır. Bu giriş bazen uzun olur, sonra güçlü ve sağlam bir şekilde gazelden methe geçer (tehallus). Ardından, methedilen kişiye övgüde bulunur, meziyetlerini, karakterlerini ve etkileyici taraflarını över. Methettiği kişinin dinleyicilerin hayalinden geçebilecek vasıflarını getirmektedir. Bunu, sosyal görevle kendisine yüklediği sıfatlar arasındaki uygunluğu da dikkate alarak yapmaktadır. Genellikle methiye, şairin durumunu arz eden ve onun ihtiyacını tasvir eden bir sonuçla bitmektedir.⁵⁹ Kısaca genel özelliklerine değinilen methiyeler aşağıdaki başlıklar sadedinde ele alınacaktır.

2.3.1. Yöneticileri Medhi

İbnü'd-Dehhân divânında dönemin bazı devlet büyüklerini methetmiştir. Onlar arasında başta Selâhaddîn Eyyûbî olmak üzere Nureddin Mahmud b. Zengî b. Aksungur, Ebu Ali Abdurrahim el-Beysânî, Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkûh, Hakîm b. Nakkâş vardır. Şimdi sırasıyla bu kasidelerinin bazı bölümleri ele alınacaktır.

2.3.1.1. Selâhaddîn-i Eyyûbî

Ebü'l-Muzaffer el-Melikü'n-Nâsir Selâhaddîn Yûsuf b. Necmiddîn Eyyûb b. Şadi (ö. 589/1193), 532 (1138) yılında Tikrit'te doğdu.⁶⁰ Haçlılar'a karşı mücadelesiyle tanınan İslam kahramanı, Eyyûbîler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı olup şairlerle yakınlık kurarak onları gözetmiş ve onların şiirlerine önem vermiştir. Seferde hizada, barışta savaşta onları dinleyerek onların sözlerine değer vermiş ve onlara iyilik ve ikramda bulunmuştur. Aynı şekilde onlara sevgi ve şefkat

⁵⁹ Bkz: er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 25-26.

⁶⁰ Şeşen, Ramazan, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 337.

göstermiştir. Hesaba göre Haçlı savaşlarında gösterdiği kahramanlıklarını tasvir ettikleri ve onun büyük konumunu övdükleri ve zaferle sonuçlanan savaşlarını övdükleri için Şam, Mısır, Irak, Fas ve Endülüs'ten atmış şaire destek vermiştir. Zira o, Haçlıları işgal ettikleri topraklardan sürmüş ve yerleştikleri şehirlerden kovmuştur. Özellikle de onları, Müslümanların ilk kiblesi ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in isrâ mahalli olan Kudüs'ten defetmiştir.

İbnü'd-Dehhân da tarihe damga vurduğu bilinen bu büyük komutanın kahramanlıklarını, hamlelerini ve harekâtlarını ortaya koyan, savaş meydanlarındaki ve saldırı esnasındaki kahramanlıklarını betimleyen gayretli şairlerden biridir. O, fedakârlık ve süvariliklerle dolu kasidelerde komutanın haberlerini aktarmıştır. Kasidelerinde kahramanını mükemmel bir şekilde tasvir etmiştir. Bu tasvir, geniş çerçevede somutlaşmıştır. Burada kana boyanmış kılıçları ve düşmanların yaralarını deşen mızrakları parlamaktadır. O, son derece soğukkanlı bir şekilde atlı rakiplerinin karşısına çıkıp onlarla savaşmaktadır.⁶¹

Ayrıca İbnü'd-Dehhân'ın Selâhaddîn hakkında söylediği methiyelerde çok yüksek bir hamâset ruhu esmektedir. Şair, burada Müslümanların cemaatine karışarak toplumsal bilincin tecrübesini yaşamıştır. Bu cemaat, Haçlıları İslâm diyarından kovmak için genel bir seferberlik hali yaşamaktadır. Şair, onun cihat hareketini komuta etme konusunda yüklendiği rolü övmüş, bir ordu komutanının sahip olabileceği örnek vasıfları onun için seçmiştir. Onu her türlü fazilete ve güzel ahlakın tüm unsurlarına haiz olarak tasvir etmiştir. O, azimli ve cesurdur, teyakkuz halindedir, güzel görüş ve tedbir sahibidir, savaş sanatlarında ustadır, heybetli ve korkutucudur, düşmanlarına karşı bitirici darbeler vuran bir süvaridir, tebaasına karşı bol bağıшта bulunan cömert bir kimsedir. O, bunlar gibi başka örnek davranış ve vasıfları da haizdir.⁶² Selâhaddîn 27 Safer 589'da (4 Mart 1193) Dımaşk'ta vefat etmiştir. Bu tarihte Mısır, Libya, Yemen, Filistin, Suriye ile Malatya ve Ahlat'a kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve Hemedan'a kadar Kuzey Irak'ta onun adına hutbe okunuyordu.⁶³ Şairin,

⁶¹ Bkz: Reşid, *el-Mevrid*, s. 70.

⁶² er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 34.

⁶³ Şeşen, Ramazan, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 337.

Selâhaddîn-i Eyyûbî hakkında söylediği dikkat çekici methiyelerden birisi şöyledir:⁶⁴

(Tavîl)

20	يُمْتَلُهُ	ظَبِّي	الْكِنَاسِ	مُشَاهِباً	وَيُشْبِهُهُ	بَدْرُ	التَّمَامِ	مُمْتَلَا
21	وَيُحْجَلُ	مِيَّاسَ	الْقَضِيْبِ	تَمَائِلًا	وَيَفْضَحُ	مُنْهَالُ	الْكَيْبِ	نَهْيَلَا
22	سَقَى	رَبْعَهُ	نَوْءُ	تَهْلَلُ	فَقَابَلَهُ	نَوْرُ	الرُّبَى	مُتَهْلَلَا
23	مُدْرَهُمُ	دِيْبَاجِ	الرِّيَاضِ	مُدْنَرًا	مُتَوَجِّحُ	أَعْلَا	الْأَقْحَوَانِ	مُكَلَّلَا
24	كَأَنَّ	نَدَى	مِنْ	كَفِّ	يُوسُفَ	جَادَهُ	الْجَوَانِبِ	أَحْضَلَا
25	كَرِيمٌ	عَلَى	الْعَافِينَ	كَالْعَيْثِ	مُسْبِلًا	شَدِيدٌ	عَلَى	الْعَادِينَ
26	وَسَيْلٌ	إِذَا	مَا	الْمَالُ	أَفْنَى	فَأَجْرَلَا	وَإِذَا	سُئِلَ
27	فَمَا	سُئِلَ	إِذَا	أَهْلَكَ	الشَّرْكَ	حَدُّهُ	وَلَا	سُئِلَ
28	حَيَاةً	إِذَا	يَرْضَى	جَمَامٌ	إِذَا	سَطَا	قَدِيرٌ	إِذَا
29	وَحَلُوٌ	إِذَا	وَالْيَتَهُ	لَدَّ	أَرِيَهُ	لَدَيْكَ	وَإِنْ	عَادَيْتَهُ
30	إِذَا	سَيْفُهُ	فِي	الرَّوْعِ	فَارَقَ	غِمْدَهُ	يُفَرِّقُ	مَا
31	تَجَمَّعَ	فِيهِ	الْبَأْسُ	وَالْحَلْمُ	وَالنَّدَى	وَضَمَّ	إِلَى	الْفَضْلِ
32	فَرَدَّ	جَبَانًا	بَأْسَهُ	كُلَّ	بَاسِلٍ	وَخَلَّى	نَدَاهُ	كُلَّ
33	يَرَى	نَائِلَاتِ	الْعُرْفِ	فَرَضًا	مُعِينًا	إِذَا	مَا	رَأَى
34	وَمَا	عِيدَ	الْأَعْرَازِ	الْعَوْدِ	جُودَهُ	وَأَسْخَى	بَنِي	الدُّنْيَا
35	إِذَا	مَا	عَرَى	الْأَمْلَاقِ	مِنْ	ثُوبِ	مِدْحَةٍ	وَتَنْزَلَا
36	وَإِنْ	بَحَلُوا	وَاسْتَعْلُوا	الْحَمْدَ	مُرْخَصًا	رَأَى	أَرْخَصَ	الْأَشْيَاءَ
37	وَلَوْ	أَنَّ	مَجْدًا	فِي	السَّمَاءِ	سَمَا	لَهُ	لِتَوَلَا
38	لَوْ	أَنَّ	الَّذِي	وَلَّاهُ	أَمَّنَ	عِبَادِهِ	يُكْفِلُهُ	أَرْزَقَهُمُ
39	إِذَا	هَمَّ	بِالْأَعْدَاءِ	أَخْلَا	بِلَادِهِمُ	بِحَيْشٍ	إِذَا	مَا
40	وَرَأَى	كَضُوءَ	الشَّمْسِ	نُورًا	إِذَا	إِنْبَرَى	لِحَطْبٍ	جَلَا

⁶⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 38-41.

20 Ağaç kovuğunun ceylanı benzer birisi olarak onu temsil ediyor, dolunay da bir temsilci olarak ona benziyor.

21- Sallanarak çubuğun bir o yana bir bu yana sallanmasını (salınmasını) utandırıyor, heyelan oluşturarak (yığın oluşturarak) kum yığınını rezil ediyor.

22- Tezahürat yağmuru ağlayarak onun evini suladı, tepelerin çiçekleri tezahürat ederek onu karşıladı.

23- Bahçelerin kumaşını dirhem ve dinar şeklinde çiçekler haline getiren yağmur, papatyanın en üstünü taçlandırıyor.

24- Sanki Yusuf'un elinden bir yağmur ona cömertçe davranmış da böylece her tarafı süslenmiş olan yer, şenlenmiş.

25- İhtiyaç sahiplerine karşı rahmet yağmuru gibi yağan bir cömerttir. Düşmanlık gösterenlere karşı ise yavrusu olan aslan gibi şiddetlidir.

26- Mal verdiği zaman bol bol veren bir seldir. Kınından çekildiği zaman yok eden eksilten bir kılıçtır.

27- Kınından çekilir çekilmez keskin tarafı şirki yok eder. Kendisinden iyilik yapması istenir istenmez yüzünde gülücükler açar.

28- Razi olduğu zaman bir hayattır, saldırdığı zaman bir ölümdür, affettiği zaman kâdirdir, yalnız kaldığı zaman da iffetlidir.

29- Onunla dost olduğun zaman hoştur, sendeki balı tatlıdır, ona düşmanlık yaparsan da hanzaleye (acı Ebu Cehil karpuzu) döner.

30- Onun kılıcı savaşta kınından ayrıldığında, kafatasları ve boyunların arasını ayırır.

31- Onda yiğitlik, hilim ve merhamet toplanmıştır. Ve ihsanda bulunarak bol lütfun içine katmıştır/katılmıştır.

32- *Onun yiğitliği her cesuru korkağa çevirdi. Lütfu da her cömerti cimri haline getirdi.*

33- *İnanlar farizaları nafîle olarak gördükleri zaman o, örfün kazanımlarını konulmuş fariza olarak görür.*

34- *Hiçbir bayram yoktur ki tekrar geri dönüşü onun cömertliğini daha da artırmamış olsun. Susuzluk geldiği zaman Dünya oğullarının en cömerdidir.*

35- *Kralları övülen elbiseler bürüdüğü zaman, o feragat ederek diğerlerinin dışında rida giyer.*

36- *Şayet cimrilik yaparlar ve işin kolayına kaçarak övgüyü kullanırlarsa o, değerli bile olsa övgüyü en ucuz şey olarak görür.*

37- *Gökyüzünde bir onur olsa oraya yükselir. Şayet hediye olarak Dünya istense temin edilir.*

38- *Kullarının emniyetinin tevdi edildiği kişi, onların rızıklarını kendisine yüklerse kefil olur.*

39- *Düşmanlara canı sıkıldığı zaman, yiğitliği bölgeyi sarmışken onların ülkelerini bir orduyla boşaltır.*

40- *Karanlık gecede şüpheden dolayı ortaya çıkan bir sıkıntıyla uğraştığında bir nuru güneş ışığı gibi görür.*

Klasik dönem Arap edebiyatının ünlü eleştirmenlerinden Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948 [?]) ancak akıl, iffet, adalet ve cesaret gibi insanın onur ve şerefini ispat edecek mühim hasletlerin medih şiirindeki temel övgü sebepleri olabileceğini bunun dışında süs, güzellik ve gösterişlilik gibi insanın veya herhangi bir varlığın dış görünüşüne dair hususların övgüye konu edinilmesinin yanlış olacağını ve bunları barındıran şiirin de edebî açıdan kusurlu olacağını özellikle vurgulamıştır.⁶⁵

⁶⁵ Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî (ö. 337/948), *Nakdu's-ş'ir*, İstanbul: Matba'atu'l-Cevâib, 1302, s. 71-72.

Yukarıdaki beyitler incelendiğinde memduhun bu dört vasıftan özellikle ikisiyle üstünü basarak övüldüğü net bir şekilde görülecektir. Bunlar yiğitlik ve iffettir. 25. beyitte شَدِيدٌ عَلَى الْعَادِينَ كَاللَيْثِ مُشْبِلاً “*Düşmanlık gösterenlere karşı ise yavrusu olan aslan gibi şiddetlidir.*” ifadesi ile 26. beyitteki وَسَيْفٌ إِذَا مَا سُئِلَ أَفْنَى وَقَلَّلاً “*Kınından çekildiği zaman yok eden eksilten bir kılıçtır.*” ifadeleri yiğitliğini öne çıkarırken, 28. beyitteki عَفِيفٌ إِذَا حَلَا “*Yalnız kaldığı zaman iffetlidir.*” ibaresi ise memduhun iffetini ortaya koymaktadır. Yine 31. ve 32 beyitlerde الْبَأْسُ (yiğitlik) vurgusunun yanı sıra beyitlerdeki övgü temasının üzerine kurulu olduğu baskın unsurun yiğitlik olduğu sezilmektedir.

Kudâme b. Ca‘fer eserinin bir başka yerinde yukarıdaki dört temel övgü unsurunun yanı sıra; hilim, ilim, merhamet, af, takvâ, cömertlik, tebaaya şefkat, heybet ve soyluluk gibi insanda bulunması güzel olan ve aranan diğer meziyetlerin de şiirin övgü dokusu içerisinde bulunmasının hoş olduğu ve bu kavramların yukarıdaki dört temel kavramın muhtevasında içkin olduğunu da dile getirmiştir.⁶⁶ Nitekim İbnü’l-Dehân’ın bu beyitlerinde de övgü unsuru olarak sadece yiğitlik ve iffet bulunmamaktadır. 29. beyitte dostane hasletine, 31. beyitte hilim, merhamet ve cömertliğine 33. beyitte takvasına, 35. beyitte tevazusuna 36. beyitte ilkeli duruşuna, 38. beyitte üstün gücü ve koruyan gözetken hasletine vurgu yapılmıştır.

Diğer yandan medih şiirlerinin girişini gazel temasıyla süslemek klasik şiirin vazgeçilmez nitelik ve adetlerinden olup bu bölüme nesîb-teşbîb denmiş ve bazı eleştirmenler medih şiirine bu tarz bir girişle başlamanın medih şiirinin kalite standartları arasında saymışlardır.⁶⁷ Şair de yukarıdaki dizelerin ilk beytindeki بِمَثَلِهِ ظِي

الْكِنَاسِ مُشَابِهًا “*Ağaç kovuğunun ceylanı benzer birisi olarak onu temsil ediyor.*” ifadesi

⁶⁶ Kudâme b. Ca‘fer, *Naḳdu ‘ş-ş’ir*, s. 21-22.

⁶⁷ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *eş-Şi‘r ve Şu‘arâ*, Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2002, I/76-77.

ve ikinci beyitteki utanan ağaç dalı gibi gazel unsurlarıyla şiirine kısa bir giriş yaptıktan sonra methe geçiş yapmıştır.

Ayrıca şiir dikkatle incelendiğinde bazı tarihi vakalara telmih yapıldığı da görülmektedir. Zira *وَيَفْضَحُ مِنْهَا لُ الْكَيْبِ هَيْلًا* “Heyelan oluşturarak (yığın oluşturarak) kum yığnını rezil ediyor.” ifadesi sanki üstü kapalı olarak Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin korkunç bir heyelanı andıran İslâm ordusunun küçük kum yığınlarını andıran Haçlı ordusunu nasıl alt edip rezil ettiğine gönderme yapmakta, böylece aslında dönemin en önemli tarihi vakası olan Kudüs’ün fethi hatırlatılmaktadır.

Son tahlilde dizelerdeki bazı hoş ve orijinal manalar da göze çarpmaktadır. 22. beyitteki “*Tezahüurat yağmuru ağlayarak onun evini suladı, tepelerin çiçekleri tezahüurat ederek onu karşıladı.*” şeklinde tercüme edilmiş olan kısımla memduhın üstün şeref mertebesini anlatan *وَلَوْ أَنَّ مَجْدًا فِي السَّمَاءِ سَمَا لَهُ* “Gökyüzünde bir onur olsa oraya yükselir.” vurguları son derece orijinal ve ender rastlanan cinsten şiirsel güzellmeler arasında görülebilir.

Başka bir şiirinde Selâhaddîn-i Eyyûbî’yi şöyle methetmektedir: ⁶⁸ (Kâmil)

33	وَإِذَا تَنَمَّرَ قَالَ لِلْأَرْضِ ارْجِعِي	بِالصَّاهِلَاتِ	وَلِلْجِبَالِ	تَزْعُرِعِي
34	وَإِذَا عَلَا فِي الْمَجْدِ أَعْلَا غَايَةٍ	قَالَتْ لَهُ	الهِمَمُ	الْجِسَامُ تَرْفَعُ
35	ثَبْتُ الْجَنَانِ إِذَا الْقُلُوبُ تَطَايَرَتْ	فِي الرَّوْعِ	يَعْدِلُ	أَلْفَ أَلْفِ مُدْرَعِ
36	فَضَلَ الْوَرَى بِفَضَائِلِ لَمْ تَتَّفِقْ	فِي	غَيْرِهِ	مَلِكًا وَ لَمْ تَتَّجِعْ
37	مَا رَامَ صَعَبَ الْمُرْتَقَى مُتْبَاعِدًا	إِلَّا	وَكَانَ	عَلَيْهِ سَهْلَ الْمَطْلَعِ
38	جَمَعَ الْجِيُوشَ فَشَتَّ شَمْلَ عِدَاتِهِ	مَا	فَرَّقَ	الْأَعْدَاءَ مِثْلَ تَجْمُوعِ

⁶⁸ İbnü’ d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’ d-Dehhân*, s. 30-31.

33- *Öfkelendiği zaman da yeryüzüne “büyük gürültülerle titre”, dağlara da “sarsıl” dedi.*

34- *Şan ve şerefte en yüksek noktaya ulaştığı zaman büyük ve güçlü azimler ona “kendini yüksek gör” dedi.*

35- *Kalpler korku içinde uçtuğu zaman, çılgın kimsenin gözüpekliği, bir milyon zırhlıya denk gelir.*

36- *Âdemoğlu, bir hükümdar olarak, başkasında birleşmeyen ve toplanmayan erdemleriyle üstün oldu.*

37- *Yükselmenin zor olanından kaçınarak onu arzu etmedi. Ancak, onun kolay olana yükselmesi gerekiyordu.*

38- *Orduları topladı ve düşmanlarının birliğini bozdu. Düşmanları birleşecek şekilde parçalamadı.*

Yukarıdaki iki örnek dikkatli bir şekilde düşünüldüğü zaman, şairin Selâhaddîn’i nitelendirdiği yeni övgüler getirmediği görülmektedir. Bu övgüler değerler dilinden esinlenmiştir. Bunlar diğer övgüde bulunanları hariç tutup sadece Selâhaddîn’e özgü methiyeler değildir. Bu nedenle onun övgülerini okuyan kimse Selâhaddîn’in kahramanlığını fiillerindeki ve sözlerindeki gerçeğe yaklaştırdığını hisseder. Belki de bu, onun sorgulama yapmak için övgülerini uzatmasını sağlayan şeydir. Tüm methiyelerinde durum aynıdır.⁶⁹

Aşağıdaki dizelerde de Selâhaddîn Eyyübî ve askerlerini 1183’te çıktıkları Beysan seferinde gösterdikleri kahramanlık ve başarı⁷⁰ sebebiyle övmektedir:⁷¹ (Tavîl)

⁶⁹ Bkz: er-Rakîb, *Şua’râ Şâmiyyûn fi’l-‘Aşri’l-Eyyûbî*, s. 35.

⁷⁰ Şeşen, Ramazan, “Selâhaddîn-i Eyyübî”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI/338.

⁷¹ İbnü’l-Dehhân, *Dîvânu İbnü’l-Dehhân*, s. 42-44.

سَبِيلًا لِأَبْنَاءِ السَّبِيلِ مُدَلَّلًا	وَكَاثَتْ حِمَى أَرْضِ الْفَرَنْجِ فَأَصْبَحَتْ	48
يَعُدُّونَهُ مِنْهُ حَمِيْسًا وَجَحْفَلًا	حَشُوا أَنْ يُلَاقُوا جَحْفَلًا كُلَّ فَارِسٍ	49
جُمُوعَهُمْ مَا كَدَّرُوا لَكَ مِنْهَا	وَلَوْ أَنَّهُمْ أَضْعَافَهُمْ حِينَ جَمَعُوا	50
بِحَيْشِكَ نَارًا أَوْ تَأَمَّلْ قَسْطَلًا	وَهَابُوكَ حَتَّى الْفَارِسِ الشَّهْمِ مَنْ رَأَى	51
لَمَا بَيَّنَّا إِذْ عَايَنُوكَ كَلًّا وَلَا	وَلَوْ أَنَّهُمْ كَالرَّمْلِ أَوْ عَدَدِ الْخَصَى	52
وَوَغَادَرْتَ أَخْلَافَ الْمَنِيَّةِ حُفْلًا	وَفِي يَوْمِ بَيْسَانَ سَقَيْتَهُمُ الرَّدَى	53
وَمَنْ ذَا يَرُدُّ السَّبِيلَ مِنْ حَيْثُ أَقْبَلَا	وَوَطَيْتَهُمْ رَغْمًا فَلَمْ يُغْنِ حَشْدُهُمْ	54
إِلَيْهِ وَإِنْ أَوْطَأْتَهُ الْحَزْنَ أَسْهَلَا	بِحَيْلٍ إِذَا أَوْلَيْتَهَا النَّجْمَ حَلَقْتَ	55
وَوَطَعْنِ يُرِيكَ الرِّغْفَ بُرْدًا مُهْلَهَلَا	وَضَرَبَ يُقْدُ الْبَيْضَ كَالْبَيْضِ عِنْدَهُ	56
وَكَمْ أَجْدَلٍ عَافٍ قَرَيْتَ مُجَدَّلَا	وَكَمْ أَسْمَرَ أوردت أوردَةَ الْعِدَا	57
وَإِنْ كُنْتَ فِيهِمْ عَادِلًا وَمُعَدَّلَا	فَقَسَمْتَهُمْ فِي الْمُلْتَقَى قِسْمَ جَائِرٍ	58
وَخِلًّا طَرِيدًا أَوْ أَسِيرًا مُكَبَّلَا	فَتَيْلًا صَرِيْعًا أَوْ جَرِيْحًا مُضْرَجًا	59
مِنْ الْحَرْبِ عِلْمًا أَنَّهُمَا لَيْسَ تَصْطَلَا	تَوَلُّوا عَنِ النَّارِ الَّتِي أُوقِدَتْ لَهُمْ	60

48- Avrupalıların toprakları savunulan bir yerdi, sonra yolcular için yapılmış bir yola dönüştü.

49-Hepsi de süvari olan bir orduyla karşılaşmaktan korktular. Onun ordusunu beş ordu olarak sayıyorlar.

50- Onlar birliklerini topladıkları zaman kendilerinden kat kat fazla olsa bile, senin karargâhını bulandıramazlar (senin ve askerlerinin moralini bozamazlar).

51- Senin ordunda bir ateş gören veya harbin tozunu dumanını düşünen gözüpek süvariye varıncaya kadar senden korktular.

52- Onlar kum gibi olsa da ya da çakıl taşlarının sayısı kadar olsalar da, seni gözetledikleri zaman senin ne kadar az olduğunu açığa çıkaramazlar.

53- Beysan gününde onları fazlasıyla suladın ve kaderin memeleri dolu bıraktın.

54- Onları zorla alçalttın. Onların toplulukları kendilerine fayda etmedi. Seli geldiği yerden geri çeviren kim vardır?

55- Bir atla onu yıldıza yaklaştırdığın zaman ona doğru süzüldü. Engebeli araziye ayak bastırırsan ona kolay gelir.

56- Onun yanındaki kılıcı gibi, biçmek ve delmek üzere kılıçla vurdu. Sağlam zirhi sana eski/ince bir elbise olarak gösteriyor.

57- Düşmanların damarlarını getirdiğin nice mızraklar vardır! Sarayda ağırladığın nice kaybolmuş şahinler vardır!

58-Sen onların içinde adil olsan ve eşit dağıtsan da, karşılaşma yerinde bir zalimin payını onlara taksim ettin.

59- Devrilip ölmüş ya da kanlar içinde bir yaralı da olsan, sürülmüş bir dost veya zincire vurulmuş bir esir de olsan,

60- Karşı konulamayacağını bilerek onlar için tutuşturulmuş harp ateşinden yüz çevirdiler.

Şair burada Beysan savaşının ve zaferinin gerçekliğini gözler önüne sermiştir. Şiirde savaşın nasıl gerçekleştiğine ilişkin önemli ipuçları bulunmaktadır. Şöyleki ilk beyitten Beysan mevkiinin savunması güçlü ve muhkem bir yer olduğu ama Selâhaddîn'in amansız ordusuna dayanamayarak adeta bir yol gibi dümdüz olduğu anlaşılmaktadır. Bu da Beysan'da çok bariz bir üstünlükle zafer kazanıldığını göstermektedir. İkinci beyitten ise Selâhaddîn'in zafer kazanan ordusunun ağırlıklı olarak süvarilerden oluştuğu ve sayıca düşman ordularından daha az bir yeküne sahip olduğu sezilmektedir. Üçüncü beyitten düşman ordularının sayıca üstün olmasına karşın Selâhaddîn'in ordularını caydıramadığı aksine onun ordusunun moral ve iman gücünün getirdiği bir üstünlüğe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Dördüncü beyitten düşmanın hissedilen bariz korkusu, beşincisinde yine sayıca üstünlükleri ve altıncısında zafere vurgu vardır. Dolayısıyla şiirin bu kısmı tarihi bir vesika olmaya yakın ve aday bir argüman niteliğindedir.

Sonraki (54 nolu) beyitlerden itibaren ise şair edebi sanatlarla içiçe olmak üzere edebî üsluba geçiş yapmaya başlamıştır. Düşmanın sayıca çokluğunu belirtmek üzere düşman ordusunu adeta bir sele benzeterek aynı zamanda realiteyle de örtüşen hoş bir istiare sanatı icra etmiştir. Zira sayıca çok olan bir ordunun taarruza geçmesi kuşbakışıyla pek tabii bir deniz dalgasını veya seli andırabilir. 55 nolu beyitte ise Selâhaddîn gibi atıyla göğe bile çıkacak kabiliyete sahip bir cengavere engebeli arazilerin hiç geldiğini söylemekle de mübalağa sanatı icra edilmiştir. Öte yandan 58. beyitte ise önceki medih şiirlerinde bulunmayan adalet vasfına vurgu yapılarak Kudâme b. Cafer'in yukarıda belirtilen dört asli medih unsurundan birini daha memduhun şahsında anmış, böylece medih kriterlerine uygun davranmıştır. Yine şair memduhu övdüğü ana tema olan zafer kazanma vasfıyla da uyumlu olarak methiyesinde kılıç, mızrak, esir, kan, yaralı, harbin şiddeti, düşman, zırh, ordu, süvari ve at gibi birçok savaş unsurunu başarılı bir şekilde şiirine dercetmiştir.

Yine Selâhaddîn-i Eyyûbî'yi şu sözlerle övmektedir:⁷² (Tavîl)

- 65 وَلَمَّا إِذْ لَهُمَّ الدَّهْرُ يَوْمًا بَدَا بِهِ سَنَّاكَ فَقَدْ أَضْحَىٰ أَعْرَىٰ مُجْجَلًا
- 66 وَقَدْ كَانَتْ الدُّنْيَا كَشَوْهَاءٍ عَاطِلٍ فَصِرْتَ هَا حُسْنًا وَصُعْتَ هَا حُلَىٰ
- 67 وَلَوْلَاكَ مَاتَ الْفَضْلُ هُرْزًا وَأَصْبَحَتْ رِيَاضُ الْأَمَانِي دَاوِيَاتٍ وَعُطَّلَا

65- Zaman kapkaranlık olduğunda birgün senin yüceliğin belirdi ve böylece parlak ve aydınlık oldu.

66- Dünya süsten yoksun bir çirkindi ama sen onun için bir güzellik oldun ve onun için bir süs teşkil ettin.

67- Sen olmasaydın erdem zayıf düşerek öldü ve dileklerin bahçesi solar ve süsten yoksun kalırdı.

Bu beyitlerin ilkinde şair memduhun şahsiyeti ve mevcut başarılarının tarihe karışmayacağını, aksine damga vuracağını ve adının parlak bir şahsiyet olarak altın harflerle tarih sayfalarına kazınacağını öngörmüş olmakta bu da şairin ileri

⁷² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 45.

görürlüğünü ispatlamaktadır. Zira Selâhaddîn'in başarıları ve şahsiyeti o günden bugüne hayırla yad edilegeldiği tartışmasıdır. İkinci beyitte şair memduhun dünyaya güzellik getirmesinden esasen onun yeryüzünde Haçlıların şahsiyetindeki zulmün kanadını kırdığını ve yeryüzüne adalet getirdiğini üstü kapalı dile getirmektedir. Üçüncü beyitte ise şair istiare sanatıyla memduhun şahsında erdem in dipdiri varlığını koruduğu, aksi takdirde memduhun gidişiyile birlikte erdem in de yok olup gideceğini veciz bir üslupla dillendirmiştir.

Şu dizeler de Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yine kahramanlığını ve cömertliğini övmektedir:⁷³ (Kâmil)

26	بِي وَجْهِهِ اجْتَمَعَ الْجَمَالُ وَسَيْفُهُ	حَتْفٌ (...) وَكَفُّهُ غَيْثُ الْوَرَى
27	مَا حَلَّ رِنَعِ الْمَحَلِّ اَعْبَرَ قَاتِمًا	اِلَّا وَاَصْبَحَ مِنْ نَدَاهُ اَخْضَرًا
28	اَوْ سَلَ يَوْمَ الرَّوْعِ اَبْيَضَ صَارِمًا	اِلَّا وَعَادَ مِنَ الْاَعَادِي اَحْمَرًا
29	اَوْ هَزَّ فِي الْهَيْجَاءِ اَسْمَرَ ذَابِلًا	اِلَّا وَاَلْ بِرَاسِ طَاغِ مُثْمِرًا
30	تُرْدِي الْكُتَابِ كُتْبُهُ فَاذَا مَضَتْ	لَمْ نَدْرِ اَنْقَدَ اَسْطُرًا اَمْ عَسْكَرًا
31	لَمْ يَحْسُنِ الْاَتْرَابُ فَوْقَ سَطْوَرِهَا	اِلَّا لِأَنَّ الْجَيْشَ يَعْقُدُ عَنِيْرًا
32	يَا شَارِي الْمَدْحِ الثَّمِينِ مُغَالِيًا	لَوْلَاكَ اَصْبَحَ كَاسِدًا لَا يُشْتَرَى
33	اَفْتَنَيْتَ مَالِكَ وَاَفْتَنَيْتَ مَحَامِدًا	تَبْقَى مَدَى الدُّنْيَا وَتُفْنِي الْاَعْصُرًا
34	فَسَمَوْتَ مُنْتَعِلَ السِّمَّاكِ وَتَارِكًا	تَحْتَ الثَّرَى مَنْ مَالِهِ تَحْتَ السَّرَى
35	وَجَعَلْتَ لِلْاَدَابِ رِبْعًا اَهْلًا	بَنْدَى يَدِيكَ وَكَانَ رَسْمًا مُقْفِرًا
36	بَهَرْتَ صِفَاتِكَ مَا دَحِيكَ وَطَالَمَا	وَقَدْ جَاوَزَ الْاَحْصَاءَ اَنْ لَا يَبْهَرًا

26- Kılıcı ölüm (saçarken) ve eli bolken, onun yüzünde güzellik toplandı.

27- Yoğun bir toza bürünmüş bölgeye gelmesiyle birlikte, onun cömertliği orayı yeşillendirdi.

⁷³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 51-52.

28- *Ya da korku gününde keskin kılıcın çekilmesiyle birlikte, düşmanlardan kırmızıya dönenler oldu.*

29- *Veya savaşta bir mızrağı savurmasıyla birlikte, bir azgının başını bir meyveye dönüştürdü.*

30- *Onun birlikleri, birlikleri yok ediyor. Geçtikleri zaman sıraları mı (satırları mı?) geçip gittiler yoksa bir asker topluluğunu mu bilemeyiz.*

31- *Ancak ordu bir toz çıkardığı için akran olanlar satırlarının (kılıçlar?) üzerinde ihsanda bulunmadı.*

32- *Ey kıymetli övgüyü pahalı olarak satın alan! Sen olmasaydın içinde satın almanın olmadığı bir kesatlık olurdu.*

33- *Senin olan şeyi bitirdin ve dünya (hayatı) boyunca kalıcı olacak ve asırları tüketecek olan övgüleri aldın.*

34- *Malı ekabirin altında olan kimseyi, toprağın altında bırakarak, balıkların suda yükselişleri gibi yükseldin.*

35- *Ölü bir harabeyken, cömertliğiyle edebiyat için meskûn bir bölge yaptın.*

36- *Senin vasıfların, sana methiyede bulunanların (gözlerini) kamaştırdı. Göz kamaştırmamasının hesap etmeyi (saymayı) aşması, ne kadar çoktur!*

Aşağıdaki mısralarda da şair, Selâhaddîn Eyyûbî'nin yaptığı fetihlerle Şam bölgesini ihyâ etmesi vesilesiyle İslâm'a ve İslâm dünyasına yardım etmesini övmektedir.⁷⁴ (Kâmil)

⁷⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 53.

- 38 وَالشَّامُ قَدْ أَضْحَى حِمَى بِكَ بَعْدَمَا أَشْفَى وَأَمَلْتَ الْعِدَى أَنْ تَطْفُرَا
- 39 أَمْسَى لِنُورِ الدِّينِ لَيْلًا مُظْلِمًا حَتَّى أَتَيْتَ فَكَانَ صُبْحًا نَبْرًا
- 40 فَكَأَنَّهُ دَاعٍ أُجِيبَ دُعَاؤُهُ أَوْ كَانَ خَيْرٍ فِي الْوَرَى فَتَخَيَّرَا
- 41 وَأَتَاكَ مَنشُورُ الْخِلَافَةِ شَاكِرًا لَكَ أَنْ أَعَدْتَ الْحَقَّ حَيًّا مَنشُرَا
- 42 لَمَّا أَعَدْتَ الْحَقَّ فِي أَرْبَابِهِ وَرَدَدْتَ لِلْمَسْتَوْجِبِهِ الْمَنِيرَا
- 43 بَعَثَ الْإِمَامُ لَكَ الشُّعَارَ مُصَوِّرًا لِلنَّاسِ أَنَّكَ فِي الضَّمِيرِ مُصَوِّرَا
- 44 وَأَرَاهُمْ أَنَّ الْخِلَافَةَ مُقَلَّةٌ أَصْبَحْتَ أَنْتَ سَوَادَهَا وَالْمُحْجَرَا
- 45 فَأَفْخَرَ بِمَا فَعَلَ الْإِمَامُ عَلَى الْوَرَى وَكَفَى بِمَا فَعَلَ الْخَلِيفَةُ مُفْخَرَا

38- Şam yok olmanın eşliğinde iken sayende bir sığınağa dönuştü. Düşmanlarda muzaffer olacağına dair bir kanaat oluşturdun.

39- Dinin nuru karanlık bir geceye dönüşmüştü. Nihayet sen geldin ve ışık saçan bir sabah oluverdi.

40- Sanki o, duası kabul olan bir duacıdır ya da insanoğlu içinde tercihte bırakılmış böylece de o tercihte bulunmuştur.

41- Hilafetin sancağı sana teşekkür ederek geldi. Hakkı canlı ve diri olarak geri getirince.

42- Hakkı erbabına, minberi de asıl sahiplerine iade edince.

43- İmam sana mühürü, üzerinde insanlara senin vicdanlarda resmedildiğini tasvir ederek gönderdi.

44- Ve hilâfetin gözü olduğunu senin de onun gözbebeği ve yuvası olduğunu onlara göstermek için (mühürü gönderdi).

45- İmam'ın insanoğluna karşı yaptıklarından gurur duy! Övünç vesilesi olarak Halife'nin yaptıkları yeter.

Daha önce de belirtildiği üzere şair, Selâhaddîn'e dair methiyelerinde tamamen onun gerçek şahsiyeti ve başarılarıyla örtüşen dizeler serd etmiş, böylece genel manada bu şiirleriyle edebî bir ürünün yanı sıra aynı zamanda tarihi bir vesika da türetmiştir. Bu dizelerde de aynı durum söz konusu olup ilk beyitte Şam bölgesine ve dizelerin sonuna doğru halife tarafından mühürle onurlandırıldığına dikkat çekilmesine bakılırsa şair esasen Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin 1176 yılında Dımaşk'taki bazı şehirleri almasından sonra Musul ve Halep bölgesinde gerçekleştirdiği fetihler neticesinde Abbâsî halifesi tarafından sultanlığının onaylandığı tarihi gerçeklik ve bilgiye atıf yapmaktadır.⁷⁵ Böylece şair Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin gerçek kimliğiyle örtüşen İslâm'ın bayraktarlığını yapma ve yeryüzünde adaleti yayma gibi vasıflarını şiirleştirerek hem realiteyi ortaya koymuş, hem de methiye kriterlerinden adalet ve cesareti temin ederek başarılı bir övgü şiiri meydana getirmiştir. Bunu yaparken şair özellikle 43 nolu beyitteki “*İmam sana mührü, üzerinde insanlara senin vicdanlarda resmedildiğini tasvir ederek gönderdi.*” şeklindeki vurgusuyla oturaklı edebî üslubundan ödün vermediğini de ihsas etmiştir.

Aşağıdaki dizelerde de Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin cömertliğini ve gösterdiği kahramanlıkları övmektedir:⁷⁶ (Vâfir)

26	يُقَرِّبُ جُودُهُ أَقْصَى الْأَمَانِي وَيَضْمَنُ بِشْرُهُ أَسَى النَّجَاحِ
27	وَمَبْسُوطٌ بِنَائِلِهِ يَدَاهُ إِذَا قَبِضَتْ بِهِ أَيْدِي الشَّحَاحِ
28	وَلَمَّا ضَاقَ حَدُّ عَن مَدَاةِ لَقَيْنَاهُ بِأَمَالِ فِسَاحِ
29	فَمَنْ هَرَمٌ وَكَعْبٌ وَابْنُ سَعْدٍ رِعَاءُ الشَّاءِ وَالنَّعَمِ الْمُرَاحِ
30	جَوَادٌ بِالْبِلَادِ وَمَا حَوْتَهُ إِذَا جَادُوا بِأَلْبَانِ اللَّقَاحِ
31	وَأَبْلَجٌ يَسْتَهِينُ الْمَوْتَ يَلْقَى بِصَفْحَةٍ وَجْهَهُ حَدَّ الصِّفَاحِ
32	وَيَخْشَى مِنْ دَنَوِ الْعَارِ مِنْهُ وَلَا يَخْشَى مِنْ الْأَجْلِ الْمُتَاحِ
33	وَقَوْلٌ إِذَا الْأَبْطَالُ فَرَّتْ مَكَانَكَ ثَبَتَهُ مَا مِنْ مَرَّاحِ

⁷⁵ Bkz. Ramazan Şeşen, “Selâhaddîn-i Eyyûbî”, XXXVI/337.

⁷⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 62-66.

- 34 إذا ما دبَّ في حَمْرِ ذَلِيلٍ سَعَى سَعَى الأَعزَّةِ في السَّرَاحِ
- 35 بِبِأْسٍ مُدْهِلِ الأُسْدِ الضَّوَارِي وَسَيْبٍ مُخْجَلٍ سَيْلِ البِطَاحِ
- 36 فَلَاجِينَ وَالرَّاجِينَ مِنْهُ أَعَزَّ حِمَى وَأَكْرَمُ مُسْتَمَاحِ
- 37 مِنَ النِّفْرِ الدِّينِ إِذَا تَحَلَّوْا أَعَادُوا اللَّيْلَ أَحْلَا مِنْ صَبَاحِ
- 38 أَضَاءَ الدَّهْرِ بَعْدَ دُجَاهِ نُورًا يَلُوحُ عَلَى وُجُوهِهِمُ الصَّبَاحِ
- 39 تَفِيضُ بُطُونُ رَاخَتِهِمْ نَوَالًا وَيَسْتَلِمُ المُلُوكُ طَهْوَرَ رَاخِ
- 40 إِذَا مَا لاقُوا الأَعْدَاءَ عَادُوا مَايَ النَّصْرِ وَالظَّفَرِ الصُّرَاحِ
- 41 بِأَزْمَاحٍ مُحَطَّمَةٍ وَبِيضٍ مُثَلَّمَةٍ وَأَعْرَاضٍ صِحَاحِ
- 42 لِيَفِدِ حَيَاءَ وَجْهِكَ كُلُّ وَجْهِ إِذَا سئَلَ النَّدَى جَهْمَ وَقَاحِ
- 43 مُلُوكُ جُلَّتْهُمْ مُغْرَى بَظْمِ وَمَشْغُولٌ بُلْهُوٌّ أَوْ بُرَاحِ
- 44 إِذَا مَا جَالَتِ الأَبْطَالُ وَلى وَيَقْدُمُ نَحْوَ حَامِلَةَ الوِشَاحِ
- 45 يَرَى الانْفِاقَ فِي الخَيْرَاتِ حُسْرًا وَأَنْتَ تَرَاهُ مِنْ خَيْرِ الرِّبَاحِ
- 46 هُمْ جَمَعُوا وَقَدْ فَرَّقَتْ لَكِنَّ جَمَعْتَ بِهِ الرِّجَالَ مَعَ السِّلَاحِ
- 47 وَبَوٌّ بَيْنَ مَالِكِ بَيْتِ مَالٍ وَمَالِكِ رِقِّ أَمْلَاكِ النِّوَاحِ
- 48 وَبَاغٍ أَنْ يُدَالَ بِلَا رِجَالٍ كَبَاغٍ أَنْ يَطِيرَ بِلَا جَنَاحِ
- 49 فَرَنْتَ شَجَاعَةً وَتُقَى وَعِلْمًا إِلَى كَرَمِ الخَلَائِقِ وَالسَّمَاحِ
- 50 وَقَدْ أَتَيْتَ عَلَيكَ ظُيِّ المَوَاضِي كَمَا تُثْنَى بِأَلْسِنَةِ الرِّمَاحِ
- 51 وَكَمْ نَتَجَتِ حُرُوبٌ أَلْفَحَتْهَا سَيُوفُكَ وَالتَّنَاجُ عَيْنِ اللِّقَاحِ
- 52 وَكَمْ لِظُبَاكَ مِنْ يَوْمٍ إِغْتِبَاقٍ مِنَ الأَعْدَاءِ أَوْ يَوْمِ إِصْطِباحِ
- 53 وَكَمْ دَلَّلْتَ مِنْ مُلْكٍ عَزِيزٍ وَكَمْ دَوَّخْتَ مِنْ حَيِّ لَقَاحِ
- 54 تُبِيحُ حِمَى المُلُوكِ وَتَسْتَبِيهِ وَمَا تُحْمِيهِ لَيْسَ بِمُسْتَبَاحِ

26- Onun cömertliği en uzak dilekleri yaklaştırır. Onun sevinci (yüzünün güzelliği) en yüksek başarıyı garanti eder.

27- Cimri eller onun elinden tuttuğu zaman, sayesinde elleri açık hale gelmiştir.

28- Bir yüz onun alanında yeterli olmayınca, onu geniş emellerle karşıladık.

29- Herim (Bir kişi), Ka'b ve İbn Sa'd kimdir? Koyunların ve mera hayvanlarının çobanlarıdır.

30- Döllenmiş develer sütlerini bol bol verdikleri zaman, memlekette ve onun çevresinde cömerttirler.

31- Ölümü küçümseyerek ortaya koydu. Ama Onunla yüzünün bir yanıyla (yandan) sürpriz bir şekilde karşılaştı.

32- Arın kendisine yaklaşmasından korkuyor ama takdir edilen ecelden korkmuyor.

33- Ve güzel sözlü kişidir, bir bakmışsın ki kahramanlar senin mekânın(dan?) kaçmış. Alandan/Mekândan..

34- Bir cemaatin içinde zelil birisi hareket ettiği zaman, serbest kalmaya azizlerin çabalaması gibi çaba sarfeder.

35- Avcı aslanlar şaşkına döndüren cesaretiyle ve geniş yataklı vadi selinin utanç verici yol almasıyla.

36- Sığınanlar ve ondan en güçlü bir koruma ve en cömert bir ikram umanlar için.

37- Topluluklardan, geldikleri zaman sabahtan daha tatlı bir şekilde geceyi geri getirenler vardır.

38- Karanlığa girmesinden sonra zamanı aydınlattı. Onların yüzlerine sabah parladı.

39- Avuçlarının içi hediyeyle dolup taşıyor. Melikler ellerin temiz olanına dokunurlar.

40- *Düşmanlarla karşılaştıkları zaman, açık zafer ve galibiyet işaretleri/naraları ile geri döndüler.*

41- *Parçalanmış mızraklarla, körelmiş kılıçlarla ve sağlam bedenlerle.*

42- *Tüm yüzler senden hayır istendiği zaman, tüm arsız ve asık (yüzler de senin yüzünün ihtişamına feda olsun!)*

43- *Kralların ekserisi zulme düşkün, eğlence veya rahatlamayla meşguldür.*

44- *Kahramanlar vur-kaç taktiği yaptıkları zaman, kılıç/kuşak taşıyıcısına doğru giderler.*

45- *Hayırda yapılan harcamayı zarar olarak görürler. Sen ise onu kazanç hayrı olarak görürsün.*

46- *Sen (hayırları) dağıtırken onlar topladı. Ancak sen onunla silahla birlikte adamları topladın.*

47- *Bir beytü'lmalin sahibiyle etrafta biraz mülk sahibi olanlar arasında bir fark vardır.*

48- *Adamsız yönetim sahibi olmak (devlet olmak)/muzaffer olmak isteyen kişi, kanatsız uçmayı isteyen kişi gibidir.*

49- *Cesareti, haşyeti ve ilmi, yaratıkların asilliğiyle/cömertliğiyle ve hoşgörüsüyle ilişkilendirdin.*

50- *Mızrakların dili ile övüldüğü gibi, mazilerin kılıçlarının ağızları/meraları seni övmüştür.*

51- *Kılıçlarının kızıştırdığı ve kızışmanın sonucu olarak (canlarla/cezalarla sonuçlanan) ne savaşlar olmuştur!*

52- *Senin kılıçlarının keskin yüzlerinin akşam veya sabah içme gününde içtiği nice düşmanlar vardır.*

53- Zelil ettiğin nice büyük sultanlar vardır ve yenilgiye uğrattığın/sersemlettiğin/küçük düşürdüğün nice itaat etmeyen kabileler vardır.

54- Meliklerin sığınaklarını umuma açıyorsun ve onu esir alıyorsun. Koruduğun şeyler gasbedilen şeyler değildir.

Şu sözler de Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin cömertliğini methetmektedir:⁷⁷ (Vâfir)

65	وَقُلْتُ لِلْأَغْيَاتِ الْعَيْسِ رُوْحِي	إِلَى بَابِ ابْنِ أَيُّوبَ تُرَاحِي
66	وَلَمْ أَنْكُحْ لَيْمًا بِنْتِ فِكْرِي	وَأَنْكَاحَ اللَّئَامِ مِنْ السِّفَاحِ
67	وَقَدْ جَاءَتْكَ يَا كَفْوَةً كَفِيًّا	تَرْفَ إِلَيْكَ طَالِيَةً إِمْتِيَا
68	إِذَا اسْتَشْفَعْتَ أَوْرَى النَّاسِ زَنْدًا	فَمَا أَبْغِي مِنْ الرَّزْدِ الشِّحَا
69	وَقَدْ يَمَّمْتُ بَحْرَ نَدَى فُرَاتًا	فَمَا طَلِي لَأَوْشَالٍ مَلَا
70	سَأَلْتُكَ أَنْ عُوْدَ جَدِيْبِ حَالِي	فَأَمْرَعُ مَرْتَعِي وَاحْضَرَّ سَاحِي
71	وَلَوْلَا جُودَ كَفِّكَ كُلِّ وَقْتِ	يُرْوِي عُلَّتِي وَجَوَى التِّيَا

65- Kıymetli develer için dedim ki: Eyyûb oğlunun kapısına gidin ki ihsan göresiniz.

66- Fikri'nin kızı adi ile nikâhlanmadım. Adilerle nikâhlanmak fuhuş sayılır.

67- Ey denk olan ve yeterli kişi! Sana geldi, hediye isteyerek sana haber getirdi.

68- Sen insanların en hayırlısından şefaata istediğin zaman, ben cimrilerin ateşinden istemem.

69- Tatlı su denizine yöneldiğim zaman benim isteğim tuzlu/hoş damlalar değildir.

70- Senden çorak.... istedim. Çayırımın otları çoğaldı ve arazilerim yeşerdi.

⁷⁷ İbnü'd-Dehhân, Dîvânu İbnü'd-Dehhân, s. 68.

71- Elinin cömertliği susuzluğumu ve susuzluk endişemi gideren her zaman olmasaydı...

Çağdaş araştırmacılarından Rakîb'in yukarıdaki dizelere dair yorumu şöyledir: *"İbnü'd-Dehhân ilgili beyitlerde insanların gönüllerinden geçen şeyleri dile getiriyor. Bu nedenle başka bir kasidede de aynı manayı tekrar ediyor, Şam diyarındaki İslâm'ın durumunu derinlemesine tasvir ediyor. Bunu yaparken de Selâhaddîn ortaya çıkmadan önceki İslâm'ın durumuyla o çıktıktan sonraki durumu arasındaki farkı nakletmek için çeşitli tablolar kullanmaktadır. Nitekim şairin, Selâhaddîn hakkında dile getirdiği methiyeler, kahramanını yüceltmeye ve övgüde bulunmaya özgüdür. Ancak bu methiyeler, Selâhaddîn'in komuta ettiği cihatlarla ilgili diğer unsurları da içermektedir. Onun giriştiği savaşların tasviri de bu unsurlardan biridir. O, genel bir hamasi özelliştir. Aynı şekilde şair, beyitlerini hakikaten de savaşın şiddetini ve darbelerini çağrıştıran bir harp atmosferine dönüştürmektedir. Bu savaşta hareket ve saldırının hızı belirlemektedir. Şair, lafzî bir üslupla Müslümanların zaferini ve üstünlüklerini tasvir ediyor ve Haçlıların uğradığı ve başlarına gelen musibet sebebiyle içinin rahatladığını aktarıyor. Ancak o, bu tasvirde fazla derinleşmiyor ve tasvire yeni özelliklerden bahsetmiyor. Ancak, zahiri durumların üzerinde duruyor ve bunlar arasında lafzî bir bağlantı kuruyor."*⁷⁸

2.3.1.2. el-Melikü'l-Âdil Nûreddin Mahmud b. Zengî b. Aksungur

el-Melikü'l-Âdil Nûreddin Mahmud b. Zengî b. Aksungur (İmâdüddîn) Ebu'l-Kasım (ö. 569/1174), Şam, Cezire ve Mısır'ın kralıdır. Hicri 511 / Miladi 1118 yılında Halep'te doğmuş, iyilik ve ilim aşkıyla büyümüş, ihtiyaç sahiplerinin ve hali vakti yerinde olanların gözdesi olmuştur. Şeriat ilimlerinde çok bilgili olup Musul'da Darü'l-Hadis ve en-Nuri Camii'ni inşa eden ilk kişidir. Nûreddin 1174'te Şam'da boğaz iltihabından ölmüştür.⁷⁹ Nitekim Şair Şam'a gitmek üzere Mısır'ı terk ettikten

⁷⁸ Bkz: er-Rakîb, *Şua' râ Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyübî*, s. 36-37.

⁷⁹ Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267) *Kitâbü'r-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve Ş-Şalâhiyye*, thk: İbrâhim ez-Zeybek, Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1997, I/107; İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân V*, 208; Cemâluddîn Muhammed B. Sâlim B. Vâsıl (ö. 697), *Muferricu'l-Kurub fi Ahbâri Benî Eyyüb*, thk. Cemâluddîn eş-Şeyal, Kâhîre: Dâru'l-Kutubi ve'l-veşâiku'l-Şavmiyye, 1953, I, 28; ez-Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî (1893-1976), *el-A'lâm*, Beyrût: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, VII. Baskı 2002, VII, 170.

sonra adil melik Nûreddin, Haçlı esaret sultanından kurtulmak için düzenli bir cihat hareketini komuta etmiştir. Ancak divanında onun giriştiği ve zaferle sonuçlanan savaşlarıyla ilgili herhangi bir kaside görülmemektedir. Ancak hicrî 558 yılında Bakîa olayında Müslümanların uğradığı yenilgiyi mazur gördüğü tek bir kasidesi bunun dışındadır. Müslümanlar bu olayda ciddi bir yara almışlar, şehitler ve esirler vermişlerdir. Nûreddin'in kendisi ise kendini feda eden bir Kürdün sayesinde kurtulmuştur. Bu kişi geri çekilme konusunda ona yardım etmiştir.⁸⁰ Aşağıdaki dizelerde Şair, el-Melikü'l-Âdil Nûreddin Mahmud b. Zengî b. Aksungur'u methetmektedir:⁸¹ (Basit)

1	طَبِي الْمَوَاضِي وَأَطْرَافُ الْفَنَاءِ الدُّبُلِ	ضَوَامِنُ لَكَ مَا حَازُوهُ مِنْ نَقْلِ
2	وَكَاغِلٌ لَكَ مَا نَامَ كَافٍ مَا تُحَاوِلُهُ	عِزٌّ وَعِزْمٌ وَبَأْسٌ غَيْرِ مُنْتَحِلِ
3	وَمَا يَعْبِيكَ مَا نَالُوهُ مِنْ سَلْبِ	بِالْحَيْلِ قَدْ تَوَتَّرَ الْأَسَادُ بِالْحَيْلِ
4	وَإِنَّمَا أَحَلَدُوا جُبْنًا إِلَى حُدْعِ	إِذْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ بِالْجَيْشِ مِنْ قِبَلِ
5	وَاسْتَيْقِظُوا وَأَرَادَ اللَّهُ غَفْلَتِكُمْ	لِيَنْفِذَ الْقَدْرُ الْمَحْتَوْمُ فِي الْأَزْلِ
6	حَتَّى أَتَوْكُمْ وَلَا الْمَاضِي مِنْ أَمِّ	وَلَا الطَّبِي كَتَبَ مِنْ مُرْهَقِ عَجَلِ
7	فَنَأَ لَقَى وَفُسِيَّ غَيْرُ مُوْتَرَةٍ	وَالْحَيْلِ عَازِبَةٌ تَرعى مَعَ الْهَمَلِ
8	مَا يَصْنَعُ اللَّيْثُ لَا نَابٌ وَلَا ظُفْرٌ	بِمَا حَوَالِيهِ مِنْ غُفْرِ وَمِنْ وُغْلِ
9	هَلَا وَقَدْ رَكِبَ الْأَسَدُ الصُّقُورَ وَقَدْ	سَلَّوْا الطَّبِي تَحْتَ غَابَاتٍ مِنَ الْأَسْلِ
10	مِنْ كُلِّ صَافِيَةِ السَّرْبَالِ صَافِيَةِ الْقِدَافِ	بِالنَّبْلِ فِيهَا الْخَذْفُ بِالنَّبْلِ
11	وَأَصْبَحُوا فِرْقًا فِي أَرْضِهِمْ فِرْقًا	يَجُوسُ أَدْنَاهُمْ الْأَقْصَى عَلَى مَهْلِ
12	وَإِنَّمَا هُمْ أَضَاعُوا حَزْمَهُمْ ثِقَةً	بِجَمْعِهِمْ وَلَكُمْ مِنْ وَائِقِ حَجَلِ

⁸⁰ İbnü'l-Eşîr el-Cezerî, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *e't-Târihu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye (bi'l-Musil)*, thk. Abdul-Kâdir Tuleymat, Kâhîre: Dâru'l-Kütübi'l-Hadişe, Bağdâd: Mektebetü'l-Müşennâ, 1963, s. 116-117; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Asri'l-Eyyûbî*, s. 32.

⁸¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 70-72.

1- Geçmişlerin ceylanları, kurumuş otların etrafı, ağaçlar, sahip oldukları ganimetler senindir.

2- İzzet, azim ve sahte olmayan bir cesaret sana kefildir, gayret ettiğin şeyler yeterlidir.

3- Aslanlar tuzaklarla bağlanabilir/esir alınabilirken, oyuna getirerek elde ettikleri gasp malları seni lekelemez.

4- Daha önceden onların orduları yokken, ancak korkakça hilelere meylettiler.

5- Ezelde takdir edilmiş kader gerçekleşsin diye Allah sizin gaflete düşmenizi murâd etmişken (ettikten sonra) uyandılar.

6- Nihayet yakından kılıç yokken size geldiler. Kılıçlar, buzağıya dâhil olana yakın değildir.

7- Mızraklar ve kirişleri takılmamış yaylar, atlar başıboş bir şekilde kuzularla beraber otluyorlar.

8- Aslan dişi ve tırnağı olmadan çevresindeki domuz ve dağ keçisine bir şey yapamaz.

9- Kılıç ormanlarının altında kılıçları çekmişlerken, aslanlar şahinlerin üzerine binmiştir, değil mi?

10- Her bol elbiseden safiye?? vardır. fosillerde ok atışları vardır.???

11- Kendi topraklarında korku içinde parça parça oldular. Onların en aşağısı (adisi) acele etmeden gözetliyor.

12- Ancak onlar toptan güven duygularını kaybettiler. Nice çekingen olup da güven duyan kişi vardır.

Yukarıdaki beyitlerden anlaşıldığına göre şair Nureddin Zengî'nin askerleriyle birlikte haince bir hileyle tuzağa düşürüldükten sonra uğradıkları yenilgiyi ve bu yenilgiye rağmen şerefli duruşlarından ve onurlarından taviz vermemiş olmalarını

tasvir eder gibidir. Bu vesileyle şair dört temel medih unsurundan cesarete ek olarak azim, izzet ve safiyet gibi medih öğelerini memduh ve askerlerine reva görmüş ve yine başarılı bir medih şiiri nazmetmiştir. Özellikle usta bir şairden beklenebilecek şekilde kılıçların çekildiği savaş meydanını adeta bir kılıç ormanına, atlarına binmiş olan askerleri ise şahinlerin üzerindeki aslanlara benzettiği 9. Beyitteki üst düzey istiare sanatıyla esasen bu başarısını net bir şekilde tescillemiştir denilebilir. Şair bu beyitten sonra dizelerin sonuna doğru ise sanki memduhun yenildiği düşmanını daha sonraki bir vesileyle mağlup ederek intikamını aldığını anlatır gibidir.

Aşağıdaki dizeler de Nûreddin Mahmud b. Zengî b. Aksungur ve askerlerinin kahramanlıklarını methetmektedir:⁸² (Basit)

- 13 بَنِي الْأَصْفِيرِ مَا نَلْتُمْ بِمَكْرِكُمْ وَالْمَكْرُ فِي كُلِّ إِنْسَانٍ أَخُو الْفَشْلِ
 14 وَمَا رَجَعْتُمْ بِأَسْرَى خَابَ سَعْيِكُمْ غَيْرِ الْأَصَاغِرِ وَالْأَتْبَاعِ وَالسَّقْلِ
 15 سَلَبْتُمْ الْجُرْدَ مُعْرَاءَ بِلَا لُجْمٍ وَالسُّمَّرَ مَرْكُوزَةً وَالْبَيْضَ فِي الْخَلْلِ
 16 هَلْ آخَذَ الْخَيْلِ قَدْ أَرْدَى فَوَارِسَهَا مِثْلَ آخِذِهَا فِي الشَّكْلِ وَالطَّوْلِ
 17 أَمْ سَالِبُ الرَّمْحِ مَكُوزًا كَسَالِبِهِ وَالْحَرْبُ دَائِرَةٌ مِنْ كَفِّ مُعْتَقِلِ
 18 جَيْشٍ أَصَابَتْهُمْ عَيْنُ الْكَمَالِ وَمَا يَخْلُو مِنَ الْعَيْنِ إِلَّا غَيْرُ مُكْتَمِلِ
 19 لَهُمْ يَوْمَ حُنَيْنٍ أَسْوَةٌ وَهُمْ خَيْرُ الْأَنَامِ وَفِيهِمْ حَاتَمُ الرَّسْلِ

13- Ey Useyfir oğulları! Tuzaklarınız tutmadı. Tuzak her insan için başarısızlığın kardeşidir.

14- En küçük olanlar, taraftarlar ve sefillerin dışında esirlerle dönemediniz ve gayretiniz boşa çıktı.

15- Ellerini bağlı olmadan çıplak olanları, yere saplanmış olarak mızrakları ve aralarında duran kılıçlar ele geçirdiniz.

⁸² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 72-74.

16- Süvarilerini yere düşürmüş olan, bağlar ve boyunduruklar altında atları mı alacak?

17- Yoksa savaş tutanın elinden devam ederken gasbedicisi gibi yere saplanmış mızrakları mı?

18- O, Kemalin (kemale erenin) gözünün değdiği bir ordudur. Ancak kemale ermemiş kişi (bu) gözden yoksundur.

19- Huneyn Gününde onlar için bir örnek vardır ki onlar yaratılanların en hayırlılarıdır. Onların içinde peygamberlerin sonuncusu vardır.

Aşağıdaki beyitlerde de Nûreddin Mahmud b. Zengî b. Aksungur'un kahramanlığını ve cesaretini methetmektedir:⁸³ (Basit)

21	مَلِكٌ بَعِيدٌ مِنَ الْأَدْنَسِ ذُو كَلْفٍ	بِالصِّدْقِ فِي الْقَوْلِ وَالْإِحْلَاصِ فِي الْعَمَلِ
22	فَالسَّمْرُ مَا أَصْبَحَتْ وَالشَّمْسُ مَا أَفَلَتْ	وَالسَّيْفُ مَا قُلَّ وَالْأَطْوَادُ لَمْ تَزَلْ
23	كَمْ قَدْ بَجَلَّتْ بُنُورِ الدِّينِ مِنْ ظُلْمٍ	لِلظُّلْمِ وَإِنجَابَ لِلأَضْلَالِ مِنْ ظُلْمٍ
24	وَكَمْ لِعُمْرِي كَفُّوا الطَّرْفَ مِنْ جُبْنٍ	عِنْدَ اللِّقَاءِ وَغَضُّوا الطَّرْفَ مِنْ حَجَلٍ
25	وَبَلَدَةٍ مَا يُرَى فِيهَا سِوَى بَطَلٍ	فَأَصْبَحَتْ مَا يُرَى فِيهَا سِوَى طَلَلٍ
26	قُلْ لِلْمَوْلِينَ كُفُّوا الطَّرْفَ مِنْ جُبْنٍ	عِنْدَ اللِّقَاءِ وَغَضُّوا الطَّرْفَ مِنْ حَجَلٍ
27	طَلَبْتُمُ السَّهْلَ تَبْغُونَ النِّجَاةَ وَلَوْ	لُدْتُمْ بِمَلَائِكِكُمْ لُدْتُمْ إِلَى الْجَبَلِ
28	أَسَلَمْتُمُوهُ وَوَلَّيْتُمْ فَسَلَّمَكُم	بِرِفْقَةٍ لَوْ بَغَاها الطَّوْدُ لَمْ يَنْلِ
29	مُسَارِعِينَ وَلَمْ تُنْتَلِ كِنَائِكُمْ	وَالسَّمْرَ لَمْ تُبْتَدَلِ وَالْبَيْضَ لَمْ تُدَلِ
30	وَلَا طَرَقْتُمْ بِوَيْلِ النَّبْلِ طَارِقَةً	وَلَا تَعَلَّعْتِ الْأَسْيَافُ فِي الثَّقَلِ
31	فَقَامَ فَرْدًا وَقَدْ دَلَّتْ عَسَاكِرُهُ	فَكَانَ مِنْ نَفْسِهِ فِي جَحْفَلٍ زَجَلِ
32	فِي مَشْهَدٍ لَوْ لُيُوثُ الْغَيْلِ تَشْدُهُ	حَرَّتْ لِأَدْقَانِهَا مِنْ شِدَّةِ الْوَجَلِ

⁸³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 74-76.

- 33 وَسَطَ الْعِدَى وَحَدَهُ ثَبَتَ الْجِنَانِ وَقَدْ طَارَتْ قُلُوبٌ عَلَى بُعْدٍ مِنَ الْوَهْلِ
- 34 يَعُودُ فِيهِمْ رَوِيداً غَيْرَ مُكْتَرِثٍ بِهِمْ وَقَدْ كَرَّ فِيهِمْ غَيْرَ مُحْتَفِلٍ
- 35 يَزِدَادُ قُدَمَاءَ إِلَيْهِمْ مِنْ تَيْقُنِهِ أَنَّ التَّأخِرَ لَا يَحْمِي مِنَ الْأَجْلِ
- 36 مَا كَانَ أَقْرَبَهُمْ مِنْ أَسْرِ أَعْدِكُمْ لَوْ أَنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا عَنْهُ فِي شُغْلِ
- 37 ثَبَاتِهِ فِي صُدُورِ الْحَيْلِ أَنْقَذَكُمْ لَا تَحْسَبُوا وَثَبَاتِ الضَّمْرِ الدُّلِيلِ
- 38 مَا كُلَّ حِينَ ثُصَابُ الْأَسْدِ غَافِلَةٌ وَلَا يُصِيبُ الشَّدِيدَ الْبَطْشِ ذُو الشَّلَالِ
- 39 وَاللَّهِ عَوْنِكَ فِيمَا أَنْتَ مُرْمَعُهُ كَمَا أَعَانَكَ فِي أَيَّامِكَ الْأَوَّلِ

21- O, pisliklerden uzak, sözünde ve özünde doğruluğa düşkün bir meliktir.

22- Gece sohbeti bitmedi, Güneş batmadı. Kılıç körelmedi/kırılmadı, yüce dağlar da kaybolmadı.

23- Zulmün karanlığından Dinin nuruyla açığa çıkan, güneşliklerden, bulutlar/gölgeler için açıldı.

24- Ömrüme yemin olsun ki, karşılaşma anında bakışı yüzlerden nice geri çevirmeleri ve utangaçlıktan gözü kısımları oldu.

25- Ve kahramandan başka bir şeyin görülmediği (nice) memleketler vardır. Oralarda yüksek tepelerden/eski kalıntılardan başka bir şey görülmez.

26- Sırt çevirenlere de ki: karşılaşma anında yüzlerden bakışları çevirin ve utanarak gözleri kısın.

27- Kurtuluşu arayarak kolay olanı/ovayı istediniz. Melikinize sığınırsanız dağa sığınmış olursunuz.

28- Ona itaat ettiniz, yüz çevirdiniz. O da size, yüce dağın istediği zaman elde edemeyeceği bir şefkatle yaklaşmaktan hoşnut oldu.

29- Karılarınız/gelinleriniz çıkarılmadı, gece sohbetleri değersiz kılınmadı, kılıçlar da zelil kılınmadı.

30- *Ok yağmuruyla vurmadınız. Kılıçlar da topluluklara nüfuz etmedi.*

31- *Onun askerleri naz yaparken o gürültülü ve kalabalık bir ordunun içinde kendisi tek başına kalktı.*

32- *Vadinin aslanlarının dehşet saldıği bir sahnede, çeneleri korkunun şiddetinden yere kapaklanırdı.*

33- *Kalpler uzakta korkudan uçuşurken o, düşmanların ortasında tek başına cesurca (kaldı).*

34- *Toplanmadan onlara tekrar saldırarak, onlara aldırmadan yavaşça onların içlerine döner.*

35- *Geride kalmanın ecelden korumayacağına olan kesin inancından, daha da ileri gider.*

36- *Şayet onlar onunla ilgilenmeselerdi. sizin en uzağınızın esir alınmasından daha yakın olmazlardı.*

37- *Onun atların göğüslerindeki cesaretiyle (sürekli atlara binmesi) sizi kurtardı. Uysal atların cesaretiyle (sizi kurtardığını) sanmayın.*

38- *Aslanlar her zaman gafil avlanmaz. Felçli birisi de şiddetli bir darbe vuramaz (aşırı zulüm yapamaz).*

39- *Allah, ilk günlerinde sana yardım ettiği gibi, senin kararlı olduğun şeylerde de yardımcın olsun (yardımcın olur).*

Bu dizelerde de yine şair memduhun ordusunun savaşta gafil avlanarak yenilmesine rağmen cesaretinden ve kahramanlığından ödün vermeyerek dimdik ayakta kalıp savaştığını beyan etmektedir. Şair, cesaret ve kahramanlığın yanı sıra memduhun pisliklerden uzak erdemi, özü sözü doğru mertliği, gözlerin kendisine uzun süre bakamayacağı heybeti, himaye ediciliği ve cömertliği gibi güzel hasletlerini de işlemiştir. Yine 27 nolu beyitte savaşın gerçekleştiği ovada memduhun korunaklı ve sığınmaya değer bir dağa benzetilmesi şiire ayrı bir ahenk katmaktadır.

Aşağıdaki dizeler Nüreddin Mahmud b. Zengî b. Aksungur'un cömertliğini methetmektedir:⁸⁴ (Basit)

40	كَمْ قَدْ مَلَكَتْ لَهُمْ مُلْكَاً بِإِلا عَوْضٍ	وَحُزَّتْ مِنْ بَلَدٍ مِنْهَا بِإِلا بَدَلٍ
41	وَكَمْ سَقَيْتِ الْعَوَالِي مِنْ طَلِي مَلِكٍ	وَكَمْ قَرَّبْتِ الْعَوَائِي مِنْ قَرَا بَطَلٍ
42	وَأَسْمَرَ مِنْ وَرِيدِ النَّحْرِ مَوْرِدُهُ	وَأَجْدَلْ أَكَلُهُ مِنْ لَحْمٍ مُنْجَدِلٍ
43	حَصِيدُ سَيْفِكَ قَدْ أَعْقَيْتَهُ زَمَاناً	لَوْ لَمْ يَطْلُ عَهْدُهُ بِالسَّيْفِ لَمْ يَطْلُ
44	لَانْكَبَتْ سَهْمَكَ الْأَقْدَارُ عَنْ غَرَضٍ	وَلَا تَنْتَ يَدَكَ الْأَيَّامُ عَنْ أَمَلٍ

40- Onlar için karşılıksız nice mülkler verdin ve mülklerin bulunduğu bedelsiz memleketler ele geçirdin.

41-Melik'in kölelerinden nice aileleri suladın bir misafir ettin. Nice açları bir kahramanın sırtından (alıp) ihsanda bulundun.

42- Ve kaynağı boğazlama damarı olan mızraktan (şah damardan beslenen mızraktan) ve yiyeceği boğazlananın etinden olan şahinden (kurtarıp) (misafir ettin ve ihsanda bulundun).

43- Bir süre koruduğun/afiyette kıldığın/muaf kıldığın/verdiğin kılıcının mahsülü, şayet kılıçla (mahsülü vermenin) süresi uzamasaydı uzamazdı.

44- Kaderler senin okunu, bir amaçtan geri çevirmesin (kader seni amacından alıkoymasın), günler (zaman) elini umut karşısında bükmesin.

Kasidedeki sözler, hezimetin etkilerini azaltmaya ve övülen kişinin moral bozukluğunu gidermeye yöneliktir. Kasidede kaybetmesi nedeniyle ümitsizliğe uğramaması için onu teselli etmektedir. Bu nedenle düşmanların elde ettiği galibiyetin önemini azaltmaktadır. O (galibiyet), hile ve tuzak üzerine inşa edilmiştir. Bu ikisi de korkakların azığıdır. Sonra onlar, arzu ettikleri esirleri alma imkânı bulamamışlardır. Kuşkusuz onların esir aldıkları kişilerin çoğu gençler ve bir gruptur. Bu insanları esir

⁸⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 76-77.

etmek ise onlar için övünç kaynağı olacak başka bir şey olamaz. Ayrıca kaside gönülleri yatıştırmakta ve onlara iç huzur vermektedir. Şair, Müslümanların mağlubiyetinin haset yüzünden olduğunu kabul ediyor. Hasetse güçlü kişiye karşı yapılırdır. Hezimet durumunun kendilerine ağır gelen kimseleri Huneyn gününden ibret almaya davet etmektedir. Zira Müslümanlar çok kalabalık oldukları halde savaşmışlar ve bozguna uğramışlardır. Oysa içlerinde yaratılmışların en hayırlıları Hz. Peygamber (s.a.v.) vardır. Ayrıca askerleri silahlarını kullanma konusunda şaşkına dönen ve kaçmaya sığınan mağlupları sarsıyor. Şayet onlar komutanlarına sarılsalardı kurtulurlar ve güvene çıkarlardı. Şair, Nûreddin'i sorumluluktan temize çıkarıyor. Savaşta tek başına olduğunu belirtiyor. Onun cesaretini tasvir ediyor ki bu, sadece onu korumayan, bilakis hezimete uğrayan bir orduyu da kurtaran bir cesarettir. Şair, kasidesini Nureddin'in kalbine sebat veren şeylerle sona erdiriyor. Onu, ilahi yardımla desteklenen bir melik olarak tasvir ediyor. Onun Haçlılarla geçen günlerini ona hatırlatıyor ve onun için zafer ve başarı duasında bulunuyor.⁸⁵

2.3.1.3. Fadıl Kadı Ebu Ali Abdurrahim el-Beysânî

Kadı Fadıl, Abdurrahim b. Ali b. Muhammed b. el-Hasan el-Lahmi, Hicri 529 - Miladi 1135 yılının Cemaziyelahir ayının on beşinci Pazartesi günü Askalan şehrinde doğmuştur. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin bakanlarından ve sırdaşlarından biridir ve ondan sonra kimseye hizmet etmemiştir. Onun şöyle dediği aktarılır: “Ülkeyi kılıçlarımızla kazandığımı sanmayın. Fadıl'ın kalemiyle kazandım.” Beysani şöhretinin nedeni ise, babasının Filistin'deki “Beysan” bölgesinden sorumlu olması ve bu nedenle kendisine onun adının verilmiş olmasıdır. Kahire'ye taşınmış ve orada Salı veya Çarşamba günü, Rebî'ül-âhir 6 veya 7'sinde, 596 / 1200 tarihinde vefat etmiştir. Dr. Ahmed Ahmed Bedvi tarafından 1961'de Kahire'deki Kültür ve Ulusal Rehberlik Bakanlığı tarafından yayınlanmış büyük bir şiir divanı bulunmaktadır.⁸⁶ Nitekim şair Selâhaddîn Eyyûbî'nin veziri Kadı Fadıl Ebu Ali Abdurrahim el-Beysânî'yi şöyle methetmektedir:⁸⁷ (Tavîl)

⁸⁵ Bkz: er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 32-34.

⁸⁶ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire*, VI, 139-140; İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 78.

⁸⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 81-83.

- 21 فَرِيدُ بَنِي الدُّنْيَا الَّذِي لَا يُرَى لَهُ نَظِيرٌ عَلَى مَرِّ الزَّمَانِ وَلَا يُرَى
- 22 قَرِيبٌ إِلَى بَاغِي نَدَاةٍ مُبَادِرٌ وَلَا طَالِبٌ يُقْصَى وَلَا مَوْعِدٌ يُلْوَى
- 23 إِذَا التَّوْتُ الْأَحْدَاثُ بِالْمَرِّ وَاشْجَتْ وَأَبْلَجَ مَعْسُولُ الشَّمَائِلِ مَا جَدِ
- 24 خَلَاتِفُهُ تُسْلِي عَنِ الْمَنِّ وَالسَّلْوَى فَلَا عُنُقٌ يُلْوَى وَلَا حَاجِبٌ يُرَى
- 25 يَهْشُ إِلَى الْعَافِي إِرْتِيَاحًا إِلَى النَّدَى شَرَى الْمَدْحِ مِثِّي وَالْمَوَدَّةِ وَالْهَوَى
- 26 أَقَرَّ لَهُ بِالْفَضْلِ شَانِيهِ رَاغِمًا فَتَى مَالَهُ فِي النَّاسِ مِثْلًا وَلَا شَرَى
- 27 مَتَى يَسْبِقُ الْإِجْمَاعُ تَتَّحِدُ الْفَتَى إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ
- 28 إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ
- 29 إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ
- 30 إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ
- 31 إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ
- 32 إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ إِذَا قَسَّتُهُ بِالْأَوْلِينَ رَأَيْتَهُ

21- Dünya oğullarının yegâne olanı, zamanlar boyunca benzeri görülmemiş ve anlatılmamış (duyulmamış) olanıdır.

22- Girişen (saldıran) kişinin kendisini cömertlik yaptığı (davet ettiği) bir azgına yakın (kimse yoktur) Uzaklaştırılan (sürgün gönderilen) bir talib yoktur ve eğilen (sulandırılan) bir söz yoktur.

23- Kişinin başına gelen yeni olaylar karmaşık hale gelip/birbirine girerek şiddetlendiği ve (kişi) onlara seslendiği zaman, onlarla en karmaşık halatlara işaret etti.

24- Şemali tatlı olanın en parlağı (Allah vergisi) bir hediyedir. Onun özellikleri bıldırcın eti ve kudret helvasını / balı ve ağaç balını unutturur.

25- Hayra muhtaç olanı sevindirir. Böylece ne bir boynu bükük kalır, ne de çatık kaş.

26- Benden övgüyü, sevgiyi ve muhabbeti (satın) aldı. İnsanlar içinde eşi ve benzeri olmayan bir gençtir.

27- Ona öfkelenen kişi mecburen onun faziletini ikrar etti. İcma, fetva birliği oluşarak ne zaman öne geçer?

28- Onu öncekilerle kıyasladığın zaman onun ve görüşlerinin daha doğru olduğunu, görüşlerinin de daha sağlam olduğunu görürsün.

29- Ağzının/zehrinin ve şarabının memleketlerin gönlünü/kendisini tedavi ettiği bir kalemi vardır.

30- Görüş sahibi ya da daha doğru olan içtihat ettikten sonra görüş belirttiği zaman her kötü olana bekle diyerek görüşünü tatbik eder.

31- Bu konuda iddialıdır. Kendini verdiği zaman ya da işin hakkını verdiği zaman, belagatın ve aklın amaçlarını kalıba döken kişidir.

32- Bizzat, okuduğum zaman söylediğim bir kitap var. Yerinde yorulma/makamına (başkasını) getirme! Çünkü bit tat ulaşmıştır (İşini güzel yapıyorsun).

Şair önceki iki büyük devlet adamı ile ilgili kullandığı cesaret, yiğitlik ve adalet gibi bir devlet büyüğünde bulunması gereken hasletlere burada yer vermemiştir. Bunun nedeni memduhun kimliğidir. Yukarıda da belirtildiği üzere memduh bir devlet yöneticisi değil Selâhaddîn Eyyübî'nin danışman ve sırdaş vezirlerinden biridir. Böyle bir makama sahip olan kişide ise akıl, ilim, ictihad, cana yakınlık ve feraset gibi bariz işlevsel nitelikler aranır. Bu karakterle uyumlu olarak yukarıda da görüldüğü üzere şair 23 nolu beyitte karmaşık olayları yine karmaşık görünen kurnazca planlarla çözümleyişinden, sonraki üç beyitte insanların kalbini çalan sempatik yapısı ve cömertliğinden, 28 nolu beyitte benzersiz akıl dolu sağlam içtihadından, sonraki beyitlerde ise insanları ikna edici kaleminden, ictihadlarının arkasında duran kararlılığından, makamının hakkını verişinden ve yerinin asla doldurulamayacağından dem vurmıştır. Bunlar göz önüne alındığında şairin bütünüyle memduhun öne çıkan kimliğiyle örtüşen medih öğeleri kullandığı için şiirinin yine realiteyle büyük oranda

bağdaşıklığından söz edilebilir. Yine özellikle dört asıl medih ögesinden olan akıl ve onu destekleyen unsurları kullanması da eleştirmenlerin koymuş olduğu mevzubahis methiye kriterlerine uyum sağladığı ve bir medih şiiri kalitesini yakaladığı söylenebilir.

Arap edebiyatı eleştirmenleri şairlerin methiyelerinde izledikleri yollardan biri olarak, övgüye konu edilen memduhun çeşitli üsluplarla tüm insanlardan ve yöneticilerden üstün olduğunu dile getirmelerini sayarlar.⁸⁸ Yukarıdaki ilk beyte dikkat edilecek olursa şair tüm zamanlar boyunca memduhun benzerinin ne görüldüğünden ne de duyulduğundan dem vurmıştır.

2.3.1.4. Melik Kâhir Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkûh

Humus kralı ve Selâhaddîn'in amca oğlu Melik Kâhir Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkûh, cesur ve cüretkâr bir komutan olup, şarap veya zehirle öldürüldüğü söylenir ve hicri 581 yılının Zilhicce ayının dokuzuna tekabül eden Arafe gününde vefat etmiştir.⁸⁹ Dolayısıyla şairin vefat ettiği yılda vefat ettiği anlaşılmaktadır. Şirkûh Farsça bir kelime olup Şir: Aslan, Kûh ise dağ manasına kullanılmaktadır.

er-Râkib'in belirttiğine göre İbnü'd-Dehhân; melik en-Nâsir hakkındaki cihat methiyelerini, Müslümanların gönüllerinde hamaset ve güven duygusu ekmeyi ve iç huzuru vermeyi temin etmek amacıyla yapmada azimli olmuştur. Düşmanların durumunun küçültülmesi, onlara isabet eden tedirginliği ve onların saflarında hâkim olan anarşiyi tasvir etmesi de bu manalardandır. Düşmanı korkutan tehditleri savurması, müslüman savaşçının duyacağı ve onu cesarete getirecek psikolojik bir tutumdur. Böylece onun gönlüne güven gelecektir.⁹⁰ Melik Kâhir Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkûh için övgü kısmına geçmeden önce gazel unsurlarının yoğun olduğu şu beyitlerle giriş yapmıştır.⁹¹ (Kâmil)

⁸⁸ Sâmi ed-Dehhân, *el-Medih*, V. bs., Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, tsz, s. 16-17.

⁸⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab*, VI, 447;

⁹⁰ er-Râkib, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 37.

⁹¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 86-87.

1	سَيْفٌ بِجَفْنِكَ مُغْمَدٌ مَسْلُوكٌ	ماضٍ عَلَى الْعُشَّاقِ وَهُوَ كَلِيلٌ
2	يَهْوَى مُضَارَبَةَ الْجَرِيحِ بَدَدِهِ	وَيَهَيِّمُ مِنْ شَعْفٍ بِهِ الْمَقْتُولُ
3	هَلْ عِنْدَ مُعْتَدِلِ الْقَوَامِ لِعَاشِقٍ	عَدْلٌ وَهَلْ عِنْدَ الْجَمِيلِ جَمِيلٌ
4	رَشَاءٌ بِخَيْلٍ بِالسَّلَامِ أُحِبُّهُ	وَمِنْ الْعَجَائِبِ أَنْ يُحِبَّ بِخَيْلٍ
5	وَمُعْتَرِبِ الْأَصْدَاغِ مَا لِلدِّيغِهَا	رَاقٍ وَلَا لِعَلِيلِهَا تَعْلِيلٌ
9	إِنْ تَكْحَلُ الْكَحْلَاءُ وَهِيَ غَنِيَّةٌ	فَكَذَلِكَ يُمَهِّي السَّيْفُ وَهُوَ صَقِيلٌ

1- Senin kınında duran ve kınından çıkmış bir kılıcın vardır. Kör olduğu halde, âşıklara karşı keskindir.

2- Keskinliğiyle yaralının dövüşmesinden hoşlanmaktadır. Bir tutkudan (dolayı) maktul olan ona âşıktır.

3- Orta yapılıının katında bir âşık için denk (birisi) var mıdır? Bir güzelin katında da güzel midir?

4- Selam konusunda sevdiğim cimri bir ceylan yavrusudur (raşa ağacıdır). (insandan biraz uzun bir ağaç). Cimri birisinin sevilmesi tuhaf bir durumdur.

5- Ve zülüfleri lüleli (akrepli), onun soktuğu kişiyi koruyacak birisi yoktur. Onun hastasına da çare bulacak birisi yoktur.

9- O zenginken (kara) göze sürme çekmesi, parlak kılıcın keskinleştirilmesi gibidir.

Görüldüğü üzere şair şiirine göz, güzel, âşık, ceylan, zülûf, sevgi, aşk hastalığı, sürme ve hastalığa çare gibi meşhur gazel öğelerini kullanarak giriş yapmış ve münekkitler nezdindeki genel geçer medih kriterleriyle uyumlu bir dibace örmüştür. Daha sonra ise memduhun komutanlık kimliğiyle de bağdaşan cömertlik ve kahramanlık özelliklerinin dillendirildiği aşağıdaki beyitlerle kasidesinin medih kısmına bariz bir geçiş yapmıştır:⁹² (Kâmil)

⁹² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 89.

- 24 بَحْرٌ لَهُ بَيْضُ الْعَطَايَا لُجَّةٌ أَسَدٌ لَهُ سُمْرٌ الْعَوَالِي غِيلٌ
 25 وَلَهُ الْعُلَى وَلِشَانِيهِ شَيْنُهُمْ وَلَهُ النَّدَى وَلِسَائِلِيهِ السُّوْلُ
 26 حَيْثُ النُّفُوسُ تَسِيلُ فِي سُبُلِ الرِّدَى وَالْحَيْلُ فِي سَبِيلِ الدِّمَاءِ تَجُولُ

24- Bağış sağanağı olan derin bir denizdir. Yüksek akasya tortilisi ağaçları (bir ağaç çeşidi) olan bir ormanın sahibi bir aslandır.

25- Yüce (mertebeler) ona aittir, ona öfkelenenlerin de ayıpları/çirkinlikleri vardır. Bağışlar (bağış vermek) onundur, onu isteyenlerin de istekleri vardır.

26- Kanlar ölüm yollarında akıyor, atlar da kan selinde dolaşıyor.

Yukarıda özellikle bu son beyitte şair memduhu olan komutanın da bulunduğu dehşetli savaş sahnesini adeta ekranda izlenen bir film veya bir ressamın tuvaline aktardığı başarılı bir resim gibi tasvir ederek başarılı bir tasvir örneği sunmuştur.

Şu beyitlerde de şair onun cömertliğini, doğruluğunu, kahramanlığını ve savaş çıkmaza girdiği zamanki parlak hamlesiyle savaşını nasıl lehine çevirdiğini methetmektedir:⁹³ (Kâmil)

- 29 يَا ابْنَ الْأَكْرِمِ كَابِرًا عَنِ كَابِرٍ طَابَتْ فُرُوعٌ مِنْهُمْ وَأُصُولُ
 30 بَيْتٌ مِنَ الْأَدْنَسِ خَالٍ مُقْفِرٍ وَمِنَ الْمَكَارِمِ عَامِرٌ مَأْهُولُ
 31 رَأْيٍ يُضِيءُ إِذَا الْحَوَادِثُ أَظْلَمَتْ فَدَجَّتْ وَيَمْضِي وَالْحُسَامُ كَلِيلُ
 32 وَنَدَى إِذَا يَمَمْتَهُ فَسَأَلْتَهُ سَأَلْتَ عَلِيَّكَ مِنَ الْعَطَاءِ سُيُولُ
 33 لَيْثٌ بِهِ السُّلْطَانُ أَرْغَمَ ضَدَّهُ وَبِهِ يَطُولُ عَلَى الْعِدَى وَيَصُولُ
 34 لَيْثُ الْوَعْيِ شَهِدَتْ لَهُ أَفْعَالُهُ وَالْمَوْتُ أَحْمَرُ وَالِدِمَاءِ تَسِيلُ
 35 وَإِذَا تَنَاهَى مَادِحٌ فِي وَصْفِهِ عَضْدَ الْمَقُولِ بِصَدْقِهِ الْمَعْقُولُ
 36 حَامِيَتِ يَوْمَ حِمَاةٍ غَيْرِ مُقْنَدٍ وَحَمَلَتْ عِبَاءَ الْحَرْبِ وَهِيَ ثَقِيلُ
 37 وَكَرَّرَتْ يَوْمَ التَّلِّ حَتَّى لَمْ يَكُنْ إِلَّا أَسِيرٌ مِنْهُمْ وَقَتِيلُ

⁹³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 90-91.

29- *Ey cömertliği dedelerinden kalan en cömertlerin oğlu! Dallar ve gövdeler onlardan hoşlandı.*

30- *Pisliklerden (oluşmuş) bir ev boş ve ıssızdır, değerlerden (oluşmuş bir ev de) mamur ve doludur.*

31- *Olaylar kararttığı, (kendisi de) karardığı zaman, aydınlatan bir görüştür o. Kılıç zayıfken o uygulanır.*

32- *Bir hayra yönelip de onu istediğin zaman, senin üzerine bağış seli akar.*

33- *Karşısındaki kişiye karşı yaptırıcı bir otoritesi olan bir aslandır. Düşmanlara üstün gelir ve onlara hamle yapar.*

34- *Kanlar akarken ve ölüm kırmızıyken onun yaptıklarını gören savaş arenalarının aslanıdır.*

35- *Bir methiyeci onu vasfetmeyi bitirince, o, gerçeğe uygun doğruluğuyla o sözü destekler.*

36- *Koruyanların gününde (Hama Gününde?) batıl olmayanı korudun. Ağır olduğu halde savaşın yükünü taşıydın.*

37- *Tel Gününde bir esir ve bir maktül oluncaya kadar tekrarladın.*

Yine onun Din'e yardımını şu dizelerde dile getirmektedir: ⁹⁴ (Kâmil)

45 يا ناصِرَ الدينَ الَّذِي مَنْ يَأْتِيهِ أَضْحَى عَزِيْرَ الْكُفْرِ وَهُوَ ذَلِيْلٌ

46 فالدينُ مَنْصُورٌ بِهِ وَمُؤَيَّدٌ وَالشِّرْكَ مَخْدُوْلٌ بِهِ مَغْلُوْلٌ

45- *Ey zelil olduğu halde kendisine gelerek küfrün azizi olanların kapısını çaldığı Nasıruddin!*

⁹⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 92.

46- Din onunla (Nasıruddinle) muzaffer kılınmış ve desteklemiştir. Şirk de onunla yenilmiş ve zapt edilmiştir.

Şair yoğun bir şekilde cömertliğiyle övdüğü aşağıdaki beyitlerinde sanki memduhundan bağış ummaktadır:⁹⁵ (Kâmil)

1	أَهْلًا بِهَا وَبِمَا أَتْنَا تَحْمِلُ	خَلَا نَرَى الإِقْبَالَ سَاعَةَ تُقْبِلُ
2	جَاءَتْ تَنْزَعُ تَحْتَ أَكْرَمَ مَنْ مَشَى	وَكَاثِمًا تَحْتَ السَّحَابَةِ شَمَّالُ
3	يُعْدُّ بِهِمْ إِمَّا أَقْبُ مَطِيهِمْ	نَهْدُ د ا ل م ر ا
4	وَكَاثِمَةٌ مِنْ غِلْمَةٍ مِنْ فَوْقِهِ	تَرْهَى فَيْشَمْعُ أَوْ تَنْبِيهِ فَيْصَهْلُ
5	طَارَتْ بِهِ فَأَقَامَ وَبِلُ نَوَالِهِ	يَجْرِي فَيْهَمِي أَوْ يَسْحُ فَيْهَطْلُ
6	بَحْرُ النَّدَى الْعَمْرُ الَّذِي رَحَلَتْ بِهِ	عَنَا وَأَنْجُمُ جُودِهِ مَا تَرَحْلُ
7	لَيْثٌ إِذَا لَاقَى الْأَعَادِي مُسْبِلٌ	غَيْثٌ إِذَا لَاقَاهُ عَافٍ مُسْبِلُ
8	وَالنَّسْرُ يَبِيعُ جَيْشَهُ وَالْأَجْدَلُ	عِلْمًا بَأَنَّ عَدُوَّهُ سَيُّجْدَلُ
9	وَلَهُ إِذَا مَا الْعَيْثُ حَصَّ بِسِيهِ	فَضْلٌ يَعْمُ بِهِ الْبِلَادُ وَمُفْضِلُ
10	وَإِذَا عَرَضَتْ لِنَيْلِهِ مُسْتَجِدِيًا	لِاقَاكَ مِنْهُ الْعَارِضُ الْمُتَهَمِّلُ
11	إِنَّ الزَّمَانَ مُحَمَّدٌ بِمُحَمَّدٍ	وَبِفَعْلِهِ الْحَسَنِ الْجَمِيلِ مُجَمَّلُ
12	طَوْدُ الْعُلَى السَّامِي بِمَا يَتَحَمَّلُ	بَحْرُ النَّدَى الْكَافِي بِمَا يَتَكْفَلُ
13	مَتَمْنِطِقُ بِالْمَحْمَدَاتِ مُتَوَجِّحٌ	مُتَأَزَّرٌ بِالْمَكْرَمَاتِ مُسْرَبَلُ
14	قَبْلُ أَبِيهِ كَانَ أَصْلًا ثَابِتًا	لِلْمَلِكِ قَدَمًا وَهُوَ فَرَعٌ أَطْوَلُ
15	فَبَنِي عَلَى أَسَاسِ وَالِدِهِ لَهُ	بَيْتًا دَعَائِمُهُ الْوَشِيخُ الدُّبَالُ
16	مَالٌ يُيَادِرُ مَنْ دَعَاهُ مُسَارِعًا	وَعَلَى الَّذِي لَمْ يَدِعِهِ مُتَطَقِّلُ
17	وَوَدَى يَعْمُ وَلَمْ يَخْصَّ وَلَا نَرَى	مَجْدًا يُنَالُ بِلَا نَوَالٍ يَشْمَلُ
18	إِنْ يُشْرِكُوكَ فَيَاتِهِمْ لَمْ يَبْدُلُوا	يَوْمَ النَّدَى وَوَدَى الْوَعَى مَا تَبْدُلُ

⁹⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 184-187.

19 بِأَسِّ يُعَانِيهِ الشُّجَاعُ فَيَنْتَنِي وَنَدَىٰ يُعَانِيهِ السَّحَابُ فَيَخْبِلُ

1- Atın taşıyarak getirdiği şeylerle birlikte hoş gelmiş, onun ulaşma zamanında ulaştığını görüyoruz.

2- Yürüyen kimsenin en cömertliği altında (aceleyle) geldi, sanki o kuzey rüzgârının (getirdiği) bulutun altındadır.

3- Bineklerinin ya geniş karınlı olanı ya da asil bir küheylanı (alnında ve ayaklarında beyazlık olan at) en cılızı onları hızlandırıyor.

4- Sanki o yeni yetme gençlerdendir. Gururlanıyor ve coşuyor ya da salınarak yürüyor ve koşuyor.

5- Onu uçurdu, böylece bağış sağanak onu şaha kaldırdı. O da rasgele koşuyor ya da sağanak halinde yağıyor.

6- Cömertliğinin yıldızları gitmezken bizi terk eden bol bol veren cömertlik denizidir.

7- Düşmanlarla karşılaştığı zaman yavrusu olan bir aslan (gibidir), (hoşgörülü/kaybolmuş)affedici birisiyle karşılaştığı zaman da coşan rahmet yağmuru (gibidir.)

8- Onun düşmanının yere çarpılacağını bilerek Kartal/akbaba ve şahin onun ordusunu takip ediyor.

9- Rahmet yağmuru bağışa mahus olduğu zaman, ülkeyi kaplayan ve ihsanda bulunan bir lütuf olur.

10- isteyerek elde etmeye yöneldiğin zaman, seni sağanak bir yağmur bulutu karşılar.

11- Zaman, Muhammed sebebiyle ve övgüye layıktır ve onun iyi ve güzel fiiliyle süslenmiştir.

12- Yüksek yüce dağ yüklendiği şeyler sebebiyle (yücedir), yeterli olan cömertlik denizi de yüklendiği şeylerle cömerttir.

13- Övgüye layık şeylerle mantık yürütmekle taçlanmış bir kimsedir, hayırlarla ve cömertliklerle yardımlaşmakla da (elbisesini) giyinmiş bir kimsedir.

14- Kendisi daha uzun bir dal iken, eskiden babası mülk için sağlam bir kök olan bir geçmişe sahiptir.

15- Babasının temeli üzerine kendisi için direkleri birbirine karışmış mızraklar olan bir ev bina etti.

16- Aceleyle isteyen kimsenin koştuğu bir mal, davet etmeyen kişi üzerinde bir asalaktır.

17- Kapsayıcı bir bağış olmadan, elde edilen bir şeref ve kısıtlamayan ve (her tarafa) şamil bir cömertlik, görmüyoruz.

18- Sana ortak olurlarsa onlar cömertlik gününde sarf etmezler, harp esnasında senin harcadıkların vardır.

19- Cesurun sıkıntı çektiği ve eğildiği bir cesaret vardır. Bulutun gördüğü ve utanan bir yağmur vardır.

Şu beyitlerinde ise onun savaş meydanındaki kahramanlıklarından söz etmiştir:⁹⁶ (Basît)

عَضُدُ	الْأَنَامِ	إِذَا تُلِمَ مُلِمَةٌ	زَيْنُ	السَّلَاطِينِ	الْأَجَلِّ	النَّاصِرِ	9
بِالْعَادِلِ	الْأَفْعَالِ	إِلَّا أَنَّهُ	فِي	الْقَتْلِ	وَالْأَعْدَاءِ	أَجُورِ	جَائِرِ
مِنْ كُلِّ	بَادِي	الدُّلِّ	مَصْفُودٍ	تَرَى	فِي	الْقَتْلِ	أَكْبَرَ
مِنَةَ	لِلْأَسْرِ	أَوْ	مَا	تَرَى	كَمْ	خَائِنٍ	لَكَ
فِيهِمْ	أَعْرَضَتْ	عَنْهُ	حَافِزًا	مُسْتَعَصِمًا	حَتَّى	طَغَى	فَسَطَوَتْ
سَطَوَةَ	قَادِرِ						

⁹⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 189-191.

وَبَدَتْ تَوَابِعُ جَهْلِهِ فَرَمِيئَهُ	بِقْنَا حُرُوبَ جَمَّةٍ وَمَنَاسِرِ	16
وَوَسَمَتْ بِبِهْرَامِ الْجُدُودِ فَمُدَّ نَوَى	عَدْرًا عَثْرَنَ وَلَا لَعَاءَ لِلْعَاثِرِ	17
وَوَجَا الْفِرَارَ وَأَيْنَ يَنْجُو هَارِبٌ	مِنْ كُلِّ لَيْثٍ فَوْقَ صَهْوَةِ طَائِرِ	18
فَسَّ إِذَا اللَّدُّ الْخُصُومُ تَشَاجَرَتْ	تَقِفٌ لَدَى يَوْمِ الْقَنَا الْمُتَشَاجِرِ	19
الطَّاعِنِينَ بِكُلِّ أَسْمَرَ نَاطِمِ	وَالضَّارِبِينَ بِكُلِّ أَبْيَضٍ بَاتِرِ	20
تَعَبٌ لِعَيْرِكَ لَيْسَ مُجِدِّ طَائِلًا	إِلَّا الْعَنَاءَ تَطَاوُلٌ مِنْ قَاصِرِ	21
هَيْهَاتَ هَلْ تَدْنُو السَّمَاءُ لِلْأَمْسِ	هَيْهَاتَ وَهِيَ بَعِيدَةٌ مِنْ نَاطِرِ	22
إِيَّيَّيْ لَأَعْجَبُ مِنْ جَهَالَةِ غَادِرِ	مَا زَالَ يُبْصِرُ سَوْءَ مَصْرَعِ غَادِرِ	23
يُدْنِي يَدًا لِحْفُوقِ قَلْبِ طَائِرِ	وَيَعْضُ جَفْنَاً فَوْقَ طَرْفِ حَائِرِ	24

9- İnsanoğlunun gücü, bir felaket geldiği zaman, en şerefli ve yardım eden sultanların süsüdür.

10- Adil davranışlarla. ancak o, öldürme ve düşmanlar konusunda zalimin de zalimidir.

11- Bağlı, her zelliğin ortaya çıkanından, savaşta esir alan için en büyük cömertliği görüyorsun.

14- Yoksa onların içinde sana nice ihanet edenleri görmüyor musun? Geçmişin geleceği, sonuncunun nasihatleridir (Geçmişte yaşanan şeylerin şimdi nasihat ve tecrübe olarak anlatılmasıdır).

15- Kendini (günahtan) koruyup savarak ondan yüz çevirdin. Öyle ki o taşkınlık yaptı, sen de muktedirin saldırması gibi saldırdın ve zelil ettin.

16- Cehâletinin sonuçları ortaya çıktı, sen de onu büyük savaşların ve şahin gagalarının ortasına attın.

17- Nineler/dedeler/şanslar Behram'ı damgaladı ihanete niyetlendiğinden beri tökezlediler, tökezleyen için perişanlık olur.

18- Kaçmayı ümit etti, kuşun üzerinde (kuştan başka?) her aslandan kaçan nereden kurtulacak?

19- Yaman hasımlar kavga ettikleri/tartıştıkları zaman Kas (adam ismi), tartışılan alanda üstün gelir.

20- Her nazmeden mızrakla yaralayarak ve her heskin kılıçla vurarak (üstün geliyorlar).

21- Bir yorgunluk senden başkası için fazla faydalı değildir, ancak sıkıntı güç yetiremeyen acizden (acizlikten) yükselidir (gelişme göstermektir).

22- Gökyüzünün dokunacak kişiye yaklaşması ne kadar imkânsız değil mi? O, bakan kişiye uzakken bu imkânsız bir şeydir.

23- Şüphesiz ben vefasızın kötü sonunu görmeyi sürdüren vefasızın cahilliğine şaşırıyorum.

24- Bir eli şaşkına dönmüş bir kalbin çarpışına yaklaştırıyor, şaşkınlık veren bir bakışın (göz) üzerindeki göz kapağını yumuyor.

Melik Kâhir Nâsıruddîn Muhammed b. Şirkûh'un Oğlu Esedüddin'in Dünya'ya gelmesini tebrik etmek üzere övgüde bulunmaktadır:⁹⁷ (Kâmil)

9	فَلَسْتُ عَلَى مَالٍ وَا ن فَاتَ	وَابِّيَ عَلَى جُودِ ابْنِ شَادِي مُعُولُ
10	وَلِي نَاصِرٌ مِّنْ نَّاصِرِ الدِّينِ	كَفِّيَّ وَلِي مِّنْ سَحْبِ كَفِيهِ مَنهَلُ
11	جَوَادٌ بِمَا يَجُوي وَيُؤَيِّدُهُ	يَجُودُ فَيُغْنِي أَوْ يَقُولُ فَيَفْعَلُ
12	وَيَحْرُ نَدَى لِّلْمَجْتَدِينَ وَوَابِلُ	وَطُودُ جَمِي لِّلْأَجْنِينِ وَمَوْتِلُ
13	يَعْدُ كَثِيرَ النَّيْلِ قَلًّا وَلَا يَرَى	نَوَالًا نَوَالًا لَا يَعْمُ وَيَفْضَلُ
14	إِذَا شَدَّ فُرْسَانُ الوَغَى كَانَ	وَان عَدَّ فِتْيَانُ الوَرَى فَهُوَ أَوَّلُ
15	لَهُ يَوْمَ انْعَامٍ وَبُؤْسٍ كِلَاهُمَا	أَعْرُ إِذَا الأَيَّامُ عُدَّتْ مُحَجَّلُ

⁹⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 93-94.

16 لِيَهْنِكَ يَوْمٌ لَا يَرَى الدَّهْرَ مِثْلَهُ أَجَلٌ وَأَوْفَى فِي سُرُورٍ وَأَفْضَلُ

9- Bağırarak geçip gitse de benim bir malla ilgim yok. Ben bakmakla yükümlü olduğu kişileri çok olan İbn Şadi'nin cömertliğine (bakıyorum).

10- Benim Nasıruddin'den gelen yeterli bir desteğim vardır. Benim avcunun bulutlarından (cömertliğinden) gelen bir kaynağım vardır.

11- Sözünde vefa göstererek, sahip olduğu şeylerde eli açıktır. Cömertlik yapıyor ve faydalı oluyor ya da söylüyor ve yerine getiriyor.

12- Yardım isteyenler için sağanak halinde yağan rahmet yağmuru denizidir. Sığınanlar için koruyucu yüce bir sığınak dağdır.

13- Kazancı çok olan için (bunlar) az sayılır. Üstün geldiği halde kapsamlı olmayan bir bağış (manasında) bir bağış olarak görmez.

14- Savaşın süvarileri şiddetlendiği zaman öne geçer, insanoğlunun gençleri sayılırsa o, birinci olur.

15- Onun ihsan etme ve sıkıntı günü vardır. Günler hesap edildiği zaman her ikisi de parlak ve onurludur.

16- Onun gibi zamanı görmeyen bir gün sana versin diye. Sevinç içinde daha şerefli, daha vefakâr ve daha erdemlidir.

2.3.1.5. Musul Veziri Cemaleddin (el-İsfehânî)

Musul veziri Cemaleddin (el-İsfehânî), devlet yöneticilerinden vezir ve cesur olarak bilinen Cemaleddin Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Ebi Mansur el-İsfahani'dir, Musul ve çevresinin hükümdarı Atabeg Zengî b. Aksungur tarafından görevlendirildi ve kendisine Nusaybin ve Rahba'nın yönetimi ardından da tüm krallığının yönetimi emanet edildi. Atabeg öldürüldüğünde kendisi Musul'a döndü ve Seyfüddin Gazi b. Atabeg tarafından bakan olarak atandı ve Seyfüddin'in ölümüne kadar bu görevde devam etti. Kardeşi Kutbeddin b. Atabeg ondan hiç hoşlanmamıştır. Bu yüzden onu Hicri 558 yılında tutuklamış, hapisanede ölene kadar hapsetmiş ve Hicri 559 yılında

vefat edince vasiyeti üzerine Musul'dan Medine'ye götürülmüştür.⁹⁸ Zamanının şairleri onun için pek çok övgüde bulunmuşlardır. Onlardan biri olan İbnü'd-Dehhân da onu şu sözlerle methetmiştir.⁹⁹ (Kâmil)

- 5 طرق الحَيَالِ فَلَسْتُ مَنْ يَقْوَى عَلَى طَيِّفِينَ طَيْفِ كَرَى وَطَيْفِ جُنُونِ
6 كَفِّي كَفِي بِالْفَقْرِ دُونَكَ شَاغِلًا وَسُرَايَ بَيْنَ سُهُولِهِ وَخُزُونِ
7 فَفَلَا تُصِرْ أَهْمَ الَّتِي حَمَلْتَهَا جُمَلِ الْمَدِيحِ إِلَى جَمَالِ الدِّينِ
10 فَالْعِرْضُ كَالْحَرَمِ الْمَصُونِ بِبَدَلِهِ وَنَوَالَهُ وَالْمَالُ غَيْرُ مَصُونِ
11 لَا نَيْلَهُ كَدْرٌ بِكَتْرَةِ مَطْلِهِ أَبَدًا وَلَا مَا مَنَّ بِالْتَّمُومِ
12 قَاضٍ يَرُدُّ الْحَقَّ أبيضَ وَاضِحًا إِنْ ضَلَّ رَأْيَ الْحَاكِمِ الْمَأْفُونِ
13 يَا عِيدَ كُلِّ مُعِيدٍ وَرَجَاءَ كُلِّ مُؤَمِّلٍ يَا فَرِحَةَ الْمِسْكِينِ
14 فَرَضَانِ شُكْرِكَ وَالصَّلَاحِ يَلِيهُمَا عِيدَانِ عِيدِ نَدَى وَعِيدِ الدِّينِ
15 فَاسْلَمَ عَلَى رَعْمِ الْحَسُودِ مُخَلِّدًا مَا عَنَّتِ الْأَطْيَارُ فَوْقَ عُصُونِ

5- Ben iki hayal olan uyku hayali ve vecd (çılgınlık/delilik hayalleri) ile başa çıkan kimse değilken (kafamda) hayal belirdi.

6- Avcum, fakirlik yeterlidir. Bir meşgale ile uğraş. (Fakirliğe karşı meşgale olarak senin dışında elim (el emeğim) yeter) (Gece) yürüyüşüm onun ovaları ve engebeli araziler arasındadır.

7- Cemaleddin (için yapılan) övgü cümlelerini (sırtlarına) yüklediğim tasanın çocukları (genç develer).

10- Şeref, gayret sarf edilerek korunan bir harem (zevce) gibidir. Malla birlikte kazancı (hediyesi) da korunmayandır.

⁹⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 185; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, II, 72; el-İşfahânî, *Haridetü'l-Kasr* I, 301; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VII, 166; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 347; İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 209.

⁹⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 110-111.

11- Çok geciktirmesi sebebiyle onu elde etmesi asla keder değildir. Karşılıksız yaptığı harcama da (keder değildir).

12- Hakkı iade eden bir kadı açık bir şekilde onurlu biridir. Hâkimin görüşü şaşarsa (onun da) aklı noksandır.

13- Ey bayram yapan herkesin bayramı ve her ümit verenin ümidi! Ey düşkün kimsenin sevinci!

14- Sana şükretmek ve erdemli olmak iki farzdır. O ikisini iki bayram olan cömertlik bayramı ve din bayramı takip eder.

15- Hasetçilere rağmen temelli selâmette kal. Dalların üzerinde kuşlar şarkı söylemesin (Allah uzun ömür versin)

Yine Musul veziri Cemaleddin'i methederek şöyle dedi:¹⁰⁰ (Basît)

1	لَوْ حَتَّ غَيْثًا عَلَى إِسْعَادِهِ قَسَمْتُ	لَوَاصِلْتُ مَنْزِلًا بِالْمَوْصَلِ الدَّيْمِ
2	لَهْفِي عَلَى طَيْبِ عَيْشِ كَلِّهِ عَجَبْتُ	وَلَى وَأَعْقَبْتُ ذِكْرًا كَلِّهِ نَدَمْتُ
3	عَيْشٌ لِسِنَاهُ لَمْ تَسْلِبْ سَوَابِعُهُ	هُمَّى وَلَا قَصَّرْتُ أَذْيَالَهُ التُّهُمُ
4	لَا أَرْتَجِي عَوْدَهُ فِي يَقْظَةِ أَبَدًا	فَلَيْتَهُ زَادَنِي إِنْ كَانَ لِي حُلْمُ
5	وَنَازِحِي الدَّارِ صَبْرِي عَنْهُمْ طَبَعُ	وَالصَّبْرُ عَنْ بَعْضِ مَا فَارَقْتُهُ كَرْمُ
6	قَدْ شَقَّنِي السَّقْمُ وَالْأَشْوَاقُ بَعْدَهُمْ	وَصَحَّهِ الْوُدُّ حَيْثُ الشُّوقُ وَالسَّقْمُ
7	مَا لِلزَّمَانِ يُعَادِينِي وَيَطْرُقُنِي	بِالْخَطْبِ يَعْرِفُنِي ظُلْمًا وَيَهْتَضِمُ
8	إِلَيْكَ عَنِّي صُرُوفَ الدَّهْرِ صَاغِرَةً	إِنِّي بِجُودِ جَمَالِ الدِّينِ مُعْتَصِمُ
9	هُوَ الَّذِي مَلَأَ الدُّنْيَا بِنَائِلِهِ	حَتَّى إِرْتَوَتْ مِنْ نَدَاهُ الْعُرْبُ وَالْعَجَمُ
10	مَنْ حَاتِمٌ حِينَ تَهْوِي بِالنَّدَى يَدُهُ	مَنْ ابْنُ مَامَةَ مَنْ كَعْبٌ وَمَنْ هَرْمُ

¹⁰⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 209-213.

- 16 لا تتركني بعيد الدار مغترباً أظمى وفي وطني من جودك الديم
- 17 أنظر إليّ بعين منك راحمة ففي أجر ليأغي الأجر مُغتنم
- 18 مُضَيِّع الفضل والآداب في نعم لا ينفق الفضل والآداب عندهم
- 19 أيدٍ شحاح عن الخيرات مُقفلَةٌ وأوجهُ برداء اللوم تلتئم
- 20 من كلِّ ذي أذنٍ للفحشِ واعيةٌ بها عن المبتغى معروفها صمم
- 21 يرى السّماحة عيباً ليس يُشبهه عيبٌ ويحسب أن البخل لا يصم
- 22 إن يعدُّ دهري بلا جرمٍ على أدبي فجوّد كفك فيما بيننا حكّم
- 23 حلفت (أسعدُ) وهى ما تذكّرتني إلاّ ودمعتهُا في الحدِّ تنسجم
- 24 كريمة هدّها فقدمي وأتلفها بُعدي وأوهى قواها الفقر والهزم
- 25 أشتاقها وعوادي الدهر قاطعةٌ عساك تعدى على دهري فنلتئم
- 26 ما أهضمتني إليها صبوةٌ وهوى إلاّ وأقعدني الافتاز والعدم

1- Bir kasem bir yağmuru onu mutlu etmek için sevk etse, kesintisiz yağmurlar Musul'daki bir eve ulaşır.

2- Tasam hepsi tuhaf olan hoş bir yaşamadır. Hepsi pişmanlık olan bir zikre (anıya) sırtını dönüp gitti.

3- Rahatlıklarının akılları başından almadığı ve töhmetlerin sonlarını eksiltmediği bir yaşama büründük.

4- Uyanırken asla onun dönüşünü ummuyorum, benim için bir ergenlik çağı ise o keşke beni artırsaydı.

5- Onlardan kaçınmak üzere evi terk etmem kirlidir/parlak değildir (değersizdir), bazı ayrıldığım şeylerden imtina etmek kıymetlidir.

6- Onlardan sonra özlemlerle birlikte hastalık beni bitkin düşürdü, şevkin ve hastalığın olduğu yerde sevgi doğrudur.

7- Zamana ne oluyor ki bir durumla bana erken gelip kapımı çalıyor? Bana zorla engel oluyor ve haksızlık ediyor.

8- Benim hakkımda zamanın iniş-çıkışları ile zelil olmaktan sakın. Ben Cemaleddin'in cömertliğine sığınıyorum.

9- O, Dünyayı nail olanıyla dolduran kişidir. Öyle ki, Araplar ve Acemler onun ihsanına kandılar (doydular).

10- Eli ihsanda bulunmaya âşık olunca Hatim kimdir? İbn Mame kimdir? Ka'b kimdir? Herim kimdir?

16- Vatanımda cömertliğin kesintisizken, beni evin uzağında kara (memleketine son derece hasret kalan) gurbetçi olarak bırakma.

17- Bana merhamet gözünle bak, ecre ulaşmak isteyen kişi için bende bol ecir (sevap) vardır (benim vesilemlerle sevap kazancı vardır).

18- Onların katında erdemliler ve edepler yok olmazken, erdemlilerin ve edeplerin yok edilmesi canlılar içinde (vardır).

19- Hayırlar konusunda cimri ve kilitli eller ve alçaklık/cimrilik elbisesine bürünen yüzler (vardır).

20- Çirkinliği anlayan her kulak sahibinin içinde bilinmesi istenen şey hakkında sağırlık vardır.

21- Hoşgörüyü hiçbir ayıbın benzemediği bir ayıp olarak görür ve cimriliğin de ayılanacağını sanır.

22- Edebimi benim zamanım suçsuz olarak çalarsa, elinin cömertliği aramızda hakemdir.

23- Aşk delisi olarak mutluluğu vermeye yemin ettim, beni hatırlayınca yanaktaki gözyaşı düzenli olur.

24- *Kaybedişimin kırıp geçirdiği, uzak oluşumun yok ettiği ve fakirliğin ve yaşlılığın güçlerini zayıf düşürdüğü bir kerimedir.*

25- *Zamanın iyilikleri kesilirken onu özliyorum. Belki sen benim zamanıma baskın yaparsın/zulmedersin, biz de iyileşiriz.*

26- *Gençlik ve aşk beni ona sürükler sürüklemeyen yan taraflar ve yokluk (fakirlik) beni oturttu.*

2.3.1.6. Ebu'l-Gârât Talâi' b. Rüzzi'k

Ebu'l-Gârât Talâi' b. Rüzzi'k (ö. 556/1161), ayrıca Salih lakabıyla da meşhur olmuştur. Ermeni asıllı olup hicri 495'te doğmuş ve 556'da öldürülmüştür. Fâtımî veziridir.¹⁰¹ Mısır'a fakir bir adam olarak gelmiş, devlet işlerinde bağımsız olana kadar hizmetçilik işlerinde çalışmıştır. Kendisi cesur, sağlam ve şairdir. Ahmed Ahmed Bedvi tarafından yayınlanan ve 1958'de Kahire'de basılan bir şiir divanı vardır. Daha sonra Muhammed Hadi el-Emini tarafından yeniden basılmış ve 1964'te Necef'te iyi eklemelerle basılmıştır. Ancak bu baskı birçok hata ve yanlış beyan içeren zayıf bir baskıdır. Seyyid Ahmed el-Attar'ın *el-Mecmu'r-Raik* kitabında bu iki baskıda yer almayan birçok şiiri vardır. İbn Hâlikân el yazmasının Kâzimiye'deki el-Hüseyniye el-Haydariye'de olduğunu, kendisinin bu nüshayı görüp incelediğini ve hicri yedinci yüzyıl el yazmalarından olduğunu aktarmıştır.¹⁰²

İbnü'd-Dehhân'ın onun hakkındaki methiyeleri kendi dönemindeki bazı siyasi olaylarla irtibatlıdır. İbnü'd-Dehhân onun rolünü bu atmosferde tasvir eder. Kendisinin Talâi' b. Rüzzi'k hakkında söylediği methiyeler, dönemindeki vezirlik çekişmesinin bir yönünü tasvir etmiştir. Bu çekişme, Mısır'da Fâtımî döneminin sonlarına doğru şiddetlenmiştir. Zira şair, bir kasidesinde Fâtımîlerin İmam ez-Zâhir'e ihanet eden veziri Abbâs es-Sanhâcî hareketini kötülemiştir. Bu kişi ona suikast girişiminde

¹⁰¹ Tomar, Cengiz, "Talâi' b. Rüzzi'k", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 495.

¹⁰² İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, II, 526; el-İşfahânî, *Haridetü'l-Ḳasr* I, 173; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 228; İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 112.

bulunmuş, saraydaki amcalarından bir grubu öldürmeye teşebbüs etmiştir.¹⁰³ Şair, bu vesileyle harekete geçip komploculardan intikam alan Talâi' b. Rüzzi'k'i övmüştür.¹⁰⁴

Reşid'in aktarımına göre İbnü'd-Dehhân, Müslümanlarla Haçlılar arasında cereyan eden savaş haberlerini duyuyordu. Bunlarla ilgili haberleri takip ediyor ve bilgi topluyordu. Mısırlı şair ve vezir Ebu'l-Gârât Talâi' b. Rüzzi'k'e hayrandı. Bu kişi, savaşlarda gösterdiği meşhur direnişleriyle ve cesaretiyle meşhurdur. İbnü'd-Dehhân vatanını ve milletini seven, büyük ordulara komuta eden ve vatani ve milleti için savaşlara girişen bu veziri görmeyi arzu etti. Yönünü Kahire'ye çevirdi.¹⁰⁵ İbnü'd-Dehhân gece gündüz durmadan zorlu yolları aşarak zorluk ve sıkıntılara karşı mücadele etti. Kahire'ye vardı ve orada konakladı. Kısa bir yol yorgunluğu molasından sonra Ebu'l-Gârât Talâi' b. Rüzzi'k'in yanına gidip onun karşısına çıktı ve ona nazmı güzel, etkili ve güçlü bir kaside okudu. O da bu şiiri güzel buldu.¹⁰⁶ İbnü'd-Dehhân, Ebu'l-Gârât Talâi' b. Rüzzi'k hakkında şöyle övgüde bulunmuştur: ¹⁰⁷ (Basît)

1	أَمَّا كَفَاكَ تَلَايِي فِي تَلَايِكَا	وَلَسْتَ تَنْقِمُ إِلَّا فَرَطَ حَيِّبِكَا
2	يَا مُخْجَلِ الْعُصْنِ مَا يَثْنِيكَ عَنْ مَلَلِ	هَوَى وَكُلُّ هَوَاءٍ هَبَّ يَثْنِيكََا
3	أَصْبَحْتُ لِلْقَمَرِ الْمَأْسُورِ فِي صَفْدِي	أَسْرٍ وَلِلرِّشَاءِ الْمَمْلُوكِ مَمْلُوكَا
4	أَبَيْتُ أَغْبِطُ فَاهُ طَيِّبِ رَيْقَتِهِ	لَيْلًا وَأَحْسُدُ فِي الصُّبْحِ الْمَسَاوِيكَا
5	يَا حَامِلَ الرَّاحِ فِي فِيهِ وَرَاحَتِهِ	دَعِ مَا بِكَفِّكَ رُوحَ الْعَيْشِ فِي فِيكََا
6	أَلَيْسَ سِرُّكَ مَسْتَوْرًا عَلَى كَلْفِي	فَمَا يَضْرُكُ أَنْ أَصْبَحْتَ مَهْتُوكَا
7	وَفِيمِ تَغْضَبِ إِنْ قَالَ الْوُشَاةُ سَلَا	وَأَنْتَ تَعْلَمُ أَيَّ لَسْتُ أَسْلُوكَا
8	لَا نِلْتُ وَصْلِكَ إِنْ كَانَ الَّذِي زَعَمُوا	وَلَا سَقَى ظَمَائِي جُودُ ابْنِ رُزَيْكَا
9	هَادِي الدِّعَاةِ أَبِي الْغَارَاتِ خَيْرِ فَتَى	أَدْنَى عَطِيَّاتِهِ أَقْصَى أَمَانِيكََا

¹⁰³ İbnü'l-Kalânisî, Ebû Ya'lâ er-Reisülecel Mecdürrüesâ el-Amîd Hamza b. Esed b. Alî b. Muhammed ed-Dimaşkî et-Temîmî (ö. 555/1160), *Târîhu Dimaşk*, tkh. Süheyl Zekkâr, I. baskı, Dimaşk: Dâr Hassân, 1403/1983, s. 506-507.

¹⁰⁴ er-Rakîb, *Şua' râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri'l-Eyyübî*, s. 30.

¹⁰⁵ Reşid, *el-Mevrid*, s. 67.

¹⁰⁶ Reşid, *el-Mevrid*, s. 68.

¹⁰⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 219-223.

- 10 القاتِلِ الألفِ يلقاهُم فيغلبُهُم وَالواهِبِ الألفِ تلقاه فيُعِينِكَ
- 11 يا كاشِفَ العَمَّةِ الكَبِرى وَقَد نَزَلَتْ بِشعْبِ شَمَلِ العَلا لولا تَلافيكَ
- 12 بَرَزَتْ سَبَقاً فَمَا داناك في أَمَدٍ خَلَقَ قَدِماً وَلا خَلَقَ يُدانيكَ
- 13 أَرَتِ مَساعِيكَ سُبُلَ المَجدِ جاهِها فَلَو سَعَى كانَ أيضاً مِن مَساعِيكَ
- 14 يَخافُكَ المَلِكُ ناءٍ عَنكَ مَنزِلُهُ وَيَقْتَرِ المَرءُ عَن بُعْدِ فَيْرِجوكا
- 15 يَشكو إِلَيْكَ بَنو الأمالِ فُقُرُهُم فيَسْتَنونَ وَيَيْتُ المَالِ يَشكُوكا
- 16 وَفيلِقِ يَمَلاً الأَطارِ ذِي لَجِبِ يُضحي لَه ثابِتُ الأَطوادِ مَدكُوكا
- 17 مَن كُلِّ أَغلبَ تَلَى عِرْضَه حَرَمًا موفراً وَتَلاقِي المَالِ مَنهوكا
- 18 سَنَّ الحَديدَ عَلَيَّ كالماءِ شَيَعُهُ مِثْلُ الحَديدِ بَراهُ اللهُ فتيكَ
- 19 صُمُّ عَن الدَّامِ لا يأتونَ داعِيَهُ فَا ن دَعَوَتِ إِلى حَرْبِ أَجابُوكا
- 20 بَعَثتُهُم نَحوَ جَيشِ الشِّركِ فانبَعثوا يَرُونَ أَكْبَرَ عُنْمِ أَن أَطاعوكا
- 21 ساروا إِلى المَوتِ قُدماً ما كانَتُهُم رَأوا طَريقَ فَرارٍ فَطُ مَسلوكا
- 22 فَأوردوا السُّمَرَ شَرِباً مِن نُحورِهِم وَأوطَؤوا الهامَ بالقاعِ السَنايِكَ
- 23 ضَرِباً وَطَعناً يَفدُ البِيضَ مُحْكَمَةً وَيَحْرُقُ الرِّزْدَ المادِيَّ مَحبوكا
- 24 وَباتَ في كُلِّ صُقْعٍ مِن دِيارِهِم نوحُ عَلى بَطَلٍ لولاكَ ماشيكا
- 25 أَمسُوا مُلوَكاً ذَوِي أُسْرٍ فَصَبَحَهُم أُسْدٌ أَنتُوكَ بِهِم أُسرى مَماليكا
- 26 وَلَم يَفْتَهُم سِوى مَن كانَ مَعقِلُهُ مُطَهَماً حَتَّهُ رَكْضاً وَتَحريكا
- 27 يا كَعْبَةَ الجودِ أَنَّ الفَقْرَ أَقْعَدني وَرِقَّةُ الحالِ عَن مَفروضِ حَجِيكا
- 28 قَد جادَ غادِيكَ لي جوداً وَأَطمَعني سَماحَةٌ فيكَ في اسْتِسقاءِ ساريكا
- 29 مَن أَرَبِحِي يا كَرِيمَ الدَهرِ تَنعَشني جَدواه إِذ خابَ سَعِي في رَجائِيكا
- 30 أَمَدَحُ التُّركِ أَبْعِي الفَضلَ عِنْدَهُم وَالشَّعْرُ ما زالَ عِنْدَ التُّركِ مَثْرُوكا
- 31 أَم أَمَدَحُ السُّوقَةَ النُّوكى لِرِفْدِهِم وَأَضيعتا ان تَحطَّني أَياديكا
- 32 لا تَتَرَكنِي وَما أَمَلْتُ في سَفْري سِواكَ أَفيلُ نَحوَ الأهلِ صُغلوكا

33 أَرَى السَّبَّاحَ هَا رِيٌّ وَقَدْ رَضِيَتْ مِنْكَ الرِّيَاضُ مُسَاوَةً وَتَشْرِيكََا

1- Sen ancak sevginin aşırısından intikam alırken/kızarken, senin telafin içinde benim telafim sana yetmedi mi?

2- Ey dalın mahcup edeni! Her aşk seni engellemeye koyulmuşken, hiçbir aşk seni usanmaktan alıkoymaz.

3- Bir esaretin kelepçeleri içinde esir alınmış Ay'ın ve elde edilmiş rüşvetin mülkü oldum.

4- Bir gece, onun hoş tükürüğü olan ağzına gıpta ederek geceliyorum, sabah ise misvاكلara haset ediyorum.

5- Ey ağzında huzurun ve rahatlığı taşıyan kişi! Avcundakini bırak! Yaşamın ruhu ağzındadır.

6- Senin sırrın çilliğim üzerinde gizli değil midir? Parçalanmış olman sana ne zarar verir?

7- Benim seni unutmadığımı bildiğin halde muhbirler unuttu demişse neye sinirleniyorsun?

8- İddia ettikleri kişi ise sana vasıl olmayı elde etmeyeyim ve İbn Ruzzika'nın cömertliği benim susuzluğumu gidermesin.

9- Davetçilerin rehberi Ebu'l-Gârât hayırlı bir gençtir. Onun ihsanlarının en düşüğü senin dileklerinin en yükseğidir.

10- Bin (kişinin) katili onlarla karşılaşılıyor ve onları yeniyor. Sen de bin (dinar/dirhem) bağışta bulunanla karşılaşıyorsun ve seni zengin ediyor.

11- Ey senin onların en şerefliyelerinin birliğini onarman olmasaydı bir halkın başına gelmiş en büyük hüznü gideren kişi!

12- Öncülükte üstün geldin, daha önce bir zaman içinde hiçbir yaratılmış sana yaklaşmadı ve hiçbir yaratılmış sana yaklaşmaz da.

13- Gayretlerin onların bilmeyenine şeref yollarını gösterdi. Gayret etseydi aynı şekilde senin gayretlerinden (birisi de) olurdu.

14- Melik senden korkuyor, evini senden uzak tutuyor. Kişi uzaktan fakirleşir ve senden umar.

15- Beytü'l-Mal seni şikâyet ederken Emellerin oğulları sana fakirliklerini şikâyet ediyor ve eğiliyorlar.

16- Dalgalar gibi büyük bir süvari birliği, her tarafı dolduruyor, onun için sabit duran yüce dağlar un ufak oluyor.

17- Kim galip gelirse onun namusu haramdır ve malı tükenmiş olarak bulursun.

18- Demiri bana karşı su gibi keskinletti demirin benzeri ona tutuşturdu, Allah onu ölümcül (öldürücü) olarak yarattı.

19- Yergide bulunulan şeye karşı sağırdılar, onun peşine düşmezler/sebebinin peşine takılmazlar. Ama sen savaşa davet edersen sana icabet ederler.

20- Sen onları şirk ordusuna doğru gönderdin onlar da, sana itaat etmekte en büyük ganimetleri görerek gittiler.

21- Dosdoğru ölüme gittiler. Sanki onlar girilecek bir kaçış yolunu hiç görmediler.

22- Onların boğazlanmalarından içki olarak (kanlarını içki yapmak için) mızrakları hazır bulundurdular ve ovada başlara toynakları bastırdılar.

23- Kılıçları sağlam bir vuruşla ve sokarak parçalıyor ve demirin özünden sağlam yapılmış zırhı deliyor.

24- Ülkelerinin her tarafında geceledi. Sen olmasaydın okun isabet etmeyeceği bir kahraman için feryatlar vardır.

25- Onları sana krallıkların esirleri olarak getiren aslanların sabahleyin hücum ettiği esirlerin sahibi olan krallar gibi akşamladılar.

26- Onun güçlü konumu/sığınağı/kaşesi koşmaya ve hareket etmeye teşvik eden sık ve tam olan bir kimsenin dışında onları geçen olmadı.

27- Ey cömertliğin Kâbesi! Şüphe yok ki fakirlik beni oturttu. Yükümlü kılınan/farz edilen durumun hassasiyeti de senin haccın oldu.

28- Senin erkencin benim için öyle bir cömertlik yaptı ki, sendeki bir hoşgörü/cömertlik sana gece gelenin sulanmasında beni doyurdu.

29- Ey zamanın cömerdi! Senden umma konusundaki çabam boşa giderse ben kimden umayım ki hediyesi bana hayat versin?

30- Türklerin nezdinde şiir terk edilmeye devam ederken Türk'ü mü övüp de onlardan ihsan bekleyeyim?

31- Senin ellerin bana ulaştığında zayi olacakken, onların hediyesi için aptal avamı mı öveyim?

32- Ben seferimde senden başkasına ümit vermemişken, aileye fakir olarak döneceğimde, beni terk etme.

33- Riyat eşit ve ortak olarak senden razı olmuşken, çorak toprakların sulandığını görüyorum.

Yukarıdaki şiir, memduhun cömertlik ve yiğitliğinin övüldüğü içiçe harmanlanmış iki kısımdan oluşmaktadır. Yiğitliğin pekiştirildiği kısımlarda şair memduhu savaşta gösterdiği yiğitliklerle öne çıkarmış ve bir taraftan da zırhların kılıçlarla parçalanması, düşman başlarının atların ayakları altında ezilmesi gibi canlı savaş sahnelerini medih tuvaline aktarmıştır. Memduhun cömertliğine vurgu yapılan kısımda ise şair “Ey cömertliğin Kâbesi! Şüphe yok ki fakirlik beni oturttu. Yükümlü kılınan/farz edilen durumun hassasiyeti de senin haccın oldu.” İfadesine bakılırsa kendisinin bu şiiri daha önce de dile getirilmiş olan maddi bunalımlarının had safhaya

ulaştığı bir dönemde söylediği anlaşılmaktadır. Zira şair memduhun cömertliğinden söz ettiği hiçbir şiirinde bu denli aşık bir surette meramını açığa çıkarmamıştır. Zaten ibare de çok açık bir şekilde fakirliğin kendi belini kırdığını itiraf etmektedir. Bu beytin ikinci kısmında memduhun kendisine bahşiş ihsan etmesini hac farızası gibi saymakla da memduhtan umduğu ihsanı adeta kotarmaktadır.

Ebu'l-Gârât Talâi' b. Rüzîk'i methederek şöyle dedi:¹⁰⁸ (Tavîl)

1	إِذَا لَاحَ بَرْقٌ مِنْ جَنَابِكَ لَامِعٌ	أَضَاءَ لَوَاشٍ مَا بُجِنُ الْأَضَالِعُ
2	تَتَابَعُ لَا يَحْتَثُ جَفْنِي فَإِنَّهُ	بَدَا فَتَلَاهُ دَمْعِي الْمُتَتَابِعُ
3	فَان يَكُنِ الْخِصْبُ اطِّبَاكُمْ إِلَى النَّوَى	فَقَدْ أَحْصَبْتِ مِنْ مُقْلَتِي الْمَرَابِعُ
4	مَطَالِعُ بَدْرِ مُنْذُ عَامَيْنِ عَطِلْتُ	وَمَا فَقَدْتِ بَدْرًا لِذَاكَ الْمَطَالِعُ
5	وَسِرُّ هَوَى هَمَّتْ بَاطِهَارَهُ النَّوَى	فَأَمْسَى وَقَدْ نَادَتْ عَلَيْهِ الْمَدَامِعُ
6	وَلَمَّا بَرَزْنَا لِلْوَدَاعِ وَأَيَّقَنْتِ	نُفُوسٌ دَهَاهَا الْبَيْنُ مَا اللَّهُ صَانِعُ
7	وَقَفْنَا وَرُسُلُ الشُّوقِ بَيْنِي وَبَيْنَهَا	حَوَاجِبُ أَدَّتْ بِنَا وَأَصَابِعُ
8	فَلَا حُزْنًا عَطَى عَلَيْهِ بَحْلُدٌ	وَلَا حُسْنُهَا عَطَّتْ عَلَيْهِ الْبَرَاقِعُ
9	أَتَسْسِينُ مَا بَيْنِي وَبَيْنِكَ وَالْدُّجَى	غِطَاءُ عَلَيْنَا وَالْغَيُونُ هَوَاجِعُ
10	وَهَبِكَ أَضَعْتَ الْقَلْبَ حِينَ مَلَكَتِهِ	تَقَى فِي الْعُهُودِ اللَّهُ فَهِيَ وَدَائِعُ
11	تَمَادَى بِنَا فِي جَاهِلِيَّةٍ بُحْلَهَا	وَقَدْ قَامَ بِالْمَعْرُوفِ فِي النَّاسِ شَارِعُ
12	وَتَحَسَّبُ لَيْلَ الشَّحِّ يَمْتَدُّ بَعْدَمَا	بَدَا طَالِعًا شَمْسُ السَّخَاءِ طَلَائِعُ

1- Yanından parlak bir şimşek çaktığı zaman, kıvrımlarının gizlediği bir gammazı aydınlattı.

2- Göz kapağım zorlamadan peşpeşe (kırılmaya) devam etti. Şüphesiz o gözüktü ve onu peş peşe gelen gözyaşım takip etti.

3- Bereket olursa, sizi eve davet eder, gözlerimden dolayı araziler bereketlendi.

¹⁰⁸ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 224-225.

4- İki yıldan beri bir dolunayın doğuşları durdu/aksadı. Bunun için doğuş zamanları bir dolunayı yitirmedi.

5- Bir aşkın sırrını uzaklık/ev ortaya çıkarmaya azmetti ve gözyaşları ona seslenerek akşamladı.

6- Biz veda için ortaya çıkınca, yapanın Allah olmadığı ayrılığın isabet ettiği insanlar/canlar kesinlikle inandı.

7- Özlemin elçileri kaşlar ve parmaklarla birlikte, benimle onun arasında neden olan perdeler oluşturmuşken durduk.

8- Bir tahammülün kapladığı hüznümüz yoktur, peçelerin kapattığı güzelliği de yoktur.

9- Gecenin karanlığı üzerimizde örtüyken ve gözler uyurken, seninle benim aramdaki şeyi unutuyor musun?

10- Farzet ki, ahitler emanetlerken onlar hakkında Allah'tan korktuğu halde, ona (kalbe) sahip olduğun zaman kalbi kaybettin.

11- Kanun koyucu insanlar hakkında iyi olanı getirdiği halde, bize olan cimriliğinin cahilliğinde devam etti.

12- İlkler, cömertliğin güneşi doğarak ortaya çıktıktan sonra, cimriliğin gecesinin uzadığını sanıyor.

Şu dizelerde de ona methiyede bulunuyor:¹⁰⁹ (Tavîl)

15	وَأَرْهَفَ حَدِيدِهِ لِحَزِّي كَأَنَّمَا	تَوَهَّمُوا	إِنْعَامَ	ابْنِ	رَزِيكَ	مُسْلِمِي
16	هُوَ الْمَلْجَأُ الْمَأْمُولُ وَالْوَزْرُ الَّذِي	أَجَارَ	عَلَى	أَحْدَاثِهِ	كُلِّ	مُعْدَمِ
17	سَلِيمِ نَوَاحِي الْعَرَضِ لَمْ يُعْطَ حَشِيَّةً	وَلَمْ	يُخْفِ	عِيْبًا	تَحْتَ	ذَيْلِ
18	تَوْضِحَ فِي الدَّهْرِ الْبَهِيمِ كَأَنَّهُ	سَنَا	عُرَّةَ	سَالَتْ	عَلَى	وَجْهِ
						أَدْهَمِ

¹⁰⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 127-128.

- 19 وَأَعْطَى وَلَا مُعْطٍ وَأَضْحَى مُمَدَّحًا وَمَا فَوْقَ وَجْهِ الْأَرْضِ غَيْرُ مُذَمَّمٍ
- 20 إِذَا لَفَّحَ الرَّايَاتِ رَأْيًا تَمَخَّضَتْ بَنَصْرٍ عَلَى الْأَيَّامِ فَدَّ وَتَوَّامٍ
- 21 لَهُ كُلَّ يَوْمٍ مَغْنَمٌ مِنْ عَدُوِّهِ يَرَى بِذَلِكَ لِلْمَجْتَدِي نَيْلَ مَغْنَمٍ
- 22 ثَقِيلًا عَلَيْهِ حَمْلٌ أَيْسَرَ مِنَّةٍ خَفِيفٌ عَلَيْهِ حَمْلٌ أَعْظَمَ مَغْرَمٍ
- 23 أَعَدَّ لِتَنْصِرِ الْحَقِّ كُلَّ مَطَهَّرٍ يَعُدُّ إِلَى الْأَعْدَاءِ فَوْقَ مُطَهَّمٍ
- 24 لَهُ شَرَفٌ الْاِقْدَامِ فِي الْحَرْبِ شِيمَةٌ فَمَا يَبْتَغِي غَيْرَ الْكَمِيِّ الْمُقَدَّمِ

15- Kesmem için iki tarafını keskinletti. Sanki ibn Rüz-zik Müslimî'nin ihsan etmesini vehmetti.

16- O ümit edilen sığınak ve olaylarına karşılık her idamlık için cevaz veren kaledir.

17- Yeşil vadinin her tarafının güven vereninde hiçbir korku yoktur. Ve cömertlik yapmanın sonunda bir ayıp gizlemez.

18- Karanlık dönemde ortaya çıktı. Sanki o, siyah (atın) alnına doğru inen beyazlığın üst (tarafıdır).

19-Verecek değilken verdi ve yeryüzünde zemmedilenden başkası yokken övgüye mazhar oldu.

20- Sancakları tedbir olarak/ düşünce olarak diktiği zaman, tek ve çift olarak günlere karşı yardım etmek üzere dalgalandı.

21- Her gün onun düşmanından (gelen) bir ganimeti vardır. Onu ganimet almayı isteyene harcamayı düşünüyor.

22- En kolay bir iyiliği/minneti taşımak ona ağır gelmektedir. En büyük bir borcu taşımak ta ona hafif gelmektedir.

23- Hakkın galip gelmesi için dolgun yapılı olan (atın)/besili (atın)üzerindeki düşmanların yarasını azdıran temizlenmiş/arıtılmış her şeyi hazırladı.

24- Harpte cesaretli olma şerefi onun mizacıdır. Takdim edilen cesurun (asker) dışındakini arzu etmiyor.

Talâi‘ b. Rüz-zîk vezirliği üstlendikten sonra, birkaç suikaste maruz kalmıştır. İbnü‘d-Dehhân bir kasidesinde bunlardan birisini dile getirmiştir. Kasidede komploculara hücum etmekte ve vezirin onların ortadan kaldırılmasındaki ve intikam alınmasındaki rolünü övmüştür.¹¹⁰ Ancak şairin Talâi‘ b. Rüz-zîk‘le ilgili methiyelerinde en göze çarpanı, kendisini kuşatan zor koşullara rağmen onun Mısır ve Şam‘a yönelik Haçlıların rol oynadığı tehlike karşısında uyanık ve dikkatli olması hakkındadır. Yine o, bir sözünde Ebu‘l-Gârât Talâi‘ b. Rüz-zîk‘in savaş hazırlığının ve kendisinin ve ordusunun savaş meydanlarında sahip olduğu cesaretin hakikatini tasvir eder.¹¹¹

İbnü‘d-Dehhân, Ebu‘l-Gârât‘ın elde ettiği bazı zaferlere duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Zaferlerden duyduğu sevinç ve neşeyi bir kasidesinde ifade etmiştir.¹¹² Yine şair Talâi‘ b. Rüz-zîk‘i tebrik ederek ona şöyle diyor: ¹¹³ (Mutekârib)

1	لَنَا	التَّهْنِئَاتُ	وَفَرَطُ	الْجَدَلِ	وَأَنْتَ	أَجَلٌ	وَأَعْلَى	مَحَل
2	وَأَنْ	كَانَ	فَتْحاً	أَجَلَ	الْفَتْوحِ	وَلَكِنَّ	قَدْرَكَ	فَوْقَ
3	وَأَيُّ	عَظِيمٍ	وَمُسْتَكْبِرٍ	إِلَى	جَنْبِ	مَجْدِكَ	لَا	يُسْتَقَلُّ
4	فَمِنْ	فَيْلَقٍ	سَائِرٍ	نَحْوَهُمْ	لِعُنْمٍ	وَمِنْ	غَانِمٍ	قَدْ
5	بَشَائِرٍ	يُطْرَبْنَا	دِكْرُهَا	وَيُشْعَلْنَا	وَصَفُّهَا	عَنْ	عَزَلِ	
6	سَحَابٍ	عِقَابِكَ	عَشَاهُمْ	فَأَوْدَى	بِهِمْ	وَقَعُهُ	وَهُوَ	طَلَّ
7	وَأَهْلَكَ	أَرْضَهُمْ	بِالرِّدَاذِ	فَكَيْفَ	يَكُونُ	إِذَا	مَا	هَطَلَّ
8	وَكَمْ	قَدْ	هَرَقَتْ	دِمَاءَ	الْعِدَى	تَصُحُّ	عَلِيلاً	وَتَشْفِي
9	وَكَمْ	لَكَ	مِنْ	عَزْوَةٍ	قَبْلَهَا	وَمَا	لِسَوَاكَ	سِوَى
								مُرْتَحَلٍ

¹¹⁰ Umâre el-Yemeni, *Kitâbu‘l-Nüketü‘l-Aşriyye fi Ahbâri‘l-Vizerâi‘l-Muşriyye*, taşih: Hartwig Derenbourg, Kâhire: Mersev, 1897, s. 113;

¹¹¹ er-Rakîb, *Şua‘râ Şâmiyyûn fi‘l-‘Aşri‘l-Eyyûbî*, s. 31.

¹¹² er-Rakîb, *Şua‘râ Şâmiyyûn fi‘l-‘Aşri‘l-Eyyûbî*, s. 31.

¹¹³ İbnü‘d-Dehhân, *Dîvânu İbnü‘d-Dehhân*, s. 135-137.

10	شَحْنَتِ	الشَّوَابِي	بِالدَّارِعِينَ	فَجَاءَتْكَ	مُوقِرَةً	بِالنَّقْلِ
13	وَلَوْ	لَمْ تَصِلْ	سَابِقَاتُ	الرِّمَاحِ	الِيَهُم	كَفَّتْ
14	وَلَوْ	لَمْ يَمُتُّهُمْ	قِرَاعُ	السُّيُوفِ	أَمَاتَهُمْ	حَوْفُهَا
15	وَقَدْ	أَيَّقْنَا	بِالتَّوَى	إِذْ وَهَى	لِيَأْسِكَ	حَوْلَهُمْ
16	وَلَكِنْ	تَعَرَّضَهُمْ	ضَلَّةً	كِذَابُ	الْمُنَى	وَحِدَاغُ
						الْأَمَلِ

1- Sen büyük ve yüce bir konumdayken bizim tebriklerimiz ve aşırı sevgimiz vardır.

2- Fetihlerin en şerefli bir fetih olsa da, ancak senin değerinin en şerefli üzerinde.

3- Senin şanının yanında herhangi bir büyük ve kibirli kişi bağımsız olmaz.

4- Ganimet için onlara doğru gelen bir (askeri) birlikten ve geri gelen/biriktiren yağmacıdan...

5- Tef sesleri bize şarkı söylüyor ve onun özelliği bizi gazelden alıkoyuyor.

6- Dağ yolunun/cezanın bulutu onları bürüdü ve o hayran bırakan biz güzelliğe sahipken/hafif yağmurken onun vuku bulması onları öldürdü.

7- Onların topraklarını hafif bir yağmurla helak ettin. Sağanak halinde olsa nasıl olacak?

8- Nice düşmanların kanlarını döktün. Hastayı sağlığına kavuşturdu ve susuzluğunu giderdin/intikamını aldın.

9-Ondan önce bir yolcunun/ölenin dışında senden başka kimsenin olmadığı nice gazvelerin vardır.

10- Savaş gemilerini zırhlılarla doldurdun. Sana ağır bir ganimet yüküyle geldi.

13- Mızrakların öncüleri onlara ulaşmasa da korkunun öncüleri yeterlidir.

14- Onları kılıçların şakırtıları öldürmese de ondan korkuları ve ürküleri öldürür.

15- Helak olmaya kesin inandılar. Çünkü senin cesaretinden dolayı onların güçleri ve hileleri zayıf düştü.

16- Ancak, onlara şaşkın bir şekilde ölümün yalanı ve umudun aldatması taarruz etti.

Yine Talâi‘ b. Rüzżîk‘i şöyle methiye de bulunuyor: ¹¹⁴ (Basît)

1 هذا هُوَ السَّعْيُ لَا مَا يَدَّعِي الْوَابِي وَذِي الْوَقَائِعِ لَا أَيَّامَ ذِيانِ
2 أَدْنَيْتَ حَيْنَ تَمِيمٍ حَيْنَ صُلْتِ بِهِ وَرُعْتِ يَاقُوتاً الْمُسْتَكْبِرِ الْجَانِي
3 وَحَطَّ بِأَسْكَ عَنِّ عَلَيْهِ مُرْتَفِعاً وَعَزَّ جَيْشُكَ فَهَرَأَ عِزَّ طَرْخَانَ

1- İşte çaba budur, zayıf olanın ve Zübyan Günlerinin¹¹⁵ olmadığı vakaları olan (felaketlere sahip) kişinin iddia ettiği şey değildir (bu).

2- Saldırdığın zaman Temim (Kabilesi)‘nin ölümünü yakınlaştırdın. Yakut olarak suçlu ve kibirliyi korkuttun/suçlu ve kibirinin bir yakutu senin hoşuna gitti.

3- Senin yiğitliğin onun yüksek derecesini aşağıya düşürdü. Senin ordun da Torhanın (Lider) gücünü kahr-u perişan ederek kendi ordunu yücelttiler.

Yine Talâi‘ b. Rüzżîk‘i şöyle methiye de bulunuyor: ¹¹⁶ (Basît)

11 سَارُوا إِلَى الْمَوْتِ بَسَامِينَ تَحْسَبُهُمْ سَارُوا لِوَصْلِ حَبِيبٍ غِبَّ هُجْرَانَ
12 يَسْتَعْدِبُونَ الْمَنَايَا نَجْدَةً فَلَهُمْ إِلَى ظُبَاةِ الْمَوَاضِي وَرُدُّ ظَمَانَ
13 لَا يَرَهُبُ الْمَوْتَ أَدْنَاهُمْ فَهُمْ بَدُّ فِي كُلِّ دَهْمَاءٍ مِنْ مِثْنَى وَوَحْدَانَ
14 أَبْدَى هَوَى بِالْعَلَى لَكِنْ رَأَى صَعْدَاءَ مِنْ دُونِهَا فَسَلَاهَا أَيَّ سُلْوَانَ

¹¹⁴ İbnü‘d-Dehhân, *Dîvânu İbnü‘d-Dehhân*, s. 118.

¹¹⁵ Zübyan Günleri: Câhiliye Döneminde meşhur olan Arap günlerinden birisidir.

¹¹⁶ İbnü‘d-Dehhân, *Dîvânu İbnü‘d-Dehhân*, s. 120.

11- Gülererek ölüme gidiyorlar. Sen onları sanırsın ki, ayrılığın sonunda bir sevgiliye kavuşmaya gidiyorlar.

12- Yardım olarak ölümleri hoş görüyorlar, onların, susuz olanın geçmişlerin zubasına (kılıçların keskinliğine??) gelmesi (durumu) vardır.

13- Onların en düşüğü ölümden korkmuyor. Onlar her insan topluluğu içinde birer ikişer kuvvettirler.

14- Yüceliğe olan sevgiyi izhar etti. Ancak onun dışında bir meşakkat ve sıkıntı gördü ve herhangi bir şekilde onu (yüceliği) unuttu.

Talâi' b. Rüzżîk'e övgüde bulunarak şöyle diyor:¹¹⁷ (Basît)

- 15 أَعَادَكَ اللهُ مِنْ عَصْرِ غَضَارْتُهُ وَزُرُّ وَرَدَّكَ مِنْ أَيَّامِ أَيَّامِ
- 16 عَلَّ النَّوَى عَنْ قَرِيبٍ تَنْقِضِي وَعَسَى جُودُ ابْنِ رُزَيْكَ يَأْتِي بَعْدَ اِعْدَامِ
- 17 لَوْ لَمْ يُعَيِّنِي الْمَعْرُوفُ مَا عَلِمْتُ عُرُّ السَّحَابِ أَيْ نَحْوَهَا ظَامِي
- 18 يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ مِنْ بَدْوٍ وَمِنْ حَضَرٍ وَأَشْجَعَ النَّاسِ مِنْ عَرَبٍ وَأَعْجَامِ
- 19 وَقَائِمًا بِشِرَاءِ الْمَجْدِ مُجْتَهِدًا وَقَدْ تَقَاعَدَ عَنْهُ كُلُّ قَوَامِ
- 20 أَعْرَ أَبْلَجَ مَيْمُونٌ نَقِيْبَتُهُ سَهْلُ الْخَلِيقَةِ سَامِي الطَّرْفِ بَسَامِ
- 21 مُعْطِي الرِّعِيَّةِ أَيَّامَ النَّدَى كَرَمًا حَامِي الْحَقِيْقَةِ فِي يَوْمِ الْوَعَى الْحَامِي
- 22 يَظُلُّ مَعْتَنِقُ الْأَبْطَالِ ضَارِبًا تَرْفُعًا أَنْ يُقَالَ الطَّاعِمِ الرَّامِي
- 23 وَالْبَيْضُ تَقَطَّرَ فَوْقَ الْبَيْضِ لَامِعَةً كَأَنَّهَا عَارِضٌ هَامٍ عَلَى الْهَامِ
- 24 يَبَاتِرِ نَاشِرٍ أَغْنَتْ مَضَارِبُهُ عَنْ عَاسِلِ الْمَتَنِ يَوْمَ الرُّوعِ نَظَامِ
- 25 خِلَالَ مَجْدٍ فَرِيدٍ مَا تَقَبَّلَهُ مِنْ الْبَرِّيَّةِ إِلَّا مَجْدَ الْإِسْلَامِ
- 26 فِي سَرَجِهِ الْبَدْرِ وَالْعَيْثُ الْعَمَامُ لَهُ جِسْمٌ مِنَ الْمَاءِ فِيهِ قَلْبٌ ضِرْغَامِ
- 29 مَدَّتْ فَنَا الْخَطِّ أَظْفَارًا إِلَى ظَفْرِ بُرْجَاءَ فَقَلَّمَ مِنْهَا حَطُّ أَقْلَامِ

¹¹⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 114-117.

- 30 أَمَنْتَ صَرْفَ زَمَانِي إِنْ يُفَوِّقَ لِي سِهَامَ صَرْفَ فَأَنْتَ الذَائِدُ الْحَامِي
- 31 وَإِنْ أَمَدَّ إِلَى الْأَوْشَالِ مِنْ ظَمًا كَفِّي وَبَحْرُ نَدَاكَ الْفَائِضُ الطَّامِي
- 32 وَمَا إِفْتَرَشْتُ حَيًّا عِنْدِي لَهُ عُذْرٌ مَلَأَى الْمَدَائِبَ فِيهَا شَرِبْتُ أَعْوَامَ
- 33 وَقَدْ تَقَدَّمْتَ بِالنَّعَى الَّتِي عَمَّرْتَ قَدَمًا وَأَعَدَمْتَ قَبْلَ الْيَوْمِ إِعْدَامِي
- 34 لَكِنَّ إِنْعَامَكَ الْوَاقِي بَنُوهُ بِالْقَدْرِ الَّذِي ضَاعَ ذَهْرًا بَيْنَ إِنْعَامِ
- 35 وَرُبُّ أَرَبَابِ إِحْسَانٍ بَجَاوَزَهُمْ مَدْحِي إِلَى أَهْلِ أَحْسَابٍ وَأَفْهَامِ
- 36 وَلَيْسَ مَنْ قَالَ بِالْإِنْعَامِ مَرَحْمَتِي مِثْلَ الَّذِي رَامَ بِالْإِنْعَامِ إِكْرَامِي

15- Güzel yaşantısı yük olan bir çağdan Allah seni korusun ve seni günlerin günlerinden sakındırsın.

16- Ayrılık yakından geçip giderken hasta etti, belki İbn Zürrik'in cömertliği yokluktan sonra gelir.

17- Bilinen şey beni uzaklaştırmasaydı cömert bulutlar benim ona karşı susuz olduğumu bilmezdi.

18- Ey kırsal ve kentsel açılan yaratıkların en cömerdi! Ve Araplar ve Acemler içinde insanların en cesuru!

19- Şerefi gayret ederek satın alan olarak her yönetici ona önem vermemiştir.

20- En değerli, aydın, bereketli.. mizacı yumuşak huylu, âlicenab ve gülyüzlü.

21- İhsan günlerinde tebaaya ihsanda bulunur, kızgın savaş gününde hakikatın koruyucusudur.

22- Kahramanların boynunu tutup onu vuran kişiyi yüceltmek üzere yiyici/tadan kiş (kan akıtan)i ve (ok) atıcı denmesi devam ediyor.

23- Kılıçlar parlayarak miğferlerin üzerinde (onları) paralamaktadırlar. Sanki onlar başın üzerinde yağan yağmur bulutu gibidir.

24- *darbelerinin yeterli olduğu bir yılan/yayan kesici/süvari/kesin ile, korku günü metnin ballısı*

25- *Eşsiz bir şerefın ardından, İslâm'ın şerefinden başka bir seçeneği kabul etmedi.*

26- *Heybesinde/eğerinde sudan bir bedeni olan, içinde de aslan kalbi olan Dolunay ve yağmur bulutu var.*

29- *“Hat” kılıcını pençeler olarak zafere uzattı, ondan kalemlerin hattı ondan budadı/yonttu.*

30- *Sen şiddetli koruyucu olarak o, sarf oklarını benim için çevirse zamanının musibetlerinden güvende olurum.*

31- *Yağmurunun denizi dolup taşmışken, susuzluktan avcumu dağdan inen sulara uzatsam.*

32- *Kendi katımdan dere yatakları dolu ve yılların içimi olan (yıllarca içilecek suyu olan?) göletleri olan bir bölgeyi yaymadım.*

33- *Geçmişte kaplayan feryatları arz ettin ve bugünden önce idamımı (elden) kaçırdı.*

34- *Ancak senin yeterli ihsanın, ihsan etme arasında bir zaman olarak kaybolan kadir kıymetle onun oğullarıdır.*

35- *Şeref ve anlayış sahiplerine olan övgümün geçtiği nice ihsan erbabı vardır.*

36- *Merhametimi ihsan etmeyi savunan kimse, ikramımı ihsan etmeyi isteyen kimse gibi değildir.*

Aynı şekil de onu methediyor ve bunu Mısır'a gönderiyor:¹¹⁸ (Tavîl)

¹¹⁸ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 125-130.

- 1 طَوَى دَارَهَا طَيِّ الْكِتَابِ الْمُتَمَنِّمِ
- 2 يُخَادِعُ أَمَا عَنْ جَوَى مِنْ تَذَكَّرِ
- 3 وَكَمْ وَقْفَةٍ فِيهَا أَقْلٌ مُسَاعِدِي
- 4 إِذَا مَا بَلَوْتُ الْعَيْشَ قَالَتْ عِرَاضُهَا
- 5 وَسَارِ أَتَانِي الْعَرْفُ عَنْهُ مُبَشِّرًا
- 6 أَتَى بَعْدَ وَهْنٍ عَاطِلًا مُتَلْتِمًا
- 7 وَنَاوَلَنِي كَأَسَا أَرَاكَ فِدَامَهَا
- 8 فَلَيْتَكَ إِذْ خَلَاتَنِي عَنْ مُحَلَّلِ
- 9 أَيَا لَدَّةَ الدُّنْيَا وَمَنَّهُ بِلَاؤُهَا
- 12 فَفَدَّ عَادَ أَيْقَاطًا عَلَيْنَا صُرُوفُهُ
- 13 أَيَا مَلِكًا مَا مَدَّ كَفًّا لِعَلَّتِي
- 14 وَكَانَ قَدِيمًا طَائِشَاتٍ سِهَامُهُ
- 15 وَأَرْهَفَ حَدِيدِهِ لِحَزِي كَأَمَّا
- 16 هُوَ الْمَلْجَأُ الْمَأْمُولُ وَالْوَزْرُ الَّذِي
- 17 سَلِيمٌ نَوَاحِي الْعَرِضِ لَمْ يُعْطَ حَشِيَّةً
- 18 تَوَضَّحَ فِي الدَّهْرِ الْبَهِيمِ كَأَنَّهُ
- 19 وَأَعْطَى وَلَا مُعْطٍ وَأَضْحَى مُمْدَحًا
- 20 إِذَا لَفَّحَ الرَّايَاتِ رَأْيًا تَمَحَّضَتْ
- 21 لَهُ كُلَّ يَوْمٍ مَعْنَمٌ مِنْ عَدُوِّهِ
- 22 ثَقِيلٌ عَلَيْهِ حَمَلٌ أَيْسَرُ مِنْهُ
- 23 أَعَدَّ لِئَنْصُرَ الْحَقِّ كُلَّ مَطْهَرٍ
- 24 لَهُ شَرَفٌ الْإِقْدَامِ فِي الْحَرْبِ شَيْمَةٌ
- 25 وَوَلَهَى مِنَ التَّوَدِيعِ لَمْ تَرَ مُنْجِدًا
- وَمَرَّ عَلَى الْأَطْلَالِ غَيْرَ مُسَلِّمِ
- بِهَا الرِّكْبِ أَوْ عَنْ عِبْرَةٍ مَنْ تَوَسَّمِ
- عَلَى الدَّمْعِ اسْعَادِي وَأَكْثَرَ لَوْمِي
- لِدَمْعِي لَيْسَ الْفَضْلُ لِلْمُتَقَدِّمِ
- فَقُمْتُ إِلَيْهِ أَهْتَدِي بِالتَّنَسُّمِ
- مُخَافَةً حَلِيٍّ أَوْ مُخَافَةً مَيْسَمِ
- وَرَدَّ فَمِي عَنْ لَثْمِ كَأْسِ مُفَدَّمِ
- مِنْ الْخَمْرِ مَا عَلَّتَنِي بِمُحَرَّمِ
- وَيَا جَنَّةً فِيهَا عَذَابُ جَهَنَّمَ
- فَمَا نَلْتَقِي أَحْبَابَنَا غَيْرَ نُورِ
- وَمَا زَلَّ مَخْضُوبَ الْأَنَامِلِ مِنْ دَمِي
- فَأَصْبَحَ يَرْمِينَا بِأَنْفَذِ أَسْهُمِ
- تَوَهَّمِ انْعَامَ ابْنِ رَزِيكَ مُسْلِمِي
- أَجَارَ عَلَيَّ أَحْدَاثِهِ كُلَّ مُعَدَمِ
- وَلَمْ يُخْفِ عَيْبًا نَحْتِ ذَيْلِ التَّكْرَمِ
- سَنَا غُرَّةً سَالَتْ عَلَيَّ وَجْهَ أَذْهَمِ
- وَمَا فَوْقَ وَجْهِ الْأَرْضِ غَيْرُ مُذَمَّمِ
- بَنَصَرَ عَلَيَّ الْأَيَّامِ فَذَّ وَتَوَامِ
- يَرَى بَدَلَهُ لِلْمَجْتَدِي نَيْلَ مَعْنَمِ
- خَفِيفٌ عَلَيْهِ حَمَلٌ أَعْظَمَ مَعْرَمِ
- يَعُدُّ إِلَى الْأَعْدَاءِ فَوْقَ مُطَهَّمِ
- فَمَا يَبْتَغِي غَيْرَ الْكَمِيِّ الْمُقَدَّمِ
- مِنْ الدَّمْعِ يُعْدِيهَا عَلَيَّ بَيْنِ مُشَامِ

- 26 فَقَالَتْ وَقَدْ أَجْرَتْ سَوَابِقَ عِبْرَةٍ أَفِي كُلِّ يَوْمٍ أَنْتَ بِالْبُعْدِ مُؤَلَّمِي
- 27 أَنْجَمْتُ لِي فَقْرًا وَبِينًا وَكِبْرَةً لَكَ اللَّهُ مَا تُثْنِيكَ خِيفَةُ مَاثِمِ
- 28 فُقُلْتُ لَهَا هَذَا فِرَاقٌ يَرُدُّنَا جَمِيعًا وَيُغْدِينَا عَلَى الدَّهْرِ فَاغْلَمِي
- 29 أَعْدِي الْعِيَابَ وَالْمَرَابِطَ وَاحْطِي كَرِيمَةَ قَوْمٍ وَارْقِي نَجْحَ مُقَدَّمِي
- 30 سَأَجْهَدُ نَفْسِي فِي إِبْتِكَارِ قَصِيدَةٍ فَتَوْنِ الْمَعَانِي لَذَّةَ الْمُتَرْتَمِ
- 31 تَقُولِ إِذَا أَبْصَرْتَ حُسْنَ بَدِيعِهَا لَكُمْ تَرَكَ الْمَاضُونَ مِنْ مُتَرَدِّمِ
- 32 وَأَبْعَثْهَا غَرَاءَ بِكْرًا عَقِيلَةً لِكِفْوٍ بِأَبْكَارِ الْمَعَالِي مُنَمِّمِ
- 34 سَيَبْلُغُ بَعْدَادًا فَيَهْجُمُ قَاتِلًا أَقِمِ يَا حُسَامِي فِي صَوَائِلِ وَاهْجُمِ
- 35 أَيَا بَحْرِ إِيِّي لَمْ أَسَلْ غَيْرَكَ النَّدَى وَلَمْ أَرَ أَهْلَ الْأَرْضِ أَهْلًا لِمَكْرَمِ
- 36 هُمْ الْحَمَاءُ الْمَسْنُونُ لَا مَاءَ عِنْدَهُمْ وَلَيْسُوا صَعِيدًا طَيِّبًا لِلتَّيْمِمِ
- 37 عَبْرْتُ الْأَقْيَ حَيْرَهُمْ حَيْرَ مَادِحِ لَهُ وَأَرَاهُ دَهْرَهُ غَيْرَ مُنْعَمِ
- 38 عَنِيًّا بِمَا تُؤَلِيهِ غَيْرَ مُكَلَّفِ طَلَاقَةَ بَشْرِ الْوَجْهِ أَوْ مُتَجَهِّمِ

1- Evini süslü/resimli kitabı dürer gibi dürdü ve sağlam bırakılmamış kalıntılara uğradı.

2- O, ya kafilenin hatırlattığı kimselerin heyecanları hakkında ya da bir alâmet koyduğu kimselerin ibreti hakkında aldatıyor.

3- Orada nice duruşlar vardır ki onların beni mutlu kılması, gözyaşı konusundaki yardımcıları / destekçileri azaltmış ve kınayıcıları çoğaltmıştır.

4- Hayatı uzun tecrübeler sonunda tanıdığım zaman onun geniş alanları gözyaşıma şöyle dedi: Üstünlük öne gelenin değildir.

5- Onu müjdeleyici olarak güzel kokusu bana gelen bir gece yolcusu vardır. Ben de o esintinin eşliğinde ona gittim.

6- Bir bitkinlikten sonra ss veya güzellik korkusuyla tembel ve ağzını örtmüş bir Şekilde geldi.

7- Bana kapağını sana gösterdiğim bir kse uzattı. Kapaklı olan ksenin kapanmasına ağzım engel oldu (ağzımla kapağı açtım).

8- Keşke sen helal kılınmış bir Şey konusunda beni Şaraptan men etseydin, haram kılınmış bir Şeyle beni meşgul etmezdin.

9- Ey Belasının ondan (kaynaklandığı) dünyanın lezzeti! Ve ey içinde cehennem azabının olduğu cennet!

12- Onun felaketleri üzerimizde uyanıklar olarak döndü. Uyumayan dostlarımızla karŐılaŐmıyoruz.

13- Ey eli benim hastalığıma uzanmayan melik! Parmak uçlarının morarması kanımdan kaymadı (kanıma karıŐmadı).

14- Onun okları hedefi tutturamayacak Şekilde eski idi. Bize okların en deliciasini atar oldu.

15- Kesmem için iki tarafını keskinletti. Sanki ibn Rzzik Mslim'nin ihsan etmesini vehmetti.

16- O mit edilen sığınak ve olaylarına karşılık her idamlık için cevaz veren kaledir.

17- Yeşil vadinin her tarafının güven vereninde hiçbir korku yoktur. Ve cömertlik yapmanın sonunda bir ayıp gizlemez.

18- Karanlık dönemde ortaya ıktı. Sanki o, siyah (atın) alnına doğru inen beyazlığın üst (tarafıdır).

19- Verecek değilken verdi ve yeryüzünde zemmedilenden başkası yokken övgüye mazhar oldu.

20- Sancakları tedbir olarak/ düşünce olarak diktiği zaman, tek ve çift olarak günlere karşı yardım etmek üzere dalgalandı.

21- Her gün onun düşmanından (gelen) bir ganimeti vardır. Onu ganimet almayı isteyene harcamayı düşünüyor.

22- En kolay bir iyiliği/minneti taşımak ona ağır gelmektedir. En büyük bir borcu taşımak ta ona hafif gelmektedir.

23- Hakkın galip gelmesi için dolgun yapılı olan (atın)/besili (atın) üzerindeki düşmanların yarasını azdıran temizlenmiş/arıtılmış her şeyi hazırladı.

24- Harpte cesaretli olma şerefi onun mizacıdır. Takdim edilen cesurun (asker) dışındakini arzu etmiyor.

25- Vedalaşmaktan ne yapacağını şaşırان (bayan kişi), uğursuz olan kişinin ayrılması konusunda ona yardım eden gözyaşından bir yardımcıyı görmedi.

26- Geçip gidenlerin mazilerini ortaya koyarak şöyle dedi: Hergün sen bana elem veren (şey/kişi) den uzak mısın?

27- Benim için bir fakirlik, bir firak ve bir büyük günahı mı bir araya getiriyorsun? Günah korkusunun seni alıkoyduğu şey Allah 'ın senin için (bahşettiği şeydir).

28- Ben ona dedim ki: Bil ki bu, bizim hepimizi reddeden/geri çeviren/cevap veren ve zamana karşı bize yardım eden bir ayrılıktır.

29- Çantaları ve çıkıları/bağları hazırlayın, bir kavmin kıymetlisine hitap et/onu iste ve gelişimin başarısını gözetle.

30- Orijinal, büyüleyici manaları olan ve ezgi tadında bir kaside yazma konusunda kendimi yoracağım.

31- Diyorsun ki: Bediinin (mecazın/harikalığın) güzelliğini gördüğün zaman, nice maziler vardır ki eskitenleri/yama yapanları/şiiri güzel inşa edenleri terk etmişlerdir.

32- En asil gençlerle denk olması için ona, karasevdalı, kıymetli, genç ve güzel atı gönderiyorum.

34- Bağdat'a ulaşacak, bir söz söyleyen kişi hücum edecek. Ey kılıcım saldırıların içine yerleş ve hücum et.

35- Ey Deniz! Ben senden başkasından yağmur istemedim. Yeryüzü halkını da ikrama layık görmedim.

36- Onlar kendilerinde su bulunmayan kokuşmuş çamurdurlar. Teyemmüm almak için temiz bir toprak değildirler.

37- Hayırlı bir methiyede bulunan kişi olarak, onların en hayırlılarıyla buluşmak üzere geçip gittim. Ve ihsan edilenin dışında ona zamanını gösteriyorum.

38- Yüzdeki sevincin belirtisiyle veya kaşlarını çatarak yükümlü olmadan ona yaptıklarıyla bolluk içinde (oldu).

40- Aşk sarhoşu olan kardeşinin ulaştığının üzerindeki yüceliklere /şereflere ulaştın. Aşk sarhoşunun ayrılığını tatmasın.

Aynı şekilde şöyle dedi: ¹¹⁹ (Basît)

مَوْلَايَ لَا بَتَّ فِي ضُرِّي وَفِي سَهْرِي	1	وَلَا لَقَيْتَ الَّذِي أَلْقَى مِنْ الْفِكْرِ
بَاتت لَوْعِدِكَ عَيْنِي غَيْرَ رَاقِدَةٍ	2	وَاللَّيْلُ حَيُّ الدِّيَاجِي مَيِّتِ السَّحَرِ
أَوْدُ مِنْ قَمَرٍ فِي الْأَرْضِ غَيْبَتُهُ	3	وَأَرْقُبُ الشَّمْسَ مِنْ شَوْقِي إِلَى الْقَمَرِ
هَذَا وَقَدْ بَتُّ مِنْ وَصَلِ عَلَى ثِقَةٍ	4	فَكَيْفَ لَوْ بَتُّ مِنْ هَجْرٍ عَلَى خَطَرِ

¹¹⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 132.

1- Efendim uyanıklığımda ve elemimde geceyi geçirmedi ve düşünce ortaya atanla karşılaşmadın.

2- Gece, karanlıkların dirisi ve seher vaktinin ölüsü iken, benim gözüm senin vadin için geceyi uykusuz geçirdi.

3- Ayın yeryüzünde kaybolmasını arzu ediyorum, Güneş'i de şevkimden Ay'a (kadar) gözliyorum.

4- Bu, vuslat (bakımından) bir güven üzerinde geceyi geçirirken böyledir. Ayrılık (bakımından) bir tehlike üzerinde geceyi geçirsem nasıl (olurdu)?

Aynı şekilde şöyle dedi:¹²⁰ (Vâfir)

1	أَمَاتُمْ هَذِهِ الْأَيَّامُ أَمَّ عِيدُ	وَذِي الْأَعْيَابِ نُوْحُ أَمَّ	أَعَارِيدُ
2	كَانَتْ مَوَاسِمَ أَفْرَاحٍ بُجِّدَهَا	فَالْيَوْمَ هُنَّ لِقَرَطِ الْوَجْدِ	بِجْدِيدُ
3	مَا لِي أَرَى عِنْدِي الْأَشْوَاقَ بَعْدَكُمْ	مَوْجُودَةً وَجَمِيلُ الصَّبْرِ	مَقْهُودُ
4	تَمُرُّ بَعْدَكُمْ الْأَيَّامُ عَاطِلَةً	لَا الْخَصْرُ مِنْهَا لَهُ حَلِيٌّ وَلَا الْجِيدُ	
5	وَأَسْتَمِرُّ أُمُورًا كُنْتُ أَعْهَدُهَا	وَأَنْتُمْ حِرَّةٌ وَالْعَيْشُ	فَقْدِيدُ
6	حَالَتْ عَوَائِقُ دُونَ الطَّرْفِ نَحْوَكُمْ	وَحَالَ دُونَ طَرِيقِ الطَّيْفِ	تَسْهِيدُ
7	يَا غَلْطَةَ الدَّهْرِ هَلْ مِنْ عَوْدَةٍ فَأَرَى	وَالشَّمْلُ مُشْتَمِلٌ وَالصَّدُّ	مَصْدُودُ

1- Bugünler yas mı yoksa bayram mıdır? ve şarkıların sahibi feryat figan mı etmektedir yoksa şakımakta mıdır?

2- Yenilediğin sevinç mevsimleriydi. Bugün onlar aşırı coşkudan dolayı yenilenmiştir.

3- Bana ne oluyor ki sizden sonra kendimde var olan şevkler görüyorum. Ve güzel sabrın kaybolduğunu (görüyorum).

¹²⁰ İbnü'd-Dehhân, Dîvânu İbnü'd-Dehhân, s. 133-134.

4- Sizden sonra günler durgun geçiyor. Onların içinde ona ait ne bir süs ne de bir gerdanlık yeri.

5- Sizler komşu iken, hayat da şarapken iken söz vermiş olduğum işlere devam ediyorum (işleri yoluna koyup zevkini çıkarıyorum).

6- Engeller, size doğru bakışa engel oldu. Bir uykusuzluk da hayal yoluna engel oldu.

7- Ey zamanın hatası! Toplum toparlamışken ve uzaklık da uzaklaştırılmışken bir geri dönüş var mı ki göreyim? (Zamanı geriye alıp da hataları görme imkânı var mı?)

Sonuç olarak şairin, kasidenin parçalarını ancak lafzi bağlarla irtibatlandıran bir bünyeye sahip olması itibarıyla, şairin duygu ve hislerini döktüğü donuk bir kalıp değildir. Onun bazı kasidelerini inceleyen kişi, onun unsurları arasında gizli olmayan psikolojik ve manevi bağlar olduğunu ve bu geleneksel çerçeve dâhilinde gerçekleştirdiği bağlam ve duygu içindeki birliğe değindiğini görür.¹²¹

2.3.2. Hocalarını Medhi

Kaynaklarda İbnü'd-Dehhân'ın iki hocasından bahsedilmektedir, onlar İbn Asâkir ve İbn Ebû Asrûn'dur. İncelemeler neticesine sadece hocası İbn Ebû Asrûn'a bir medih söylemiştir. Aşağıda şairin hocasına olan methiyeleri incelenecektir.

2.3.2.1. Şerefüddîn b. Ebû asrûn

İbn Ebû Asrûn, Ebû Sa'd Şerefüddîn Abdullah b. Muhammed b. Hibetillâh et-Temîmî el-Mevsilî (ö. 585/1189) Şafii fakihî olup hicri 492 yılında Musul'da doğmuştur.¹²² 545 (1150) yılında Halep'e giden İbn Ebû Asrûn orada ders vermeye başlamıştır. Halep Atabegi Nûreddin Mahmud Zengî'nin güven ve saygısını kazanmıştır. Nûreddin'le birlikte 549'da (1154) Dımaşk'a gitmiş ve Gazzâliyye Medresesi ile diğer bazı medreselerde ve Emeviyye Camii'nde ders okutmaya devam

¹²¹ Bkz: er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 27.

¹²² İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 465.

etmiştir. Bu arada vakıfların genel nezâretini de üstlenmiştir.¹²³ Bağdat'a taşınmış ve Hicri 573 yılında yargının başına geçtiği Şam'a yerleşmiştir. Ölümünden on yıl önce kör olmuş ve hicri 585 yılında vefat etmiştir.¹²⁴

İbnü'd-Dehhân ise hocası İbn Ebû Asrûn hakkında şu güzel kasideyi söylemiştir:¹²⁵ (Tavîl)

1	فَلَا وَصَلُّهَا يَبْدُو فَتَبْلَىٰ بِلَا بِلَىٰ	وَلَا لِي صَبْرٌ مُنْجِدٌ فَأَحْوُهَا
2	نَحِيلَةٌ جَفْنِ الْعَيْنِ مِنْ غَيْرِ عِلَّةٍ	كَذَاكَ سُيُوفُ الْهِنْدِ تَبْلَىٰ جُفُوهَا
3	أَرَىٰ سَوْدَهَا أَمْضَىٰ وَأَفْتِكَ فِي الْحَشَا	فَمَا بَالُ أَنْقَاها بِيَاضًا ثَمِينُهَا
4	وَلَمْ أَنْسَهَا يَوْمَ النَّوَىٰ إِذْ تَحَجَّجْتَ	وَقَدْ غَفَلَ الْوَاشِي وَغَابَتْ عِيُونُهَا
5	فَقَاضَتْ دُمُوعُ الْعَيْنِ حَتَّىٰ رَأَيْتَنِي	تَلَقَّتْ نَحْوَ الدَّارِ لَا أَسْتَبِينُهَا
6	فَمَا أَسْبَلْتِ إِذْ أَعْرَضْتَ مِنْ سَتُورِهَا	بِأَمْنٍ مِمَّا أَرْسَلْتَهَا جُفُوهَا
7	لَوْ لَمْ تَخُنْ فِي يَمِينِهَا	وَمُدَّتْ لِتَوَدِيعِ الْيَمِينِهَا
8	وَنَفْسٌ إِذَا هَبَّتْ جَنُوبَ تَنَفَّسَتْ	تَحْنُ إِشْتِيَاقًا لَوْ شَفَاها حَيْنُهَا
9	فَبِالشَّرْفِ الْاَعْلَىٰ هَوَاها وَشُكْرِهَا	نَدَىٰ شَرَفِ الدِّينِ بِنِ عَصْرُونِ دَيْهِنُهَا
10	مَتَىٰ قَصَدْتَ فِي طَرْقِهَا دُونَ عِزِّهَا	فَلَا إِنْفَرَجْتَ عَنْ سَهْلِ أَمْرِ حَزُونُهَا
11	وَإِنْ طَمَعْتَ مِنْ غَيْرِهِ فِي نَوَالِهِ	فَلَا صَدَقْتَ فِيمَا رَجَّتُهُ طُنُونُهَا

1- Onun vuslatı (kavuşması) görünmüyor. Fena bulmadan ortadan kayboldu. Benim dayanacak hiçbir sabrım kalmadı. Ona ihanet ediyorum.

2- Sebepsiz yere göz kapağının bitkin düşeni, kınları eskiyen keskin kılıçlar gibidir.

3- Onun kalbinin derinliklerinin (kılıçtan) keskin olduğunu görüyorum ve içimde büyütüyorum. beyaz olarak onların en temizinin durumu nedir?

¹²³ es-Sakkâr, Sâmî, "İbn Ebû Asrûn", *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 424.

¹²⁴ İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, III, 53-55.

¹²⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 107-108.

4- *Ayrılık gününde kaybolduğu zaman onu unutmadım. Gözleri kaybolurken iftiracı olan kişi gaflete düştü.*

5- *Beni görünceye kadar gözyaşları döküldü. Ondan bir açıklama istemeden eve doğru yöneldim.*

6- *Örtülerden yüz çevirdiğin zaman o-(onu) örtmüş olmadın. Göz kapaklarının gönderdiği şeylerden daha sağlam..*

7- ...

8- *Bir can/kalp/nefis güneye estiği zaman teneffüs etti/canlandı. Onun özleyeni ona çok yakın da olsa çok özlem duyuyor.*

9- *En yüce şerefe (andolsun ki), onun aşkı ve teşekkürü Şerefüddin b. Asrun'ın ihsanıdır, onun borcu..*

10- *Ne zaman şerefi olmayan yollara yönelirse, hüznüleri kolay bir durumdan kurtulmasın.*

11- *kazancını başkasından umarsa da, umduğu şeylerde zannettikleri (şeyler) gerçek olmasın.*

Beyitlerde görüldüğü üzere şair bir taraftan hocasından ayrı kalmış olmanın yasını tutarken bir taraftan vuslata erişeceği günü iple çekmektedir. Vuslat gününü hasretle beklediği zaman dilimindeki uykusuz geçirdiği geceleri ise çok etkili ifadelerle dile getirmiştir. Şöyle ki, göz kapakları yorgun düştüğü halde kapakların içindeki gözün bir umutla hiç usanmadan keskin bakışlarla bekleyişi, eskimiş kın ve kabza içerisindeki kılıca benzetilmiş ve bir tablonun diğerine benzetilmesi anlamına gelen harika bir temsil-i teşbih resitali sunulmuştur. Şair üçüncü beyitte ise hocasının pak kişiliğini gündeme getirirken aslında onun ahlak-ı hasenesini aşikar etmektedir. Devam eden dizelerde şair ayrılığın yasını tutmaya devam etmekte ve vuslatı beklemeye devam etmektedir. Diğer yandan şairin diğer methiyelerinin birçoğundan farklı olarak burada gazel temasıyla giriş yapmamasını, bu temayı hocasının ilmi konumuna ve kendine özgü karakterine yakıştıramamış olmasından kaynaklanmış

olabilir. Veya ayrılığın uzaması nedeniyle bir an önce hocasına kavuşma arzusu sözü de uzatmasına engel teşkil olabilir.

2.3.3. Diğer Medihleri

İbnü'd-Dehhân el-Mevşilî; mücahit komutanlar, ilim adamları ve meşhur edebiyatçılarla irtibat kurmak için en makul vilayet olarak Dımaşk'ı görmüştür. Orada bir süre ikamet etmiş, şiirlerini orada insanlara yaymaya başlamıştır. Reşid onun bu vilayeti benimsemesinin en önemli nedenlerinden olarak; şehrin güzel iklimini, hoş manzaralarını, lezzetli yiyecek ve içecekleri olduğu söylemektedir. Bu sevgisini ifade etmek ve şehri betimlemek üzere de uzun bir kaside yazmıştır.¹²⁶ Onun Şam'ı methettiği bir şiiri de vardır. Humus'tan kendi hattıyla İbn Asâkir'e yazdığı o methiyesi şöyledir:¹²⁷ (Basît)

سَقَى دِمَشَقَ وَأَيَّاماً مَضَّتْ فِيهَا	مَوَاطِرُ السَّحْبِ سَارِيهَا وَغَادِيهَا	1
مِنْ كُلِّ أَدْهَمِ صَهَّالٍ لَهُ شَيْئَةٌ	صَفْرَاءُ يَسْتَرُهَا طَوْرًا وَيُؤَدِّيهَا	2
وَلَا يَزَالُ جَنِينُ النَّبْتِ تُرْبَعُهُ	حَوَامِلُ الْمَزْنِ فِي أَحْشَا أَرْضِيهَا	3
فَمَا قَضَى حَبَّهُ قَلْبِي (لِنِيرِهَا)	وَلَا قَضَى نَجْبَهُ وَذِي لَوَادِيهَا	4
وَلَا تَسْلَيْتُ عَنْ سَلْسَالِ رِبْوَتِهَا	وَلَا نَسَيْتُ بَيْتِي جَارِ جَارِيهَا	5
كَأَنَّ أَنْهَارَهَا مَاضِي طَيٍّْ حُشِيَّتْ	خَنَاجِرًا مِنْ لَجِينِ فِي حَوَاشِيهَا	6
فَلَا سَقَى اللَّهُ أَشْوَاقِي بِرُؤْيَيْهَا	إِنْ رَاقَ عَيْنِي شَيْءٌ بَعْدَ فَقْدِيهَا	7
وَاهَا لَهَا حِينَ حَلَّى الْعَيْثَ عَاطَلَهَا	مَكَلَّلًا وَكَتَسَى الْأَوْرَاقَ عَارِيهَا	8
وَحَاكَ فِي الْأَرْضِ صَوْبُ الْمَزْنِ مَحْمَلَهَا	يُنِيرُهَا بَغَوَادِيهِ وَيُسَدِّيهَا	9
دِيبَاجَةٌ لَمْ تَدَعِ حَسَنًا مَفْوَفَهَا	إِلَّا أَتَاهُ وَلَا أَبْقَى مَوْشِيَهَا	10
تَرْنُو إِلَيْكَ بَعِينَ النُّورِ ضَاكِكَةَ	إِذْ بَاتَ عَيْنٍ مِنَ الْوَسْمِيِّ تَبْكِيهَا	11
وَالدُّوْحَ رَيًّا لَهَا رَيًّا قَدْ اكْتَمَلَتْ	شَبَابُهَا حِينَمَا شَابَتْ نَوَاصِيهَا	12
نَشْوَى يُغْنِي لَهَا وَرَقُ الْحَمَا	مِ عَلَى أَوْرَاقِهَا وَيَدُ الْأَنْوَاءِ تَسْقِيهَا	13
صَفَا لَهَا الشَّرْبُ فَاحْضَرَّتْ أَسَافِلَهَا	حَتَّى صَفَا الظِّلُّ وَابْيَضَّتْ أَعَالِيهَا	14

¹²⁶ Reşid, *el-Mevrid*, s. 71.

¹²⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 233-239.

- 15 وَصَفَّقَ النهرَ وَالْأَغصانَ قَدَ رَفَصَتِ فَنَقَطْتَهُ بَدْرٍ مِّنَ تراقِيبِها
- 16 كَأَنَّما رَفَصَها أَوْهَى قَلانِداها وَخائِها النَظْمُ فإِناثالَت لآليها
- 17 وَأَعينَ المِماءَ قَدَ أَجَرَ ت سَواقِيبِها وَالْأَعينَ النَجَلَ قَدَ جازَت سَواقِيبِها
- 18 وَقابَلَ الغِصنَ غُصنٌ مِثْلَهُ وَشَدَّتِ أَقمارُها فَأجابَتِها قَماريها
- 19 فَللِحاظِ وَاللأَسْماعِ ما أَقترَحَتِ مِمنَ وَجِهَ شاذِئِها أَوْ صَوْتِ شادِيبِها
- 20 إِذا العَزمِةَ عَنَ فَرَطِ العَرامِ ثَنَّتِ قَلباً تَتَقى لَها غِصنٌ فِيبِئِها
- 21 رِيبٌ إِذا جَلَبَتِ حَيناً لَواحِظِها لِلنِفسِ حَيا بِخَدِيبِها فِيبِحيها
- 22 جِنايَةَ طَرفِها المَحوَرِ جاءَ بِها وَراسِ عارِضِها المِخضَرِ آسِيبِها
- 23 يَقْبَلُ الكَأْسَ خَجَلِ كُلمِا شَرِبَتِ فِي مِماءِ فِيهِ فَقاسَتِها بِما فِيها
- 24 أَشْتاقَ عِيشِ بِها قِدمِا وَتُذَكِرِني أَيامِ السُودِ بِيضاً مِمنَ لِياليها
- 25 وَحَنُ في جَنَّةِ لا ذاقَ ساكِنِها بِأساً وَلا عَرَفَتِ بُؤساً مَغانِيبِها
- 26 سَماءِ دوحِ تَرَدُّ الشَمسِ صاغِرَةً عَنّا وَتَبدي نُجومِا في نَواحيها
- 27 تَرى البَدورِ بِها في كُلِّ ناحِيبِها مَمدودِةَ لِلنُجومِ الزَّهَرِ أَيديها
- 28 إِذا العُصونُ هَزَزناها لَنيلِ جَنى صارتِ كَواكِبِها حَصبِا أَراضِيبِها
- 29 مِمنَ كُلِّ صَفراءِ مِثْلِ المِماءِ يانِعةَ تَحالِها جِمرِ نارٍ في تَلظِيبِها
- 30 لَذيبِةَ الطَّعمِ تَحلو عِندَ أَكلِها بِجِيبِةَ اللَوْنِ تَحلى عِندَ رايِيبِها
- 31 يا لَيْتَ شِعري عَلى بَعدِ أَذاكِرِني عِصابِةَ لَسْتُ طوَلَ الدَهرِ ناسِيبِها
- 32 عِندِني أَحادِيبِ وَجَدَ بَعدَ بَعدِهمِ أَظَلَّ أَجحدِها وَالعَينُ تَرويها
- 33 كَمَ لي بِها صابِحِ عِندِني لَها نَعمٌ كَثيرَةٌ وَأَيادٍ ما أُوديها
- 34 فارَقَتِها غَيرِ مِختارِ فَصاحبِني صِبابِةَ مِمنَ تُخفِيبِني وَأُخفِيبِها
- 35 رَضِيبُ بِالكَتابِ بَعدَ القَربِ فإِنقَطَعَتِ حَتّى رَضِيبُ سَلامِا في حَواشِيبِها

1- Geçip giden günlerde yağmur bulutları Şam'ı sabah ve akşam suladı.

2- Her siyah kişneyen içinde bir sarı benekli olan vardır. Onu gâh örter gâh açığa çıkarır.

3- Bitkinin tohumunu hâlâ toprağın içinde yağmur bulutlarının taşıyıcıları emzirmeye devam etmektedirler.

4- Onun sevgisi (Neyreb Köyü için) kalbime hükmetmedi. (Onun vadisi için) O ölmesin.

5- Akıcı şaraptan (Onun tepesi için) teselli olmadım ve onun komşusunun komşusu olan evimi unutmadım.

6- Sanki onun nehirleri kınlarında gümüşten hançerler olarak haşyolan? ?) keskin kenarlardır.

7- Kaybettikten sonra bir şey gözlerimi sevindirirse Allah onu görmekle beni şevklerime doyurmasın,

8- Yağmur onun sadeliğini taçlandırılmış olarak süslediği ve onun çıplaklığı yapraklara büründüğü zaman ona vah olsun.

9- Sabahın yağmur bulutlarıyla onu aydınlatarak ve onları (bulutları) göndererek toprakta rahmet yağmuru dokusunu ördü.

10- İnceliğini güzel olarak bırakmayan bir güzellik, ancak ona geldi ve onun işleyicisini bırakmasın. (Onun fasih olanını güzel olarak bırakmayan bir dibace (önsöz)).

11- Sana gülerek çiçek gözüyle bakmayı sürdürdü, çünkü bahar yağmurundan bir göz/pınar ağlayarak geceyi geçirdi.

12- Kâkülleri ağarınca gençliğinin kemale erdiği bir hoş bir rüzgâr/güzel bir koku olarak geniş ağaçları suladı. Kıldan yapılmış büyük çadır. Dalları çok olan ağaçlar...

13- Yağmurların eli onu sularken, sallanan birisi için yapraklarının üzerinde gri güvercin şarkı söylüyor.

14- İçmeyi ona tahsis etti ve gölge çoğalıp en yüksekleri beyazlaşınca kadar onun en aşağıları yeşerdi.

15- Dallar raksederken nehir alkışladı ve terakisinden bir inci ile onu benek benek yaptı.

16- Sanki onun dansı gerdanlıkları kırdı/bitkin düşürdü ve nazm ona ihanet etti ve onun otomatiği için döküldü.

17- Su pınarları onun kanallarını akıttı, bol suyu olan pınarlar onun kanallarıyla komşu oldu.

18- Onun ayları şarkı söylerken bir dal kendisi gibi bir dalla karşılaştı, onun kumruları da ona icabet etti.

19- Yavru ceylan veya şarkıcısının sesi açısından bakışların ve kulakların öğütlediği şeyleri vardır.

20- Kararlılık aşırı sevgiyi kalpten sakındırdığı zaman, bir dal onun için eğilir ve ona övgüde bulunur.

21- Bir ceylanın bakışları bir can için bir ölümü getirdiği zaman, canlı olarak, yanaklarıyla ona hayat verir.

22- Onun etkili bakışı cinayeti getirdi, yeşeren yanağı da üzüntüsüne galip geldi.

23- Ne zaman içindeki suyu içse ve içindeki şeylerle birlikte onu ölçse/ona katlansa, bardak utangaç olanı öper.

24- Onunla eskiden sürdüğüm yaşamı özliyorum. Bana kara günlerimi onun gecelerinin bir beyazı olarak hatırlatıyor.

25- Ehlinin cesurca tatmadığı ve onun köşklerini bilme sıkıntısı çekmediği bir cennetteyiz.

26- Geniş ağaçların/çadırın seması Güneşi küçük düşmüş olarak bizden geri çeviriyor ve onun etrafındaki yıldızları ortaya çıkarıyor.

27-Önünde parlak yıldızlar için genişletilmiş her tarafta dolunayları görürsün.

28- Ürünüü elde etmek için dalları silkelediğimiz zaman, onların yıldızlarının (gezegenlerinin) arazisi çakıl oldu.

29- Kızışmasında bir ateşin koru sandığı bir allık, her sarının su gibisi (berrak ve saf olanı?) vardır.

30- Yemeğin lezzetlisi yerken tatlı olur, rengin güzelliği görünce hoş olur.

31- Keşke benim şiirim, bir uzak mesafede olsaydı. Benim hafızam, zamanlar boyunca unutmayacağım bir cemaat/başörtüsü müdür?

32- Onlar uzaklaştıktan sonra benim aşk hikâyelerim vardır. Göz onu anlatırken ben onları inkâr etmeyi sürdürüyorum.

33- Benim için orada nice arkadaşlar vardır, bende ona ait olan hayvanlar vardır.

34- Bir seçenek olmaksızın ondan ayrıldım, o da benimle arkadaşlığını sürdürdü. Ondan bir özlem beni gizliyor, ben de onu gizliyorum.

35- Yakınlıktan sonra kitaplara razı oldum. Koptum, nihayet içindeki bir selama razı oldum.

Bu kaside, maharetli bir sanatkârın kaleminin eseridir. Bu beyitler, tabiatın boylarıyla, sevgisini gösterdiği, arzusunu ve özlemini duyduğu güzel şehrin güzelliklerini resmetmiştir. O, bu eşsiz vasıfla yetinmemiştir. Aksine, diğer beyitlerde de şehrin genç kızlarının güzelliğini, delikanlı erkeklerinin iyiliğini ve taze meyvelerini zikretmiş, orayı cennet olarak nitelendirmiştir. Bu şehir için hayır duada bulunmuştur.¹²⁸ Özetle şair bu beyitlerde tabiat tasvirleriyle içiçe bir tarzda şehir

¹²⁸ Reşid, *el-Mevrid*, s. 71.

methiyesi veya bir diğer ifadeyle şehir mersiyesi nazmetmiş ve bu nazmına tabiat resimleriyle birebir uyumlu olan gazel temasını ve yer yer unsurlarını da ekleyerek biraz da kendi unutamadığı anılarını yad etmiştir. Şair son beyitte de dışa vurduğu üzere bu şehrin boşluğunu kitaplarla doldurmak isteyerek de Dımaşk şehrinde ve oradaki hatıralarından ayrılığının acısını bir nebze unutmak istemektedir.

2.4. Gazel

Gazel: Genç erkeklerle genç kızların birbirleriyle konuşmalarıdır. İbn Sîde şöyle der: “*Gazel, kadınlarla eğlenmek, onlara kur yapmak, onlarla konuşmaktır.*” Aynı kökten gelen tegazzül kelimesi, gazel söylemek, kadının iyiliklerini ve güzel vasıflarını zikretmek manasındadır. Bu manaların Arapça olarak kullanılışları şöyledir:

قد عَزَلْ عَزَلًا وَقَدْ تَعَزَّلَ بِهَا وَعَازَلَهَا وَغَازَلْتَهُ.

Yine Arapça’daki عَزَلْ رجل tabiri, kadınların nesebi üzerinden gazel söyleyen adam, gazel sahibi adam anlamındadır.¹²⁹

Şiir yazma sanatının ve amaçlarından birisi de gazeldir. Gazel kelimesinin türevlerinden birisi de “rikkat”tir. Çünkü gazel okuyan kişi sözleriyle kalpleri etkilemekte, bu sözleri seven ve sevilen arasında bir takım mesajlar ve yollar oluşturmak için hazırlamaktadır.”¹³⁰ İbnü’ d-Dehhân’ın şiirlerinde aşağıda alt başlıklar halinde genel özellikleri ele alınacak olan gazel türleri mevcuttur.

2.4.1. Afif Gazel

Afif gazel, Arap kabileleri geleneğinde bazı sıfat ve erdemler, içlerinde yetişen şahsiyetler sebebiyle belli kabilelere nisbet edilmiştir. Cömertliğin Tay, yiğitliğin Abs, çokluğun Tağlib, deliliğin Benî Âmir b. Sa‘ saa’ya atfedilmesi gibi aşk da Benî Uzre’ye

¹²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XI, 492; Maţlûb, Ahmed. *Mu‘cemu’l-Muştalahâti’n-Nakdi’l-‘Arabi’l-Kadîm*. Bağdat: Dâru’ş-Şuûni’ş-Şakâfiyyeti’l-‘Amme, 1. Baskı., 1989, 144.

¹³⁰ İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Züraî el-Cevziyye, *el-Fevâid*, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, tarihsiz, s. 210.

nisbet edilmiştir. “Uzrî hub, Uzrî hevâ, Uzrî aşk, afif aşk” gibi tabirlerle anılan bu aşk şiddetli tutkudan çok iffetli ve temiz aşkı ifade eder.¹³¹ Afif gazel, İbnü’-d-Dehhân’ın şiirinde icra ettiği temel konulardan sayılır. Çoğunluğunu da methiye kasidelerinin dibacesi kabilinden olan gazeller oluşturur. Onun maşukuna nispetle durumu, salt mahrum kaldığı o sevgiliyle ilgili müphem ve kapalı sözlerden ibaret olmayıp bu sevgi aynı zamanda onun kalbinde bir özlem ve hasret acısı da oluşturmuştur. Sevgilinin yüz çevirmesinden şikâyet eder ve kendisini terk etmesinden dolayı elem çeker. Kendisiyle sevgili arasındaki ilişkiyi bozan iftiracıdan şikâyet eder.¹³² (Tavîl)

1	أَبِي جَلْدٌ أَنْ أَحْمِلَ الْبَيْنَ وَالْقَلْبِي	فَكَيْفَ جَمَعْتَ الصَّدَّ لِي وَالرَّحْلَا
2	وَمَيْلِكَ الْوَاشِي إِلَى الصَّدِّ وَالنَّوَى	وَلَا عَجَبٌ لِلْعُضْنِ أَنْ يَتَمَيَّلَا
3	وَمَا كَانَ لِي ذَنْبٌ يُقَالُ وَإِنَّمَا	رَأَى سَمِيعًا قَابِلًا فَتَقْوَلَا
4	فَحَمَلْتَنِي مَا لَا أَطِيقُ وَإِنَّمَا	يُكَلِّفُنِي حُبِّكَ أَنْ أَتَحْمَلَا
5	رَعَى اللَّهُ مَنْ لَمْ يَرِعْ عَهْدًا رَعَيْتُهُ	لَهُ وَكَلَّا طَرْفًا بِفَتْلِي مُوَكَّلَا
6	تَبَدَّلَ بِي مِنْ غَيْرِ جُزْمٍ مَالَالَةً	وَيَمْنَعِي حُبِّيهِ أَنْ أَتَبَدَّلَا
7	إِذَا إِزْدَرْتُ وَجَدًا زَادَ صَدًّا وَكَلَّمَا	تَدَلَّلْتُ مِنْ فَرْطِ الْعَرَامِ تَدَلَّلَا
8	وَيَقْتُلُنِي عَمْدًا لِأَيِّ أُحِبُّهُ	أَلَيْسَ عَجِيبًا أَنْ أُحِبَّ فَأَقْتُلَا
9	إِذَا صَرَّحْتَ بِالْيَأْسِ آيَاتِ هِجْرِهِ	دَعْتَنِي مَنَى الْأَطْمَاعِ أَنْ أَتَأْوَلَا
10	وَقَدْ كُنْتُ أَشْكُو الْهَجْرَ قَبْلَ رَحِيلِهِ	فَأَصْبَحْتُ أَبْكِي الْهَجْرَ لَمَّا تَرَحَّلَا
11	إِذَا اشْتَقْتُهُ عَلَّلْتُ بِالْبَدْرِ نَاطِرِي	وَقَابَلْتُ عُلوِي الرِّيَّاحِ مُقَبَّلَا
12	وَعَايَةُ مَنْ يَشْتَاقُ مَا لَا يَنَالُهُ	وَلَيْسَ بِسَالٍ عَنْهُ أَنْ يَتَحَلَّلَا
13	وَيَا حَبْدًا عِنْدَ الصَّبَاحِ سِوَاكُهُ	إِذَا مَا دَعَى الدَّاعِيَ الصَّبَاحِ وَحَيْهَلَا

¹³¹ Adnan Demircan, “Uzrî Aşk”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII, 259.

¹³² İbnü’-d-Dehhân, *Dîvânü İbnü’-d-Dehhân*, s. 35-36; er-Raķîb, *Şua’râ Şâmiyyûn fi’l-‘Aşri’l-Eyyûbî*, s.16

1- Bir metanet, ayrılığı ve dargınlığı taşımamdan kaçındı. Benim için yüz çevirmeyi ve yolculuğu nasıl bir araya getirdin?

2- Gammazcı muhbir, sana gurbeti ve yüz çevirmeyi sevdirdi. Dalın eğilmesinde şaşılacak bir durum yoktur.

3- Benim söylenen bir günahım yoktu. Ancak o seni kabul eden bir işitici olarak gördü ve yalanlar geveledi.

4- Bana da gücümün yetmeyeceği şeyi yükledin. Ancak, sana olan sevgim beni taşımakla yükümlü kılar.

5- Allah, kendisi için riayet ettiğim bir ahde riayet etmeyen kimseyi gözetti (korudu). Vekil kılınan olarak, benim öldürülmemle bir bakışı koruyup gözetti.

6- Ona olan sevgim değiştirilmeme engel olacakken, kızgınlıkla suçsuz yere beni değiştirdi.

7- Sevgim arttığı zaman, onun yüz çevirişi arttı. Aşırı sevgiden dolayı ne zaman aşırı itaatkâr olsam o, kaba davrandı.

8- Ve onu sevdiğim için beni bilerek öldürür. Ben severken öldürülmem ne kadar tuhaf değil mi?

9- Göç etmesinin alâmetleri ümitsizliği beyan ettiği zaman. Tamahkârların arzuları beni tevil etmeye davet etti.

10- O, yolculuğa çıkmadan önce göç etmekten şikâyet ediyordum. Yola çıkınca göç etmeye ağlar oldum.

11- Onu özlediğim zaman bakışım dolunaya takıldı ve üzerimdeki rüzgârı öperek karşıladım.

12- Özlem duyan kişinin ulaşmak istediği şey, elde edemeyeceği şeydir, kendisiyle alakayı kesmesini zihninden silmek değildir.

13-Sabahleyin onun misvakı ne güzel! Sabahın davetçisi hayhela ile birlikte (hayyeal es-salâh diyerek) çağırdığı zaman.

Görüldüğü üzere şair bir afif gazelde bulunabilecek özellikleriyle yukarıdaki dizeleri serd etmiştir. Şiirde dedikoducular, gammazlar, yalancılar ve maşukun bu karakersiz insanlara çabucak kanarak kendisinden yüz çevirmesi, göçe niyetlenerek terk-i diyar eylemesi, ona olan aşkı arttıkça onun kendisine karşı vurdumduymazlığının artması gibi şiirsel motiflerin her biri afif gazelin vazgeçilmez unsurlarıdır. Yine afif gazel gereği şair gönlündeki olgunlaşmış olan aşk hislerini son derece masum, iffetli ve aşırılıktan uzak bir üslupla dışa vurmuştur.

Şair, şiirinde afif gazeli dokurken geride kalan hatıraları zikretme (atlâl), veda ve yolculuk sahnelerini tasvir, sevgilinin hayalini kurma, Necit ve Hicaz mekânları gibi, belirli tasvirlerle özlem duymaya odaklanma gibi çeşitli sanatsal üsluplardan da yararlanmışır.¹³³ Başka bir gazelinde ise İbnü'd-Dehhân, sevgilisi tarafından terk edilmiş aşğın karşılaşılabilecekleriyle sevgiliyi hatırladığı zaman kapılacağı inilti, serzeniş üzüntü cinsinden her şeyi kullanmaktadır.¹³⁴ (Tavîl)

- 7 وَرِيٍّ لِمَطْوِيٍّ الضُّلُوعِ عَلَى أَسَىٰ
وَفِي كَبِدِي الْحَرَىٰ جَوَىٰ وَقُرُوحُ
- 8 يَهِيحُ عَشَاءً لَوْعَتِي مُتَرَمِّمٌ
وَيَصْدَعُ قَلْبِي فِي الصَّبَاحِ صَدُوحُ
- 9 يَنُوحُ وَلَمْ يَفْقَدْ أَلِفًا يَشُوقُهُ
وَأَفْقَدُ أَلِفًا شَائِقًا فَأَنُوحُ
- 10 وَلِي مُمْقَلَةٌ لَا يَمْلِكُ الصَّبْرُ دَمْعَهَا
وَقَلْبٌ لَجُوجٌ فِي الْعَرَامِ جَمُوحُ
- 11 فَوَإِذَا إِذَا الْبَرْقُ اسْتَطَارَ أَطَارُهُ
وَعَيْنٌ إِذَا مَا السَّفْحُ لَاحَ سَفُوحُ
- 12 أَكَاتِمُ صَحْبِي الْوَجْدَ إِذَا بَدَا
يَلُوحُ بَدَا وَجْدِي لَهُ فَيَلُوحُ
- 13 يَقُولُونَ أَجْرُوا ذِكْرَ كُلِّ جَمِيلَةٍ
لَدَيْهِ وَجَارُوهُ عَسَاهُ يَبُوحُ
- 14 يَقُولُونَ لِي شِعْرٌ مَلِيحٌ مَهْدَبٌ
فَقُلْتُ لَوْ أَنَّ الْحِظَّ مِنْهُ مَلِيحُ

¹³³ er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s.16-17.

¹³⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 55-56; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s.16-17.

7- Ben bir elemi içimde sır olarak saklayan birisiyim. İçimde aşk acısı ve yaralar vardır.

8- Akşam terennüm eden birisi aşk ateşimi coşturuyor, sabahleyin de şarkıcı (kuş) kalbimi sızlatıyor.

9- Hoşlandığı bir candan arkadaşı kaybetmeden Feryad ediyor. Ben de hoşlandığım bir candan arkadaşı kaybetmişken ağlıyorum.

10- Benim kendi gözyaşını göremeyen, aşta ısrarcı ve inatçı bir kalbim var bir gözüm var.

11- Şimşek gökyüzünü kapladığı zaman bir yüreği hoplatır. Bir göz dik dik baktığı zaman yaşarmaz (Yaş belirmediği zaman da göz, yaşlı bir gözdür)

12- Ona olan aşkım ortaya çıkıp belli olduğu zaman aşkı dostlara gizlerim.

13- Her güzelin zikrini ortaya koyun ve onun yanında, onunla beraber yol alın belki (sır) ortaya çıkar derler.

14- Benim güzel ve hoş bir şiirim (Olduğunu) söylüyorlar. Ben de dedim ki, kismet ondan olsaydı hoş (olurdu).

Bu gazelinde şair sevgiliden uzak olduğu için kaybolan sevinci ve yatağında kıvranıp çektiği uykusuzluktan dem vurmaktadır.¹³⁵ Yine bu dizelerde şair aşkını ızhar etmemek noktasında ısrarcı tavırlarından söz ederken bir yandan da aslında içe kapanık yapısını hissettirmektedir. Zira aşkını kimseyle paylaşmaya yanaşamamanın yanı sıra duygularına tercüman olan şarkıcılar ve kuşlarla aşkı sadece kendi içinde yaşamakta ve durumu iyice platonik bir hale bürünmektedir.

İbnü'd-Dehhân'ın gazelinde, özlem ve şikâyet arasında gidip gelen birçok çeşitli kapalı işaretler vardır. Methiyelerinin girişlerinde ruhun derinliklerine hüznün egemen olduğu bir duygu eşliğinde uzun uzun aşka yer verilmektedir. Belki de şairin sevgiliden ayrılışın yol açtığı bu hüznlerle ilgili sözleri, Musul'daki ailesine özlem

¹³⁵ er-Rakîb, Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî, s. 16-17

duygusunu dile getirmenin bir girişidir. Bu nedenle o elem ve hüznlerini tasvir ederken, sevgi ve arzularını dile getirirken, yalnızlığını ve gurbetini tasvir ederken açık bir duygu patlaması yaşamaktadır.¹³⁶ Gazeli şöyle der: ¹³⁷ (Tavîl)

1	بَكَآ آمِنآ أَن صَارَ سِتْرًا عَلَى الْحُبِّ	خَطَا النَّاسُ فِي إِسْتِرْقَاقِهِمْ دَمْعَةَ الصَّبِّ
2	ضَلَالًا كَدَّمَ الْمَوْتَ عِشْقًا فَانْتَمَّ	عَلَى الدَّهْرِ مَا دَأْفُوهُ مِنْ أَسْهَمِ النَّصَبِ
3	يُظَنُّونَ دَمْعِي مِنْ قَدَى الْعَيْنِ دَامِيًا	وَجَدِّكَ مَا يُدْمِيهِ إِلَّا جَوَى الْقَلْبِ
4	فَلَا يَعُدُّ دَارًا بَانَ بِالْعَيْشِ أَهْلُهَا	سَوَى وَكَفِ الْأَجْفَانِ مِنْ وَابِلِ السُّحْبِ
5	وَمَا ذَاكَ مِنْ بُخْلِ بِهَا غَيْرِ أَنِّي	أَرَى أَنَّ مَجْرَى سَيْلِهِ دَائِمُ الْجَدْبِ
6	فَيَا شُعْلِي عَنْ كُلِّ شَيْءٍ بِفَارِغٍ	حَبِيبِ عَلَى بُخْلِ مُعَادٍ عَلَى الْحُبِّ
7	إِذَا بَلَغْتُهُ سَلَوْتِي ظِلًّا سَاخِطًا	وَإِنْ بَلَغْتُهُ صَبَوْتِي عَدَّهَا ذَنْبِي

1- Aşk üzerinde örtü olduğuna inanarak ağladı. Gözyaşı dökerek insanlar kendilerinin köleleştirilmesi yolunda adım attılar/hata ettiler.

2- Sapıklık olarak, ölümün yerilmesi olarak aşk olarak, onların zamanın karşısında, şans/yıkım/şer oklarından tattıkları şeyler

3- Gözyaşım kanarken göze kaçan tozdan olduğunu zannediyorlar ancak kalbin sevgisi ve senin durmun onu kanatır.

4- Ehlinin belli olduğu bir evi yaşamın dışına çıkarmasın/Ehlinin yaşamla belli olduğu bir eve koşmasın. Bulutun sağanağından göz kapaklarını.

5- Bu bir cimrilik değildir ancak, ben selinin yatağının daima çorak olduğunu görüyorum.

6- Ey aşk üzerinde tekrarlanan bir cimriliğe karşı, bir sevgiliden yoksun olmayla beni her şeyden alıkoyan meşgalem

¹³⁶ er-Rakîb, Şua 'râ Şâmiyyûn fi 'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî, s. 17.

¹³⁷ İbnü 'd-Dehhân, Dîvânu İbnü 'd-Dehhân, s. 146.

7- Tesellimi/rahatlığımı ona bildirdiğim zaman öfkesi devam etti, gençliğimi (oyun ve eğlenceye meyilli olduğumu) bildirdiğim zaman da onu günahım saydı.

On iki beyiti içine alan bir girişten sonra o, bu girişte kendisini kınayanları azarlamakta, şevklerini tasvir etmekte ve yarı uyanık düşlerine sarılmaktadır:¹³⁸

(Kâmil)

7	هَلْ يَعْلَمُ الْمُتَحَمِّلُونَ لِنَجْعَةٍ	أَنَّ الْمَنَازِلَ أَحْصَبْتَ مِنْ أَدْمَعِي
8	كَمْ غَادَرُوا حَرَضًا وَكَمْ	بَيْنَ الْجَوَانِحِ مِنْ عَرَامٍ مَوْدَعِ
9	أَمَرُوا الضُّحَى أَنْ يَسْتَحِيلَ	قَالُوا لَشَمْسٍ حُدُورِهِمْ لَا تَطْلَعِي
10	تَحْمِي قَبَاهِمِ ظِيٍّ فِي كِلَّةٍ	وَتَذُودُ عَنْهُمْ أَسْهُمٌ فِي بُرْفِ
11	قُلْ لِلْبَخِيلَةِ بِالسَّلَامِ تَوْرَعًا	كَيْفَ اسْتَبَحْتِ دَمِي وَلَمْ تَتَوَرَّعِي
12	وَبَدِيعَةِ الْحُسْنِ الَّتِي فِي وَجْهِهَا	دُونَ الْوُجُوهِ عِنَايَةٌ لِلْمُبْدِعِ

7- Sulak bir yer için yola çıkanlar menzillerin gözyaşlarımdan dolayı verimli hale geldiğini biliyor mu?

8- Niceleri aşk ve deritten bitkin düşmeyi bıraktı ve her tarafta nice terk edilmiş tutkular vardır.

9- Kuşluk vaktine imkânsız olmasını emrettiler. Haremlerinin güneşine “doğma!” dediler.

10- Bir cibinlik içindeki bir kılıcın keskin yüzü onların kubbelerini korur ve peçe içindeki oklar onları korur.

11- Cimri kadına sakınarak selâm söyle, hiç korkmadan benim gözyaşımı nasıl döktün diye.

¹³⁸ er-Rakîb, Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî, s. 17.

12- Sadece senin yüzünde olan güzelliğin harikalığı, yaratıcının bir özenidir.
(Allah özenmiş de yaratmış)

Yine başka bir gazel örneği şöyledir: ¹³⁹ (Vâfir)

- 2 وَمَا فِي فِيكَ مِنْ بَرْدٍ وَشُهُدٍ وَفِي حَدِّبِكَ مِنْ وَرْدٍ وَرَاحٍ
3 لَقَدْ أَصْبَحْتُ فِي الْعُشَّاقِ فَرْدًا كَمَا أَصْبَحْتَ فَرْدًا فِي الْمَلَّاحِ
4 فَمَا أَسْلُو هَوَاكَ لِنَهْيِ نَاهٍ وَلَا أَهْوَى سِوَاكَ لِلْحَيِّ لَاحٍ
5 وَلَا فَلَّ الْمَلَامُ غِرَارَ عَيْيٍ وَلَا ثَلَمَ الْعِنَابِ شَبَا جِمَاحِي
6 أَمَا لِلْأَيْمِي عَلَيْكَ شَعْلٌ فَيَسْتَعْلُوا بِعُشَّاقِ الْقَبَّاحِ
7 أَطَعْتَ هَوَى الْمَلَّاحِ طَوَالَ دَهْرِي وَمَنْ يُطِيعِ الْهَوَى يَعْصَ اللَّوَّاحِي
8 فَيَا سَقَمِي بِدِي طَرْفِ سَقِيمٍ وَيَا فَلَقِي مِنَ الْقَلِقِ الْوِشَّاحِ
9 يَهْرُ الْغُصْنِ فَوْقَ نَقَى وَيَزْنُو بِحَدِّ ظِيٍّ وَيَسْسِمُ عَنْ أَفَّاحِ
10 مَلِيحِ الدَّلِّ مَعْشُوقُ الْمَرَاحِ وَخَلُو اللَّفْظِ مَعْشُوقُ الْمَرَاحِ
11 يُجِبُّ الرَّاحِ رَائِحَةً بِكَأْسٍ وَيَهْوَى الْكَأْسَ كَاسِيَةً بِرَاحِ
12 وَقَدْ غَرَسَ الْقَضِيبَ عَلَى كَثِيبٍ فَأَثْمَرَ بِالظَّلَامِ وَبِالصَّبَّاحِ
13 وَمَالَ مَعَ الْوِشَاةِ وَلَا عَجِيبٌ لِعُصْنٍ أَنْ يَمِيلَ مَعَ الرِّيحِ
14 أَلَامٌ عَلَى إِفْتِصَاحِي فِي هَوَى مَنْ يُقِيمُ عِدَارَهُ عُدْرَ إِفْتِصَاحِي
15 أَلَيْسَ لِحَاظُهُ جَرَحَتْ فُؤَادِي فَلَا بَرَأَتْ وَلَا إِنْ دَمَلَتْ جِرَاحِي
16 إِذَا مَا زَادَ تَعْدِيي وَهَجْرِي يَزِيدُ إِلَيْهِ وَخَدِي وَارْتِجَاحِي
17 وَكَمْ بِهَوَاهُ مِنْ عَانَ مُعَى يَيْبِثُ يَخَافُ إِطْلَاقَ السَّرَّاحِ
18 وَلَيْلَةَ زَارِنِي بَعْدَ إِزْوَرَارٍ عَلَى حُكْمِي عَلَيْهِ وَإِقْتِرَاحِي
19 فَبِتْنَا لَا الدُّنُو مِنَ الدَّنَايَا نَرَاهُ وَلَا الْجُنُوحُ إِلَى الْجِنَاحِ

¹³⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 59-61

- 20 يُدِيرُ كُؤُوسَ فِيهِ وَمُؤَلَّتِيهِ فَيُسْكِرُنِي مِّنَ السُّكَّرِ الْمُبَاحِ
- 21 وَكَأَنْتَ لَيْلَةٌ لَا حُوبَ فِيهَا عَلَيَّ وَلَا إِجْتِرَاءَ عَلَيَّ إِجْتِرَاحِ
- 22 وَمَا مِنْ شَيْمَتِي خَلْعِي عِدَارِي وَلَا لَيْسَ الْخَالَعَةَ مِنْ مِرَاحِي

2- Ağzındaki arı balı ile birlikte dolu (Dolu taneleri), yanaklarında da gül ile birlikte ve rahatlık yoktur.

3- Âşıkların içinde tek oldum. Aynı şekilde sen de güzel insanlar içinde tek oldun.

4- Bir yasaklayıcı yasakladığı için senin sevgini silmiyorum. Bir kınayıcı kınadığı için senden başkasını sevmiyorum.

5- Kınayıcı, bir kılıcın keskin tarafını köreltmez, azar da inatçılığımın keskin yanını köreltmez.

6- Ama benim senin üzerindeki kınayıcımın bir yeri vardır. Onlar çirkin olanların aşıklarıyla meşgul olsunlar.

7- Dönemim boyunca güzel insanların hevasına cevap verdin. Kim hevaya uyarsa kınayıcılar isyan eder.

8- Ey hasta bir bakış sahibi sebebiyle hastalığım! Ey bağdan (ilişkiden) endişe duyandan (dolayı) endişem!

9- (Ceylanların otladığı) çayırın kenarından bir bakış atarak neganın üzerindeki dalı sallıyor ve papatyalara gülüyor.

10- Nazlının güzeli mizahın maşuğudur. Sözün tatlısı da mizahın ballısıdır.

11- Bir kadeh şarabı kokulu olarak akşam yağmuru yağarken sever. Kadeh de şarapla (karışık) kokulu Çin tarçınını sever. (bir şarap dolu kadehi de sever)

12- Dalı bir kumulun üzerine dikti. Karanlıkta ve sabah meyve verdi.

13- Gammazlılardan taraf oldu. Dalın rüzgârdan yana eğilmesinde şaşılacak bir şey yok.

14- aşkta ortaya çıkmamdan dolayı kınanıyorum, ortaya çıkışımın özrünü onun arsızlığı (yüzü) yerine getiriyor.

15- Onun bakışları gönlümü yaralamadı mı? Yaralarım iyileşmedi ve şifa bulmadı.

16- Azabım ve ayrılığım çoğalınca, ona olan sevgim ve hoşnutluğum da artıyor.

17- Onun sevgisiyle cefa çekerek nice sıkıntı çeken vardır. Serbest bırakmasından korkarak geceyi geçirirler.

18- Benim ona verdiğim hükmüme ve önerime eğilim gösterdikten sonra beni bir gece ziyaret etti.

19- Rezilliklere yaklaşımadan geceledik, suça meyletmeden onu görüyoruz.

20- Gözleriyle beraber kendisindeki kadehleri çeviriyor. Mübah olan sarhoşlukla beni sarhoş ediyor.

21- İçinde bana karşı bir günahın (vahşet, uzlet, hüziün, hastalık, musibet, zulüm ya da helakın??) olmadığı ve cesaretimin üzerinde bir cesaretin olmadığı bir geceydi.

22- Arsız ve utanmaz olmak benim micazım değildir. Ahlaksızlık elbisesi benim mizahımdan değildir (Benim ahlâksız bir mizah anlayışım yoktur)

Yine gazel ile ilgili şöyle bir örnek verebiliriz: ¹⁴⁰ (Tavîl)

رَعَا اللَّهُ مِنْ أَمْسَتْ وَسُوءُ صَنِيعِهَا	2
بَنَا فَوْقَ أَنْ يَخْفَىٰ وَإِحْسَانَهَا دَعْوَىٰ	
رَأَتْ أَنَّ فِي الْأَعْرَاضِ تَفْوَىٰ فَحَمَلَتْ	3
مِنَ الضَّرِّ مَا تَأْتِي الْمُرُوءَةَ وَالتَّفْوَىٰ	
وَكَمْ نَفَضْتَ مِنْ مُؤْتَقٍ جَعَلْتَ بِهِ	4
شَهِيداً عَلَيْهَا عَالِمِ السِّرِّ وَالتَّجْوَىٰ	

¹⁴⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 78-80.

- 5 إِذَا فَكَّ هَذَا الْيَوْمَ أَسْوَأَ هِجْرَتِهَا ثَنَّتُهُ يَوْمٍ مِنْ تَجْنِبِهَا أَسْوَأَ
- 6 وَمَا زَالَتِ الشُّكُوى تَزِيدُكَ غِلْظَةً عَلَيَّ إِلَى أَنْ صِرْتُ أَوْ مِنْ بِالشُّكُوى
- 7 لَهَا مَرْبِعٌ فِي الْقَلْبِ مَا زَالَ آهِلًا إِذَا رَبُّعُهَا بِالْحُزْنِ أَفْقَرَ أَوْ أَقْوَى
- 8 وَإِنِّي عَلَى مَا حَمَلْتَهُ لَصَابِرٌ وَإِنْ كُنْتُ لَا أَنْبَى عَلَيْهِ وَلَا أَقْوَى
- 9 أُسْرٌ بِمَا سُرْتُ وَأَبِي الَّذِي أَبْتُ وَأَرْضَى الَّذِي تَرْضَى وَأَهْوَى الَّذِي تَهْوَى
- 10 يَسِيرٌ لَهَا أَنْ السَّقَامَ مُحَرَّمٌ بِجِسْمِي وَسَهْلٌ أَنْ قَلْبِي بِهَا يَدْوَى
- 11 وَتَشْوَانُ مِنْ حَمْرِ الصَّبَابَةِ لَمْ يَزَلْ يَمِيلُ إِلَى سَكْرَى مِنَ الدَّلِّ أَوْ نَشْوَى
- 12 فَمَا يَسْتَفِيقُ الْقَلْبُ مِنْ بَرَحِ صَبْوَةٍ إِلَى طَبِيَّةِ أَدْمَاءٍ أَوْ رَشَاءٍ أَحْوَى
- 13 تَتَابَعٌ فِي لَيْلٍ مِنَ الْعَيِّ مُظْلِمٍ وَقَدْ لَاحَ صُبْحٌ فِي الْمَفَارِقِ أَوْ أَضْوَا

2- Akşamlayan kimseyi Allah korusun. Onu bize iyilik iddiasıyla yaptığı kötülüğü, gizlenmesinden üstündür.

3- Dünya mallarında takva olduğunu düşündü ve zarar olarak, kişilikten ve takvadan kaçındığı şeyleri yükledi.

4- Sır ve gizliliği bilen kişiyi kendisi hakkında şahit kaldığı sağlam sözü ne kadar da (çok) bozdu.

5- bugün zayıfladığı zaman?? terk etmesinin en kötüsü, kaçınmasından daha kötü bir günde onu övdüm.

6- Ben şikâyete inanır oluncaya kadar şikâyet hâlâ bana karşı senin katılığını artırmaktadır.

7- Evcil olmayı sürdürdükçe onun (şikâyetin) kalpte bir yeri vardır. İşte o zaman onun yeri en güçlü ya da en çorak bir şekilde hüzündedir.

8- (Sabır) üzerinde kalmasaydım (sabretmeseydim) veya güçlü kalmasaydım da, ben de yüklediğin şeyin üzerinde sabrediyorum.

9- Onu sevindiren şeye sevinirim, onun kaçındığı şeyden kaçınırım, razı olduğu şeye razı olurum ve sevdiği şeyi severim.

10- Hastalığın vücuduma haram olması onun için kolaydır. Kalbimin onunla hastalanması da basittir.

11- Aşk şarabından sarhoş olan (erkek), nazlı olan sarhoş (bayanlardan) birisine meyletmeyi sürdürür.

12- Kalp beyaz dişi ceylana ya da esmer dudakları olan ceylan yavrusına (varıncaya kadar), aşırı oyundan uyanmaz.

13- Arkadaşının başında parlayan sabahtan daha aydınlık olduğu halde, karanlık bir sapıklıkta (sapıklık cinsinden olan karanlık bir gecede) birbirini takip etti.

Sonuç olarak şair gazel şiirlerinde sevgilinin güzelliklerini anmaya başladığında ifade ve tasvir yönteminde farklılık olmakla birlikte kendisinin şairlerin çokça yaptığı gibi geleneksel tasvirlerle sığındığı görülmektedir. Bu da şairin gazel şiirlerinin eleştirilenlerin belirlediği gazel kriterlerine uyduğunu göstermektedir.

Şair delikanlıları öven şiirler de yazmıştır. Onun, çağdaşları nezdinde yaygın olan konularda da şiir yazma yeteneğini test etmek için bunu yapmış olması mümkündür.¹⁴¹ Dolayısıyla aşağıda delikanlıların övüldüğü gazel-i müzekker türünün şair nezdindeki niteliksel durumu incelenecektir.

2.4.2. Gazel-i Müzekker

Gazel-i müzekker, erkek için nazmedilen gazel türüdür. Edip ve şairler bu tür gazelden genelde uzak durmuşlardır. Zira bu, erkeğin erkeğe olan sevgisini dile getirmeyi konu edinmekte olup kendisinden hoşlanılmamasına ve genelde uzak durulmasına rağmen çok eski bir geçmişe sahip olarak dünyada bilinen bir türdür. Kitâb-ı Mukaddes halkından bazıları ondan alaycı ve aşağılayıcı bir şekilde söz etmişlerdir. Câhiliye döneminde erkek üzerine yazılan az sayıda beyit gelmiştir. Ancak

¹⁴¹ er-Rakîb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî*, s. 20.

tarihçiler bunları kaydetmekten kaçınmışlardır. Bu örnekler, sadece Abbasi döneminin başlarında yaşamış olan Vâlibe b. el-Hubâb sayesinde tanınmıştır.¹⁴²

Bahsi geçen tabloya rağmen bazı şairler, gerçekte ortada gazele konu edinilecek bir erkek dost olmadığı halde bu türe de yer vermişlerdir. Hatta bu gazel sahiplerinden bazıları âlim ve fakihlerden olan şairlerdir. Onlar sadece yerleşik edebî örfü taklit amacıyla veya şiirle eğlenmek için çağa ayak uydurmuşlardır. Hatta bu tür gazel yazan bazı şairler vardır ki, kendi kadın sevgililerini kastederek erkek şiğasıyla gazel yazarlar. Dolayısıyla her ikisinde de ibare erkek şiğasıyla yer tuttuğu için maşukun kim olduğunu ayırt etmek bazen zorlaşır.¹⁴³

İbnü'd-Dehhân el-Mevşîlî de Gazel-i müzekker konusunda bazı şiirler söylese de onun yukarıdaki nedenlerle bu yola başvurduğunu söylemek mümkündür. Kadın sevgiliye erkeğe hitap eder gibi gazel yazılma sebebinin ise kadının kendi kabuğuna çekilip kendi evinde hapsolması, yakınları dahi olsa erkeklerle karışmalarına ve onlarla sohbet etmelerine izin verilmemesi muhtemeldir. Bu tavır gelenekçi anlayışı güçlendirmiş ve geleneğe olan bağlılığı sağlamlaştırmıştır. Aynı şekilde kadının erkek için aşk şiiri yazmasına da pek iyi gözle bakılmadığı için şairler kadınların güzelliklerini ve duygularını vafsetmekle yetinerek gelenek dairesinin dışına çıkmamışlardır. Dolayısıyla İbnü'd-Dehhân gibi bu dönemin şairlerinin kendilerinden önceki Abbasilerin yolundan gittikleri söylenebilir.¹⁴⁴

Konuyla ilgili olarak İbnü'd-Dehhân'ın Humus meliki Nâsıruddin Şîrkûh hakkında söylemiş olduğu kasidenin dizeleri örnek verilebilir. Gazel-i müzekkerin kim için olduğu belli olduğuna göre şair gazel-i müzekkeri methiyenin girişine şairlerin örfüne uymak maksatlı dokumuştur:¹⁴⁵ (Kâmil)

¹⁴² Altûncî, Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, III. Baskı, 1999, s. 672.

¹⁴³ Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, s. 672.

¹⁴⁴ Reşid, *el-Mevrid*, s. 73.

¹⁴⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 86-92

- 1 سَيْفٌ بِجَنْبِكَ مُعَمَّدٌ مَسْئُولٌ مَاضٍ عَلَى الْعُشَاقِ وَهُوَ كَلِيلٌ
 2 يَهْوَى مُضَارَبَةَ الْجَرِيحِ بِجِدِّهِ وَيَهِيمُ مِنْ شَغَفٍ بِهِ الْمَقْتُولُ
 3 هَلْ عِنْدَ مُعْتَدِلِ الْقَوَامِ لِعَاشِقٍ عَدْلٌ وَهَلْ عِنْدَ الْجَمِيلِ جَمِيلٌ
 4 رَشَاءٌ بِجَنِيلٍ بِالسَّلَامِ أُحِبُّهُ وَمِنْ الْعَجَائِبِ أَنْ يُحِبَّ بِجَنِيلٌ
 5 وَمُعْتَرِبُ الْأَصْدَاغِ مَا لِلدِّيْعُهَا رَاقٍ وَلَا لِعَلِيلِهَا تَعْلِيلٌ
 6 وَإِذَا تَبَدَّى فِي سَمَاءِ قِبَائِهِ وَالسُّكْرُ يَعْطِفُ عِطْفُهُ فَيَمِيلُ
 7 عَقْدَ الْقُلُوبِ بِخَصْرِهِ الْمُعْفُودِ إِذْ حَلَّ الْعَزَائِمَ بِنْدُهُ الْمَحْلُولُ
 8 وَإِذَا صَبَأَ أَوْ شَمَّالٌ مَالَتْ ضُحَى بِالْعُصَنِ مَالٌ بِهِ صَبَأٌ وَشَمُولُ
 9 إِنْ تَكْحَلُ الْكَحْلَاءُ وَهِيَ غَنِيَّةٌ فَكَذَلِكَ يُمَهِي السَّيْفُ وَهُوَ صَقِيلٌ
 10 يَا بَدْرُ عُذَالِي عَلَيْكَ كَثِيرَةٌ وَالْمُسْعِدُونَ عَلَى هَوَاكَ قَلِيلٌ
 11 وَأَلِيمٌ هَجْرُكَ مَا يِرَاكَ مَوَاصِلِي وَلَذِيذٌ وَصَلِكَ مَا إِلَيْهِ وَصُولُ
 12 هَفْنِي لِمَا فِي فَيْكَ طَابَ مَذَاقُهُ مِنْ سَلْسَبِيلٍ مَا إِلَيْهِ سَبِيلُ
 13 قَدْ جَاءَ عُذَالِي وَجَرَتْ وَقَاتِلِي سَيَّانَ حُبُّ قَاتِلٍ وَعَدُولُ
 14 أَلْفَاكَ كَيْ أَشْكَو فَاسْكُتْ هَيبَةً وَأَقُولُ إِنْ عُدْنَا فَسَوْفَ أَقُولُ
 15 وَأَغَاظُ أَنْ يَأْتِيَ إِلَيْكَ بِقِصَّتِي غَيْرِي وَلَوْ أَنَّ الرِّيَّاحَ رَسُولُ
 16 إِنَّ الْمَلَاخَةَ دَوْلَةٌ سَتَرُولُ وَأَمِيرُهَا بَعْدَارِهِ مَعْرُولُ
 17 بَادِرٌ بِاحْسَانٍ وَحُسْنِكَ لَمْ يَحُلْ وَاعْلَمْ بِأَنَّ الْحُسْنَ سَوْفَ يَحُولُ
 18 قَدْ بَانَ فِي الْحَدِّ الصَّقِيلِ لِنَاطِرِ كَلْفٌ وَفِي الْعُصَنِ الرَطِيبِ دُبُولُ
 19 ك م فِي عَارِضِيكَ عَلَى الْعِدَارِ دَلِيلُ
 20 أَنَا كُنْتُ أَوْلَ عَاشِقِيكَ وَقَدْ سَلَا غَيْرِي وَوَدِّي بِالْوَفَاءِ ثَقِيلُ
 21 أَنْتَ الْحَبِيبُ مِنَ الْبَرِيَّةِ كُلِّهَا وَمُحَمَّدٌ دُونَ الْوَرَى الْمَأْمُولُ

1- Senin kınında duran ve kınından çıkmış bir kılıcın (gözlerin) vardır. Kör olduğu halde, âşıklara karşı keskindir.

2- Keskinliğiyle yaralının dövüşmesinden hoşlanmaktadır. Bir tutkudan (dolayı) maktul olan ona âşıktır.

3- Orta yapılıının katında bir âşık için denk (birisi) var mıdır? Bir güzelin katında da güzel midir?

4- Selam konusunda sevdiğim cimri bir ceylan yavrusudur / raşa ağacıdır (insandan biraz uzun bir ağaç). Cimri birisinin sevilmesi tuhaf bir durumdur.

5- Ve zülüfleri lüleli (akrepli), onun soktuğu kişiyi koruyacak birisi yoktur. Onun hastasına da çare bulacak birisi yoktur.

6- Yerin altındaki ambarının semasında belirlediği zaman /üst elbisesininin üzerinden görüldüğü zaman (onu çıkardığı zaman), sarhoşluk onu sersemletiyor, o da eğiliyor.

7- Bağlanmış (kuşakla sarılı) beliyle kalpleri düğümledi. Zira onun çözülmüş çareleri/hileleri, büyüleri çözdü.

8- Saba rüzgârı ya da kuzey rüzgârı kuşluk vaktinde dalı eğdiği zaman, onu şarapla birlikte çocukça eğdi.

9- O zenginken (kara) göze sürme çekmesi, parlak kılıcın keskinleştirilmesi gibidir.

10- Ey Dolunay! Sana karşı beni azarlayanlar çoktur. Senin aşkın üzerinde sevindirenlerse azdır.

11- Küsmenin/ayrılmanın elim olanı bağlılığımın seni gördüğüdür. Sana vuslatın lezzetli olanı da ulaşmanın ona olanıdır.

12- Ağzındakine olan hüznümün tadı hoş oldu, şaraptan ona giden yol vardır.

13- Sen katilimle birlikte bana zulmederken benim kınayıcılarım geldi. Öldüren ve kınayan bir sevgi eşittir.

14- *Şikâyet etmek için seninle buluştum. Ama korkarak/huşu içinde susuyorum. Dönünce söyleyeceğim diyorum.*

15- *Benim dışımda sana benim hikâyemi getirmesini kısıkanıyorum. Rüzgârlar elçi olsaydı keşke.*

16- *Güzellik/üstünlük zeval bulacak olan bir devlettir, onun emiri de yüzüyle/arı (hayâsı) ile azledilecektir.*

17- *Senin güzelliğin gitmeden İhsan et! Bil ki güzellik geçicidir.*

18- *Bakan birisi için parlak yüzdeki bir leke, taze dalda da kuruma açıktır.*

19- *Nice nazlılar vardır ki, yüzlerinde canlılık varken yaşlanmışsın ve yanağın üzerinde (hastalık) emaresi oluşmuş.*

20- *Ben, vefa düşkünlüğüm ciddiyken benim dışındakilerin unuttuğu senin âşıklarının ilkiydim.*

21- *Sen tüm yaratılanlardan sevgilisin. Muhammed de Âdemoğlunun da üzerinde ümit edilendir.*

Görüldüğü üzere yukarıdaki بِهٖ شَعَفٍ كَلِيلٍ، وَيَهْوَى وَهُوَ كَلِيلٌ gibi ibarelerde hep müzekkere uyarlı kalıplar ve zamirler kullanılmıştır. Dizelerdeki kılıç (göz), kiprik, aşık, zülûf, ceylan yavrusu, rüzgar, meyleden dal, ayrılık, kınayıcı, yüz, yanak vs. karakteristik unsurları ise şiirin gazel-i müzekker kimliğini ortaya koymaktadır. Ancak dikkat edilirse şair, bir gazel-i müzekkerde bulunması muhtemel hoş görülmeyecek mana ve ögelerden uzak durmaya özen göstermiştir. Ayrıca geleneksel şiirlerin birçoğunda bakışlar veya kirpikler oka benzetilirken, şair burada maşukun gözlerini kılıca benzetmiştir. Bu durum şairin bu noktada sıra dışılığını ortaya koyuyor gibidir. Yine şiirdeki “Kör olduğu halde, âşıklara karşı keskindir.” ve “Nice nazlılar vardır ki, yüzlerinde canlılık varken yaşlanmış ve yanağın üzerinde (hastalık) emaresi oluşmuştur.” şeklinde tercüme edilen kısımlar ise şairin bu dizelerinde öne çıkan manası hoş dikkate şayan beyitleridir. Şair bu cümlelerin ikincisinde aşta acele

edilmesi gerektiği, geciktikçe ve yıllar geçtikçe güzellik kalmayacağı için heva ve hevesin de tadının kaçacağı, o nedenle yeriye aşkın tadının çıkarılması gerektiği gibi hususlarla maşukun aklını çelme gayreti içindedir.

Kasidenin giriş kısmında şair, Türk genç erkeklerden biri hakkında gazel unsurları kullanmıştır. Geniş bir şekilde onun gücünden ve güzelliğinden bahsetmiştir. Genci güzelliklerini tasvir eden vasıflarla donatmıştır. Şair burada savaş aletleriyle istiare yapmıştır. Öyle ki onun göz kapakları geçen bir kılıç, bakışları tüylü bir oktur. Heybetli biridir. Bu gencin gönüllere etkisini nitelendirirken katletme, yaralama ve esir etme lafızlarını kullanmıştır. Okuyucu bu genci okur okumaz adeta şöyle demektedir: Bu, Humus'un ikizidir, hatta bu, gençte vücut bulan Humus'tur. Yenilmez melik, her isteyene karşı isyan edecek şekilde ona (şehre) güzellik, güç ve yenilmezlik niteliklerini verdi. Sonra şair, övgüde bulunduğu kişiyle doğrudan karşılaşınca güzellik ve güç, kendisine ve devletine giydirdiği en göze çarpan vasıflardan olmuştur.¹⁴⁶

Memduhun hali şairin başkası için söylemesi mümkün olmayan şeyleri söylemeye yöneltmiştir. Onun Eyyûb oğullarına mensup olmasını övmektedir. Humus'un en bariz gücünü ve Selâhaddîn'in savaşlarında Humus'un sahibinin rolünü methetmektedir. Kasidede güçle ilgili tüm sıfatları kullanmıştır. Burası Humus'taki genç bir devlettir ve onu ele geçirmeye imkân yoktur. Kendine özgü bir cesareti ve savaşçı özellikleri vardır. Düşmana karşı hamleler ve saldırılar yapmaktadır. Orada Eyyûb oğullarından olan bir kavim vardır. Eyyûb oğullarının hoş dalları ve kökenleri vardır. Belki de kasidenin gazelinde ve methiyesinde şairin yaydığı gücün atmosferi, kendisinin şikâyetinde bulunma tonunu büyük ölçüde azaltmaktadır. Oysa bu durum onun âdeti değildir. Burada o, övgüde bulunduğu kişiden kendisini de gözetmesini istemekle yetinmektedir. Kaside, onun her zaman izzet sahibi olması için dua etmesiyle sona ermektedir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ er-Raķîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 29.

¹⁴⁷ er-Raķîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 30.

İbnü'd-Dehhân aşağıdaki dizelerde de gazel-i müzekker eksenli şiir söylemiştir. Ancak o aşağıdaki şiirinde dönemin ve öncekilerin bazı şairlerinde görülen klişe manalara meylectmemiştir.¹⁴⁸ Şiiri şöyledir:¹⁴⁹ (Kâmil)

1	جَمَعَ الْمَحَاسِنَ حِينَ عُدَّ حُدَّهُ	وَبَدَأَ بِنَفْسِجُهُ الطَّرِيَّ	وَوَرَدُهُ
2	عُصْنُ تَمِيْسٍ بِهِ الصَّبَا وَبُعَيْدُهَا	مَرَحُ الصَّبَا فَيَمِيْلُ لِيْنَا	قَدُّهُ
3	لَا عَزْوَ إِن جَرَحَ الْقُلُوبَ بِلِحْظِهِ	أَنَّ الْحُسَامَ كَذَاكَ يَفْعَلُ	حَدُّهُ
4	وَيَعْرُكَ الضَّعْفُ الَّذِي فِي جَفْنِهِ	وَالسَّيْفُ يَقْطَعُ نَصْلَهُ	لَا غَمْدُهُ
5	يُشْفِي عَلِيْلِي رَشْفُ بَرْدِ رِضَابِهِ	وَيَزِيْدُنِي ظَمًا	إِلَيْهِ
6	عَضْبَانُ يَفْصُدُ ذَلِّي وَأَعَزُّهُ	أَبْدًا وَيَعَشَقُ	فَتَلِّي
7	يَا مَنْ يُصَوِّرُ كُلَّ شَيْءٍ هَيِّنٌ	إِلَّا تَعْتَبُهُ	عَلَيَّ
8	وَلَيْنٌ وَفَا إِن حُنْتُ دَمْعِي مُسْعَدًا	فَلْيَمِثِلْ هَذَا	الْيَوْمَ كُنْتُ
			أَعْدُهُ

1- Onun yüzünde sakal çıkınca iyileri topladı ve taze menekşesi ve gülü ortaya çıktı.

2- Saba rüzgârıyla salınan bir dal gençliğinin/çocukluğunun neşesine (rüzgâra) yardım ediyor, onun boyu da yumuşakça eğiliyor.

3- Bakışıyla kalpleri yaralamışsa bunda şaşılacak bir şey yok. Şüphe yok ki kılıcın keskin yüzü de böyle yapar.

4- Gözkapağındaki zayıflık seni kandırıyor, kılıcın da kını olmadan ağız keser.

5- Onun görünmesi/gelmesi, ona duyulan susuzluğumu artırırken, dolusunun/tükürüğünün soğuşunu emmek şiddetli susuzluğuma ilaç gibi geliyor.

¹⁴⁸ Reşid, *el-Mevrid*, s. 73.

¹⁴⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 155.

6- Ben ona her daim üstün gelirken o, beni rezil etmeyi amaçlayan, ben onu severken o beni öldürmeye âşık olan bir öfkeliidir.

7- Ey onun beni azarlaması ve benden yüz çevirmesi dışında her kolay şeyi tasvir eden kişi!

8- O vefa gösterse de, ben de mutlu kılmak üzere gözyaşlarıma ihanet etsem de böyle bir gün için onu hazırlıyordum.

Aşağıdaki beyitlerde şair, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye olan sevgisini dile getirmektedir:¹⁵⁰ (Tavîl)

1	أَنِي	كُلَّ يَوْمٍ فُرْقَةٌ وَتُرُوحُ	وَوَجْدٌ لِمَاءِ	الْمَقْلَتَيْنِ نَزُوحُ
2	إِذَا قُلْتُ قَدْ أَضْحَتُ طَرِيحاً عَصَى	تَصَدَّتْ نَوَى تُنْضِي الْمَطِي طُرُوحُ	وَقَلْبِي الَّذِي فِي الظَّاعِنِينَ قَرِيحُ	وَيَسْقُمُ جِسْمِي وَالْوِدَادَ صَحِيحُ
3	وَأَلْتَذُكَّرَ اللَّحْظِ وَالسَّهْمِ دُونَهُ	عَسَى أَنْ تَرِيحُوا مِنْ غَرَامٍ فَتُطْلِقُوا	وَمَا التَّدَّ رَجَعَ السَّهْمِ فِيهِ جَرِيحُ	وَفِي كَبِدِي الْحَرَى جَوَى وَفُرُوحُ
4	وَلِي مَقْلَةٌ لَا يَمْلِكُ الصَّبْرَ دَمْعَهَا	فُؤَادٌ إِذَا الْبَرْقُ اسْتَطَارَ أَطَارُهُ	وَأَفْقَدُ الْفَأَّ شَائِقاً فَأَنُوحُ	وَيَصْدَعُ قَلْبِي فِي الصَّبَاحِ صَدُوحُ
5	أُكَاتِمُ صَاحِي الْوَجْدَ إِذَا بَدَا	يَلُوحُ بَدَا وَجْدِي لَهُ فَيَلُوحُ	وَقَلْبُ لَجُوجٍ فِي الْغَرَامِ جَمُوحُ	وَعَيْنٌ إِذَا مَا السَّفْحَ لَاحَ سَفُوحُ
6	يَقُولُونَ أَجْرُوا ذَكَرَ كُلِّ جَمِيلَةٍ	لَدَيْهِ وَجَارُوهُ عَسَاهُ يَبُوحُ	وَأَقْدَمُ الْفَأَّ شَائِقاً فَأَنُوحُ	وَيَقُولُونَ لِي شِعْرٌ مَلِيحٌ مَهْدَبٌ
7	وَقُلْتُ لَوْ أَنَّ الْحِظَّ مِنْهُ مَلِيحُ			

1- İki gözün yaşı az olduğu için (İki kuyunun suyu az olduğu için), her bir günde bir ayrılık, uzaklaşma ve aşk mı vardır?

¹⁵⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 55-56.

2- İsyân etmiş bir terkedilmiş dersen, çamurların binek hayvanlarını bitkin düşürür yağmurlara dayandı.

3- Hayret! Sağlam duran bedeninin azap görüyor. Ayrılıp gidenler içinde kalbim de yaralıdır.

4- Gözyaşları sel olmuşken tahammülüm azalır. Sevgi doğruyken de bedenim hasta olur.

5- Bir yaralı kendisindeki okun geri dönmesinden tat almazken. Ok onun (bakışın) ayarı değilken bakış atılıp geri çekmesinden tat alırım.

6-Belki aşktan rahatlarsınız. O zaman esirinizi serbest bırakın ya da öldürün ve onu rahatlatın.

7- Ben bir eleme içinde sır olarak saklayan birisiyim. İçimde aşk acısı ve yaralar vardır.

8- Akşam terennüm eden birisi aşk ateşimi coşturuyor, sabahleyin de şarkıcı (kuş) kalbimi sızlatıyor.

9- Hoşlandığı bir candan arkadaşı kaybetmeden Feryad ediyor. Ben de hoşlandığım bir candan arkadaşı kaybetmişken ağlıyorum.

10- Benim kendi gözyaşını göremeyen, aşkta ısrarcı ve inatçı bir kalbim var bir gözüm var.

11- Şimşek gökyüzünü kapladığı zaman bir yüreği hoplatır. Bir göz dik dik baktığı zaman yaşarmaz?

12- Ona olan aşkım ortaya çıkıp belli olduğu zaman aşkı dostlara gizlerim.

13- Her güzelin zikrini ortaya koyun ve onun yanında, onunla beraber yol alın belki (sır) ortaya çıkar derler.

14- Benim güzel ve hoş bir şiirim (Olduğunu) söylüyorlar. Ben de dedim ki, kismet ondan olsaydı hoş (olurdu).

Buraya kadarki dizelerden ortaya çıkan sonuç, şairin benzer gazel unsurlarını farklı tasvir, üslup ve nitelermelerle ortaya koymuş olduğudur. Bu durum onun şahsındaki üslup ve tasvir zenginliğini yansıtmaktadır.

2.5. Zühd ve Dinî Şiirler

Kulun Hakk'ın dışındaki her şeyi terk etmesi anlamında bir tasavvuf terimi olan sözlükte zühd “bir şeye rağbet etmemek, ona karşı ilgisiz davranmak, ondan yüz çevirmek” gibi anlamlara gelir. Malı az olan kişiye müzhid, az yemek yiyene zâhid, az olan şeye zehîd, dünyaya karşı perhiz hayatı yaşamaya zehâdet denir.¹⁵¹ Bu tema başta Arap edebiyatı olmak üzere birçok edebiyatta bilge şairlerin çokça müracaat ettiği şiir konularından biri olmuştur. Arap edebiyatında da başta Ebü'l-Atâhiye (ö. 210/825 [?]) ve Ebü'l-Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057) gibi bilge ve zühd sahibi şairlerin şiirlerinde sıkça rastlanan bir tema olmuştur.¹⁵² Nitekim İbnü'd-Dehhân'ın da, kültürü, geniş bilgi ve tecrübesi, yolculuklarının çokluğu ve olaylar hakkındaki derin düşünceleri, hikmet, nasihat, irşat ve rehberlik konularında şiir nazmetmesine katkı sağlamıştır.¹⁵³ Nûniyye kasidesi de bunlardan biridir:¹⁵⁴ (Kâmil)

1	حِفْظُ اللِّسَانِ عَنِ الفَيْحِ أَمَانٌ	يَرْكُؤُ بِهِ	الإِسْلَامُ	وَالِإِيْمَانُ
3	وَحَيَاتُهُ مَحْمُودَةٌ بَيْنَ الوَرَى	إِنْ تَحْتَلِفُ فِي	شُكْرِهِ	الأَدْبَانُ
4	وَإِذَا جَنَائِثُ الجَوَارِحِ عُدِدَتْ	فَأَشَدُّهَا	يَجْنِي	عَلَيْكَ لِسَانُ
7	فَالْقَوْلُ فِيهِ جَوَاهِرٌ مَنْظُومَةٌ	وَمَعَائِبُ	تَشْفَى	بِهَا الأَذَانُ
8	وَلِرُبَّمَا نُشِرَتْ دَوَائِنُ التُّمَى	بِالْحَشْرِ	مَالِكُ	بَيْنَهَا دِيْوَانُ
9	مَهْمَا تَقُلْ فِي النَّاسِ قَالُوا مِثْلَهُ	وَلِرُبَّمَا	زَادُوا	عَلَيْكَ وَمَانُوا
10	وَلَوْ اسْتَتَرْتَ بِثَلْبِهِمْ لَمْ يَلْبَثُوا	إِلَّا	وَسِرُّكَ	بَيْنَهُمْ إِعْلَانُ
11	لَا يَتَقَصِدُونَ الصَّفْحَ عَمَّا قُلْتَهُ	فِيهِمْ	لِشَيْطَانِ	الْحَنَّا إِحْوَانُ

¹⁵¹ Ceyhan, Semih, “Zühd” *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 530,

¹⁵² el-Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu‘cemü'l-edebeî*, Beyrût: Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, 1984, s. 137; ayrıca bkz. Çokyürür, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden el-Habsî el-Umânî ve Şiirleri*, s. 150.

¹⁵³ Reşid, *el-Mevrid*, s. 74.

¹⁵⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 177-181.

- 12 وَالصَّبْرُ مَحْمُودُ المِعْبِ وَأِنَّمَا
يَقْوَى عَلَى بَعْضِ الأَدَى الأَعْيَانُ
- 13 مَنْ كَفَّ كَفَّ النَّاسُ عَنْهُ وَمَنْ أْبَى
إِلَّا الحَنَا فَكَمَا يَدِينُ يُدَانُ
- 14 وَالْحِلْمُ يُطْفِئُ عَنْكَ كُلَّ عَظِيمَةٍ
كَالمَاءِ لَا تَبْقَى بِهِ التَّيْرَانُ
- 15 وَالْعُشُّ يُزِرِّي بِالفَى وَلَوْ أَنَّهُ
بِالفِهِمْ فُسُّ وَالصَّلَاحِ بَيَانُ
- 16 إِنْ تَبَغَّ عِزًّا فِي إِجْزَائِكَ أَوْلَا
فَالنُّكْرُ فِي رَدِّ الجَوَابِ هَوَانُ
- 17 كُنْ كَالطَّيِّبِ رَأَى الصَّلَاحِ بِلُطْفِهِ
أَوْ كَالزُّلَالِ نَجَى بِهِ الظَّمَانُ
- 18 وَإِذَا بَسَطْتَ لِسَانَ مَنْ لَمْ يَنْهِهِ
دِينٌ فَأَيْنَ العَقْلُ وَالعِزَّانُ
- 19 لَا تَرْضَ أَنْ تَبْقَى عَلَى أُعْلُوطةٍ
يَعْنَاكَ فِيهَا السُّحْطُ وَالشَّنَانُ
- 20 وَتَتَذَارَكَ الأَمْرَ الَّذِي قَدَّمْتَهُ
إِنَّ البَقَاءَ بِمِثْلِهِ جَذَلَانُ
- 21 لَا حَيْرَ فِيمَنْ عَرَضَهُ مُتَعَرِّضٌ
مَا لَا يُسْرُ بِسَمْعِهِ الإِخْوَانُ
- 22 شَرُّ المَأْكَلِ لَحْمٌ مَنْ تَعْتَابُهُ
وَالوَجْهَ فِيهِ الزُّورُ وَالبُهْتَانُ
- 23 فَجَزَاؤُكَ السُّوءَى عَنِ السُّوءَى وَإِنْ
تَحَسَّنَ فَإِنَّ جَزَاءَكَ الإِحْسَانُ
- 24 إِنْ لَمْ تُعَدَّ أَوْانَ تَوْبَتِكَ الصَّبَى
فَمَشِيبُ رَأْسِكَ لِلْمَتَابِ أَوْانُ
- 26 وَإِذَا تَعَامَى الطَّرْفُ عَنِ شَمْسِ
فِبَآئِي شَيْءٍ يَحْصَلُ التَّيْبَانُ
- 27 كَمْ قَدْ بَدَا لَكَ فِي أُمُورِكَ ظَاهِرًا
وَجْهَ الهُدَى وَنَبَا بِكَ الحِرْمَانُ
- 28 وَلَدَيْكَ فُقْدَانُ الحَيَاةِ وَرِحْلَةٌ
يَلْقَاكَ فِيهَا القَبْرُ وَالْأَكْفَانُ
- 29 لَا تَعْتَرِزْ إِنْ عَجَلْتَ لَكَ مُهْلَةٌ
مَا فِي الرَّدَى خَدَعٌ وَلَا إِذْهَانُ

1- Lisanı çirkin olan şeyden korumak emniyettir, İslâm'a ve imana yaraşan şey budur.

3- Şüküründe dinler farklılık da gösterse, onun hayatı insanoğlu içinde övgüye layıktır.

4- Organların cinayetleri sayılırsa, onun en şiddetlisi dilin sana karşı cinayet işlemesidir.

7- Söz vardır ki, içinde nazmedilmiş cevherler veya kulakları sıkıntıya düşüren kusurlar vardır.

8- Belki arasında sana ait bir divanın olmadığı haşirden korkma üzerine divanlar neşredildi.

9- İnsanlar hakkında ne söylersen söyle onlar yine de benzer şeyler söylerler, belki de sana karşı yalan söyleyerek daha fazlasını yaparlar.

10- İftiraları sebebiyle gizlensen bile çok geçmeden senin sırrın onların arasında yayılmıştır.

11- Onlar hakkında dediğin şeyi görmezden gelme niyetinde olmazlar. Kötü söz şeytanının kardeşleri vardır.

12- Sabrın sonu övgüye değerdir. Ancak seçkin insanlar bazı ezalara dayanabilir.

13- Tıpkı benimseyenin benimsendiği gibi, kim kendini soyutlarsa insanlar da ondan uzak durur. Kim küçümserse o ancak kötü bir şey yapmış olur.

14- Suda ateşin kalmayacağı gibi yumuşaklık da sendeki her büyük şeyi (kibri) söndürür.

15- Anlayış bakımından Kus (Bir rahip ismi) olsa da, ifadesi kusursuz olsa da aldatmak gencin itibarını düşürür.

16- Cesaretinde öncelikle izzet istersen, cevaba karşılık vermede inkâr etmek basitliktir.

17- Lütfüyle iyiliği gören doktor gibi ol, ya da susuz kimseyi kurtaran serin su gibi ol.

18- Hiçbir dinin engel olmadığı kimsenin dilini yaydığın (ortaya attığın) zaman akıl ve irfan nerededir?

19- Abartı üzerinde kalmaya razı olma, (yoksa) seni öfke ve kin bürür.

20- Takdim ettiğim işe kesintisiz olarak devam ediyorsun. Aynı şekilde devam etmek mutluluktur.

21- Kardeşlerin kulağına fısıldamadığı şeye onuru mukavemet gösteren kimsede hayır yoktur.

22- Hakkında yalanın ve iftiranın olduğu yüzle birlikte, yiyeceklerin en kötüsü gıybet ettiğin kimselerin etidir.

23- Senin cezan kötülüğe karşılık kötülüktür, iyi olursan senin karşılığın iyiliktir.

24- Tövbenin vaktine gençliği hazırlamamışsan, başının ağarması tövbe için vakittir.

26- Bakış kuşluk vaktinin güneşini görmezden geldiği zaman, açıklama hangi şeyle ortaya çıkar.

27- Senin işlerin ne kadar da açık gözüküyor! Hüdanın yüzüne, mahrumiyet sana uygun olmaz.

28- Kabir ve kefenlerin seni karşılayacağı bir yolculuk varken (yolculuk başlamışsa), senin nezdinde hayat yitiktir (hayatın sonu gelmiş demektir).

29- Mühlet seni acele ettirirse, telaşa düşürürse/sana peşin öderse aldanma. Helak olmanın içinde ne hile vardır, ne de ikiyüzlülük.

Şair aşağıdaki beyitlerde infak şuuru ve alışkanlığına teşvik etmektedir.¹⁵⁵

(Kâmil)

16 إِنَّ الْمَلَاحَةَ دَوْلَةَ سَتْرُؤُ وَأَمِيرُهَا بَعْدَارِهِ مَعْرُؤُ

17 بَادِرُ بِإِحْسَانٍ وَخُسْنُكَ لَمْ يَحُلْ وَأَعْلَمُ بِأَنَّ الْحَسَنَ سَوْفَ يَحُولُ

¹⁵⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 88.

16- *Güzellik (üstünlük) zeval bulacak olan bir devlettir, onun emiri de yüzüyle/arı (hayâsı) ile azledilecektir.*

17- *Senin güzelliğin gitmeden İhsan et! Bil ki güzellik geçicidir.*

Aşağıda şair asil değerlerle donanmış veya donanmamış aile fertlerinin yaşadığı evleri bilgece tasvir etmektedir:¹⁵⁶ (Kâmil)

30 بَيْتٌ مِنَ الْأَنْبَاسِ خَالٍ مُقْفِرٌ وَمِنْ الْمَكَارِمِ عَامِرٌ مَأْهُولٌ

30- *Pisliklerden (oluşmuş) bir ev boş ve ıssızdır, değerlerden (oluşmuş bir ev de) mamur ve doludur.*

Şair aşağıda ise dünya hayatının kısa olduğuna ama buna rağmen dünyalık mal mülk peşinde koşanların olduğuna dikkat çekmektedir:¹⁵⁷ (Kâmil)

41 سَامِي الْعَلَاءِ إِلَى السَّمَاءِ فَنِي عَالَا كَلَّ امْرِئٌ قَصْرٌ وَفِيهِ طُولٌ

42 مِنْ طَبِيبٍ مَصُونَةٌ أَعْرَاضُهُمْ أَبَدًا وَوَأَفْرٌ وَفَرُهُمْ مَبْدُولٌ

43 قَوْمٌ أَذَلُّوا فِي الْحُرُوبِ نَفْسُهُمْ لِلْمَلِكِ حَتَّى مُلِّكُوا وَأَدْبَلُوا

41- *Şerefi göğe yükselen (kişi için), her kişinin yüceliğinde içinde uzunluğun olduğu bir kısalık vardır.*

42- *İyilerden şerefleri sürekli olarak korunan vardır. Varlıklı olanlardan da zenginlikleri bahşedilmiş olanlar vardır.*

43- *Sahip oluncaya ve kazanıncaya kadar savaşlarda canlarını mülk için rezil eden bir topluluk vardır.*

¹⁵⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 90.

¹⁵⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 90.

Şair aşağıda ise sabrı elbiseye benzettiği bir istiare veya modern edebiyattaki karşılığıyla maddî tavsir sanatıyla¹⁵⁸ sabrı öğütlemektedir:¹⁵⁹ (Basit)

17 فَالصَّبْرُ أَجْمَلُ ثَوْبٍ أَنْتَ لَا يَسُهُ لِذَازِلِ وَالتَّعَزُّيُّ أَحْسَنُ السُّنَنِ

17- Sabır en güzel elbisedir. Bir musibet karşısında sen onu giyin. Tahammül göstermek de güzel davranıştır (haslettir).

Yine bir diğer örnek şöyledir:¹⁶⁰ (Hafif)

2 حَسَنٌ لَيْسَ مُحْسِنًا بِمُحِبِّ وَجَمِيلٌ مَا عِنْدَهُ مِنْ جَمِيلٍ

2- İyi, sevene iyilik yapan değildir. Güzel yanında güzel olan değildir.

Yine aşağıda şair adil muhakeme usulü, namusu paraya satmama vb. hasletlere teşvik etmektedir:¹⁶¹ (Kâmil)

10 فَالْعَرِضُ كَالْحَرَمِ الْمَصُونِ بِنَدْلِهِ وَتَوَالُهُ وَالْمَالُ عَيْرٌ مَصُونٍ

11 لَا نَيْلَهُ كَدْرٌ بِكَثْرَةِ مَطْلِهِ أَبَدًا وَلَا مَا مَنَّ بِالْتَمْوِينِ

12 فَاضٍ يَرُدُّ الْحَقُّ أَبْيَضَ وَاضِحًا إِنَّ ضَلَّ رَأْيِي الْحَاكِمِ الْمَأْفُونِ

10- Namus, gayret sarf edilerek korunan bir harem (zevce) gibidir. Malla birlikte harcanan namus korunmaz.

11- Çok geciktirmesi sebebiyle onu elde etmesi asla keder değildir. Karşılıksız yaptığı harcama da (keder değildir).

12- Hakkı iade eden bir kadı açık bir şekilde onurlu biridir. Hâkimin görüşü şaşarsa (onun da) aklı noksandır.

¹⁵⁸ el-Hâvî, Îlîyya, *Fennü'l-Vasf ve Tetavvuruhu fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Beyrût: Menşûrâtü Dâru'ş-Şarki'l-Cedîd, 1959, s. 7; Mehmet Zahid Çokyürür, "Arap Edebiyatında Hayalî Tasvir Üslubu ve Kur'ân Kıssalarındaki İzdüşümü", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (2022), s. 536.

¹⁵⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 99.

¹⁶⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 103.

¹⁶¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 110-111.

Şair affetmeyi imanla bağdaştırmaktadır:¹⁶² (Basit)

26 مَا أَحْسَنَ الْعَفْوُ عَفْوًا بَعْدَ مُقَدِّرَةٍ عَنْ أَفْبَحِ الذَّنْبِ كُفْرًا بَعْدَ إِيمَانٍ

26- Güçlü olduğu halde affetmek ne güzeldir! İmandan sonra küfür de günahın en çirkinidir.

Şair asalet ve şerefın maddiyatla değil maneviyatla temin edileceğine işaret etmektedir:¹⁶³ (Basit)

37 إِعْلَاءُ مَجْدٍ وَتَخْلِيدُ لِمُكْرَمَةٍ لَا رَفْعَ قَصْرِ وَلَا تَخْلِيدُ إِيْوَانٍ

38 سَعْيٍ بِجِدِّ وَسَعْيٍ رُبَّمَا اِخْتَلَفَ الْأَمْرَ جِدًّا هُمَا فِي الْأَمْرِ سَيِّئَانِ

37- Şerefın yüceltilmesi ve asil davranışın ebedileştirilmesi ne sarayın yükseltilmesiyle ne de ebedileştirilmesiyledir.

38- Ciddiyet içinde bir gayret ve (normal) bir gayret. Belki de iki durum farklıdır (ama) tek durumdaki ciddiyetleri birdir (aynıdır, eşittir).

Başka bir örnek şöyledir:¹⁶⁴ (Basit)

7 قَلَّ الْوَفَاءُ فَلَسْتَ تَبْلُو بَاطِنًا إِلَّا وَتُلْفِيهِ خِلَافَ الظَّاهِرِ

7- Vefa ne kadar da azdır, işin içyüzünü tecrübe edersin ancak onu zahirin aksine bulursun.

Bir diğer örnek şudur:¹⁶⁵ (Basit)

23 يُلَامُ فِي السَّرْفِ الْمَذْمُومِ فَاعِلُهُ فَكَيْفَ مَنْ لَا قَضَى حَقًّا وَإِنْ جَهْدًا

23- Yerilen israfta faili kınanır. Gayret etse de hak olarak hükmetmeyen kimse nasıl olur?

¹⁶² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 122.

¹⁶³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 124.

¹⁶⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 189.

¹⁶⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 141.

Şair aşağıda dedikoduculuğun insanda ölünceye kadar bulunacak kötü bir haslet olduğuna gönderme yapmıştır:¹⁶⁶ (Tavîl)

5 وَقَائِلَةٌ حَلَّ التَّصَابِي فَأَنَّهُ مَعَ الشَّيْبِ شَيْنٌ فَاحِشٌ وَفَضُوحٌ

5- *Dedikocu için çocuklaşmayı bırak, çünkü o, ihtiyarlıkla beraber utanç verici ve aşırı bir çirkinliktir.*

Aşağıda ise hilmin insanı ağırbaşlı kıldığına işaret edilmiştir:¹⁶⁷ (Tavîl)

20 عَطَاءٌ إِذَا شَفَّ الْعَطَاءُ مَوْفِرٌ وَحِلْمٌ إِذَا خَفَّ الْحُلُومُ رَجِيحٌ

20- *İhsan şeffaf olduğu zaman, bol bir bağış olur, hilim sahibi hafif olduğu zaman hilim ağır olur (kendini gösterir).*

2.6. Mersiye

Sözlükte “ölenin iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek” anlamında Arapça masdar olan mersiye (risâ’) “bu amaçla söylenen sözler” mânasında isim olarak da kullanılır. Kaynaklar insanoğlunun ilk söylediği şiirin mersiye olduğunu, en eski mersiyeenin de Kâbil’in Hâbil’i öldürmesi üzerine Hz. Âdem tarafından söylendiğini kaydeder. Arap edebiyatında mersiyeenin başlangıcı, Câhiliye devrindeki cenaze törenlerinde kadınlar tarafından terennüm edilen secili ve âhenkli sözlere kadar uzanır. Bunların daha sonra manzum kalıplara dökülmesiyle bugün bilinen mersiyeler ortaya çıkmıştır.¹⁶⁸ İbnü’ d-Dehhân’ın şiirinde eğilim gösterdiği konulardan biri de mersiyedir. Kendisi melik Turan Şah b. Eyyûb, Şihâbuddîn b. Asrûn ve Nureddin’in bir memlûküne mersiye yazmıştır. Bu üç mersiye arasındaki ortak payda, şairin derin bir kayıp hissi yaşaması ve muhataba da bunu yaşatmasıdır. Büyük melik hakkında yazdığı kasidesine bakılacak olursa, burada şahsi üzüntüsünü uzun uzun dile getirmiş ve bunu bir felaket ve keder sebebi olarak ortaya koymuştur. Bu durum onun vicdanında, bol gözyaşlarını tasvir etmesinde ve facia ifadelerini

¹⁶⁶ İbnü’ d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’ d-Dehhân*, s. 169.

¹⁶⁷ İbnü’ d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’ d-Dehhân*, s. 171.

¹⁶⁸ Toprak, M. Faruk, “Mersiye”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 215.

kullanmasında aşikârdır. Kaybı, içinde gurbet ve acıları doğuran gömülü hüznüleri açığa çıkararak süslemektedir. Bu nedenle sözün çoğunluğu hayatın ızdırabı, destekçisinin kaybı, sevincin zeval bulması, yaşam parıltısının sönmesi ve ölüme olan arzu hakkındadır.¹⁶⁹ Ayrıca İbnü'd-Dehhân'ın mersiyeslerinde hüznü ve acı emareleri belirgindir. Fani dünyadan göç edene duyulan hasret ve çekilen acının alametleri vurgu ve tonlamalarında göze çarpar. Özellikle de vefat eden kişi büyük bir komutan, sıcağın bir dost, büyük bir âlim ya da öne çıkan bir edebiyatçıysa. Aynı şekilde o, Sultan Selâhaddîn Eyyûbî'nin kardeşi büyük melik Turan Şah b. Eyyûb hakkında mersiye yazmıştır.¹⁷⁰ Aşağıda ilk etapta şairin bu melik hakkındaki ağıt şiirine yer verilecektir.

2.6.1. Büyük Melik Turan Şah b. Eyyûb

el-Melikü'l-Muazzam Şemsüddeve Fahrüddîn Tûrân Şâh b. Necmiddîn Eyyûb b. Şâdî (ö. 576/1180), Eyyûbîler'in Yemen kolunun kurucusu ve ilk hükümdarı (1174-1180) olup Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ağabeyidir. Selâhaddîn-i Eyyûbî, saltanatı döneminde Turan Şah'ı Yemen'e göndermiş (Receb 569/Şubat 1174), o da Yemen'e girerek İsyancıları bastırdıktan sonra geri dönmüştür. Şam'a gittiğinde ise Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından Şam nâibliğine tayin edilmiştir.¹⁷¹ Bir süre orada kaldıktan sonra Hicri 574 yılında Mısır'a taşınmış ve Hicri 576 yılında orada vefat etmiştir.¹⁷²

Şairin Melik Turan Şah b. Eyyûb için söylediği mersiyesi şöyledir:¹⁷³ (Kâmil)

1	مَا عُدُّ عَيْنِي لَا تَفِيضُ فَتَسْكَبُ	لِلْيَوْمِ	تُدَّخِرُ	الدُّمُوعُ	وَتُطَلِّبُ
2	وَإِذَا أُرِدْتَ عَلَى الصَّبَابَةِ شَاهِدًا	فَالدَّمْعُ	أَعْدِلُ	شَاهِدٍ	لَا يَكْذِبُ
3	لَمْ يَسْتَبِقْ فِي الْعَيْنِ مَاءٌ شُؤُونَهَا	إِلَّا	وَنَارُ	الْقَلْبِ	حَرَى تَلْهَبُ
4	لَا مَرْحَبًا بِالْأَرْحَبَةِ أَوْرَدْتَ	خَبْرًا	يَضِيقُ	بِهِ	الْفَضَاءَ الْأَرْحَبُ
5	غَلَبَ الْأَسَىٰ فِيهَا التَّجَلَّدُ بَعْدَ مَا	كَانَ	التَّجَلَّدُ	بِالْأَسَىٰ	لَا يُغَلِّبُ

¹⁶⁹ er-Rakîb, *Şua' râ Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 20-21.

¹⁷⁰ Reşid, *el-Mevrid*, s. 73.

¹⁷¹ Bkz: Tomar, Cengiz, "Turan Şah", *DİA*, İstanbul, 2012, XLI, 412-413.

¹⁷² İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, I, 307; ez-Zehabî, *Siyeru 'Alâmi'n-Nubelâ*, XXI, 53.

¹⁷³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 203-208.

- 6 فَسَقَى الْعَمَامُ الصَّبِيبَ الْحَضِيلُ النَّدَى
7 غَيْثَ الْبِلَادِ إِذَا يُصَوِّحُ نَبْثُهَا
8 بَادِي السَّكِينَةِ فِي النُّفُوسِ مُحَكَّمٌ
9 يَا ثُلَمَةَ ثَلَمَ الزَّمَانُ بِهَا الْعَلَى
10 عَظُمْتَ رَزِيئُهُ فَأَقْصَرَ عَاجِزٌ
11 لَهْفِي عَلَيْكَ وَمَا يَرُدُّ تَلْهُمِي
12 تَرَكَ الْقُلُوبَ عَلَى الْأَسَى مَوْفُوفَةٌ
14 وَإِذَا عَتَبْتُ عَلَى اللَّيَالِي بَعْدَهُ
15 مَا عَهْدُنَا بِالشَّمْسِ قَبْلَكَ بُرْجَهَا
16 أُصْبَحْتَ تَحْتَ الْأَرْضِ تُرْغَبُ فِي
17 يَهْدِي إِلَيْهِ بِعَرْفِهِ طَيْبُ الثَّرَى
18 مَا كُنْتُ أَحْسَبُ قَبْلَ دَفْنِكَ فِي الثَّرَى
19 مَا الْعَيْشُ بَعْدَكَ بِالْهَيْتِ وَإِنَّمَا
20 وَلَيْنَ قَضَيْتَ لَقَدْ تَرَكْتَ كَابَةً
21 أَتَعِبْتَ بَعْدَكَ دُونَ شَأُوكَ كُلُّ مَنْ
22 مَنْ لِلْمَعَالِي تُرْتَقَى أَوْ تَنْتَنِي
23 مَنْ لِلْأُمُورِ الْمُشْكَلَاتِ يَحُلُّهَا
24 مَنْ لِلْأَزَامِلِ وَالْيَتَامَى كَافِلًا
25 مَنْ لِلْمَقَانِبِ وَالْكَتَائِبِ رَدُّهَا
26 صَلَّى عَلَيْكَ اللَّهُ فِي مَلَكُوتِهِ
27 (فَاسْلِمُ) صَلَاحَ الدِّينِ مَا هَبْتَ صَبَاً
28 لَا زَالَ عِرْمَكَ مَاضِيًا مَا يَنْتَنِي
29 وَجَمِيلُ صَبْرِكَ فِي الرِّزَايَا يَعْتَلِي
قَبْرًا بِمِصْرَ بِهِ الْعَمَامُ الصَّبِيبُ
وَدَعَا الْحَيَا مِنْهَا الْمَكَانُ الْمُعْشَبُ
حَسَنُ الْبِقَاءِ إِلَى الْقُلُوبِ مُحَبَّبُ
مَا إِنْ تُسَدُّ وَصَدَعُهَا مَا يُرَابُ
عَنْ وَصَفِ شِدَّتِهَا وَقَصَرَ مُطَبُّ
مِينًا وَلَكِنَّ التَّأْسَفَ يَعْدُبُ
أَبْدًا عَلَى إِنْ الْقُلُوبِ تُغْلَبُ
قَالَ التَّأْسِي مَا عَلَيْهَا مَعْتَبُ
نَعَشٌ وَلَا بَيْنَ الْمَقَابِرِ تَعْرُبُ
مَنْ كَانَ نَحْوِكَ فِي الْحَوَائِجِ يَرْغَبُ
مَنْ كَانَ يَهْدِيهِ الثَّنَاءُ الطَّيْبُ
أَنَّ الْمَكَارِمَ فِي الثَّرَابِ تُعَيَّبُ
مَنْ عَاشَ بَعْدَكَ بِالْحَيَاةِ مُعَدَّبُ
مَا تَنْقُضِي وَحَرَارَةً مَا تَذْهَبُ
وَطَىءَ الْحِصَا بَلْ دُونَ شَأُوكَ مُتْعَبُ
مَنْ لِلْمَحَامِدِ نُفْتَى أَوْ تُكْسَبُ
مَنْ لِلتُّعُورِ الْمُسْتَضَامَةِ يَعْضَبُ
يَكْفِيهِمْ إِذْ لَا خَلِيلُ وَلَا أَبُ
إِنْ فُلَّ جَيْشٌ أَوْ تَفَنَعَ مِقْنَبُ
وَالصَّالِحُونَ وَبَعْضُ مَا تَسْتَوْجِبُ
أَوْ لَاحَ بَرْقٌ أَوْ تَبَدَّا كَوْكَبُ
وَشَدِيدُ بَأْسِكَ مَاضِيًا مَا يَذْهَبُ
وَكَرِيمُ عُدُوكَ فِي الْحَوَادِثِ يَصْلُبُ

- 30 حَاشَىٰ وَفَارَكَ أَنْ يَطِيرَ بِهِ الْأَسَىٰ أَوْ أَنْ يُزَعِرَهُ الْمَرَامُ الْأَصْعَبُ
- 31 أَيَّ اجْتِمَاعٍ لَمْ يُرْعَ بِتَفْرِيقِ يَوْمًا وَأَيُّهُ فِرْقَةٌ مَا تُنْكِبُ
- 32 كَمْ قَدْ دَجَا حَطْبٌ وَجَاشُكَ ثَابِتٌ وَتَقَلَّبَتْ حَالٌ وَقَلْبُكَ قَلْبٌ
- 33 وَإِذَا تَخَطَّكَ الرَّدَىٰ وَأَصَابَنَا فَسَوَىٰ إِذَا سَلَّمَ الدُّرَىٰ وَالْمَنْكِبُ

1- Gözyaşlarının biriktiği ve talep edildiği gün için coşup boşalmayan gözümün mazereti yoktur.

2- Şevk/yufka yüreklilik hususunda bir şahit ararsan, gözyaşı yalan söylemeyen en adil şahittir.

3- Gözde onun kanallarının suyu (yaş) yarışır yarışmaz, kalbin ateşi alev alan bir ateş oldu.

4- En geniş göğü daraltan bir haberi getiren Erhabîye (Erhab Kabilesine mensup olan) merhaba yoktur.

5- Tahammül etmek hüznü üstün kılınmayınca, orada hüznün tahammüle hâkim oldu.

6- Yağan yağmur bulutu bulunduğu bölgede/Mısır'da bir kabri suladı.

7- Ülkenin bitkisi kuruduğu zaman, otlak mekân onun bereketini/yağmurunu davet etti.

8- Gönüllerdeki sükûnetin/huzurun görüneni sağlamdır. Kalplerdeki güzel buluşma sevimlidir.

9- Ey zamanın çatlattığı duvar! onarılsa da çatlağıyla birlikte onda şerefler vardır.

10- Musibeti büyüdü, aciz olan kimse onun şiddetini vasfetmekten vaz geçti, uzun konuşan da kısalttı.

11- Hüznüm ve bir ölüye olan üzüntümün getirdiğin şey sanadır (sen öldüğün için üzgünüm, senin ölmene üzüliyorum) ancak, üzüntü duymak hoştur.

12- Kalpleri üzüntü üzerinde ebediyyen durdurulmuş olarak, kalpler değişmeyecek şekilde bıraktı.

14- Ondan sonra geceleri azarladığım zaman elem dedi ki: Ona azar yoktur.

15- Senden önce biz Güneşle buluşmadık, onun burcu kabirler arasında batmayan bir naştır.

16- Toprağın altında oldun, ihtiyaçlarda sana yönelen kimseleri üzüntülere sevk ediyorsun.

17- Güzel övgünün geldiği kimse toprağın hoş kokusunu ona getiriyor.

18- Seni toprağa defnetmeden önce topraktaki güzelliklerin kaybedileceğini sanmıyordum.

19- Senden sonra hayatın tadı yoktur. Senden sonra yaşayan kimse azap içindedir.

20- Hüküm versen de, kesintiye uğramayan bir tasa ve gitmeyen bir acı bıraktın.

21- Senden sonra her çakıla ayak basan kimseyi gayesiz tabi kıldın/yordun, bilakis gayesiz yorgun düşürdün.

22- Şerefler için yükseltilen ya da huzurunda eğilindiği kimsedir. Övgülerin toplandığı ya da kazanıldığı kimsedir.

23- Müşkil durumları çözen kimse(dir). Zulüm görenler için öfkelenen kimsedir.

24- Dullar ve dostu ve babası olmayan yetimler için kendilerine yeterli kefil olan kimsedir.

25- *Bir ordu hezimete uğratılsa ya da bir süvari birliği kuşansa, süvari birlikleri ve taburların dönüş yaptığı kimsedir.*

26- *Üzerine vazife olan bazı kimseler ve salihlerle birlikte, melikliğinde Allah'ın rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun.*

27- *Ey Selâhaddîn! Güven içinde ol, Saba rüzgârı esti ya da şimşek parladi veya bir gezegen (yıldız) belirdi.*

28- *Senin kararlılığın ve cesaretinin şiddeti geçip giden bir mazi değildir.*

29- *Musibetlere karşı güzel sabrın hâkimdir ve olaylar karşısındaki değerli metanetin de sağlamdır.*

30- *En zor talebin onu sarsması veya hüznün onu uçurması senin vakarını istisna etti.*

31- *Hangi toplantı ve yoldan çıkarılan hangi fırka bu ayrılıktan etkilenmez*

32- *Kendine hâkimken, nice durumlar karardı, kalbin dönek olurken/değişirken nice durumlar dönüşmüştür.*

33- *Helâk seni geçip de bize isabet ettiği zaman, tepeler ve yüksek araziler salim olursa düzgün olur?*

Şevki Dayf üç çeşit ağıt şiirinden söz etmektedir. Bunlar nedb, te'bîn ve azâdır. Ona göre bunların ilki mevtanın ardından hüznün ve özlemle ağıt yakıldığı tür, ikincisi mevtanın övgüye layık hasletlerinin sayıldığı tür, üçüncüsü ise teselli içerikli sözlerin sarf edildiği türdür.¹⁷⁴ İbnü'd-Dehhân'ın yukarıdaki mersiyesi incelendiğinde bu üç türün üçünün de mevcut olduğu görülecektir. Şöyleki ilk 21 beytin nedb mersiyesi olarak nitelenmesi mümkündür. Zira şair bu beyitlerde şahsi hüznünü dile getirdikten sonra bu kaybın kendisini terk etmesinin verdiği büyük boşluğu tasvir etmeye geçmektedir.¹⁷⁵ Bu beyitler incelendiğinde; mevtanın ölümünün şairin yüreğinde

¹⁷⁴ Şevki Dayf, *er-Risâ*, IV. bs., Kahire: Dâru'l-Me'arif, tsz., 5-6.

¹⁷⁵ er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 21.

tahammül edilemez derin bir iz bıraktığı, kendisinin onun acısına dayanamayarak peşpeşe gözyaşı döküp sessizce ağladığı, ağlayışı sessiz olduğu için üzüntüsüne sadece eşlik eden gözyaşlarının tercüman olduğu, bu acıyı uzun süre unutamayıp içinde hep yaşayacağı, hem ölüm haberini getirene hem mevtaya sitemli olduğu, yağmurun gözyaşına eşlik ettiği anlaşılmaktadır.

Mersiyenin 22. ile 27. beyitleri arası ise te'bîn içeriklidir. Çünkü mevta kayıp açıkları kapayan ve koruyucu yiğit bir komutan ve gönlünden asil duyguların coştugu bir insandır. O, dullara destek olmuş ve yetimleri de himaye etmiştir.¹⁷⁶ Yine o savaşta askerlerin varlığından mutmain olduğu, musibetlere karşı sabırlı ve soğukkanlı, müşkil durumlara makul çözümler getiren, zalimlere karşı öfkelenen, övgüye ve saygıya layık bir kimsedir.

27. beyitten itibaren sonuna kadar ise azâ mersiyesi icra edilmiştir. Şair bu beyitlerde mevtanın öz kardeşi Selâhaddîn Eyyûbî'ye seslenerek onu teselli etmiştir. Şair kasidesinde kahraman ve dirençli mücahit Selâhaddîn'i ümmetinin hayrı için büyük umutlar barındıran kardeşini kaybetmesine karşı sabırdan yardım istemeye davet etmiştir. Mücadele ve savaş yolunda, gevşemeden, azmini kaybetmeden ve iradesini zafiyete uğratmadan yürümeye devam etmeye davet etmiştir.¹⁷⁷ Onun musibetler karşısında sabırlı ve metanetli bir karaktere sahip olduğu, aynı karakterini bu elim olayda da göstererek dik durması gerektiği, yaşanan olayın gerçekten acı olduğu ama kendisinin vakarla bunu aşması halinde tebasının da olumsuz etkilenmeyeceğini dile getirmiştir.

2.6.2. Şihabüddin b. Asrûn

Şihabüddin b. Asrûn'un hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Muhtemelen şairin hakkında medih şiiri nazmettiği hocası Şerefüddîn b. Ebû Asrûn'un yakın akrabalarından birisidir. Şair onun için şöyle bir mersiye yazmıştır:¹⁷⁸ (Basit)

¹⁷⁶ er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 21.

¹⁷⁷ Reşid, *el-Mevrid*, s. 73.

¹⁷⁸ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 138-141.

- 1 يَا أَيُّهَا التَّائِسِي إِهْمَاءِ الْأَسَى الْجَلْدَا
 2 أَدُّكِي أَيْقَلِي نَارًا لَا حُمُودَ هَا
 3 فَالْعَيْنُ بَعْدَكَ عَيْنٌ وَالْفُؤَادُ لَطَى
 4 شَأَى بِكَ الدَّهْرُ وَهَنَا كَانَ أَصْلِحُهُ
 5 مَنْ لِلْفَتَاوِي ذَا أَعْيَتْ عَوَامِضُهَا
 6 مَنْ لِلْحُصُومِ إِذَا أَبَدَتْ شَفَاشِقُهَا
 7 لَيْتَ بَلَغْتَ الْمَدَى الْمَحْتُومَ فِي أَجَلٍ
 8 وَمَ يَنْلِكَ عِزًّا فِي الْوَرَى كَرَمًا
 9 إِنَّ الرِّزِيَّةَ فَضْلٌ لَسْتَ مُحْصِيَهُ
 10 تَعَجَّبَ النَّاسُ مِنْ حُزْنِي فَقُلْتُ لَهُمْ
 11 حِرْفًا يُحَالُ عَيْبًا مِنْ تَكْرُمِهِ
 12 قَدْ كُنْتُ أَقْلِقُ مِنْ بَيْنِ أَقُولُ عَدَا
 13 لِمَنْ أُبْقِي دُمُوعِي بَعْدَ فُرْقَتِهِ
 14 لَمْ تُبْقِ لِي بَعْدَهُ الْأَيَّامُ مَنْفَسَةً
 15 لَهْفِي عَلَى طَيْبِ عَيْشٍ قَدْ نَعِمْتُ بِهِ
 16 مُهَدَّبُ الدِّينِ أَمَّا قَاتِلُ رَشْدًا
 17 لَا يَبْعُدَنَّ كَرَمٌ فِي التُّرْبِ عَيْبُهُ
 19 مَا لِلْمَعَالِي تِكَالِي مِنْكَ مَوْئِمَةً
 20 وَيَا سَحَابًا عَلَى أَهْلِ التُّقَى هَطْلًا
 23 يُلَامُ فِي السَّرْفِ الْمَذْمُومِ فَاعِلُهُ
 24 يَلْقَاكَ يَسْأَلُ أَنْ يُعْطَى فَإِنْ قَبِلْتَ
 25 وَإِنْ بَكَاهُ الْأَعَادِي رَاجِحِينَ ضَحَى
 26 أَمَّا كَفَى الْأَرْضَ مَا ضَمَّتْ فَقَدْ كَفَّتَتْ
- فَإِنَّ نَعْيَ رَدَاهُ لِلْعِزَاءِ رَدَا
 قَوْلَ النَّعَاةِ شِهَابُ الدِّينِ قَدْ حَمَدَا
 نَارٌ فَلَا رَفَاقَتْ دَمْعًا وَلَا بَرَدَا
 إِذْ كُنْتُ تُصْلِحُ مِنْهُ كُلَّمَا فَسَدَا
 يَحِلُّ مُشْكَلِهَا الْمُسْتَصْعَبِ الْعُقْدَا
 وَمَالَ جَامِحُهَا فِي عَيْبِهِ لَدَدَا
 فَمَا لِي وَجِدِي وَحُزْنِي مَا حَيِّثُ مَدَا
 إِنَّ الْوَرَى وَارِدٌ وَالْحَوْضُ الَّذِي وَرَدَا
 لَيْسَ الرِّزِيَّةَ أَنْ لَا تُحْصِيَ الْعَدَدَا
 مَا مِثْلُ رُزْنِي حُزْنِي كَائِنٌ أَبَدَا
 وَمَاتَ لَا سَبَدًا أَبْقَى وَلَا لَبَدَا
 يَفْعَى فَكَيْفَ بَيِّنٍ لَا أَقُولُ عَدَا
 وَالِدَّهْرُ لَمْ يُبْقِ لِي مِنْ بَعْدِهِ جَلْدَا
 فَمَا أُبَالِي أَعَابَ الْخَلْقُ أَمَّ شَهْدَا
 فِي مَرَبِعِ نَاضِرٍ فِي ظِلِّهِ نَفْدَا
 يَهْدِي الْأَنَامَ وَإِنَّمَا فَاعِلٌ سَدَدَا
 رَبُّبِ الْمُنُونِ وَلَا جُودٌ وَإِنْ بَعَدَا
 إِذْ كُنْتُ وَالِدَهَا وَالْحِدْنَ وَالْوَلَدَا
 وَيَا شِهَابًا لِشَيْطَانِ الْخَنَا رَصَدَا
 فَكَيْفَ مَنْ لَا قَضَى حَقًّا وَإِنْ جَهَدَا
 مِنْهُ الْعَطَايَا الَّتِي مَا مِثْلُهَا حَمَدَا
 لَمَّا تَوَى فَلَكُمْ أَبْكَاهُمْ حَسَدَا
 تُقَى وَأَطْهَرَ خَلْقٍ فَوْقَهَا جَسَدَا

27 صَلَّى عَلَيْهِ إِلَهَ الْعَرْشِ فِي الْمَلَأَ أَلْ أَعْلَى وَوَالِي لَهُ مِنْ لُطْفِهِ مَدَدًا

1- Sabır, elemin sona erdirilmesi ile teselli bulmayı reddediyor. Taziye için ölümünü ilan etmeyi reddetti.

2- Şihabüddin'in söndüğünü (öldüğünü) ilan edenlerin sözü kalbimde sönişü olmayan bir ateş yaktı.

3- Göz senden sonra (gözyaşı) pınarıdır. Gönül de tutuşmuş büyük bir yangındır. Gözyaşı ne dinsin ne de sakinleşsin (hüzün devam etsin).

4- Zaman onu düzeltmişken gecenin ortasında seni uzaklaştırdı. Sen her ifsat olduğunda onu düzeltiyordun.

5- Fetva sahibi kimseyi, kapalılıklar yorduğu zaman, kim, onların müphem ve çözümünü zor problemini çözer.

6- Hasımlara/borçlara sahip kimse, onların husumetlerinin şiddetini yok ettiğin zaman ve onların inatçı olanının aşırı husumetle haddini aşmaya meylettiği zaman.

7-Bir aslan (olarak), ecelde kaçınılmaz sınıra ulaştın. Sevgimin ve hüznümün uzun olarak/sonuna kadar yaşadığım şeyleri yoktur.

8- İnsanoğlu içinde kerem olarak (ikram/cömertlik/asalet?) sana bir taziye ulaşmadı. İnsanoğlu (insanların hayırlı olanları) (zikri) geçen havuza varacaklardır.

9- Şüphesiz musibet lütuftur, sen onu sayamazsın. Musibetin sayısı hesap edilemez.

10- İnsanlar benim üzüntüme şaşırıldı. Ben de onlara şöyle dedim: Benim musibetim gibi hüznüm sürekli olan değildir (sürekli değildir).

11- Cömert birisi olarak, cömertlik yapmaktan aciz birisi olarak tahayyül/tasavvur ediliyor. Ne az, ne de çok kalmadan öldü/fakirlik ve yokluk içinde öldü.

12- *Yarın biter dediğim ayrılıktan dolayı endişe ediyordum. Ama yarın (biter) demediğim bir ayrılık nasıl olur?*

13- *Onun ayrılığından sonra gözyaşlarını kimin için bırakıyorum? Zaman ondan sonra bana bir metanet bırakmadı.*

14- *Ondan sonra günler benim için nefis bir şey/rağbet edilen bir şey bırakmadı. Bu nedenle halkın gelip gelmediğine aldırmiyorum.*

15- *Benim hoş bir yazlık içinde memnun olduğum hoş bir yaşam için hayıflanmam, tükendi.*

16- *Din terbiyesi almış kişi ya irşat sözleri söyler ve insanları doğru yola iletir ya da doğru iş yapar.*

17- *Toprakta hiçbir cömertlik uzaklaşmaz. Uzaklaşsa bile onu cömertlik değil, kötü şans / kaderin cilvesi uzaklaştırır.*

19- *Dul kadın olarak senden, şereflerin oğlunu kaybetmiş kadınları yoktur. Çünkü sen onun babası, dost ve oğul idin.*

20- *Ey takva ehlinin üzerinde bol rahmet bırakan bulut! Ey şeytan için afet ve gözlem (pusu) olan alev!*

23- *Yerilen israfa faili kınanır. Gayret etse de hak olarak hükmetmeyen kimse nasıl olur?*

24- *Sana (hediye) verilmesini isteyerek seninle görüşüyor. Ondan, onlar gibi övgüye layık olmayan hediyeleri kabul ederse.*

25- *O ölünce düşmanlar ona acıyarak kuşluk vaktinde ağlarsa, nice hasetler onları ağlatmıştır.*

26- *Üstünde beden olarak en temiz yaratılmış olanla birlikte korkarak aldığı halde, aldığı şey toprağa yetmedi mi? (Hz. Peygamber'in de toprağa verildiğini mi kastediyor?)*

27- *Mele-i A'lâ'daki Arş'in ilahı onu hayırlarla kuşatsın ve onu huzurdan ayırmasın, ona meded (yardım) olarak lütfunu eksik etmesin.*

İbnü'd-Dehhân yukarıdaki beyitlerde; samimi şefkati, duygu inceliği ve kaybetme endişesi hissi ve acısının temsil edildiği bir üslupla kaybedilene bir sadakat ve zeval bulan bir kardeşlik olarak İbn Ebi Asrûn için yazdığı mersiyede ağlamaktadır. Mersiyesinde kendisiyle birlikte olan anılarına başvurarak toplu kaybı dile getirmeyle kişisel duyguları dile getirme arasında gidip gelmektedir.¹⁷⁹ Mevtanın ölümünü kabullenememiştir. 5. beyitte mevtanın boşluğunun doldurulamayacağından söz etmesine bakılırsa vefat eden bu zat da tıpkı kardeşi gibi fakih, alim ve takva ehli bir zattır. 11. beyitten ise mevtanın aynı zamanda çok fakir bir hayat sürmüş olduğu anlaşılmaktadır. 26. beyitte ise şair yaratılanların en temizisi olan Hz. Peygamber'i (s.a.s.) aldığı yetmiyormuş gibi bir de onun yine onun gibi pak varislerinden bir alim olan mevtayı alması münasebetiyle toprağa sitemlidir. Özetle şair bu mersiyesinde de yukarıdaki gibi hem ağıt yakmış hem de onun özel hasletlerinden söz etmiş, zaman zaman da teselli bulmaya çalışmıştır.

Yine devamında onun için şu dizeleri nazm ediyor:¹⁸⁰

1	بَكَآ آمِنًا أَنْ صَارَ سِتْرًا عَلَى الْحَبِّ	حَطَا النَّاسُ فِي إِسْتِرْقَاقِهِمْ دَمْعَةَ الصَّبِّ
2	ضَلَالًا كَدَمِ الْمَوْتِ عِشْقًا فَإِنَّهُمْ	عَلَى الدَّهْرِ مَا دَأَفُوهُ مِنْ أَسْهُمِ النَّصَبِ
3	يَظُنُّونَ دَمْعِي مِنْ قَدَى الْعَيْنِ دَامِيًا	وَجَدِّكَ مَا يُدْمِيهِ إِلَّا جَوَى الْقَلْبِ
4	فَلَا يَعُدُّ دَارًا بَانَ بِالْعَيْشِ أَهْلُهَا	سِوَى وَآكِفِ الْأَجْفَانِ مِنْ وَابِلِ السُّحْبِ
5	وَمَا ذَاكَ مِنْ بُحْلِ بِهَا غَيْرَ أَنِّي	أَرَى أَنَّ مَجْرَى سَيْلِهِ دَائِمِ الْجَدْبِ
6	فَيَا شُعْلِي عَنْ كُلِّ شَيْءٍ بِفَارِغٍ	حَبِيبٌ عَلَى بُحْلِ مُعَادٍ عَلَى الْحَبِّ

1- *Aşk üzerinde örtü olduğuna inanarak ağladı. Gözyaşı dökerek insanlar kendilerinin köleleştirilmesi yolunda adım attılar/hata ettiler.*

¹⁷⁹ er-Rakîb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 21.

¹⁸⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 146.

2- Sapıklık olarak, ölümün yerilmesi olarak aşk olarak, onların zamanın karşısında, şans/yıkım/şer oklarından tattıkları şeyler

3- Gözyaşım kanarken göze kaçan tozdan olduğunu zannediyorlar ancak kalbin sevgisi ve senin durumun onu kanatır.

4- Ehlinin belli olduğu bir evi yaşamın dışına çıkarmasın/Ehlinin yaşayla belli olduğu bir eve koşmasın. Bulutun sağanağından göz kapaklarını.

5- Bu bir cimrilik değildir ancak, ben selinin yatağının daima çorak olduğunu görüyorum.

6- Ey aşk üzerinde tekrarlanan bir cimriliğe karşı, bir sevgiliden yoksun olmayla beni her şeyden alıkoyan meşgalem.

İbnü'd-Dehhân'ın şiirinde farklı bir mersiye türü vardır. Onun Nureddin'in memluku ile ilgili mersiyesi gazel ve mersiye karışımı olarak gelmiştir. O, kendisiyle mersiye yazdığı kişi arasında güzel bir bağ kurduğunun bilincindedir. Bu nedenle mersiyedeki duygu akımı güçlüdür ve şairin içindeki gizli hüznün noktalarını dile getirmektedir.¹⁸¹ Söz konusu mersiyesi Melik Kâhir Nâsıruddîn Muhammed b. Şirkûh için öldürülen bir köle için söylediği şu ağıt şiiridir:¹⁸² (Basit)

دَعْنِي وَلَا تُلْحِنِي فِي دَمْعِي الْهَتَيْنِ	فَمَا بَكَيتُ بِقَدْرِ الشَّجْوِ وَالشَّجَنِ	1
كَيْفَ اضْطَبَّارِي وَمَا حُمَلْتُ مِنْ حَزَنِ	يَهْدُ أَيَسْرَهُ الْحِصْنَيْنِ مِنْ حُصْنِ	3
فَدَّ كَانَ فِي الْحَلْمِ لِي عَبْدًا وَكُنْتُ لَهُ	بِحُكْمِ حُبِّي لَهُ عَبْدًا بِلَا تَمَنِ	4
وَمَا أَرَدْتُ تَنَاسِيهِ لِأَسْلُوهُ	إِلَّا وَدَكَرْنِيهِ هَزَّةُ الْعُصْنِ	5
لَا أَرْجِي عَوْدَهُ فِي يَفْطِي أَبَدًا	فَلَيْتَهُ رَدُّهُ فِي رِقْدِي وَسَيِ	6
أَوْ لَيْتَهُ دَامَ لِي مِنْ بَعْدِ مَعْرِفِي	أَوْ لَيْتَ مَعْرِفِي أَيَّامَ مَنْ تَكُنِ	7
يَا نُزْهَةَ الْعَيْنِ فِي جِدِّ وَفِي لَعِبِ	وَمَنْيَّةُ النَّفْسِ فِي سِرِّ وَفِي عَلَنِ	8

¹⁸¹ er-Raķîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 22.

¹⁸² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 97-100.

- 9 وَأَحَذَقَ النَّاسِ فِي صَيْدٍ وَأَحْسَنَهُمْ رَمِيًّا وَأَبْعَدَ مِنْ بُحْلِ وَمِنْ جُبْنِ
- 10 مَا مَالَ بَعْدَكَ لِي قَلْبٌ إِلَى أَحَدٍ وَجَدًّا وَلَا سَكَنَتْ نَفْسِي إِلَى سَكَنِ
- 12 هَتَمِي عَلَيْهِ غَدَاةَ الرَّوْعِ مِنْ أَسَدِ خَالٍ مِنَ الْغَيْشِ مَمْلُوءَةٍ مِنَ الْفِطَنِ
- 13 حَاوِ الشَّمَائِلِ مَعْسُولٌ خَلَاتِقُهُ صَايِنِ الْأَدِيمِ أَبِي لَيْنٍ حَشَنِ
- 14 رَمَاهُ فِي رَأْسِهِ سَهْمًا فَأَقْصِدُهُ دَهْرٌ كَنَائِنُهُ مَلَىءٌ مِنَ الْمِحَنِ
- 15 شَلَّتْ يَدَا عَابِثٍ أَهْوَى بِمُدَّتِيهِ مَرْحَأٌ فَفَرَّقَ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْبَدَنِ
- 16 صَبْرًا لَمَّا تَحَدَّثَ الْأَيَّامُ مِنْ حَدَثِ فَالْدَّهْرِ فِي جَوْرِهِ جَارٍ عَلَى سَنَنِ
- 17 فَالْصَّبْرِ أَجْمَلِ ثُوبٍ أَنْتَ لَا بَسَهُ لِنَازِلِ وَالتَّعَزِّيِّ أَحْسَنُ السَّنَنِ
- 18 وَهَوْنَ الْوَجْدِ إِلَيَّ لَا أَرَى أَحَدًا بِفُرْقَةِ الْأَلْفِ يَوْمًا غَيْرُ مُمْتَحَنِ
- 19 يَا نَاصِرَ الدِّينِ يَا مَنْ لَا شَبِيهَ لَهُ لَا زِلْتَ وَالسَّعْدُ مَقْرُونَيْنِ فِي قَرَنِ
- 20 وَدَامَ رَبْعُكَ مَأْهُولًا بِسَاكِنِهِ مَعْطَى السُّرُورِ وَمَمْنُوعًا مِنَ الْحَزَنِ
- 21 يَا أَشْجَعَ النَّاسِ مِنْ عُجْمٍ وَمِنْ عَرَبٍ وَأَكْرَمَ النَّاسِ مِنْ شَامٍ وَمِنْ يَمَنِ

1-Beni bırak, bana boşalan gözyaşım hakkında anlatma. Gam ve hüznün değerinde ağlamadım (üzüntümün derecesin ağlamakla ifade edemem)

3- Üzüntü çekerken sabrım nasıl olur? Onun en kolayı kalelerden ikisini yıktı.

4- Rüyada benim bir kölem olmuştu. Ona olan sevgim sebebiyle paha biçilmez bir köleydi.

5- Kendimi iyi hissetmek için, onu kasten unutmak istemedim. Ancak onu bana dalların hışırtısı hatırlattı.

6- Uyanıklığımda asla onun dönmesini ummuyorum. Keşke o uykumda ona cevap verseydi.

7- Ya da keşke o beni tanıdıktan sonra benim için devam etseydi veya olmayan günleri tanımasaydım.

8- *Ey ciddiyette ve oyunda gözün istirahatgâhı, gizlide ve açıkta ruhun isteği.*

9- *Atış yapma olarak avda insanların en mahiri ve onların en iyisi, cimriliğe ve korkaklığa en uzak olanıdır.*

10- *Senden sonra sevgi olarak birine meyleden bana ait bir kalp olmadı. Gönlüm de hiçbir yerde sükûn bulmadı.*

12- *Ona olan üzüntüm bir aslandan korkmanın sabahıdır. Hileden halidir, maharet bakımından ise doludur.*

13- *Şemâlinin (seçkin özellikler) içeriği hoştur. Tabiatı (doğuştan gelen özellikleri) da (şöyle): pürüzsüz tenli, başı dik, yumuşak ve sert (mizaçlı).*

14- *Onu başına ok olarak attı ve o da isabet etti. Ok kılıfı sıkıntılarla dolu bir zaman/felakettir.*

15- *Oyun yaparak bıçağıyla saldıran ve ruhu bedenden ayıran Âbis'in elleri felç olsun.*

16- *Günlerin çıkardığı olaylara sabır olarak, zaman yürüdüğü yolda zulmüne devam ediyor.*

17- *Sabır en güzel elbisedir. Bir musibet karşısında sen onu giyin. Tahammül göstermek de güzel davranıştır (haslettir).*

18- *Aşk bitkin düşürdü, ben Elif'in ayrılığı sebebiyle sıkıntısız hiçbir gün kimseyi görmüyorum.*

19- *Ey Nasıruddin! Ey benzeri olmayan kişi! Bir İpe bağlı iki kişi olarak mutluluğun zeval bulmasın.*

20- *Evin, sevince vesile olup, hüzüne mani olarak ahaliyle daima meskûn olsun.*

21- *Ey Arap ve Acem arasında insanların en cesuru! ve Şam ve Yemen'de insanların en cömerdi!*

Görüldüğü üzere şair yukarıdaki iki mersiyesinden farklı olarak burada gazel unsurlarıyla içiçe bir ağıt şiiri nazmetmiştir. Hatta ağıt şiirine daha çok gazel baskındır da denilebilir. Arap mersiye geleneğinde bu çok rastlanan bir tutum olmadığı gibi mersiye'nin amacı ve muhtevasıyla da mutabakat arz etmez.¹⁸³ Ancak bu durum şairle mevta arasında çok samimi bir dostluk ve gönül bağı olduğu anlamına gelebilir.

Öte yandan şairin bu tarz şiirini çoğunlukla fedakârlık, şehâdet, gayret ve bağışta bulunma dönemi olan Haçlı savaşları döneminde görüyoruz. O bu tarz şiirlerinde çoğu zaman Allah'a teslim olmaya, kazasına rıza göstermeye ve imtihanına sabretmeye davet etmektedir.¹⁸⁴

Sonuç olarak İbnü'd-Dehhân, taziye yönteminde diğer Arap şairleriyle aynı anlayışa sahiptir ki o da, güzel bir sabır göstermeye, ölümü takdir edeni kabullenmeye ve kaçıışı mümkün olmayan kaderine boyun eğmeye çağrıdır. Aynı şekilde o, bazen trajedinin korkunçluğunu hissederek isyan eder, yeryüzünün canlıları yuttuğu ve daha fazlasını istediğini düşünür. Ancak o, bu duygu ve düşüncenin hemen ardından ilgili konuya döner ve mersiyede bulunduğu kişinin menkıbelerinden ve güzel meziyetlerinden söz etmeye geçer.¹⁸⁵ Şimdi ise fahr konusuna geçilecektir.

2.7. Fahr

Fahr; hasletlerle övünmek, iftihar duymak ve eskiyi anmaktır. Kavimle gururlanmak ise kavmin kendi kendini övmesi, büyüklenmesi demektir. Türkçede gururlanmak anlamına gelen “tefâhur” kelimesi ise “teâzum” ile eş anlamlıdır. Teâzum, gururlanmak, kibirlenmek gibi manalara gelmektedir.¹⁸⁶ Şiirin amaçlarından birisi de fahrdır. Tefhîm (gururlanmak, kibirlenmek), bununla ilgili kavramlardan birisidir. Kimilerine göre şiirin beyitleri fahr, medih, nesib ve hecâdan ibarettir.¹⁸⁷ Askerî de (ö. 400/1009'dan sonra) şöyle demiştir: “*Mersiyeleri ve fahrı bıraktım.*

¹⁸³ Maflûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'n-Nakdi'l-'Arabi'l-Kadîm*, Bağdat: Dâru's-Şuûni's-Şakâfiyyeti'l-'Amme, 1. Baskı., 1989, II/8-9.

¹⁸⁴ Reşid, *el-Mevrid*, s. 73.

¹⁸⁵ er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 22-23.

¹⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XV, 48.

¹⁸⁷ İbn Sellâm el-Cumahî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm b. Ubeydillâh b. Sâlim el-Cumahî el-Basrî (ö. 231/846), *Tabakâtü Fuḥûli's-Şu'arâ*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Cidde: Dâru'l-Medeni, ty. II, 379.

Çünkü bu ikisi *medihe dâhildir*. Zira *fahr*, *senin kendi kendini temiz, iffetli, hilim ve ilim sahibi, soylu olmakla övmendir*. O da bunun yerine geçer”.¹⁸⁸ el-Kartâcennî (ö. 684/1285) de şöyle der: “*Fahr medihin yerine geçer. Aralarında fark yok gibidir. Ancak iftihar, kişinin kendisi ya da kabilesi için yaptığı övgüdür. Metheden kişinin methettiğini iyilik ve güzellikle nitelendirmesi mümkündür. İftihar eden kişinin kendisini bu şekilde nitelendirmesi söz konusu değildir*”.¹⁸⁹ İbnü'l-Esir el-Halebi bunu “iftihar” diye isimlendirmiş ve şöyle demiştir: “*İftihar ise medih ile aynıdır. Ancak şair, medihle başkasını över, iftihar ile ise kendisini ve kavmini över. Gerçek iftihar ancak, Cenab-ı Hakk'a karşı takva sahibi olmakla olur. İftihar şairlerin, özellikle de Câhiliyye dönemi Arap şairlerinin âdetidir*”.¹⁹⁰ İbnü'd-Dehhân da kasidelerinin birçoğunda *fahr* sanatını kullanmış ve özellikle kendisinin hasletiyle övünmüştür.

Şu mısralarda şairin kendisini övdüğünü söylemek mümkündür:¹⁹¹ (Tavîl)

يَقُولُونَ أَجْرُوا ذِكْرَ كُلِّ جَمِيلَةٍ	لَدَيْهِ	وَجَارُوهُ	عَسَاهُ	يَبُوحُ	13
يَقُولُونَ لِي شِعْرٌ مَلِيحٌ مَهْدَبٌ	فَقُلْتُ	لَوْ أَنَّ	الْحِطَّ	مِنْهُ	مَلِيحٌ
فَقَدْ حَيَّ الْمَعْلَى فِي اجَادَةِ نَظْمِهِ	وَلَكِنَّهُ	فِي	الْحِطِّ	مِنْهُ	مَنْحٍ
فَمَا زَلْتُ أَحْمِي النَّفْسَ وَرَدًّا عَلَى الظَّمَا	وَأَشْفُقُ	مِنْ	أَنْ	أَجْتَدِي	وَأَلِيحُ

13- Her güzelin zikrini ortaya koyun ve onun yanında, onunla beraber yol alın belki (sır) ortaya çıkar derler.

14- Benim güzel ve hoş bir şiirim (olduğunu) söylüyorlar. Ben de dedim ki, kısmet ondan olsaydı hoş (olurdu).

¹⁸⁸ el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdillâh b. Sehl b. Sa‘îd b. Yahyâ, *Kitâbu’s-Şimâ’ateyn*, thk: Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebu’l-Faḍl İbrâhîm, Beyrût: Daru’l-İhyâ el-Kutubi’l-‘Arabiyye, I. Baskı, 1952, s. 131.

¹⁸⁹ el-Kartâcennî, Ebû’l-Hasen Henüddîn Hâzim b. Muhammed b. Hasen b. Muhammed (ö. 684/1285), *Minhâcü’l-Buleğâ’ ve Sirâcü’l-Udebâ’*, Thk. Muhammed Habîb İbnü’l-Hoca, III. Baskı, Tunus: Daru’l-‘Arabiyye li’l-Kitâb, 2008, s. 318.

¹⁹⁰ İbnü’l-Esîr el-Halebî, Necmuddîn Ahmed b. İsmail (ö. 737), *Cevheru’l-Kenz Telhîsu Kenzi’l-Berâ’a fi Edevâti Zevi’l-Yerâ’a*, thk. Muhammed Zağlul Sellâm, İskenderiye: Menşetü’l-Maârif, 2009, s. 515; Matlûb, *Mu‘cemu Muştalâhâti’n-Nakdi’l-‘Arabi’l-‘Kadîm*, s. 159-160.

¹⁹¹ İbnü’l-Dehhân, *Dîvânu İbnü’l-Dehhân*, s. 56-57.

15- Muallâ, nazmının güzelliğinde hayat buldu. Ancak o, kendisinden gelecek kısımda Menâhtir.

16- Susuzluğa karşı hâlâ virdle bu canı koruyorum. Israr ederek armağan istemekten korkuyorum.

Yukarıdaki beyitlerde şair şiirlerinin hoş ve tatlı olduğunu ve ayrıca sudan örnek vererek kimseye boyun eğmediği kanaati hasıl olmaktadır.

Yine İbnü'd-Dehhân başka bir kasidesinde şöyle demiştir:¹⁹² (Tavîl)

فَقُلْتُ لِنَفْسِي رَاجِعِي الشَّعْرَ أَنَّهُ	سَيْرِجِعُ عَيْشِ الصَّنَكِ وَهُوَ فَسِيحُ	18
فَمَا بَعْدَهُ مَلِكٌ بِهِ يُرْتَجَى الْغِنَى	وَلَا مَنْ إِذَا مَا يُسْتَمَاحُ يَمِيحُ	19
وَمَا يُطِئُ الْإِثْرَاءَ لِي مِنْهُ بَعْدَمَا	تَسِيرُ إِمْتِدَاحَاتِي لَهُ فَتَسِيحُ	20
وَحُبِّبَ فِيكَ الْمَدْحُ أَنَّكَ مَا جِدُّ	مَعَانِيكَ فِي لَفْظِ الْمَدَائِحِ رُوحُ	21
كُلِّ مَدِيحٍ لَمْ يَكُنْ فِيكَ بَاطِلًا	وَكُلُّ تَنَاءٍ لَمْ يَكُنْ لَكَ رِيحُ	22
فَأَهْدِيثُ غُرًّا زَاهَا حُسْنُ نَظْمِهَا	وَقَوْلًا إِذَا اخْتَلَّ الْمَقَالُ صَحِيحُ	23
فَخَذَ بَاقِيًا مَنِّي بِفَانٍ فَمَا غَلَا	بَدْنِيَا عَلَى الْحَرِّ الْكَرِيمِ مَدِيحُ	24
سَيَبْقَى الَّذِي حَبَّرْتُهُ مِنْ مَدَائِحِي	وَيَفْنَى الَّذِي أَعْطَيْتَهُ وَيَرُوحُ	25
وَمَا كُفُّ مَنْ يَغْدُو إِلَى الْحَرْبِ فَارِسٌ	وَلَا كُفُّ مَنْ قَالَ الْمَدِيحُ فَصِيحُ	26

17- Zamanın mazeret bildirdiğini gördüğüm zaman bir de bakmışsın ki o, erkenden geçip gitmiştir. Kendisinde iyiliğin olduğu Selâhaddîn bol bol verir.

18- Kendi kendime dedim ki: Şiire başvur. Darlık yaşamı geniş bir şekilde geri dönecek.

19- Ondan sonra zenginliğin umulduğu bir mülk yoktur, talep edildiği zaman fayda sağlayan kimse de yoktur.

¹⁹² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 57-58.

20- *Benim için ondan gelecek zenginlik beni yavaşlatacak şeydir. Onun için olan övgülerim yol aldıktan sonra (övgüler) devam eder gider.*

21- *Sen şanlı biriyken senin hakkında övgüde bulunmak bana sevimli kalındı. Övgü lafızları içinde senin manaların bir ruhtur.*

22- *Senin hakkındaki her methiye boş değildir, her övgü de senin için bir devlet (zafer, galebe) değildir.*

23- *Ona alnında beyazlık olan güzel atlar hediye ettim, sıralarının güzelliği onları süsledi. Söz karıştığı (fasit olduğu) zaman da (kendisini) doğruluğun (süslediği) bir söz (hediye ettim).*

24- *Bir faniye karşılık baki al benden. Dünyada değerli özgürlüğün üstünde hiçbir övgü yoktur.*

25- *Övgülerimden yazdıklarım kalacak, verdiğin şeyse fani olacak, geçip gidecek.*

26- *Savaşa giden herkes süvari değildir. Her övgüde bulunan kimse de fasih değildir.*

Yukarıdaki dizelerde şair, kendi methiyelerinin kaliteli, kalıcı, dilinin fasih olduğunu belirttiği gibi sanki geçimini sağlama konusunda da şairlerinin kalitesine güvenmekte ve böylece en değerli kozu olan şiirleriyle ve dolayısıyla da kendi şiir kabiliyetiyle bir anlamda kıvanç duymaktadır.

2.8. Vatana Özlem

İbnü'd-Dehhân, kasidelerinde bazen bir özlem tablosu resmetmektedir. Bu özlem, güzel hatıraların, aile ve dostlar arasında ve yaşadığı bölgelerde geçirilen güzel günlerin dâhil olduğu geçmişe özlem duymak şeklindedir. İbnü'd-Dehhân, aşağıdaki beyitte vatanına olan özlemini belirtmiştir:¹⁹³ (Kâmil)

¹⁹³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 166.

- 4 لَوْ حَارَبْتَ أَرْضَ سِوَاهَا حَارَبْتَ أَرْضَ الشَّامِ عَلَيْهِ أَرْضَ الْمُؤَصِّلِ
5 تَشْتَاقُهُ أَرْضَ الشَّامِ وَأَهْلَهَا شَوْقَ الْعِطَاشِ إِلَى بَرُودِ الْمُنْهَلِ

4- Bir toprak kendisi dışındakilerle savaşsa, Onun üzerindeki Şam toprağı Musul toprağı ile savaşırdı.

5- Şam toprağı ve oranın ehli, susuz kimsenin pınarın serin suyuna olan (özlemi gibi) onun özlemini çekiyor.

Aynı şekilde İbnü'd-Dehhân, aşağıdaki beyitte Şam bölgesindeki durumun bir tasvirini aktarır, Musul'daki ailesine duyduğu özlemi dile getirmiştir:¹⁹⁴ (Tavîl)

- 13 وَبَاكِ بِأَرْضِ الشَّامِ إِمَّا صَبَابَةً إِلَى الْأَهْلِ أَوْ غَيْظًا لِعَجْزٍ عَنِ الْكُتُبِ
14 أَقَامَ فَلَا الْأَقْدَارُ تَقْضِي بَعُودِهِ إِلَيْهِمْ وَلَا تُدْنِيهِ مِنْ مَنْزِلِ الْخِصْبِ
15 إِذَا الْبَيْتُ لَمْ يُوصِلْ إِلَى ذِي بَصِيرَةٍ وَهَيْهَاتَ تُجْدِي غُرْبَةَ الْمَنْدِلِ الرُّطْبِ

13- Ya aileye olan aşırı özlemden ya da kitaplardan (elde etmekten) aciz kaldığına öfkelenerek Şam toprağında ağlayan kişi (ağlamaktadır).

14- Kaderler onun kendilerine dönüşüne hükmetmezken ve onu rahatlık /bereket evine de yaklaştırmazken ikamet etti.

15- Islak ve hoş kokulu mendilin/dalın gurbetinin/keskinliğinin fayda etmesi imkânsızken ayrılık, bir basiret sahibine ulaştırmadı.

Yine İbnü'd-Dehhân başka bir kasidesinde şöyle demiştir:¹⁹⁵ (Tavîl)

- 6 وَلَمَّا بَرَزْنَا لِلْوَدَاعِ وَأَيَّقَنْتَ نُفُوسَ دَهَاةَا الْبَيْتِ مَا اللَّهُ صَانِعُ
7 وَقَفْنَا وَرُسُلُ الشُّوقِ بَيْنِي وَبَيْنَهَا حَوَاجِبُ أَدَّتْ بَنَّا وَأَصَابِعُ
8 فَلَا حَزْنَا عَطَى عَلَيْهِ تَجَلَّدُ وَلَا حُسْنُهَا عَطَّتْ عَلَيْهِ الْبَرَاقِعُ

¹⁹⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 147.

¹⁹⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 225.

6- Biz veda için ortaya çıkınca, yapanın Allah olmadığı ayrılığın isabet ettiği insanlar/canlar kesinlikle inandı.

7- Özlemin elçileri parmaklarla birlikte, benimle onun arasında hüznümüz yaymamıza neden olan perdeler oluşturmuşken durduk.

8- Bir tahammülün kapladığı hüznümüz yoktur, peçelerin kapattığı güzelliği de yoktur.

Görülüyor ki yukarıdaki beyitte veda ve yolculuk manzaralarının ve bu etkili manzaraların tetiklediği hüzünlü ruh halleri dışa vurulmuştur. Belki de Musul'dan giderken kendisiyle eşi arasındaki veda sahnesi, ısrarlı bir şekilde vicdanındaki varlığını sürdürmekte ve gazelinde bunu bir şekilde tekrar etmektedir. Buradan hareketle bazen bu kapalı ve örtülü gazelle vatan ve aileye olan özlem ve iştiağın içiçe geçtiği manzumelerde iki temayı tam olarak birbirinden ayırt etmek zordur. Çünkü her ikisi de tek bir amaca hizmet etmektedir ki o da özlemdir. Bu nedenle şair belki de bu ortak paydada bu manaları tek bir kasidenin bağlamında birleştirmiştir.¹⁹⁶

Ayrıca İbnü'd-Dehhân, Şam hakkında bir şiiri vardır. Onu Humus'tan kendi hattıyla hocası İbn Asâkir'e yazmıştır:¹⁹⁷ (Basît)

سَقَىٰ دِمَشْقَ وَأَيَّامًا مَضَّتْ فِيهَا	مَوَاطِرُ السَّحْبِ سَارِيهَا وَعَادِيهَا	1
مِنْ كُلِّ أَدْهَمٍ صَهَّالٍ لَهُ شِيَّةٌ	صَفْرَاءُ يَسْتُرُهَا طَوْرًا وَبُئِدِيهَا	2
وَلَا يَزَالُ جَنِئُ النَّبْتِ تُرْبَعُهُ	خَوَامِلُ الْمَزْنِ فِي أَحْشَا أَرْضِيهَا	3
فَمَا قَضَىٰ حَبَّهُ قَلْبِي (لنيربها)	وَلَا قَضَىٰ نَحْبَهُ وَذِي لَوَادِيهَا	4
وَلَا تَسْلِيْتُ عَنْ سَلْسَالِ رَبْوَتِهَا	وَلَا نَسِيْتُ بَيْتِي جَارِ جَارِيهَا	5
كَأَنَّ أَنْهَارَهَا مَاضِي ظُبِّي حُشِيَّتْ	خَنَاجِرًا مِنْ لَجِينِ فِي حَوَاشِيهَا	6
فَلَا سَقَىٰ اللَّهُ أَشْوَاقِي بِرَبْوَتِهَا	إِنْ رَاقَ عَيْنِي شَيْءٌ بَعْدَ فَقْدِيهَا	7
وَاهَا لَهَا حَيْنَ حَلَى الْعَيْثِ عَاطِلَهَا	مُكَلَّلًا وَاكْتَسَى الْأُورَاقَ عَارِيهَا	8

¹⁹⁶ er-Rakîb, Şuarâ i 'ş-Şâmiyyûn fi 'l-Aşr'il-Eyyûbî, s. 19.

¹⁹⁷ İbnü'd-Dehhân, Dîvânü İbnü'd-Dehhân, s. 233-239.

- 9 وَحَاكَ فِي الْأَرْضِ صَوْبُ الْمُزْنِ مَحْمَلُهُ يُبَيِّرُهَا بِعَوَادِيهِ وَيُسَدِّبُهَا
- 10 دِيْبَاجَةٌ لَمْ تَدْعُ حَسَنًا مَفْوَفُهَا إِلَّا أَنَّهُ وَلَا أَبْقَى مُوشِيَهَا
- 11 تَرْنُو إِلَيْكَ بَعِينِ النَّوْرِ ضَاكِحَةٌ إِذْ بَاتَ عَيْنِ مِنَ الْوَسْمِيِّ تَبْكِيَهَا
- 12 وَالِدُوحٍ رِيًّا لَهَا رِيًّا قَدْ اكْتَمَلَتْ شَبَابُهَا حِينَمَا شَابَتْ نَوَاصِيهَا
- 13 نَشْوَى يُعَيِّي لَهَا وُزُقُ الْحَمَا م عَلَى أَوْزَاقِهَا وَيَدُ الْأَنْوَاءِ تَسْقِيَهَا
- 14 صَفَا لَهَا الشَّرْبُ فَاحْضَرَّتْ أَسَافِلُهَا حَتَّى صَفَا الظِّلُّ وَابْيَضَّتْ أَعَالِيهَا
- 15 وَصَفَّقَ النَّهْرُ وَالْأَغْصَانُ قَدْ رَفَصَتْ فَنَقَطَتْهُ بَدْرٌ مِنْ تَرَاقِيهَا
- 16 كَأَنَّما رَفَصَهَا أَوْهَى فَلَانْدَهَا وَخَاثَمَا النِّظْمُ فَاثَالَتْ لِأَلِيهَا
- 17 وَأَعَيْنِ الْمَاءِ قَدْ أَجْرَتْ سَوَاقِيهَا وَالْأَعَيْنِ النُّجْلُ قَدْ جَارَتْ سَوَاقِيهَا
- 18 وَقَابَلَ الْغَصْنَ غُصْنٌ مِثْلَهُ وَشَدَّتْ أَقْمَارُهَا فَأَجَابَتْهَا قَمَارِيهَا
- 19 فَلِلْحَاظِ وَاللَّاسْمَاعِ مَا اقْتَرَحَتْ مِنْ وَجْهِ شَاذِهَا أَوْ صَوْتِ شَادِيهَا
- 20 إِذَا الْعَزِيمَةُ عَنِ فَرْطِ الْعَرَامِ تَنَّتْ قَلْبًا تَتَنَّى لَهَا غُصْنٌ فَيْتَنِيهَا
- 21 رِيْمٌ إِذَا جَلَبَّتْ حِينًا لَوَاحِظُهُ لِلنَّفْسِ حَيًّا بِخَدِيهِ فَيُحْيِيهَا
- 22 جَنَائِةٌ طَرْفُهُ الْحَوَّورُ جَاءَ بِهَا وَرَاسٍ عَارِضُهُ الْمَخْضَرُّ آسِيهَا
- 23 يَقْبَلُ الْكَأْسَ خَجَلِي كَلِّمَا شَرِبَتْ فِي مَاءٍ فِيهِ فَقَاسْتَهُ بِمَا فِيهَا
- 24 أَشْتَاقُ عَيْشِي بِهَا قِدْمًا وَتُدَكِّرُنِي أَيَّامِي السُّودَ بِيضًا مِنْ لِيَالِيهَا
- 25 وَنَحْنُ فِي جَنَّةٍ لَا ذَاقَ سَاكِنُهَا بِأَسًا وَلَا عَرَفَتْ بُؤْسًا مَغَانِيهَا
- 26 سَمَاءُ دُوحٍ تَرْدُ الشَّمْسِ صَاغِرَةً عَنَّا وَتَبْدِي نُجُومًا فِي نَوَاحِيهَا
- 27 تَرَى الْبَدُورَ بِهَا فِي كُلِّ نَاحِيَةٍ مَمْدُودَةٌ لِلنُّجُومِ الزُّهْرِ أَيْدِيهَا
- 28 إِذَا الْغُصُونُ هَزَزْنَاهَا لِئِيلِ جَنَى صَارَتْ كَوَاكِبُهَا حَصْبًا أَرَاضِيهَا
- 29 مِنْ كُلِّ صَفْرَاءٍ مِثْلَ الْمَاءِ يَانِعَةٌ تَحَاكُهَا جَمْرٌ نَارٍ فِي تَلَطِّيهَا
- 30 لَذِيذَةُ الطَّعْمِ تَحْلُو عِنْدَ أَكْلِهَا بِهَيْئَةِ اللَّوْنِ تَحْلَى عِنْدَ رَائِيهَا
- 31 يَا لَيْتَ شِعْرِي عَلَى بَعْدِ أَذَاكِرْتِي عَصَابَةٌ لَسْتُ طَوَّلَ الدَّهْرِ نَاسِيهَا

- 32 عِنْدِي أَحَادِيثٌ وَجَدَ بَعْدَ بَعْدِهِمْ أَظْلًا أَجْحَدَهَا وَالْعَيْنُ تَرْوِيهَا
- 33 كَمْ لِي بِهَا صَاحِبٌ عِنْدِي لَهُ نِعَمٌ كَثِيرَةٌ وَأَيَادٍ مَا أُودِيهَا
- 34 فَارْتُهُ غَيْرٌ مُخْتَارٍ فَصَاحِبِي صَبَابَةٌ مِنْهُ تُخْفِنِي وَأُخْفِيهَا
- 35 رَضِيْتُ بِالْكَتَبِ بَعْدَ الْقُرْبِ فَانْقَطَعَتْ حَتَّى رَضِيْتُ سَلَامًا فِي حَوَاشِيهَا
- 36 إِنْ يَعْزِي غَيْرُ ذِي فَضْلٍ فَلَا عَجَبٌ يَسْمُو عَلَى سَابِقَاتِ الْخَيْلِ هَائِيهَا
- 37 وَالْمَاءُ تَعْلُوهُ أَقْدَاءٌ وَهَا زَحْلٌ أَخْفَى الْكَوَاكِبِ نَوْرًا وَهَوَّ عَالِيهَا
- 38 لَوْ كَانَ جَدٌّ بِجَدِّ مَا تَقَدَّمَنِي عِصَابَةٌ فَصَرَّتْ عَنِّي مَسَاعِيهَا
- 39 مَا فِي مُمُولِي مِنْ عَارٍ عَلَى أَدْبِي بَلْ ذَاكَ عَارٌ عَلَى الدُّنْيَا وَأَهْلِيهَا

1- Erkenden geçip giden yağmur bulutlarının geçtiği günlerde yağmur Şam'ı suladı.

2- Her siyah kişneyen içinde bir sarı benekli olan vardır. Onu gâh örter gâh açığa çıkarır.

3- Toprağın içinde bitkinin tohumunu yağmur bulutlarının taşıyıcıları halâ emzirmeye devam etmektedirler.

4- Onun sevgisi (Neyreb Köyü için) kalbime hükmetmedi. (Onun vadisi için) O ölmesin.

5- Akıcı şaraptan (Onun tepesi için) teselli olmadım ve onun komşusunun komşusu olan evimi unuttum.

6- Sanki onun nehirleri kınlarında gümüştü hançerler olarak keskin kenarlardır.

7- Kaybettikten sonra bir şey gözlerimi sevindirirse Allah onu görmekle beni şevklerime doyurmasın.

8- Yağmur onun (Şam'ın) sadeliğini taçlandırmış olarak süslediği ve onun çıplaklığı yapraklara büründüğü zaman ona vah olsun.

9- Sabahın yağmur bulutlarıyla onu aydınlatarak ve onları (bulutları) göndererek rahmet yağmuru topraktaki dokusunu ördü.

10- İnceliğini sadece güzel olarak bırakmayan bir güzellik ancak ona geldi ve onun işleyicisini bırakmasın. Onun fasih olanını güzel olarak bırakmayan bir dibace (önsöz).

11- Sana gülerek bir çiçek gözüyle bakmayı sürdürdü, çünkü bahar yağmurundan bir göz/pınar ağlayarak geceyi geçirdi.

12- Kâkülleri ağarınca gençliğinin kemale erdiği bir hoş bir rüzgâr/güzel bir koku olarak geniş ağaçları suladı.

13- Yağmurların eli onu sularken, sallanan birisi için yapraklarının üzerinde gri güvercin şarkı söylüyor.

14- İçmeyi ona tahsis etti ve gölge çoğalıp en yüksekleri ağarınca kadar onun en aşağıları yeşerdi.

15- Dallar raksederken nehir alkışladı ve (yağmur) yükseklerden bir inci ile onu benek benek yaptı.

16- Sanki onun dansı gerdanlıkları kırdı ve Nâzım ona ihanet etti ve adeta incileri döküldü.

17- Su pınarları onun (Şam'ın) kanallarını akıttı, bol suyu olan pınarlar onun kanallarıyla komşu oldu.

18- Onun ayları şarkı söylerken bir dal kendisi gibi bir dalla karşılaştı, onun kumruları da ona icabet etti.

19- Yavru ceylan veya şarkıcısının sesinin bakışlara ve kulaklara öğütlediği şeyleri vardır.

20- Kararlılık aşırı sevgiyi kalpten sakındırdığı zaman, bir dal onun için eğilir ve ona övgüde bulunur.

21- *Bir ceylanın bakışları bir can için ölümü getirdiği zaman, canlı olarak yanaklarıyla ona hayat verir.*

22- *Onun etkili bakışı cinayeti getirdi, yeşeren yanağı da üzüntüsüne galip geldi.*

23- *Ne zaman içindeki suyu içse ve içindeki şeylerle birlikte onu ölçse/ona katlansa, bardak utangaç olanı öper.*

24- *Onunla eskiden sürdürdüğüm yaşamı özlüyorum. Bana kara günlerimi gecelerinin bir beyazı olarak hatırlatıyor.*

25- *Ehlinin cesurca tatmadığı ve onun köşklerini bilme sıkıntısı çekmediği bir cennetteyiz.*

26- *Geniş ağaçların/çadırın seması Güneşi küçük düşmüş olarak bizden geri çeviriyor ve onun etrafındaki yıldızları ortaya çıkarıyor.*

27- *Her tarafta parlak yıldızlar için genişletilmiş dolunayları görürsün.*

28- *Ürününi elde etmek için dalları silkelediğimiz zaman yıldızlarının (gezegenlerinin) arazisi çakıl oldu.*

29- *Kızılaşmasında bir ateşin kuru sandığı bir allık, her sarının su gibisi (berrak ve saf olanı) vardır.*

30- *Yemeğin lezzetlisi yerken tatlı olur, rengin güzelliği ise görülünce hoş olur.*

31- *Keşke benim şiirim uzak bir mesafede olsaydı. Benim hafızam, zamanlar boyunca unutmayacağım bir cemaat/başörtüsü müdür?*

32- *Onlar uzaklaştıktan sonra benim aşk hikâyelerim vardır. Göz onu anlatırken ben onları inkâr etmeyi sürdürüyorum.*

33- *Benim için orada nice arkadaşlar vardır, bende ona ait olanı tevdi ettiğim nice nimetler vardır.*

34- *Bir seçenek olmaksızın ondan ayrıldım, o da benimle arkadaşlığını sürdürdü. Ondaki özlem beni gizliyor, ben de onu gizliyorum.*

35- *Yakınlıktan sonra kitaplara razı oldum. Koptum, nihayet içindeki bir selama razı oldum.*

36- *Erdemli olmayan kişi bana üstün gelse, onun toprağı atların önde gelenlerinden daha yüksek olmasında şaşılacak bir şey yoktur.*

37- *Ayak takımı da suya üstün gelirdi. İşte Zühal de (diğer) gezegenlerin üzerinde olduğu halde onların ışığını kaybediyor.*

38- *Ciddi olsaydı, çabaları beni alt edemeyen bir cemaat benden önde olmazdı.*

39- *Benim dermansızlığım da edebimin hiçbir ayıbı yoktur. Bu, dünyanın ve ehlinin bir ayıbıdır.*

Şair Şam'da nice arkadaşlarının var olduğunu ve oraya ait olan nice nimetlerin varlığından bahsetmektedir. Ayrıca herhangi bir seçenek olmaksızın ondan ayrılmak zorunda kaldığı halde orayı unutamamış olduğu için oraya karşı içten içe ciddi bir özlem duymaktadır. Bu özleminin bir neticesi olarak da şair memleketinin ağacından nehrine, yağmurundan güvercinine, tepelerinden yollarına varıncaya kadar gerek doğal güzelliği gerek iklimiyle her ayrıntısını anmakta ve değer verdiği kendi nazmıyla da hiç bıkip usanmadan uzun uzadıya, en içten ve coşkulu bir üslupla tasvir etme yolunu tercih etmektedir. Şairin vatanının her yönünü tüm ayrıntısıyla hatırlayıp bunu ifadelerine yansıtmasına bakılırsa memleketine olan hasretini yüreğinin en derinliklerine ve iliklerine varıncaya kadar hissettiği ve hatta bundan dolayı bir bakıma ayrılık acısı hissettiği de çok net hissedilmektedir.

Diğer yandan tıpkı bir önceki vatana özlem şiir ve dizelerinde olduğu gibi son vatana özlem şiirinde de gazel teması ve öğeleriyle şiirini örmüştür. Bu ise gayet doğal bir durumdur. Zira gerek gazelde gerekse vatana özlem temasında pek tabii ve aşıkâr olan ortak bir nitelik vardır ki o da özlem ve ayrılık acısıdır. Çünkü şair gazelde sevgiliyle kavuşamama ve hasret giderememenin çaresizliği içerisinde kıvrılarak ona olan özlemini sevgilisinin öne çıkan ve kendisini yaralayan her güzel yönlerini, onunla

birlikte olduğu anılarını, kendisine karşı olan tavırlarını ve birlikte geçirilen mekanları vs. bu münasebeti bütünleyen tüm cüzleriyle her şeyi açıkladığı gibi vatana özlem şiirlerinde de aynı yöntem ve üsluba başvurmuştur. Böylece aynı çaresizlik duyguları içerisinde vatanının gerek fiziksel özelliklerini, gerekse orada geçirdiği en güzel anılarını dile getirmekten geri duramamıştır.

2.9. Şekvâ

Arap şiirinde şiir sanatlarından ve amaçlarından biri olarak bilinen şekvâyı İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) “şikayet” diye isimlendirmiştir.¹⁹⁸ İbnü’l-Dehhân’ın hayatının büyük bölümünde ekonomik bunalımlar geçirdiği hususuna daha önce değinilmişti. Elbette hayatının bu kesitinin onun kişiliğini, duygularını, hayatını, çeşitli sosyal ilişkilerini ve kabiliyetini yansıtan şiirlerine de yansımamış olması düşünülemezdi. Özellikle kendisinin ve ailesinin genel ihtiyaçlarını giderememiş olması ve kendisinden daha altı tabaka ve düzeyde olan kişilerin nimetler içinde yüzdüğünü düşünmesi onda gönül yorgunluğu oluşturmuş ve şiirlerinde biraz üstü kapalı olarak bu durumdan şöyle yakınmıştır:¹⁹⁹ (Basît)

36 إِنَّ يَعْزُبِي عَيْزُ ذِي فَضْلٍ فَلَا عَجَبٌ يَسْمُو عَلَى سَابِقَاتِ الْحَيْلِ هَائِبَهَا
37 وَالْمَاءِ تَعْلُوهُ أَقْدَاءُ وَهَا رُحُلٌ أَحْقَى الْكَوَاكِبِ نُوراً وَهُوَ عَالِيهَا
38 لَوْ كَانَ جَدُّ بَجْدٍ مَا تَقَدَّمَنِي عِصَابَةٌ فَصَرَّتْ عَيِّي مَسَاعِيهَا
39 مَا فِي حُمُولِي مِنْ عَارٍ عَلَى أَدْبِي بَلْ ذَاكَ عَارٌ عَلَى الدُّنْيَا وَأَهْلِيهَا

36- Erdemli olmayan kişi bana üstün gelse, onun toprağı atların önce gelenlerinden daha yüksek olmasında şaşılacak bir şey yoktur.

37- Ayak takımı da suya üstün gelirdi. İşte Zühalde (diğer) gezegenlerin üzerinde olduğu halde onların ışığını kaybediyor.

38- Ciddi olsaydı, çabaları beni alt edemeyen bir cemaat benden önde olmazdı.

¹⁹⁸ Maṭlûb, *Mu‘cemu’l-Muşṭalaḥâti’n-Nakdi’l-‘Arabi’l-Ḳadîm*, II, 80.

¹⁹⁹ İbnü’l-Dehhân, *Dîvânu İbnü’l-Dehhân*, s. 239; er-Raḳîb, *Şuarâ ‘Şâmiyyûn fi’l-Aşr’il-Eyyûbî*, s. 12.

39- Benim dermansızlığında edebimin hiçbir ayıbı yoktur. Hatta bu, Dünyanın ve ehlinin bir ayıbıdır.

Şairin, hikmetli adamın sesini yansıtan üslubu birçok kasidesinde kendini göstermekte, bazen de elem ve kayıp bulutlarıyla kaplı şaşkırtıcı bir şikâyete dönüşmektedir. O dem de mısralar, sahibinin gırtlığından bir protesto yumruğu gibi çıkmaktadır.²⁰⁰ Dolayısıyla yukarıdaki üstü kapalı üslubundan farklı olarak bu kez daha açık ifadelerle şair fakirlikten şöyle şikayetçi olur:²⁰¹ (Vâfir)

72	عَبْرَتْ مَدَى الزَّمَانِ حَلِيفَ فَقْرٍ	حَمِيصاً	عَارِيّاً	ظَمَانً	ضَاحِي
73	وَمَا أَشْكُو الزَّمَانَ وَأَنْتَ فِيهِ	وَإِنْ	أَصْبَحْتَ	مَخْضُوصَ	الْجِنَاحِ
74	وَقَدْ ضَاعَتْ عُلُومٌ طَالَ فِيهَا	عُدُوي	وَاسْتَمِرَّ	لَهَا	رَوَاحِي
75	أَرَى الْمُتَقَدِّمِينَ الْيَوْمَ دُونِي	فَيُؤْلَمَنِي	حُمُولِي		وَاطْرَاحِي
76	وَأَشْجَى مِنْ ضِيَاعِ الْعُمْرِ حَتَّى	أَغْصُ	بِبَارِدِ	الْمَاءِ	الْقَرَّاحِ

72- Zaman boyunca bir fakirlik içinde geçip gittim. Aç, çıplak, susuz ve açık (evsiz, güneşe maruz kalan) olarak.

73- Sen içindeyken mahsus-u cinah (ayrılıp vazgeçmiş) olsan da zamandan şikâyetçi değilim.

74- İlimler kayboldu. İçinde sabahlarım uzadı, akşamlarım da sürüp gitti.

75- Bugün benim ayarımda olmayan önce geçenleri görüyorum. Bitkinliğim ve savruluşum bana elem veriyor.

76- Saf soğuk suyu yutamayacak derecede ömrün zayi olmasından dolayı endişeleniyorum.

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere şair sahip olduğu ilmi mertebenin ve prestijin hayat geçimine neredeyse hiç katkı sağlamadığından, kendisinden daha alt

²⁰⁰ er-Rakîb, *Şuarâ ' Şâmiyyûn fi'l-Aşr'il-Eyyûbî*, s. 13.

²⁰¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 68-69.

mertebelerde olduğunu düşündüğü kimi insanların kendisinden daha refah ve huzur içinde bir hayat yaşadıklarından ve geçim derdine düşmüş olması nedeniyle artık bildiklerini de yavaş yavaş unutmaya başladığından şikayetçi olmuştur.

Ayrıca başka şikâyetine şöyle devam etmektedir:²⁰² (Basît)

- 16 لا تَتْرَكِي بَعِيدَ الدَّارِ مُعْتَرِبًا أَظْمَى وَفِي وَطَنِي مِنْ جُودِكَ الدِّيمِ
 17 انْظُرِي إِلَيَّ بِعَيْنِ مَنْكَ رَاحِمَةٍ فَفِيَّ أَجْرٌ لِيَاغِي الْأَجْرِ مُغْتَنِمِ
 18 مُضَيِّعِ الْفَضْلِ وَالْآدَابِ فِي نَعْمٍ لَا يَنْفُقُ الْفَضْلُ وَالْآدَابُ عِنْدَهُمْ

16- Vatanımda cömertliğin kesintisizken, beni evin uzağında kara (memleketine son derece hasret kalan) gurbetçi olarak bırakma.

17- Bana merhamet gözünle bak, ecre ulaşmak isteyen kişi için bende bol ecir (sevap) vardır (benim vesileyle sevap kazancı vardır).

18- Onların katında erdemliler ve edepler yok olmazken, erdemlilerin ve edeplerin yok edilmesi canlılar içinde (vardır).

Çağdaş araştırmacılarından Raķîb'e göre şair burada şikâyetinde ısrar etmekte zelillliği şefaât vesilesi saymaktadır. Acılardan yüzünün suyu akmakta, akıbetine üzölmekte ve gurbetçiliğine ağlamaktadır. O, sıkıntılarını bu mısralarda etkileyici bir şekilde tasvir etmektedir.²⁰³

Şu sözleri de şekvâ mahiyetinde ifade ettiği söylenebilir:²⁰⁴ (Tavîl)

- 5 وَسَارِ أَتَانِي الْعَرْفُ عَنْهُ مُبَشِّرًا فَقُمْتُ إِلَيْهِ أَهْتَدِي بِالتَّنْسِمِ
 6 أَتَى بَعْدَ وَهْنٍ عَاطِلًا مُتَلَتِّمًا مَخَافَةَ حَلِيٍّ أَوْ مَخَافَةَ مَيْسَمِ
 7 وَنَاوَلَنِي كَأْسًا أَرَاكَ فِدَامَهَا وَرَدَّ فَمِي عَنْ لَثْمِ كَأْسِ مُفَدِّمِ
 8 فَلَيْتَكَ إِذْ حَلَاتَنِي عَنْ مُحَلَّلٍ مِنَ الْحَمْرِ مَا عَلَلَّتَنِي بِمُحَرَّمِ

²⁰² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 109-111.

²⁰³ er-Raķîb, *Şuarâ ' Şâmiyyûn fi'l-Aşr 'il-Eyyûbî*, s. 13.

²⁰⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 126.

9 أَيَا لَدَّةَ الدُّنْيَا وَمِنْهُ بَلَاؤُهَا وَيَا جَنَّةَ فِيهَا عَذَابُ جَهَنَّمَ

5- Onun müjdeleyici olarak güzel kokusu bana gelen bir gece yolcusu vardır. Ben de o esintinin eşliğinde ona gittim.

6- Bir bitkinlikten sonra süs veya güzellik korkusuyla tembel ve ağzını örtmüş bir şekilde geldi.

7- Bana kapağını sana gösterdiğim bir kâse uzattı. Kapaklı olan kâsenin kapanmasına ağzım engel oldu (ağzımla kapağı açtım).

8- Keşke sen helal kılınmış bir şey konusunda beni şaraptan men etseydin, haram kılınmış bir şeyle beni meşgul etmezdin.

9- Ey Belasının ondan (kaynaklandığı) dünyanın lezzeti! Ve ey içinde cehennem azabının olduğu cennet!

Yukarıdaki kasidede başına gelen gamından, acı veren eleminden yakınmaktadır. Şair, hemen ardından kendisini dostlarından mahrum bırakan zamandan şikâyet etmek üzere bu güzel düşünden uyanmakta ve onların kendisinden uzak olduğuna hükmetmektedir.²⁰⁵

Aşağıdaki beyitlerde şair bu kez kara sevdadan şikayet etmektedir.²⁰⁶ (Serî)

1 كَمْ بَيْنَ أَجْفَانِكَ مِنْ صَارِمٍ يَسْلُهُ اللَّحْظُ عَلَى الْهَائِمِ
 2 يَا ظَالِمًا حَكَمْتَهُ فَاعْتَدَى إِلَيْكَ أَشْكُو مِنْكَ يَا ظَالِمِي
 3 مَا أَبْعَدَ الْمَظْلُومَ مِنْ حَقِّهِ إِنْ كَانَتْ الدَّعْوَى عَلَى الْحَاكِمِ
 4 لَمْ أَدْرِ مِنْ أَيْنَ دَهَانِي الْهَوَى وَجَارِ بِي عَنْ حَطِّهِ السَّلَامِ
 5 مِنْ طَرَفِكَ الْأَكْحَلِ أَمْ نَعِ رَكَ الْبَاسِمِ أَمْ مِنْ شَعْرِكَ الْفَاحِمِ
 6 حَكَمْتَ فِي الْعِشَاقِ فَاحْكُمْ كَمَا مُحَمَّدٌ حَكَّمَ فِي الْعَالَمِ

²⁰⁵ er-Raķîb, Şuarâ ' Şâmiyyûn fi 'l-Aşr 'il-Eyyûbî, s. 18.

²⁰⁶ İbnü 'd-Dehhân, Dîvânu İbnü 'd-Dehhân, s. 152-153.

1- Göz kapaklarının arasında nice keskin (gözler) vardır, mecnuna karşı bir keskin bakış onu çekip çıkarır.

2- Ey hakem kıldığım, ama kendine haksızlık yapan zalim! Senden şikâyetçiyim ey zalimim!

3- Dava hâkime karşı olduğu zaman, mazlum hakkından ne kadar da uzaktır!

4- Aşk bana nereden bulaştı anlamadım, beni güvende olan yolundan ayırdı.

5- Kara gözlü bakışından mı, tebessüm eden ağızından mı, yoksa simsiyah saçından mı (kaynaklanıyor)?

6- Tıpkı Muhammed Hukkem'in âlim hakkında hüküm verdiği gibi âşıklar hakkında hükmettin.

Aynı şekilde şu beyitleri de bu kapsamda değerlendirebiliriz:²⁰⁷ (Basît)

1 لَوْ أَنَّ مُرْضَةَ بِالْهَجْرِ عَايَدَهُ يَوْمًا لَحَقَّفَ عَنْهُ مَا يُكَابِدُهُ
 2 لَا عَذَّبَ اللَّهُ مَنْ بِالصَّدِّ عَذَّبَنِي دَهْرِي وَطَارِفُهُ ظَلَمِي وَتَالِدَهُ
 3 أَبْكِي فَيَضْحَكُ مِنْ دَمْعِي وَيُعْجِبُهُ شَجْوِي وَأَسْهَرُ لَيْلِي وَهُوَ زَاهِدُهُ
 4 يَا قَاصِدًا قَتَلْتِي ظُلْمًا بِلا سَبَبٍ عَمْدًا حُفِّ اللَّهُ فِيمَا أَنْتَ قَاصِدُهُ

1- Şayet terk etmekle onu hasta eden kişi bir gün onunla bayramlaşsaydı onun katlandığı şeyi hafifletirdi.

2- Allah kimseyi kendisinden yüz çevrilmesi azabına düçar etmesin. Benim zamanım bana azap etti. Onun (sonradan) biriktirdiği malı ve ona (önceden) miras kalanlar benim zulmümdür.

3- Ben ağlıyorum, o ise benim gözyaşıma gülüyor, hüznüm onun hoşuna gidiyor, o ondan yüz çevirirken ben gecemi uykusuz geçiriyorum.

²⁰⁷ İbnü'd-Dehhân, Dîvânu İbnü'd-Dehhân, s. 153.

4- *Ey sebepsiz yere haksız bir şekilde ve kasten beni öldürmeye kasteden kimse! Kastettiğin şeyler konusunda Allah'tan kork.*

Bu beyitlerde sevgilinin kendisinden tamamen yüz çevirmiş olmakla kalmayıp bir de alay etmesi şaire çok ağır gelmiş, değil kendisine teveccüh etmesi en azından bir bayramını bile kutlamasını arzu edecek kadar kendisini onore etmesinin aşk acısını bir nebze de olsa hafifleteceğini düşünmüş, ama bu tavrın dahi olmayışı onu adeta yıkmıştır. Böylece şair çareyi şikayet etmekte bulmuştur.

İbnü'd-Dehhân, netice olarak şikâyet kasidelerinde bütün meşakkat ve sıkıntılarını öne sürerek kendisine şefaât vesilesi aramıştır. Özetle kendisi şekva şiirlerine fakirlik, gurbet ve aşk acısını konu edinmiştir.

2.10. Diğer Konular

İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerinde genel olarak medih konusu ağırlıkta olmakla beraber kısa kısa farklı konulara da değinmiştir. O şiirlerinden birisinde fıstığa olan sevgisini şöyle ızhar etmektedir:²⁰⁸ (Tavîl)

بَنِيمِ	مُفْلَتِي	عَايِنْتَهَا	وَقَدْ	رَأَيْتُهَا	إِذْ	شَبَّهْتُهَا	وَفَسِيحَةً	1
أَدِيمِ	غِلَافِي	فِي	عَاجٍ	بِحُفَّةِ	وَسَطِ	خَضْرَاءَ	زَبْرَجْدَةٍ	2

1- *Gözlerim bir fıstığı incelerken onu gördüğüm zaman bir nimete benzettim.*

2- *Bir deri kılıftaki fildişi hokkasında (kap) bir ipeğin ortasında bir yeşil yakut (vardır).*

Bir arının dudağını soktuğu bir delikanlı hakkında da şöyle dedi:²⁰⁹ (Remel)

وَأَجَلٌ	شَيْءٍ	أَكْرَمِ	آلَمْتُ	نَحْلَةً	لَسَبْتَهُ	مَنْ	بِأَبِي	1
لِلْقُبَانِ	إِلَّا	اللَّهِ	بَرَاهَا	مَا	شَفَعَةً	فِي	لَسَبْتُهَا	2
الْعَسَلِ	مِثْلَ	رَيْعَتَهُ	رَأَتْ	إِذْ	بَيْنَهَا	أَنَّ	حَسِبْتُ	3

²⁰⁸ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 240.

²⁰⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 231.

1- En değerli ve en şerefli şeye elem veren bir arının soktuğu kimse için babam feda olsun.

2- Onun sokması ancak öpünce Allah'ın iyileştirdiği bir dudağa tesir etti.

3- Onun tükürüğünün bal gibi olduğunu görünce, evinin onun ağzında olduğunu sandı.

Yukarıdaki şiirde arının soktuğu kişiyi şair açıklamasa da “babam feda olsun” demesine bakılırsa bu kişinin şairin sevdiği, değer verdiği biri olduğu anlaşılmaktadır. Şair bu dizelerde hem arının tesir ettiği bu zatı övmekte hem de onu bu dizelerle teselli ederek arıdan kaynaklı acısını hafifletme isteğinin yanı sıra onore etmek istemektedir.

Şu dizeler de ona aittir:²¹⁰ (Basît)

1 يُضْحِي يُجَانِبِي مُجَانِبَةً الْعِدَى وَيَبِيتُ وَهَوَّ إِلَى الصَّبَاحِ نَدِيمٌ

2 وَيَمْرٌ بِي يَخْشَى الرَّقِيبَ وَلَفْظُهُ شَتْمٌ وَغَنَجٌ لِحَاظِهِ تَسْلِيمٌ

1- Düşmanın uzak olduğu gibi benden uzak duruyor, sabaha kadar da pişman olarak geceyi geçiriyor.

2- Sözü küfür ve bakışlarının cilvesi teslimiyetken gözetileceğinden korkarak bana uğruyor.

Ve yine şöyle demiştir:²¹¹ (Kâmil)

1 قُطِعَتْ يَدٌ قَطَعَتْ ذَوَائِبَ شَعْرِهِ لَمْ طَاوَعَتْ ذَا أَمْرَهَا فِي أَمْرِهِ

2 قَطَعُوا ذَوَائِبَهُ لِيَمْحُوا حُسْنَهُ فَجَلُّوا عَيَاهِبَ لَيْلِهِ عَنْ تَعْرِهِ

1- Onun işinde kendi emir sahibine itaat ettiği için, saçının kâküllerini kesen bir el kesildi.

²¹⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 230.

²¹¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 181.

2- Onun güzelliğini mahvetmek için kâküllerini kestiler ve gecesinin karanlığını gediğinden/açıklığından parlattılar.

Bir asker topluluğunun kahramanlığını şöyle dile getiriyor:²¹² (Kâmil)

1 لا يَبْخَلُونَ بِزَادِهِمْ عَن سَائِلٍ عَدَلَ الزَّمَانُ عَلَيْهِمْ أَوْ جَارَا
2 وَإِذَا الصَّرِيحُ دَعَاهُمْ لِمَلْمَأَةٍ بَدَّلُوا النُّفُوسَ وَفَارَقُوا الأَعْمَارَا
3 وَإِذَا زِنَادُ الحَرْبِ أَحْمَدَ نَارَهَا قَدَحُوا بِأَطْرَافِ الأَسِنَّةِ نَارَا
4 فَمَنْ إِسْتَعَاثَهُمْ إِسْتَعَاثَ ضِرَاعِمَا وَمَنْ إِسْتَمَاحَهُمْ إِسْتَمَاحَ بَحَارَا

1- Zamanın kendilerine adil davrandığı veya haksızlık yaptığı bir isteyen kişiye karşı azıkları konusunda cimrilik yapmazlar.

2- Bir de bakmışsın ki çıçlık onları bir felaket için davet etmiş, işte o zaman canlarını feda etmişler ve ömürlerinden ayrılmışlar.

3- Harbin çakmağı onun ateşini söndürdüğü zaman, mızrakların uçlarıyla ateş çıkardılar.

4- Onlardan yardım isteyen kişi, aslanlardan yardım istemiştir, onlardan talepte bulunan kişi de denizlerden talepte bulunmuştur.

Medrese hakkında şöyle demiştir:²¹³ (Kâmil)

1 أأُتْسِي فِي جَوَارِ العَيْثِ عَطَشِي وَقَدْ رَوَى البِلَادَ نَدَى نَدِيَّةِ
2 وَيَهْضُمُ جَانِبِي وَاللَّيْثُ جَارِي لَعْمَرِكَ أَنَّ ذَا عَيْبٍ عَلَيْهِ

1- Ülkeyi ıslaklığının cömertliği sulamışken, yağmurun yanında bir susuz olarak mı akşamliyim?

2- Aslan benim komşumken yan tarafım hazmediyor / haksızlık yapıyor. Senin ömrüne yemin olsun ki işte bu, onun/benim üzerimdeki kusurdur.

²¹² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 164.

²¹³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 164.

Sonuç olarak çalışmanın ikinci bölümünde İbnü'd-Dehhân'ın şiirinde medih, gazel, zühd ve dinî şiirler, mersiye, fahr, vatana özlem ve şekvâ gibi muhteva özellikli konular çalışılmıştır. Üçüncü bölümünde ise İbnü'd-Dehhân'ın şiirleri şekil özellikleri yönünden incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İBNÜ'D-DEHHÂN'IN ŞİİRİNDE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın bir önceki bölümünde İbnü'd-Dehhân'ın şiirinde muhteva özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde ise İbnü'd-Dehhân'ın şiirinde şekil özellikleri incelenecektir.

3.1. Kasidenin Yapısı

İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerinin kalitesi tesadüfi değildir. Zira şiirlerinin muhtevası nasıl zengin, işlenen tüm ögeler ana temayla uyumlu, sanatsal üslubu da özgünse kasidelerinin yapısı ve nazmındaki ahenk de o denli kalitelidir. Şairin şiirindeki bu iki yönlü kalite kendisinden sonraki birçok edip ve eleştirmen tarafından da dile getirilmiştir. Nitekim onun divanını inceleyen, ondan bir takım örnekler nakleden ve bazılarını da yorumlayan İbn Hallikân şöyle demiştir: “*O, fakih, faziletli, edebiyatçı, şair, şiiri hoş ve ince, şiir kalıpları güzel, şiir yönü ağır basan ve bu alanda meşhur olan bir zattır. Onun küçük bir divanı vardır ve tüm şiirleri de güzeldir.*”²¹⁴ İmâdüddin el-İşfahânî, onun hakkında şöyle demiştir: “*Onu yetmiş ve eğitimli gördüm. Düşüncesini olgun gördüm. O, sağlam bir görüşe sahiptir. Nâzımda da son derece başarılıydı.*”²¹⁵ Başka bir sözünde de onu şöyle tanımlar: “*Şiiri yaygın, nazmı güzel ve gazeli nazmeden biridir.*”²¹⁶ ez-Zehebî de onu şu şekilde vafeder: “*Nazmı eşsizdir.*”²¹⁷ Bu övgülerden çıkan sonuca göre onun şiirleri eskilerin nazarında takdire şayandır. O, bu konuda garip lafızlardan uzak durulmasına, manalarda güzel tasarrufla bulunulmasına ve güzel formüle edilmesine ayrı bir önem vermiştir. Belki onun şiirinde en göze çarpan özellik, kolaylık ve açıklıktır. Bu da şiirinin insanlar arasında yaygın olmasını sağlayan şeylerdendir. Onun şiirinde nadiren kaba lafız, zor kelime, karmaşık terkip ya da yaygın olmayan bir mana bulunur. Dolayısıyla o, lafızlarını ve ibarelerini, kelimeler arasındaki ilişkilerin hissedilme şiddetine ve güzel bir şiirsel bağlamda birlikte kompozisyon oluşturmaya işaret eden dilsel ve sanatsal bir bilinçle

²¹⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-'A'yân*, III, 57; Reşid, *el-Mevrid*, s. 72.

²¹⁵ el-İşfahânî, *Haridetü'l-Kasr*, s. 280.

²¹⁶ el-İşfahânî, a.g.e., s. 280-281.

²¹⁷ ez-Zehebî, *Siyeru 'Alâmi'n-Nubelâ*, XXI, 176.

kullanmakta ve inşa etmektedir. Nitekim aşağıdaki şiirde bunun örneği görülmektedir:

²¹⁸ (Tavîl)

25 وَوَلَّهِيَ¹ مِنَ التَّوَدِيْعِ لَمْ تَرَ مُنْجِدًا مِنْ الدَّمْعِ يُعْدِيهَا عَلَيَّ بَيْنَ مُشَامِ
26 فَقَالَتْ وَقَدْ أَجْرَتْ سَوَابِقَ عَبْرَةٍ أَفِي كُلِّ يَوْمٍ أَنْتَ بِالْبُعْدِ مُؤَلِّمِي
27 أَتَجْمَعُ لِي فَقْرًا وَبَيْنًا وَكِبْرَةً لَكَ اللَّهُ مَا تُثْنِيكَ خَيْفَةٌ مَأْتَمٌ
28 فَقُلْتُ هَذَا هَذَا فِرَاقٌ يَرُدُّنَا جَمِيعًا وَيُعْدِينَا عَلَيَّ الدَّهْرُ فَاعْلَمِي

25- Vedalaşmaktan ne yapacağını şaşırarak (bayan kişi), uğursuz olan kişinin ayrılması konusunda ona yardım eden gözyaşından bir yardımcıyı görmedi.

26- Geçip gidenlerin mazilerini ortaya koyarak şöyle dedi: Hergün sen bana elem veren (şey/kişi)den uzak mısın?

27- Benim için bir fakirlik, bir firak ve bir büyük günahı mı bir araya getiriyorsun? Günah korkusunun seni alıkoyduğu şey Allah'ın senin için (bahşettiği şeydir).

28- Ben ona dedim ki: Bil ki bu, bizim hepimizi geri çeviren ve zamana karşı bize yardım eden bir ayrılıktır.

Çağdaş araştırmacılarından Rakîb'e göre duygusal bir atmosferde nazmedilen bu beyitlerde lafız mana kompozisyonu göze çarpmaktadır. Çünkü beyitlerde vicdanı harekete geçiren manaları içeren lafızlar peş peşe gelmektedir. Mesela kelime ve lafızlar, şair ve annesi arasındaki diyalogu tasvir eden dalgalı bir ritim ve hüznü veren bir name olarak kaside içinde yayılmıştır. Kaside, annenin duygularını ve endişelerini dile getiren bir soru ve cevabını barındırmaktadır.²¹⁹

²¹⁸ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 128-129; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 37-38.

²¹⁹ er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 38.

İbnü'd-Dehhân'ın şiirinde bunun gibi diyalog kesitleri çokça yer alır. Lafız; diyalog, tablo ve ritim cinsinden şiirsel inşa unsurları birbirlerini desteklemektedir. Sevgilinin tasvirinde de böyledir:²²⁰ (Kâmil)

3 لَمْ أَنْسَهُ وَتَبْقُظِي يُودِي بِهِ وَيَقُولُ غَيْرَ مُودِّعٍ لَا تَنْسَنَا
4 أَدْنَىٰ مَرَاشِفَهُ فَقُلْتُ تَعْجَبًا كَذَبَ الَّذِي زَعَمَ الْحَيَالَ مِنَ الْمُنَىٰ
5 لَمْ تُجْلِهِ سِنَّةَ الْكَرَىٰ حَتَّىٰ انْجَلَتْ عَنِّي عَلَىٰ رُغْمِي فَوَدِّعَ وَإِنِّي
6 بَدَلَ الْوَصَالِ وَدُونَهُ قَصَرَ الْكَرَىٰ ثُمَّ إِنِّي نَيْتُ وَدُونَهُ طُولُ الْقَنَا

3- Bizi unutma diyen bir vedacıdan başkasını söylerken, onu ve onu helak eden uyanıklığımı unutmadım.

4- Onun dudaklarına (yanına) yaklaşarak ve ona hayret ederek dedim ki: Arzulardan hayal iddiasında bulunan kişi yalan söyledi.

5- Bana rağmen uyuklama benden gidip veda edinceye ve ayrılıncaya kadar onu açmadı.

6- Onun önünde uyuklamanın kısalığı varken, vuslatı sarfetti, sonra onun önünde hurma dalının uzunluğu varken ayrıldım.

er-Rakîb bu kez bu beyitler hakkında şunları söylemektedir: “Bu tür beyitlerinde lafızlar kolayca anlaşılmaktadır ve onlarda bir tatlılık vardır. Tabir, uyumlu bir örgüye sahip olup hoş ve harika bir tabloyu sergiler. Şair, bazı beyitlere hoş bir simetri katan bir uyum ortaya koymuştur. Mahreçlerinde yakınlık ya da benzerlik olan ince harfleri çok tekrar etmiştir. Bu da şiire lafızlarla içeriğin bir harmoni oluşturduğu tatlı bir musiki katmaktadır.”²²¹

²²⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 148; er-Rakîb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî*, s. 38.

²²¹ er-Rakîb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî*, s. 39.

İbnü'd-Dehhân, şiirinin musikisine önem vermiş ve anlamlı bir musiki havası yaymak için harfî ve lafzi unsurları kullanma konusunda açık bir mahareti ortaya koymuştur:²²² (Basît)

21 سَأُرُوا إِلَى الْمَوْتِ قُدَمَا مَا كَانَتْهُمْ رَأَوْا طَرِيقَ فِرَارٍ قَطُّ مَسْلُوكَا
 22 فَأَوْرَدُوا السُّمَرَ شُرْبًا مِنْ نُحُورِهِمْ وَأَوَطَّوْا إِهَامَ بِالْقَاعِ السَّنَائِيكَا
 23 ضَرْبًا وَطَعْنَا يَفُودَ الْبَيْضِ مُحْكَمَةً وَيَحْرِقُ الزَّرْدَ الْمَادِيَّ مَحْبُوكَا

21- Dosdoğru ölüme gittiler. Sanki onlar girilecek bir kaçış yolunu hiç görmediler.

22- Onların boğazlanmalarından içki olarak (kanlarını içki yapmak için) mızrakları hazır bulundurdular ve ovada başlara toynakları bastırdılar.

23- Kılıçları sağlam bir vuruşla ve sokarak parçalıyor ve demirin özünden sağlam yapılmış zırhı deliyor.

Yine er-Rakîb'e göre bu beyitlerde aşamalı olarak tasvir etme bağlamında "râ" sesinin sık sık tekrar edilmesi, beyitlere devam eden bir hareketi işleyen ritmik bir ton katmaktadır. Bu ton yumuşak olarak başlayıp, son beyitlerde şiddetli hareket ve krizin zirvesiyle son bulmaktadır. Bu atmosfer, "kaf" harfî gibi bazı kalkale harfî olan ünsüzlerin frekansını güçlendirmektedir ki bu harflerin manaları kuvvet ve yarıp geçmeyle irtibatlıdır. "Bâ" harfî ise şiirde, diğer fonetik unsurlarla birlikte güçlü ve şiddetli bir musiki doğurmaktadır.²²³

İbnü'd-Dehhân'ın şiiri, savaş, mersiye, gazel, betimleme, hikmet vs. konulu şiirlerin dahil olduğu methiye üzeredir. Bunları yazarken yapı, terkip ve dil gibi asli formel unsurlar orijinal Arap şiirinin dışına çıkmamıştır. Methiyelerine genellikle yoğun bir şekilde sevgililerin aşklarını, kara sevdalıların âhlarını ve tutkunların iç

²²² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 222; er-Rakîb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî*, s. 39.

²²³ er-Rakîb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî*, s. 39.

çekişlerini dile getirdiği gazelle başlar. Selâhaddîn hakkında yazdığı methiye içerikli kasidesi de bunlardan biridir: ²²⁴ (Tavîl)

- 6 عَسَى أَنْ تُرِيحُوا مِنْ غَرَامٍ فَتُطْلِفُوا أَسِيرَكُمْ أَوْ تَقْتُلُوا فَتُرِيحُوا
 7 وَإِنِّي لِمَطْوِي الصُّلُوعِ عَلَى أَسَىٰ وَفِي كَبِدِي الْحَرَىٰ جَوَىٰ وَقُرُوحُ
 8 يَهِيحُ عَشَاءً لَوْعَتِي مُتَرَّتِمٌ وَيَصْدَعُ قَلْبِي فِي الصَّبَاحِ صَدُوحُ
 9 يَنُوحُ وَلَمْ يَفْقِدْ أَلِفًا يَشُوقُهُ وَأَفْقِدُ أَلْفًا شَائِقًا فَأَنُوحُ
 10 وَبِي مُقَلَّةٌ لَا يَمْلِكُ الصَّبْرُ دَمْعَهَا وَقَلْبٌ لَجُوجٌ فِي الْغَرَامِ جَمُوحُ
 11 فَوَادٌ إِذَا الْبَرْقُ اسْتَطَارَ أَطَارَهُ وَعَيْنٌ إِذَا مَا السَّفْحَ لَاحَ سَفُوحُ

6-Belki aşktan rahatlırsınız. O zaman esirinizi serbest bırakın ya da öldürün ve onu rahatlatın.

7- Ben bir eleme içimde sır olarak saklayan birisiyim. İçimde aşk acısı ve yaralar vardır.

8- Akşam terennüm eden birisi aşk ateşimi coşturuyor, sabayleyin de şarkıcı (kuş) kalbimi sızlatıyor.

9- Hoşlandığı bir candan arkadaşı kaybetmeden Feryad ediyor. Ben de hoşlandığım bir candan arkadaşı kaybetmişken ağlıyorum.

10- Benim kendi gözyaşını göremeyen, aşkta ısrarcı ve inatçı bir kalbim var bir gözüm var.

11- Şimşek gökyüzünü kapladığı zaman bir yüreği hoplatır. Bir göz dik dik baktığı zaman yaşarmaz.

Çağdaş araştırmacılardan Nâzım Reşid'e göre ise şair yukarıdaki dizeleri alışık ve kolay bir üslupla yazmıştır. Okuyucu, bir ağırlık hissetmez ve sıkılmaz. Aynı

²²⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 55-56; Reşid, *el-Mevrid*, s. 73.

şekilde şiiri ağırlaştıran, hedef ve meramdan saptıran bir yapmacık sanat hissine de kapılmaz.²²⁵

Yine Nâzım Reşid'e göre İbnü'd-Dehhân, Arap şiiri ve usulünün dinamiklerini korumuştur. Manalara ve lafızlara açıklık getirmiş, kapalılık ve karmaşıklıktan uzak durmuştur. Ona göre hayal, duyguların doğruluğu ve samimiyetiyle birliktedir. O da diğer bazı şairler gibi çoğu zaman teşbih, istiare ve kinayeye dayanır. Şiir tablolarının renklendirilmesinde ve sanat süslemeleriyle bezendirilmesinde özellikle cinas ve tıbâktan yararlanmışır. Bazı kasidelerinde Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî ve Ebu Temmâm et-Tâifî gibi öne çıkan şairleri örnek almıştır. Bu örnek alma realitesini İbnü'l-Kayserânî, İbn Münîr et-Trâblusî, Üsâme b. Munkız ve İmâdüddin el-İsfahânî gibi İbnü'd-Dehhân'la çağdaş olan birçok şairde görülmektedir. Kuşkusuz onlar, miras alınan edebiyatı her yeni edebi üründe örnek alınması gereken en kıymetli varlık saymışlardır.²²⁶

İbnü'd-Dehhân'ın şiirleri, vezin yönünden incelendiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

	Konu	Şiir sayısı	Beyit sayısı
1	Kâmil	21	427
2	Basît	17	323
3	Tavîl	15	306
4	Vâfir	6	112
5	Ḥafif	3	53
6	Muctess	2	35
7	Müteḳârib	1	16
8	Münserih	1	8
9	Serî	1	6
10	Remel	1	3
	Toplam	68	1289

²²⁵ Reşid, *el-Mevrid*, s. 72-73.

²²⁶ Reşid, *el-Mevrid*, s. 74.

Bu tablo, İbnü'd-Dehhân'ın kullandığı şiir bahirlerini (Nâzım ölçülerini) ve ondan bize ulaşan şiirlerinde her bir bahre göre yazdığı şiir sayısını göstermektedir. Tabloya göre şair şiirlerini on bahir üzerine yazmış ve altı şiir bahrini kullanmamıştır. Bir şairin sadece belli başlı Nâzım şekilleri üzerine yazıp diğer bahirler üzerine yazmama sebebini açıklamanın tek yolu, o şairin belirli ritimlere eğilmesi ve diğerlerine ilgi göstermemesidir. Çünkü kullandığı bu bahirler uzun dizelerle ayırılabilir. Bu nedenle şair İbnü'd-Dehhân'ın geniş Nâzım şekillerine doğru eğilim gösterir. Ölçü arttıkça şairin şiirdeki nefesi uzadığı gibi bahir daraldıkça da kısılır. Bu diğer taraftan, şiirin dikey yapısının bütünüyle ilk mısradaki kullanılan Nâzım birimine dayanmasından kaynaklanır. Şairin o an içinde bulunduğu psikolojik durum, yöneldiği konum ve ruh haline göre kullanacağı vezin ölçüsü ortaya çıkar. Bu vezinler sanki onun ruh halinin kodu niteliğindedir. Şair bu durumu belli bir ölçüyle hatırlar ve şiirin tamamını aynı ölçüyle söyler. Bu nedenle İbnü'd-Dehhân'ın bahirleri tüm özellikleriyle birlikte şiire katma konusunda ustaca bir yol izlemiştir. Bu vezin ölçülerini farklı biçimlerde sunmuştur. Onun vezinleri bazen bütün, bazen de bölünmüş halde gelmiştir.²²⁷

Şair bahsi geçen şiir bahirlerini övgü, gazel, mersiye, tasvir ve hikmet gibi birçok amaç için çok işlevsel bir şekilde kullanmıştır. Çünkü şair, bu amaçlarda birçok anlamı kucaklayan geniş bir şiir alanına ihtiyaç duyar. Bu nedenle, şiirlerinin ritmini tam ölçü musikisiyle uyumlu hale getirmiştir. Örneğin medih konusu olduğu durumlarda, tam ölçünün şiirsel metinlerin yapılarında en büyük paya sahip olduğu söylenebilir.

Aşağıda şairin kaside yapısının temel yapı taşları olan belli başlı kesitleri örnekleriyle birlikte incelenecektir.

3.1.1. Matla'

Lügat olarak matla' lafzı: güneşin doğduğu yer anlamına gelir. Matla': Doğuş demektir. Örneğin, falanca uzaktan bize gözüktü, denir. Onun tal'ası yani görünmesi demektir. Fiil olarak ala' harfi ceriyle kullanıldığında buna yakın bir anlama gelir.

²²⁷ Cübeyr, "el-Bunyetu'l-ikâiyye fi şî'r-i İbnü'd-Dehhân el-Mevşîli", s. 590.

Örneğin, “tala‘a aleyhim” sözü “onlara geldi”, “tala‘a ale’l-emri” cümlesi ise, “konu hakkında bilgi sahibi oldu”, yani mevzuyu öğrendi manasına gelir.²²⁸

Terim olarak matla‘ lafzı: gazel ve kasidenin kafiyeli ilk beytidir. Genellikle musarra (iki mısrası kafiyeli) formunda olur.²²⁹ Bu beytin keyfiyetine dair bir takım kıstaslar söz konusudur. Bunlardan birine göre şair, şiirlerinde ve sözlerinin açılışında, ağlamayı dile getirme, memleketin yoksullaşmasını ve binlerce kişinin dağılmasını betimleme, gençleri kötüleme ve zamanı yeme gibi, muhatabı şok eden veya tahrik eden konuşma veya hitaplarından kaçınması gerekir. Özellikle övgü ve kutlama içerikli kasidelerde bu hususa dikkat etmelidir. Zira bu tür manaya gelen ifadeler mersiyelerde ve kötü bir olayı betimlerken kullanılır. Şair övülene değil kendine hitap etse bile, şayet söz buna benzer mefhumlar üzerine bina edilirse, dinleyici ona kulak kesilmez.²³⁰ Şair İbnü’-d-Dehhân’dan buna şöyle bir örnek verilebilir:²³¹ (Tavîl)

1 أَوْجِدِي كَذَا أَمْ هَكَذَا كُلُّ مَنْ يَهْوَى يَرِيدُ غَرَامًا وَاشْتِيَاقًا عَلَيَّ الْبَلْوَى

1- Aşkıma öyle mi yoksa böyle mi? Her âşık olan kişinin duruma/belaya olan tutkusu ve özlemi artar.

Başka bir örnek de şöyledir: ²³² (Vâfir)

1 أَمَّا وَجُفُونُكَ الْمَرْضَى الصِّحَاحِ وَسَكْرَةُ مَقْلَتِيكَ وَأَنْتَ صَاحِ

1- Göz kapakların, sağlıklı olanların en değerlisidir. Sen uyanırken gözlerin kendinden geçmiştir.

Başka bir kasidesine şöyle başlamıştır: ²³³ (Kâmil)

²²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VIII, 235.

²²⁹ Mañlûb, Ahmed. *Mu‘cemu Muşalahâti'n-Nakdi'l-'Arabi'l-‘Kadim*, 1. Baskı., Beyrût: Mektebetu Lübnan Nâşirûn, 2001, s. 380.

²³⁰ İbn Tabağaba Muhammed Ahmed el-'Alevî, *‘Iyâru’ş-Şi‘r*, thk: Abbas abdulsatir, II. Baskı, Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2005, s. 126.

²³¹ İbnü’-d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’-d-Dehhân*, s. 78

²³² İbnü’-d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’-d-Dehhân*, s. 59

²³³ İbnü’-d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’-d-Dehhân*, s. 86

1 سَيْفٌ بِجَفْنِكَ مُعَمَّدٌ مَسْئُولٌ مَاضٍ عَلَيَّ الْعُشَّاقِ وَهُوَ كَلِيلٌ

1- Senin bazen kınında duran ve bazen de kınından çıkmış bir kılıcın vardır. Kör olduğu halde, âşıklara karşı keskindir.

Yukarıda her biri farklı kasidelerden alınmış matla beyitler görülmektedir. Tek tek incelendiğinde her birinin kulakları tırmalayıcı, itici ve sıradan lafız ve mana bütünlüğünü taşımadığı, aksine muhatapta ilgi uyandıran, dikkati celbeden, kulaklara hitap eden ve hoş manalar taşıyan bir üslup niteliği taşıdığı görülmektedir. Örneğin şairin ilk beyte ilgi uyandıran bir soru cümlesiyle ve aşkı tatlı belaya benzetir tarzdaki girişi matla beyti özelliği taşıması cihetinden dikkati calip hususlardandır.

3.1.2. Mukaddime

Mukaddime, şiirdeki matla beytinden hemen sonraki şiire giriş kabilinden olan ve tıpkı matla beytinde olduğu gibi tabiri caizse adeta bir vitrin olma özelliğini haiz olan mühim kısımdır. Bu kısmın da edip ve eleştirmenlerce tayin edilmiş olan vazgeçilmez kriterleri vardır. Örneğin mukaddime genellikle şiirin temasına uygun olan bir hikmetle, bir öğütle başlamalıdır. Yine Ebû Tâhir el-Bağdâdî'nin, mukaddimenin şiirin söylenmesindeki asıl amaca delalet etmesi gerektiği²³⁴ görüşüne göre Arap şiirinde mukaddimenin büyük önemi aşikâr olmaktadır. Zira mukaddimenin şiirin muhtevasını yansıtması gerekmektedir. Mukaddimeler, kasidenin amacına uygun olarak başlamalıdır.²³⁵

Şair, İbn Rüz-zîk'i övdüğü şiirinin mukaddime kısmında memduhunu şu şekilde tebrik ederek şiirine başlamıştır:²³⁶ (Mutekârib)

1 لَنَا التَّهْنِيَاتُ وَقَرُّطُ الْجَذَلِ وَأَنْتَ أَجْلُ وَأَعْلَىٰ مَحَلِّ

2 وَإِنْ كَانَ فَتَحًا أَجْلُ الْفُتُوحِ وَلَكِنَّ قَدْرَكَ فَوْقَ الْأَجَانِ

²³⁴ Ebû Tâhir Muhammed b. Haydar el-Bağdâdî, *Kânûnu'l-Belâğa ft Nakdi'n-Nesri ve 'ş-Si'r*, thk: Muhsin Gayyâd 'Uceyl, Beyrût: Muessetu'r-Risâle, 1989, s. 116.

²³⁵ Muhammed Tasa, *Ahmed b. Şahin el-Kıbrîsî ve Şiirleri*, Konya: Aybil Yayınları, 2013, s. 85.

²³⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 135.

1- *Sen büyük ve yüce bir konumdayken bizim tebriklerimiz ve aşırı sevgimiz vardır.*

2- *Fetihlerin en şerefli bir fetih olsa da, ancak senin değerinin en şerefli olanı üzerindedir.*

Görüldüğü gibi medih şiirine memduhu tebrikle başlayan şair kasidenin temel amacı olan övgüye uygun olan tebrik üslubuyla şiirine giriş yapmıştır.

Ayrıca Musul veziri Cemaluddin'i methederken kasidesine şöyle başlamıştır:²³⁷ (Kâmil)

1 أَطْبِئُ سَيْوْفُ أُمَّ عَيْوُنُ الْعَيْنِ وَسِقَامُ جِسْمِ أُمَّ سِقَامُ جُفُونِ
 2 يَا ظَبِيَّةَ الْحَرَمِ الْبَخِيلَةَ مَا أَرَى ذَاتَ التَّكْرُمِ عَنْكُمْ نُسْلِيَنِ
 3 حَتَّامَ يَسْفَحُ كُلُّ سَفْحٍ مَدْمَعِي وَالْأَمَّ لَا تُقْضَى لَدَيْكَ دُيُونِي

1- *Kılıçların keskinlikleri mi yoksa yaban sığırının gözleri mi? Bedenin hastalığı mı yoksa göz kapaklarının hastalığı mı?*

2- *Ey haremin cimri ceylanı! Sizin hakkınızda beni rahatlatarak olan cömertliğin kendisini görmüyorum.*

3- *Gözyaşımın her ağlayışı nereye kadar akacak? Sendeki borçlarım ne zamana kadar ödenmeyecek?*

Yine klasik şiir geleneğine uygun olarak mukaddime kısmının gece yolculuğu, atlâl ve gazel gibi temayla başlaması şairlerin örfünden sayılmıştır.²³⁸ Yukarıdaki dizelerde ise göze çarpan ilk husus baskın gazel üslubunun yanı sıra göz, gözyaşı, göz kapakları ve ceylan gibi gazel unsurlarının da yer almış olmasıdır. Yine şair ilk beyitte istifham üslubu kullanarak bazen matla beyitlerinde yaptığı gibi muhatapta ana konuya geçmeden önce ilgi uyandırmayı hedeflemiş gibidir.

²³⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 109.

²³⁸ Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî Mehâsini 'ş-Şi'r ve Âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1981, 1/225.

Başka bir kasidesine ise şöyle başlamıştır:²³⁹ (Kâmil)

1 طَرْفُ الْمُحِبِّ مُوَكَّلٌ بِعَدَابِهِ لَا تَعَذِلُوهُ فَتَأْتُمُوا بِعِتَابِهِ
 2 كَيْدٌ تَعَاوَرَهَا الْعَرَامُ فَأَصْبَحْتُ زَفْرَانُهُ قَدْ تَرَجَمْتُ عَمَّا بِهِ
 3 وَجَرْتُ عَلَيْهِ نَوَائِبُ مِنْ دَهْرِهِ وَأَشَدُّهَا فِيهِ قَلِيٌّ أَحْبَابِهِ

1- Sevenin bakışı onun azabına vekildir. Onu azarlayıp da onu azarlama sebebiyle günaha girmeyin.

2- Sevdanın peş peşe gelip çattığı bir ciğerin (kalp) inlemeleri, içinde bulunduğu şeyi tercüme etti.

3- Onun üzerinde zamanının musibetleri gerçekleşti. Onların en şiddetlisi de içinde dostların öfkesi/nefreti olandır.

Hem bu dizelerde hem de daha önce değinilen medih şiirlerinde görüldüğü üzere şair genel anlamda kasidelerinin mukaddime kısımlarını gazel temasıyla dokumuştur. Dolayısıyla şairin genel itibariyle klasik mukaddime geleneğine uygun davrandığı, ama kimi zamanda doğrudan şiirin ana temasıyla uygun bir başlangıç yaparak klasiğin dışına da çıktığı, böylece bu noktada serbest tutum sergilediği ve yeniliğe de açık olduğu pekâlâ söylenebilir.

3.1.3. Tehallus

Bir edip medih, hiciv, iftihar veya benzeri asıl temaya yumuşak bir şekilde geçiş yapmak istediğinde, kasidenin giriş bölümünden sonra veya diğer bölümleri arasında münasebet kuran ilk manadan ayrılıp diğerine intikal eden mısralar söyler. Bu mısralar kopuk olmaz; çünkü onları ardından gelen diğer dizelerle birbirine bağlar. Tehallus, kadim şairlerin değil son dönem şairlerin icat ettiği bir sanattır. Zira ilk dönem şairlerin yöntemleri konular arasında bağlantı kurmadan soğuk geçiş yapmak olup genelde birbirine benzer. Çölü veya deve kafilesiyle yolculuğu betimlemeyi bırakıp asıl konuya geçerken kullandıkları ifadeler de genelde birbirine benzerlik arz

²³⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 162.

eder. Yolculuklarında önemsedikleri hikâyeleri anlatmaya geçerken bırak bunu, geç bunu, sen şundan söz et gibi klişe sözler kullanarak ana temaya geçmeyi yeğlerler. Bundan çok çektik, onu falancaya yani övülen bir kimseye şikâyet edeceğiz derler.²⁴⁰ Bunlarla birlikte eleştirilenler ana konuya geçiş yapacak olan şairin bu şekilde keskin ifadelerle değil de konuyu değiştirdiğini muhataba hissettirmeden ve iki konu arasında ince münasebetler kurarak geçiş yapması halinde tehallustaki asıl başarıyı elde edebileceğini de vurgulamışlardır.²⁴¹ İbnü'd-Dehhân'ın da şiirlerinde özellikle bu tarzı benimsediği göze çarpmaktadır. İbnü'd-Dehhân'ın şu beyitleri buna örnek verilebilir:²⁴² (Basît)

6 أَلَيْسَ سِرُّكَ مَسْتَوْرًا عَلَى كَلْفِي فَمَا يَضُرُّكَ أَنْ أَصْبَحْتَ مَهْتُوكَا
7 وَفِيمَ تَغْضَبُ إِنْ قَالَ الْوُشَاةُ سَلَا وَأَنْتَ تَعْلَمُ أَيِّي لَسْتُ أَسْلُوكَا
8 لَا نِلْتُ وَصَلِّكَ إِنْ كَانَ الَّذِي زَعَمُوا وَلَا سَقَى ظَمَائِي جُودُ ابْنِ رُزَيْكَا

6- *Senin sırrın çilliğim üzerinde gizli değil midir? Parçalanmış olman sana ne zarar verir?*

7- *Benim seni unutmadığımı bildiğin halde muhbirler unuttu demişse neye sinirleniyorsun?*

8- *İddia ettikleri kişi ise sana vasıl olmayı elde etmeyeyim ve İbn Ruzzika'nın cömertliği benim susuzluğumu gidermesin.*

İbnü'd-Dehhân medih şiirinin ilk yedi beytinde gazel, aşk ve cesarettten bahsetmiş, yukarıdaki 8. beyitle birlikte Ebu'l-Gârât Talâi b. Rüzzi'k'in methine geçiş yapmıştır. Görüldüğü üzere şair “İddia ettikleri kişi ise sana vasıl olmayı elde etmeyeyim.” ifade tarzıyla aslında ana tema olan memduhun övgüsüne yumuşak ve muhataba hissettirmeden geçiş yapmıştır.

²⁴⁰ Bkz: İbn Tabaṭaba, *İyâru 'ş-Şi'r*, s. 115.

²⁴¹ Takyüddîn Ebûbekr b. Alî el-Hamevî İbn Hicce, *Hizânetü'l-Edeb ve Gâyetü'l-Ereb*, thk. 'İsâm Şakyû, Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2004, I/329.

²⁴² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 220.

İbnü'd-Dehhân ilk beyitlerinde sevgi, azarlama ve yasaklardan bahsederek şikâyetle memduhun methine geçiş yapmaktadır:²⁴³ (Vâfir)

23 فَطَعْنَا اللَّيْلَ فِي شَكْوَى عِتَابٍ إِلَى أَنْ قِيلَ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ

24 وَلَا حَ الصُّبْحُ يَخْكِي فِي سَنَاهُ صَلَاحِ الدِّينِ يُوسُفَ ذَا الصَّلَاحِ

23- “Hayye alel felâh” denilinceye kadar geceyi şikayet ederek ve azarlayarak katettik.

24- Sabah övgüsünde, iyilik sahibi Selâhaddîn Eyyûbî Yusuf’u hikâye ederek belirdi.

er-Rakîb bu kısmı şöyle yorumlamaktadır: “İnce bir uyum, güzel bir tertip ve sağlam bir bağlantı içindeki bu samimi nesibten, hüznü ve umutsuz sevgi atmosferi içinde sevgilisine karşı yaşadığı psikolojik sıkıntısını dile getirmeye geçmektedir. Burada aklımıza şu soru geliyor: Şairin bu sevgi tasvirini yapmasındaki gayesi neydi? Bu girişteki aşkın hayattaki acılarıyla ilgili daha genel duyguları ifade ettiği salt şiirsel bir heyecan olduğunu söylemek mümkün mü? Belki de öyledir. Bu ihtimali güçlendiren ise şair ile bu sevgili kadın arasında geçen diyalogdur.”²⁴⁴

Şairin yoksulluğuna ve hayatı boyunca çektiği zorluklara rağmen iffetli tavrından kadın onu sorumlu tutmaktadır:²⁴⁵ (Tavîl)

14 وَعَائِيَّةٌ مِنِّي الْعَفَافَ مَعَ الضَّوَى وَأَحْسَنُ شَيْءٍ أَنْ أَعْفَ وَأَنْ أَضْوَى

15 إِذَا كَانَ فِي الْمَسْعَى الْعَنَى وَمَدَلَّتِي فَحَسْبِي بِفَقْرٍ لَا يَدُلُّ وَبِالْمَثْوَى

14- Zayıflamayla birlikte iffetli olmayı benden bir ayıp (benim bir ayıbım olarak gördü), en güzel şey iffetli olmam ve zayıflamamdır.

15- Gayretin ve rezilliğin içinde yetinme olduğu zaman, bana beni zelil kılmayan bir fakirlik ve ev/sığınak yeter.

²⁴³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 61-62.

²⁴⁴ er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 26.

²⁴⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 80; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 28.

Bu diyaloga devam eder ve koşulların zorlanması konusundaki sabrından ve ağırlıklara tahammül göstermesinden bahseder. Yardım çağrılarını yapar ve kadı Fâdıl keşke kendisini duysa diye temenni eder. Burada zorlanmadan ve doğal bir şekilde methiyeye geçiyor, hoş bir manaya bürünüyor. Öyle ki, okuyucu ilk manadan ikinci manaya, harmanlanma ve uyum sağlama gücünü yavaş yavaş hissederek geçiş yaptığını fark eder. Tekrar soruyoruz: Bu methiyenin şairin hayatındaki sıkıntıları tasvir eden birinci kısım ile ilişkisi nedir? Kasidenin başında duyurulmak istenen bu ümitsizliğin, methedilen kişinin şahsında temsil edilen bir çeşit ümitle ilişkili olduğu söylenebilir mi? Evet, durum böyle olabilir. Bu nedenle şairin gücü nispetinde methettiği kişiye yaptığı methiyenin faziletleri, sıkıntının kendisine sığındığı kişiden giderilmesi üzerinde odaklanmıştır. Bıldırcın eti ve kudret helvasından yoksun kalan yaratılış özelliklerinden bahsetme üzerinde odaklanmıştır. Nasıl öyle olmasın ki? Kendisi küçük bir nimet sebebiyle bile sevinç duymakta ve rahatlık hissetmektedir. Yine o, Fâdıl'ın üstün yazı yazma ile ilgili bazı meziyetlerine odaklanıyor. Bu şu manaya gelmektedir: Şair, bu kasideyi infial durumunun gelişimine paralel bir şekilde inşa etmiştir. O nesipte yalnız ve ümitsizdir. Ancak bu yeis övülenin ortaya çıkışı anında dağılmaktadır. Bu da onun unsurları arasında birlik ve insicam oluşturmaktadır.²⁴⁶

3.1.4. Hâtıme

Hâtıme, edebi bir eserin son bölümüdür. Edebiyatta hâtıme sonuç bölümü olup kitabın özeti mahiyetindedir. Bu bölümde kitapta işlenen konuların en önemli noktaları ve ulaşılan kesin sonuçlar dile getirilir. Hâtıme bir hikâye veya tiyatrodan ise, son bölüm veya son perde anlamına gelir. O halde hâtıme, olayların birleştiği noktayı ifade ettiği için bu her iki edebî türde sanat değeri olan bir unsurdur. Zira hâtıme sayesinde işlenen fikir veya anlatılan olayın değeri ortaya çıkar.²⁴⁷ Hutbedeki hâtimenin ehemmiyeti diğer edebi türlerin öneminden daha az değildir. Bazı konuşmaların kapanış bölümü

²⁴⁶ er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 28-29

²⁴⁷ Altûncî, Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, II. baskı, 1999, s. 391.

dinleyicileri çok etkilediği için onlara göre hâtime en az mukaddime kadar değerlidir.²⁴⁸

Hâtime, şiirde ise kasidenin önemli bölümlerinden biridir. Bir kaside binasının üzerine oturduğu temel ve dinleyicinin aklında kalan ve gönlünde yer eden en son şeydir. Dolayısıyla bir kasidenin hâtimesi (onun noksanlıklarını unutturacak tarzda etkili ve) oturaklı olmalıdır. Bu bölüm kendisine başka söz eklenmeyecek ve (yemeğin sonundaki tatlı gibi) onun ardından daha iyisi gelmeyecek tarzda olmalıdır. Şiirin başlangıcını bir anahtara benzetirsek, hâtimesi onun üzerine vurulan bir kilit gibi olur.²⁴⁹ Arap edebiyatı tenkitçileri buna ayrı bir değer atfetmişlerdir. Hâtimeyi iyi yapan edibin yanında durmuşlardır. Hüsn-i hâtime yapmayı şairin üstün özelliklerinden biri olarak saymışlardır. Arap edebiyatının önde gelen münekkitlerinden Ebû Hilâl el-Hasen el-‘Askerî *Kitâbu’s-Şinâ’ateyn* ve İbn Reşîk el-Kayrevânî *el-‘Umde* isimli eserlerinde bu konudan bahsetmişlerdir.²⁵⁰

Arap şairler arasında, dinleyicilerin ruhları şiire bağlanmış bir halde iken şiir söylemeyi kesip bitiren ve dinleyicide dahasını dinleme arzu ve isteği uyandırmaya çalışanlar vardır. Bu şairler sanki bir sonuca varmak niyetinde değilmiş gibi sözü yarıda bırakırlar. Tüm bunlar muhataplar tarafından affedilme ve zorlamaya girmeme arzusunun metne yansımasıdır.²⁵¹ İbnü’ d-Dehhân’ın dîvân’ına bakıldığında, şu şekilde bir hatime yaptığı görülür:²⁵² (Basît)

27	يا كَعْبَةَ الْجُودِ أَنَّ الْفَقْرَ أَقْعُدُنِي	وَرِقَّةَ الْحَالِ عَن مَفْرُوضِ حَجَّيْكَ
28	قَدْ جَادَ غَادِيكَ لِي جُوداً وَأَطْمَعْنِي	سَمَاحَةً فِيكَ فِي اسْتِسْنَاءِ سَارِيكَ
29	مَنْ أَرْجِي يَا كَرِيمَ الدَّهْرِ تَنْعَشُنِي	جَدَوَاهُ إِنْ حَابَ سَعْيِي فِي رَجَائِيكَ
30	أَأَمْدَحُ التُّرْكَ أَبْغِي الْفَضْلَ عِنْدَهُمْ	وَالشَّعْرُ مَا زَالَ عِنْدَ التُّرْكَ مَرْوُكَ
31	أَمْ أَمْدَحُ السُّوقَةَ النَّوْكَى لِرُفْدِهِمْ	وَاضْبِعَتْنَا إِنْ تَخَطَّتْنِي أَيَّادِيكَ

²⁴⁸ Altûncî, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, s. 391.

²⁴⁹ Bkz: İbn Reşîk Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî el-Kayrevânî, *el-‘Umde fi Mehâsini’s-Şi’ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, V. baskı, Beyrût: Dâru’l-Cil, 1981, II, 239-240.

²⁵⁰ Altûncî, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, s. 391.

²⁵¹ Bkz. İbn Reşîk, *el-‘Umde*, II, 240.

²⁵² İbnü’ d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’ d-Dehhân*, s. 223.

32 لَا تَتَرَكُنِي وَمَا أَمَلْتُ فِي سَفَرِي سِوَاكَ، أَقْفِلْ نَحْوَ الْأَهْلِ صُعْلُوكَا

33 أَرَى السَّبَّاحَ لَهَا رِيٌّ وَقَدْ رَضِيَتْ مِنْكَ الرِّيَاضُ مُسَاوَاةً وَتَشْرِيكَا

27- *Ey cömertliğin Kâbe'si! Şüphesiz ki fakirlik beni oturttu. Yükümlü kılınan/farz edilen durumun hassasiyeti de senin haccın oldu.*

28- *Senin erkencin benim için öyle bir cömertlik yaptı ki, sendeki bir hoşgörü/cömertlik sana gece gelenin sulanmasında beni doyurdu.*

29- *Ey zamanın cömerdi! Senden umma konusundaki çabam boşa giderse ben kimden umayım ki hediyesi bana hayat versin?*

30- *Türklerin nezdinde şiir terk edilmeye devam ederken Türk'ü mü övüp de onlardan ihsan bekleyeyim?*

31- *Senin ellerin bana ulaştığında zayı olacağken, onların hediyesi için aptal avamı mı öveyim?*

32- *Ben seferimde senden başkasına ümit vermemişken, aileye fakir olarak döneceğimde, beni terk etme.*

33- *Riyat eşit ve ortak olarak senden razı olmuşken, çorak toprakların sulandığını görüyorum.*

Yukarıdaki beyitlerde şair hem kendi derdi olan fakirliğini açıklamakta hem de fakirliğine derman olmaya uygun bir memduh aramaktadır. Bir emeğin ürünü olan kaliteli methiyelerini ise kendisinin maddi sıkıntısını gidermekten aciz veya bu konuda duyarsız kalacak kimseler için zayı etmek istememekte en sonunda memduhu (Sâlih b. Rüz-zîk) en uygun aday olarak tayin etmektedir. Şiirin hatime beytini ise şair kendine yaraşır tarzda Arap edebiyatındaki gözde sanatlardan biri olan istiare sanatıyla sonlandırmıştır. Zira şair Riyad'daki muhtaçları çorak topraklara, onlara infak ve ihsanda bulunmuş olan memduhu ise bu toprakları sulayarak can veren yağmura benzetmiştir. Böylece şairin bu hatimesi; hikmetli veya sanatlı bir sözle sonlanma,

şiiirin artık bittiği hissini verme, lafzı tatlı olma ve şiiirin ana temasıyla uyumlu bir ifade tarzıyla sonlanma gibi²⁵³ bir hatimede aranan temel kriterleri taşımıştır.

Başka bir kasidesini de şöyle bitirmiştir: ²⁵⁴ (Tavîl)

70 فَيَا دِيمَ الْإِحْسَانِ سَحًّا وَدِيمَةً وَهَطْلًا فَقَدْ صَادَفْتُ أَجْرَدَ مُمَجَّلًا
71 فَقَدْ صَرَّحْتُ حَوْلِي الْمُرَابِغِ كُلُّهَا فَلَوْ أَنَّ لِي حَوْلًا بِأَنْ أَحْوَلًا
72 وَأَيُّ مَقَامٍ يَرْتَضِيهِ أَخُو النَّهْيِ وَلَا فَاضِلًا يَلْقَى وَلَا مُتَفَضِّلًا
73 لَعَلَّكَ رَاثٍ لِلْفَضَائِلِ وَالنَّهْيِ فَتُحْيِي مَيْتًا أَوْ تُمِيتُ مُعْطَلًا
74 بَقَيْتَ عَلَى الْإِسْلَامِ حِصْنًا وَمَوْئِلًا وَكَيْتًا وَعَيْنًا مُسْتَهْلًا وَمَعْقِلًا

70- Ey ihsan yağmurları, sağanak halinde bol bol yağarak çorak ve verimsiz bir yere isabet ettin.

71- Etrafımdaki tüm meralar ortaya çıktı. Benim de dönüşmeye gücüm olsaydı!

72- Anlayış sahibinin hoşnut olacağı makam hangisidir? O ne erdemli biriyle ne de hayırseverle karşıyor.

73- Belki sen erdemli kimseler ve idrak sahipleri için yas tutuyorsun. Böylece bir ölüyü diriltiyorsun ya da işe yaramaz birisini öldürüyorsun.

74- Bir kale, bir melce, bir cesur, bir rahmet, bir başlangıç ve bir sığınak olarak İslâm üzere kaldın.

Bir önceki hatimesiyle benzer tarzda şair yine ihsan umduğu memduhunu kale, sığınak ve rahmet gibi mefhumlara benzeterek istiare sanatını icra etmiş, böylece hatimede aranan alternatiflerden biri olan hatimeyi benzetme sanatıyla sonlandırma eylemini²⁵⁵ aynen icra etmiştir.

²⁵³ Yûsuf Hüseyn Bekkâr, *Binâü'l-Kasîde fi'n-Nakdi'l-'Arabîyyi'l-Kadîm*, Beyrût: Dâru'l-Endelus, 1982, s. 229-230.

²⁵⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 46.

²⁵⁵ Bekkâr, *Binâü'l-kasîde*, s. 230.

Son tahlilde ise şairin şiirlerinin hatimelerinde hikmetli söz, atasözü, nükte veya dua ile bitirmek yerine daha çok benzetme sanatıyla süsleyerek, ana temayla da uyumu sağlayacak tarzda ahenkli ve biraz da sözü bitirme hissi veren ifadelerle hatime beytini inşa etmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır.

3.2. Edebî Üslûp

Bir yazarın kendi görüşünü açıklamak için izlediği yol, benimsediği tarz ve kullandığı yöntemdir. Diğer bir deyişle, okurun veya dinleyicinin ruhunda daha etkili olacak biçimde, sözün amacına ulaşmaya daha yakın bir şekilde oluşturulmuş kelimelerle, yazarın kendi düşünce ve heyecanlarını dile getirme şekli ve dili kullanma biçimidir. Bir yazarın şahsiyeti kendine özgü kullandığı üslup ile anlaşılır. Yazar kendi fikirlerini doğru bir şekilde ifade edebilmek için, kelimelerin seçiminde ve cümle kurma biçiminde farklılık gösterir. Üslup sade ya da karmaşıktır. Sade üslup anlamı açık ve anlaşılması kolaydır. Karmaşık üslup süslü kelimelerle bezenmiş olup anlamı kapalı ve anlaşılması zordur. Mutedil üslup ise, yalın üslup ile karmaşık üslup arasında orta bir yoldur. Üslup özellikleri kişiden kişiye göre tamamen değiştiği gibi, asırdan asra göre de değişir. Bu noktadan hareketle şöyle demişlerdir: Üslup, bir yazarın diğerlerinden farklı bir konumu ifade etme ve edebi kişiliğini ifade etme biçimidir. Üslubun birçok çeşidi vardır.²⁵⁶ Ancak en önemlilerinden biri de edebî üslûptur.

Edebî üslûbun en belirgin karakteristik özelliği güzellik ve estetikdir. Bu üslubu ortaya koyanın estetik anlayışı, hayal gücü, kelimeleri seçim tarzı ve sözcük öbeklerini kullanma biçimi üslubun niteliğini etkiler. Söz konusu estetik çok ince betimleme yapma, nesne ve olaylar arasındaki uzak benzerlik yönlerini fark etme yoluyla, soyut bir manaya somut bir elbise giydirmeye, somut bir olguyu soyut bir biçimde ortaya koymak gibi faktörlerden kaynaklanır.²⁵⁷

Edebî üslubu çeşitli anlatım yöntemleri, çokça icra edilen söz sanatları ve edebi tasvir gibi tarzlar teşkil eder.

²⁵⁶ Altûncî, Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, III. Baskı, Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999, s. 93.

²⁵⁷ Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, s. 93.

3.2.1. Anlatım Yöntemleri

Bu başlık altında İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerinde iktibas ve Kur'ân-ı Kerîm'den etkilenmesi, tağmîn ve başka şairlerden etkilenmesi, beyân ve bedî sanatlar ve edebî tasvir gibi anlatım yöntemleri üzerinde durulacaktır.

3.2.1.1. Muhâvere/Diyalog Kurma

Anlatım yöntemleri arasında şair ve ediplerin çokça müracaat ettiği yöntemlerden biri de çoğunlukla tahkiye (hikaye etme) yöntemiyle bağdaşan ve onunla içiçe olacak şekilde oluşturulan diyalog kurma (muhâvere) yöntemidir. İbnü'd-Dehhân da şiirlerini ve anlatımını etkili kılmak adına zaman zaman bu yöneme başvurmuştur. Ancak onun kurduğu diyaloglar çok uzun karşılıklı konuşmalar halinde değil tarafların en fazla birer, ikişer veya üçer kez söz alarak konuştuğu diyaloglar şeklindedir.

Şairin Salih b. Rüzzi'k'i övdüğü methiyesinde bulunan aşağıdaki beyitlerde kısa bir diyalog görülmektedir:²⁵⁸ (Tavîl)

- 25 وَوَهَىٰ مِنَ التَّوْدِيْعِ لَمْ تَرَ مُنْجِدًا مِنْ الدَّمْعِ يُعْدِيهَا عَلَىٰ بَيْنِ مُشَامِ
26 فَقَالَتْ وَقَدْ أَجْرَتْ سَوَاقِ عِبْرَةً أَنِّي كُلِّ يَوْمٍ أَنْتَ بِالْبُعْدِ مُؤَلِمِي
27 أَجْمَعُ لِي فَقْرًا وَبَيْنًا وَكِبْرَةً لَكَ اللَّهُ مَا تُثْنِيكَ خَيْفُهُ مَا أَنَّمِ
28 فَقُلْتُ هَا هَذَا فِرَاقٌ يَزِدُّنَا جَمِيعًا وَيُعْدِينَا عَلَى الدَّهْرِ فَاعْلَمِي

25- Vedalaşmaktan ne yapacağını şaşırarak (bayan kişi), uğursuz olan kişinin ayrılması konusunda ona yardım eden gözyaşından bir yardımcıyı görmedi.

26- Geçip gidenlerin mazilerini ortaya koyarak şöyle dedi: Hergün sen bana elem veren (şey/kişi)den uzak mısın?

²⁵⁸ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 128-129; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 37-38.

27- Benim için bir fakirlik, bir firak ve bir büyük günahı mı bir araya getiriyorsun? Günah korkusunun seni alıkoyduğu şey Allah'ın senin için (bahşettiği şeydir).

28- **Ben ona dedim ki:** Bil ki bu, bizim hepimizi geri çeviren ve zamana karşı bize yardım eden bir ayrılıktır.

er-Raķīb'in yorumuna göre bu beyitler, uyumlu ve duygusal bir atmosferde kompozisyon oluşturmaktadır. Beyitlerde birbirine geçmiş vicdanî manaları içeren lafızlar peş peşe gelmektedir. Mesela kelime ve lafızlar, şair ve annesi arasındaki diyalogu tasvir eden dalgalı bir ritim ve hüznü veren bir name olarak kaside içinde yayılmaktadır. Kaside, annenin duygularını ve endişelerini dile getiren bir soru barındırmaktadır.²⁵⁹ Dolayısıyla buradaki diyalog şair ile annesi arasında geçmekte olup fakirlik, gurbet ve çeşitli sıkıntıları tasvir eden dramatik bir tablo ortaya koymaktadır.

İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerinde lafız, diyalog, tablo ve ritim cinsinden şiirsel inşa unsurları birbirini desteklemektedir. Sevgilinin tasviri de böyledir:²⁶⁰ (Kâmil)

3 لَمْ أَنَسَهُ وَتَيْفُظِي يُودِي بِهِ وَيَقُولُ غَيْرُ مُودِعٍ لَا تَنْسَنَا
4 أَدْنَىٰ مَرَاشِفَهُ فَقُلْتُ تَعَجُّبًا كَذَبَ الَّذِي رَعِمَ الْحَيَالَ مِنَ الْمُنَىٰ
5 لَمْ تُجْلِهِ سِنَّهُ الْكَرَىٰ حَتَّىٰ انْجَلَتْ عَنِّي عَلَىٰ رُعْمِي فَوَدَّعَ وَانْتَشَىٰ
6 بَدَلَ الْوَصَالِ وَدُونَهُ قَصَرَ الْكَرَىٰ ثُمَّ انْتَنَيْتُ وَدُونَهُ طُولُ الْقَنَا

3- Bizi unutma diyen bir vedacıdan başkası **söylerken**, onu ve onu helak eden uyanıklığımı unutmadım.

4- Onun dudaklarına yaklaşarak (yanına yaklaşarak) ona hayret ederek **dedim ki:** Arzulardan hayal iddiasında bulunan kişi yalan söyledi.

²⁵⁹ er-Raķīb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî*, s. 38.

²⁶⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 148; er-Raķīb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî*, s. 38.

5- Bana rağmen uyuklama benden gidip veda edinceye ve ayrılıncaya kadar onu açmadı.

Bu tür beyitlerinde lafızlar kolayca anlaşılmalıdır ve onlarda bir tatlılık vardır. Tabir, uyumlu bir örgüye sahip olup hoş ve harika bir tabloyu sergiler. Şair, bazı beyitlere hoş bir simetri katan bir uyum ortaya koymuştur. Mahreçlerinde yakınlık ya da benzerlik olan ince harfleri çok tekrar etmiştir. Bu da şiire lafızlarla içeriğin bir harmoni oluşturduğu tatlı bir musiki katmıştır.²⁶¹

Başka bir örnek de şöyledir:²⁶² (Basit)

10 تَعَجَّبَ النَّاسُ مِنْ حُزْنِي فَقُلْتُ لَهُمْ مَا مِثْلُ رُزْئِي حُزْنِي كَائِنٌ أَبَدًا

10- İnsanlar benim üzüntüme şaşırды. Ben de onlara şöyle dedim: Benim hüznüm musibetim gibi sürekli değildir.

Burada şairin; başındaki gurbet, fakirlik, aşk ve ayrılık acısından müteşekkil olan musibetinin katmerlenerek kronik ve devamlılık arz eden bir hal oluştursa da bunları aşarak sabır şemsiyesi altına sığındığı ve hüznünü daimi kılmadığı anlaşılmaktadır.

Şu dizelerde de şair kendisi ve maşuku hakkında söylenenlere cevap veriyor:²⁶³ (Kâmil)

1 قَالُوا سَلَا صَدَقُوا عَنِ السُّلْوَانِ لَيْسَ عَنِ الْحَيْبِ
2 قَالُوا فَلِمَ تَرَكْنَا الرِّيَا رَةَ قُلْتُ مِنْ خَوْفِ الرَّقِيبِ
3 قَالُوا فَكَيْفَ يَعْيشَ مَعَ هَذَا فَقُلْتُ مِنَ الْعَجِيبِ

1- Unuttu dediler, sevgili hakkında değil unutma hakkında doğru söylediler.

2- Ziyareti niçin terk etti dediler? Gözetlenme korkusundan dedim.

²⁶¹ er-Rakîb, *Şua' râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî*, s. 39.

²⁶² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 140.

²⁶³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 232.

3- Onunla nasıl yaşıyor dediler. Tuhaf bir durum dedim.

Örneklerin her birinde de görüldüğü üzere şair diyalog kurma yöntemini başarılı bir üslupla kullanmış ve hikaye edilen olayın muhatabın gözünde canlanmasını ve birbiriyle diyalog kurulan şahısların, zamanın ve mekanın kişinin hayal dünyasında gözünün önündeki bir tiyatro misali veya gerçek bir olay gibi canlılık kazanmasını, böylece anlatımın daha canlı ve etkili olmasını sağlamıştır.

3.2.1.2. Mektuplaşma/Yazışma

İbnü'd-Dehhân şiirlerinde mektuplaşma kapsamında şöyle demiştir:²⁶⁴ (Kâmil)

1	يَا مَالِكِي	بِعَوَائِدِ	الْبِرِّ	وَبِدَاكَ	تَمَلِّكُ	رِبْقَةَ	الْحَرِّ
2	أَنْصَفْتَنِي	وَالنَّاسُ	تَظْلِمُنِي	فَلَا شُكْرُكَ	أَخْرَ	الدَّهْرِ	
3	مِنْ عَلَى	مِنْ	تُتَابِعُهَا	خَفْتُ	عَلَيْكَ	وَأَثَقَلْتُ	ظَهْرِي
4	فَلَا شُكْرَنَّ	صَنَائِعًا	سَلَقْتُ	فَعَسَى	يُقُومُ	بِبَعْضِهَا	شُكْرِي
5	كَشَفْتُ مَا	سَتَرُوهُ	مِنْ أَمْرِي	وَعَرَفْتُ	مَا	جَهَلُوهُ	مِنْ قَدْرِي
6	فَلَا نُشْرَنَّ	عَلَيْكَ	مِنْ مَدْحِي	شُكْرَ	الرِّيَاضِ	الْعَيْثِ	بِالنَّشْرِ

1- Ey iyiliğin getirileriyle sahip olanım! Böylece özgürün bağına (ilmiğine) sahip oluyorsun.

2- İnsanlar bana zulmederken sen bana insaf ettin, (bunun sonucu olarak) ben de sana zamanın sonunda muhakkak teşekkür edeceğim.

3- Sana hafif, ama benim sırtıma ağır gelen ve peş peşe gelen iyiliklere karşılık iyilikler vardır.

4- Geçen iyiliklere muhakkak karşılık vereceğim. Belki benim şükriüm bir kısmını yerine getirir.

5- İşimden gizledikleri şeyi açtım ve değerimi bilmediklerini öğrendim.

²⁶⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 165.

6- Bahçelerin yağmur gibi şükri olarak sana olan övgümü muhakkak yayacağım.

3.2.1.3. İktibas ve Kur'ân-ı Kerîm'den Etkilenmesi

Lügat olarak iktibas, “ateşten köz almak” demektir.²⁶⁵ أقبسني Yani bana bir parça köz verdi. Aynı şekilde اقتبست منه علمًا “Ondan bilgi edinmeye çalıştım” denilir. Yani onu ilminden istifade etmeye çalıştım.²⁶⁶ O halde iktibas, ilk bakışta sözlükte başkasından bir şey almak ve ondan yararlanmak anlamına gelmektedir. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ve Şehâbeddîn el-Halebî (ö. 725/1325) iktibasın ıstılahi tanımını yapmışlardır. Fahreddin er-Râzî'ye göre iktibasın tanımı şöyledir: “Söz dizimini güzelleştirmek ve makamını yüceltmek için Kur'ân'dan herhangi bir kelime veya ayeti alıntı yapıp büyük bir ustalıkla sözün arasına yerleştirmektir.”²⁶⁷ Şehâbeddîn el-Halebî (ö. 725/1325) bu meyanda şöyle demiştir: “İktibas, Kur'ân veya hadisten bir şey alıntı yaparak söze eklemektir. Metin içindeki bu alıntılar kolayca tanınacağı için kaynak gösterilmez.”²⁶⁸ Bu sanat çok erken dönemde edebiyatçılar arasında bilinen bir üsluptur. Geçmişte Kur'an-ı Kerim ile süslenmeyen hitabelere “betrâ” (yani güdük ve hayırsız) adı veriliyordu.²⁶⁹ İbnü'd-Dehhân da birçok şiirinde Kur'ân-ı Kerîm'den iktibasta bulunmuştur. Aşağıda İbnü'd-Dehhân'ın bu bağlamda şiirlerinden örnekler yer verilecektir.

Şair İbnü'd-Dehhân'ın divanı genel itibarıyla methiye ağırlıklı olsa da bazı şiirlerinde öğüt ve nasihatlerde de bulunmuştur. Kendisi gıybet ve iftiradan uzak durulmasını öğütlediği bir kontekste Kur'ân-ı Kerîm'den şöyle iktibasta bulunmuştur:
²⁷⁰ (Tavîl)

²⁶⁵ el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*, thk. Enes Muhammed eş-Şamî - Zekerîya Cabir Ahmed, Kahire: Dâru'l-Ĥadîs, 1429/2008. s. 1281.

²⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI, 167.

²⁶⁷ er-Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İcâz*, thk: Nasrullah Hacimüftüoğlu, Beyrût: Dâru Şâdır, 2004, s. 173.

²⁶⁸ el-Hâlebî, Şehâbeddîn Mahmud, *Hüsnü't-tevessül ilâ sinâ'ati't-teressül*, thk: Ekrem Osman Yusuf, Irak: Dâru'r-Reşid, 1980, s. 323; Maţlûb, *Mu'cemu Muştalaĥâti'n-Nakdi'l-'Arabi'l-Kadîm*, s. 94.

²⁶⁹ el-Câhîz, Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk: Abdu's-Selam Muhammed Harun, VII. Baskı, Mısır: Mektebetu'l-Hâncî, 1998, II, 6; 118.

²⁷⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 130.

36 هُمُ الْحَمَاءُ الْمَسْنُونِ لَا مَاءَ عِنْدَهُمْ وَلَيْسُوا صَعِيدًا طَيِّبًا لِلتَّيْمِمْ

36- Onlar kendilerinde su bulunmayan kuru çamurdurlar. Teyemmüm almak için temiz bir toprak değildirler.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَِّ مَسْنُونٍ﴾

Andolsun, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık.²⁷¹

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا﴾

*Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.*²⁷²

Burada şairin şiir konusunda çok iyi olduğunun bir göstergesi olarak bir beyitte iki ayrı ayetten iktibas etmiştir. Nitekim şiirde geçen الْحَمَاءُ الْمَسْنُونِ tamlaması ile ayetteki حَمَِّ مَسْنُونِ aynıdır. Aynı şekilde ikinci beyitte geçen صَعِيدًا طَيِّبًا ile Kur’ân-ı Kerîm’de geçen صَعِيدًا طَيِّبًا aynen iktibas edilmiştir.

Başka bir örnekte de şöyle demiştir: ²⁷³ (Tavîl)

64 وَمَا كَانَ ذَاكَ الْقَوْتُ بَعْدَ إِقْتِرَائِهِمْ مِنْ الْمَوْتِ حَوْلًا بَلْ كِتَابًا مُؤَجَّلًا

²⁷¹ Hicr 15/26

²⁷² Nîsa 4/43

²⁷³ İbnü’ d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’ d-Dehhân*, s. 45.

64. Onların ölümüne yaklaşımlarından sonra bu mesafe (iki şey arasında) bir engel değil, bilakis belirlenmiş bir yazgıydı.

Şair, yukarıdaki örnek şiiri şu ayetten iktibas etmiştir:

﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ﴾

Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız.²⁷⁴

Görüldüğü üzere كِتَابًا مُؤَجَّلًا ifadesi ayetten iktibas edilmiştir.

Başka bir örnekte de şöyle denmiştir:²⁷⁵ (Kâmil)

مَدْحُ الْمُلُوكِ فِرَى وَيُوسُفُ يُوْسُفُ مَا مَدْحُهُ الْوَائِي حَدِيثًا يُفْتَرَى

Yusuf Yusufken (Darlık ve şiddet zamanında) meliklerin methiyeleri uydurmazdır. Onun, yerinde olan övgüsü ise uydurulan bir söz değildir.

﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾

Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Kur'an uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi ayrı ayrı açıklayan ve inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve bir rahmettir.²⁷⁶

Yukarıdaki şiirde geçen حَدِيثًا يُفْتَرَى tamlaması ayeti kerimede yer tutmaktadır.

²⁷⁴ Âl-i İmrân 3/145

²⁷⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 54.

²⁷⁶ Yûsuf 12/111

Yine başka bir örnekte şöyledir: ²⁷⁷ (Tavîl)

24 وَأَبْلَجَ مَعْسُولَ الشَّمَائِلِ مَا جَدَّ خَلَائِقُهُ تُسْلِي عَنِ الْمَنِّ وَالسَّلْوَى

24. Şemali tatlı olanın en parlağı (Allah vergisi) bir hediyedir. Onun özellikleri bildircin eti ve kudret helvasını unutturur.

﴿وَوَهَبْنَا لَكُمْ الْعَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾

Bulutı üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bildircin indirdik. "Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin" (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler fakat kendilerine zulmediyorlardı.²⁷⁸

Yukarıdaki şiirimizde geçen الْمَنَّ وَالسَّلْوَى ile ayette geçen الْمَنَّ وَالسَّلْوَى ile ayette geçen الْمَنَّ وَالسَّلْوَى ifadesiyle aynıdır.

Yine başka bir örnekte ise şöyledir: ²⁷⁹ (Tavîl)

39 وَلَوْلَاكَ مَا أَسْرَيْتُ لَيْلًا بُحْرَةَ مِنْ الْمَنْزِلِ الْأَدْنَى إِلَى الْعَايَةِ الْفُصْوَى

39- Sen olmasaydın bir gece en yakın menzilden en uzak hedefe Buhra ile yürüyüş yapmazdım.

﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾

Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.²⁸⁰

²⁷⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 82.

²⁷⁸ Bakara 2/57

²⁷⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 84.

²⁸⁰ İsrâ 17/1

Yukarıdaki şiirimizde geçen *أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا* ile *أَسْرَيْتُ لَيْلًا* birbirine yakın ifadelerdir.

Başka bir örnekte ise şöyledir: ²⁸¹ (Basit)

1 وَعَدَّ الْحَيَالُ بِنَانًا حَيْرَةً الْعَامِ حَقُّ كَمَا قَالَ أُمُّ أَضْعَاثُ أَحْلَامِ

1- *Hayal bizim yılın komşuları olacağımızı vadetti. Dediği gibi gerçek midir yoksa karışık rüyalar mıdır?*

﴿قَالُوا أَضْعَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ﴾

*Dediler ki: "Bunlar karma karışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz."*²⁸²

Yukarıdaki şiirimizde geçen *أَحْلَامِ* ile *أَضْعَاثُ أَحْلَامِ* ayette geçen *أَحْلَامِ* ifadesiyle aynıdır.

Yine başka bir örnekte şöyledir: ²⁸³ (Tavîl)

9 أَيَا لَذَّةَ الدُّنْيَا وَمَنْهُ بَلَاؤُهَا وَيَا جَنَّةَ فِيهَا عَذَابُ جَهَنَّمَ

9- *Ey Belasının ondan (kaynaklandığı) dünyanın lezzeti! Ve ey içinde cehennem azabının olduğu cennet!*

Şair ölümün yaklaştığından söz ettiği bir beytinde ise şöyle iktibas etmiştir: ²⁸⁴ (Tavîl)

﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ﴾

²⁸¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 112.

²⁸² Yusuf 12/44

²⁸³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 126.

²⁸⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 45.

*Şüphesiz suçlular cehennem azabında devamlı kalacaklardır.*²⁸⁵

Yukarıdaki şiirimizde geçen *جَهَنَّمَ* ile ayette geçen *جَهَنَّمَ* ifadesiyle aynıdır.

47 لَوْ أَنَّ مِثْلَ الْبَحْرِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مِنْ دُونِهِمْ وَأَزْدَتُهُمْ أَمْ تَمْنَعِ

Başka bir örnekte ise şöyledir:²⁸⁶ (Kâmil)

47-Şayet deniz gibi yedi deniz olsa, onları daha da çoğaltsan onlara engel olamazsın.

﴿وَلَوْ أَنَّ فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ

اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

*Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*²⁸⁷

Yukarıdaki beyitte *سَبْعَةُ أَبْحُرٍ* (yedi deniz) ifadesini Kur'ân-ı Kerîm'den Lokman suresinden alıntılamıştır.

Görüldüğü üzere şair şiirindeki edebî üslubuna zenginlik katmak üzere iktibas sanatından yardım almayı hedeflemiş ve bu meyanda daha çok Kur'ân ayetlerinden iktibasta bulunmuştur.

3.2.1.4. Tağmîn

Sözlükte bir şeyin içine başka bir şeyi almak demektir. Bir kabın içine eşya koymak gibi, bir şeyin içine başka bir şey ekleyerek alıntı yapmaktır. Veya ilk

²⁸⁵ Zuhruf 43/74

²⁸⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 32.

²⁸⁷ Lokmân 31/27

bölümün ikinci bölüme ve ilk beytin diğerine ihtiyaç duymasındır.²⁸⁸ Bir kafiye veya lafzın öncesiyle sonrasının bağıntılı olmasıdır.²⁸⁹ İbn Sinan el-Hafâcî şöyle demiştir: “Kafiyeli bir kelimenin, ikinci beytin başındaki şeye bağlanıncaya kadar bağımsız bir anlam taşımasıdır.”²⁹⁰ İbn Reşîk el-Kayrevânî şöyle demiştir: “İkinci beyitle ilgili kelime kafiyeden ne kadar uzaksa tağmînin kusurlu olması o kadar kolaylaşır.”²⁹¹ Eski âlimlere göre tağmîn söz kusurlarından biridir. Çünkü “en iyi şiir; bizzat kendisiyle ayakta duran, manası beytinde tamamlanan, kıtalarının parçaları kendisi tarafından oluşturulan, bölümlerdeki bazı parçalar çıkarılsa bile mananın tamamlanması için ona ihtiyacı olmayan şiirdir.”²⁹² İbnü’l-Eşîr ise, tağmîni söz kusuru olarak saymaz.²⁹³

Şiirde tağmîn ise, başkasına ait bir veya birkaç mısrayı şairin kendi şiirinin içine nakşetmesidir.²⁹⁴ İbnü’d-Dehhân’ın şiirindeki açık sanatsal simgelerden biri de kendisinden önceki şiirlerden etkilenmesidir. O, önceki metinlere karşı açıktır. Bazı kasidelerini, kendi sanatsal deneyimine tabi tuttukten sonra yeniden ürettiği görülmektedir. Bunlar, farklı biçimler almıştır. Belki de bunların en basiti, önceki metinlerden birinin okunmasından elde edilen ve bir tablo olarak eski şairlerden bazı paralel söylemleri çağrıştıran bir alıntı biçimindedir. Bu parça, kasidesinin yapısına dâhil ettiği bir beytin tamamı veya bir beytin parçası olabilmektedir.²⁹⁵ Mesela büyük melik Turan Şah hakkında yazdığı mersiyedeki şu beyit bu türdendir:²⁹⁶ (Kâmil)

18 مَا كُنْتُ أَحْسَبُ قَبْلَ دَفْنِكَ فِي الثَّرَى أَنْ الْمَكَارِمَ فِي التُّرَابِ تُعَيَّبُ

18- Seni toprağa defnetmeden önce asaletin toprak içinde kaybedileceğini sanmıyordum.

²⁸⁸ el-‘Askerî, *Kitâbu ‘ş-Şinâ‘ateyn*, s. 36.

²⁸⁹ İbn Reşîk Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî el-‘Kayrevânî, *el-‘Umde fî Mehâsini ‘ş-Şi‘ri ve Âdâbihi ve Nakdih*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrût: Dâru’l-Cil, 5. b. 1981, I, 171.

²⁹⁰ el-Hafâcî, İbn Sinân, *Sirru’l-Feşâha*, Beyrût: Daru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, I. Baskı, 1982, s. 187.

²⁹¹ el-‘Kayrevânî, *el-‘Umde*, I, 171.

²⁹² el-Askerî, Ebu Ahmed Hasan b. Abdullah b. Sadi, *el-Masun fi’l-Edeb*, thk: Abdu’s-Selam Muhammed Harun, I. Baskı, Kuveyt: Matbaa Hükümeti’l-Kuveyt, 1984, s. 9.

²⁹³ İbnü’l-Eşîr, Ziyâuddîn, *el-Meselu’s-Sâir* II, 342; Maţlûb, *Mu‘cemu Muşţalahâti’n-Nakdi’l-‘Arabi’l-Kadîm*, s. 163-164.

²⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XIII, 257.

²⁹⁵ er-Rakîb, *Şua‘râ Şâmiyyûn fi’l-‘Aşri’l-Eyyûbî*, s. 46-47.

²⁹⁶ İbnü’d-Dehhân, *Dîvânü İbnü’d-Dehhân*, s. 206.

Mütenebbî'nin Muhammed İshak et-Tanuhi'ye yazdığı mersiyeğe yarı gerçek bir çağrışımı bulunmaktadır: ²⁹⁷ (Kâmil)

مَا كُنْتُ أَحْسَبُ قَبْلَ دَفْنِكَ فِي التُّرَى أَنَّ الْكَوَاكِبَ فِي التُّرَابِ تَعُورُ

Seni toprağa defnetmeden önce yıldızların toz toprak içinde kaybedileceğini sanmıyordum.

Görüldüğü gibi şair az bir değişimle neredeyse aynı ifadeleri kullanmıştır.

3.2.2. Beyân Üsluplarından Yararlanma

Beyân sözlükte, “keşif ve açıklık” anlamına gelmektedir. Belâgatçıların terminolojisinde ise, “*Bir mananın çeşitli delaletleri (işaretleri) gözetilmek suretiyle birbirinden farklı biçimlerde aktarılmasını sağlayan usul ve kurallar...*” demektir. Ancak belagatin olmazsa olmaz prensibi ve varlık nedeni olan sözün *muktezâyı* hale mutabık olması kuralı elbette her daim nazarı itibara alınacaktır.²⁹⁸ Bir ilim olması yönüyle beyân ilminin alt disiplinleri veya bir sanat oluşu yönüyle alt uygulamaları vardır. Bunların başında teşbih, isti‘âre ve kinaye gelir.²⁹⁹ Aşağıda başta teşbih olmak üzere beyan üsluplarının şair İbnü’l-Dehhân tarafından nasıl uygulandığı örnekleriyle görülecektir.

3.2.2.1. Teşbih

Şebeh ve şebih; aynısı, misli / benzer, iki şeyin ya da iki ögenin birbirine benzemesi, her birinin diğerine eşit gelmesi, benzeri anlamına gelmektedir. Örneğin, “Ben falana benziyorum.” denir.³⁰⁰ Teşbih ve tasvirsiz şiir olamayacağından özellikle tasvir (vasf) konusundaki şiirlerde zengin benzetmelere yer verilmiştir. Teşbih belâgat terimleri içinde en erken farkına varılan terimlerden biri olmuştur.³⁰¹ Bunun yanı sıra

²⁹⁷ el-Mütenebbî, Ebü’l-Ṭayyib Ahmed b. el-Hüseyn el-Kindî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, Beyrût: Dâru Beyrût, 1983, s. 71.

²⁹⁸ el-Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid el-Hâşimî (1878-1943), *Cevâhirü'l-Belâga fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, nşr. Yusuf Sameyli, Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, ty. s. 216.

²⁹⁹ Bolelli, Nusrettin, *Belâgat*, IV. Baskı, İstanbul: MÜİFV, 2006, s. 35.

³⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIII, 503; Maṭlûb, *Mu'cemu Muştalahâti'n-Nakdi'l-'Arabi'l-Kadîm*, s. 157.

³⁰¹ Durmuş, İsmail, “Teşbih” *TDV*, İstanbul, 2011, XL, 553.

teşbih, belagat bilginlerinin ve edebiyat eleştirmenlerinin önem verdiği belagat sanatlarından biridir.³⁰² Diğer bir ifadeyle teşbih; medih, mersiye, hica gibi şiir konularının vazgeçilmez sanatlarından kabul edilmiştir. Örneğin Sa'leb şiir sanatını medih, hicâ, mersiye, itizar (özür dileme), teşbîb ve teşbih kısımlarına ayırarak adeta teşbihi şiirin temel uygulama alanlarından saymıştır.³⁰³ Rummânî ise şiirin en çok nesib, medih, hica, fahr ve vasıf gibi beş kategoriden kurulduğunu söylemiş ve böylece teşbih ve İstiarenin aslen vasıf kategorisine girdiğini söyleyerek her ikisinden de farklı düşündüğünü ortaya koymuştur.³⁰⁴ Çağdaş belagat bilginlerinden Ahmed Matlûb ise teşbihin vasıf anlamına geldiği için şiir kategorilerine dâhil edilmiş olabileceğini söylemiştir.³⁰⁵ Kaynaklarda teşbihin müşebbeh (benzeyen), müşebbehün bih (kendisine benzetilen), vech-i şebeh (benzeme yönü) ve teşbih edatı³⁰⁶ olmak üzere beş unsurundan söz edilir.

Edip ve şairlerin vazgeçilmezlerinden olan teşbih sanatının birçok çeşidine İbnü'd-Dehhân da sık sık müracaat etmiştir. Şiiri güzelliklerle süslemenin öneminin farkında olarak kendi özgün manalarını teşbih sanatının kalıplarında formüle etmiştir. Kendisi Selâhaddîn Eyyûbî'yi övdüğü şiirinde onun kendisini yağmura, cömertliğini ise yağmurun sağanak oluşuna, yine cesaretinde ise onu aslana benzeterek bir klasik teşbih örneği sergilemiştir:³⁰⁷ (Tavîl)

25 كَرِيمٌ عَلَى الْعَافِينَ كَالْعَيْثِ مُسْبِلًا شَدِيدٌ عَلَى الْعَادِينَ كَاللَيْثِ مُسْبِلًا

25- *İhtiyaç sahiplerine karşı rahmet yağmuru gibi yağan bir cömerttir. Düşmanlık gösterenlere karşı ise yavrusu olan aslan gibi şiddetlidir.*

³⁰² Matlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muştalâhâti'l-Belâğiyye ve Ta'avvuriha*, Beyrût: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 2007, s. 6; 166.

³⁰³ Sa'leb, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Yesâr eş-Şeybânî (ö. 291/904), *Ķavâ'idü's-Şi'r*, thk. Ramazan Abdu'ttevvâb, II. bs., Ķahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1995, s. 33.

³⁰⁴ İbn Reşîk el-Ķayrevânî, *el-'Umde*, I, 120.

³⁰⁵ Matlûb, *Mu'cemu Muştalâhâti'n-NaĶdi'l-'Arabi'l-Ķadîm*, s. 158.

³⁰⁶ Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, I. Baskı, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2015, s. 434-435.

³⁰⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 39.

Yukarıdaki beytin birinci mısraında (كَرِيمٍ) müşebbeh, (الْعَيْثِ) müşebbehün bih, (كَ) teşbih edatı, (مُشَبَّهًا) vech-i şebeh hal ile bağlanmış, ikinci mısraında (شَدِيدٌ) müşebbeh, (اللَّيْثِ) müşebbehün bih, (كَ) teşbih edatı, (مُشَبَّهًا) vech-i şebeh hal ile bağlanmış ve böylece teşbih sanatından yararlanmıştır. Böylece şair sadece tek beytinde teşbihin tüm unsurlarını kullandığı bu iki teşbihinde klasik *mufassal teşbihi*³⁰⁸ şiirine uygulamıştır.

Yine Sâlih b. Rüzzi'k'i methederken şöyle teşbih sanatından yararlanmıştır:³⁰⁹
(Basît)

23 وَالْبَيْضُ تَقْطُرُ فَوْقَ الْبَيْضِ لَامِعَةً كَأَنَّهَا عَارِضٌ هَامٍ عَلَى الْهَامِ

23- Kılıçlar parlayarak miğferlerin üzerinde damlamaktadır. Sanki o başın üzerinde yağın yağmur bulutu gibidir.

Yukarıdaki beytte (الْبَيْضِ-الْبَيْضُ) müşebbeh, (الهام-هام) müşebbehün bih, (كَأَنَّ) teşbih edatı, (لَامِعَةً) vech-i şebeh ile tıpkı yukarıdaki gibi yine mufassal teşbih sanatından istifade etmiştir. Aynı zamanda yukarıdaki beyitte (الْبَيْضِ-الْبَيْضُ) ve (هام-الهام) ifadelerine bakılırsa şairin teşbih sanatını cinas sanatıyla harmanlayarak iç içe bir sanat sarmalıyla anlatımını daha etkili kıldığı anlaşılacaktır. Öte yandan şairin buradaki teşbih sanatında üzerinden peş peşe ve yoğun bir şekilde kanın damladığı kılıcı yağmur yağdıran buluta benzetmesi ise iki resmin birbirine benzemesi kabilinden olan *teşbih-i temsili*³¹⁰ sanatını da hatırlatmakta ve adeta şairin benzersiz bir teşbih örneği sunduğunu, bu nedenle güçlü bir şair olduğu hissini uyandırmaktadır.

³⁰⁸ Bkz. Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, I, 242.

³⁰⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 115.

³¹⁰ Bkz. Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, I, 234.

Şair Selâhaddin Eyyûbî'yi övdüğü ve hem savaş tasviri hem de orduların tasvirini yaptığı şiirinde ise Selâhaddin'in mağlup ettiği düşman ordularının sayıca üstün olduğunu vurgulamak üzere onları adeta bir kum yığınınına benzetmiştir.³¹¹

(Tavîl)

وَلَوْ أَنَّهُمْ كَالرَّمْلِ أَوْ عَدَدِ الْحَصَى لَمَّا بَيَّنُّوا إِذْ عَائِنُوكَ كَلًّا وَلَا

Onlar kum gibi olsa da ya da çakıl taşlarının sayısı kadar olsalar da, seni gözetledikleri zaman senin ne kadar az olduğunu açığa çıkaramazlar.

Görüldüğü üzere şair كَالرَّمْلِ (Onlar kum gibi olsa da) ifade tarzıyla benzetme unsurlarından sadece benzetme yönünü zikretmeyerek bir *mücmel teşbih*³¹² örneği icra etmiştir.

3.2.2.2. İstiare

İstiare; “âriyet” kelimesinden alınmıştır, yani bir şeyi ödünç verildiği kişinin özelliklerinden (kullanım alanlarından) biri haline gelinceye kadar o şeyin bir kişiden diğerine aktarılmasıdır. Bir şeyi istiare etmek, o şeyi ödünç almak manasına gelmektedir. Başka bir ifade ile dönülmesi kabil olmak üzere menfaati karşılıksız olarak başkasına temlik edilen (devredilen) maldır.³¹³

İstiare, tasvirde belâğatin mühim sanatlarından biri olup kadim bilginlerce büyük ilgi görmüştür. Belâgat bilginlerine göre, kısaca benzeyenin benzetilenin cinsine girdiği veya benzeyenin benzetilene ait özellikleri yüklediği istiare, “*teşbihin (benzetmenin) bir ögesini zikrederek diğer ögeye atıf veya gönderme yapmaktır*”.³¹⁴ şeklinde de tarif edilmiştir.

İstiare edebiyat ve şiirde ise başkalarından anlam ve lafız almak demektir. İbn Abdürabbih (ö. 328/940): “*İstiare eskiden beri kullanılmakta olup hem manzumda hem de nesirde kullanım alanı bulmaktadır. Manzumun nesirden, nesrin de manzumdan*

³¹¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 43.

³¹² Bkz. Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, I, 242.

³¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI, 618.

³¹⁴ es-Sekkâkî, Ebû Yakûb Yûsuf b. Muhammed b. Ali (ö. 626/1229), *Miftâhu'l-'Ulûm*, nşr. Naîm Zerzûr, 2. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987, s. 369.

alındığı istiare en iyi biçimidir. Bu da gizli istiare olup şair ve belagatçilerin en fazla etkilendiği ve seferber ettiği istiare biçimidir.” diyerek istiareyi sanki hafî olana indirgemıştır.³¹⁵

فَسْؤَالُ جُودِكَ عِزَّةٌ لِلْمُجْتَدِي وَنَدَاكَ تَشْرِيفٌ وَعِزَّةٌ مُؤْضِعٌ

İbnü'd-Dehhân da divanında tıpkı teşbihte olduğu gibi istiare sanatının çeşitlerinden istifade etmiştir. Şairin aşağıdaki beytinde istiare sanatı vardır:³¹⁶ (Kamîl)

53- Senin cömertliğini istemek armağan isteyen bir şereftir. Senin rahmet yağmurun şeref ve izzet mahallidir.

Yukarıdaki beyitte şair وَنَدَاكَ (senin rahmet yağmurun) derken memduhunun kendisine olacak ihsanını yağmura benzetmiş doğrudan “ihsan” kavramı yerine “rahmet yağmuru” ifadesini kullanarak *istiare-i tasrîhiyye*ye başvurmuştur.

Şair şu beytinde ise bir diğer istiare çeşidi olan *istiare-i mekniyye*yi³¹⁷ uygulamıştır:³¹⁸ (Kâmil)

51 يَا عَيْثُ لَا تَسْجَمُ وَمَا حَمَلُ مَرْبَعِي بِنَدَاكَ إِلَّا دُوْ غَدِيرٍ مُنْتَرَعٍ

51- Ey (rahmet) yağmuru! Yağma. Senin yağmurunu ancak dolu bir göletin sahibi taşımıştır.

Beyit incelendiğinde hemen baş kısmında şairin يَا عَيْثُ لَا تَسْجَمُ (Ey yağmur sicim sicim yağma) diyerek gözle görülen somut bir olgu olan yağmura seslendiği görülecektir. Yağmurun bu seslenişi işitmesi mümkün değildir. Ama şair onu sanki işiten ve kendi konuştuğu dilden anlayan bir insan mesabesine koyarak davranmıştır. Ancak bir taraftan da benzetmiş olduğu varlığı anmamıştır. Sadece onun levazımından

³¹⁵ İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 328/940), *el-İkdi'l-Ferîd*, tkh. Abdülmecid et-Terhîni, I. baskı, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983, VI, 186; Maṭlûb, *Mu'cemu Muştalahâti'n-Nakdi'l-'Arabi'l-Kadîm*, s. 70.

³¹⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 33.

³¹⁷ Bkz. Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, I, 267.

³¹⁸ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 33.

olan işitme ve anlama gibi sıfatları yağmura yükleyerek günümüz edebiyatında *vicdânî tasvir*³¹⁹ veya *teşhis (kişileştirme)*³²⁰ sanatı da denilen istiarei mekniyye sanatını seferber etmiştir. Beytin devamı ise şairin başarılı istiare sanatını daha da parlattığı ve anlamı daha da güçlendirdiği biçimiyle karşımıza çıkmaktadır. Zira kendisi bu kez ihsan mertebesindeki memduhun para hazinesini istiare yoluyla *عَدِيرٌ مُثْرَعٌ* (dolu bir gölet)e benzetmekte ve yağmura da bu nedenle seslenmekte böylece memduhun hazinesi ve cömertliğinin yeterli olduğunu, yağmura ihtiyaç duymadığını belirterek memduhun cömertliğini yağmurun rahmetinden üstün tutarcasına üstün ve özgün bir sanat resitali sunmuştur.

İbnü'd-Dehhân'ın Selâhaddîn-i Eyyûbî'yi övdüğü kasidesindeki şu beyti de istiare sanatı barındırmaktadır.³²¹ (Tavîl)

وَأَوْلَاكَ مَاتَ الْفَضْلُ هَزْلًا وَأَصْبَحَتْ رِيَاضُ الْأَمَانِي دَاوِيَاتٍ وَعُطَّلَا

Sen olmasaydın erdem zayıf düşerek öldü ve dileklerin bahçesi solar ve süsten yoksun kalırdı.

Burada da şair bu kez *مَاتَ الْفَضْلُ هَزْلًا* (erdem zayıf düşerek öldü) ibaresiyle bir önceki istiare örneğinden farklı olarak soyut bir olgu olan erdeme insana veya canlı bir varlığa ait olan ölme vasfını yükleyerek erdemi soluk alan canlı bir varlığa benzetmiştir. Şair bunu yaparken o varlığı anmayıp sadece ona ait bir lüzum olan ölme vasfını anmış böylece dinleyicilerine günümüz edebiyatında *maddî tasvir*³²² denilen bir diğer istiarei mekniyye örneği göstermiştir. Şair bununla da kalmamış tıpkı bir önceki istiare örneğinde görüldüğü gibi bu beytin devamında da dileme eylemi, mahalli ve kişilerini *رِيَاضُ الْأَمَانِي* (*dileklerin bahçesi*)ne benzetmiştir.

³¹⁹ Hâvî, *Fennü'l-vasf*, 12.

³²⁰ Abdunnûr, *el-Mu'cemü'l-edebî*, 67.

³²¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 45.

³²² Hâvî, *Fennü'l-vasf*, 7.

Görüldüğü üzere şair istiare sanatını çeşitli türleriyle, peş peşe ve anlam yüklü bir biçimde şiirlerine tatbik etmiş ve inkâr edilemeyecek zengin bir sanatsal söylem ortaya çıkmıştır.

3.2.2.3. Kinaye

Kinaye, bir sözü hem gerçek hem de mecazi anlamda kullanma sanatıdır. Bu, gerçek manayı engelleyen bir karine bulunmaması kaydıyla, sözü gerçek manasına da gelebilecek şekilde başka bir mana kastederek kullanma ya da sözü hem gerçek hem de mecazi anlamda kullanma sanatıdır.³²³ Şureyh'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*hiddet, cehaletin bir kinayesidir.*” Ebu Ubeyde'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*Ariza (dokunaklı söz söylemek), müstehcenliğin ve hayasızlığın bir kinayesidir.*” Ayrıca şöyle demiştir: “*Falanca tutumludur denirse bu cimriliğin kinayesidir.*” Bir hükümdarın inceleyici olduğu söylenirse bu zulmün ve adaletsizliğin kinayesidir.³²⁴ belagatçıların ve eleştirmenlerin üzerinde durduğu Anlam da budur.³²⁵

Şairler şiirlerine farklı bir tat, ifade, mana ve düşünce zenginliği katmak için bazen kinaye sanatına da müracaat ederler, böylece şiirlerinde gizem ile gerçeklik arasında sıra dışı bir atmosfer oluşur. İbnü'd-Dehhân da annesiyle vedalaşma ve ayrılış sahnesini tasvir ettiği şu dizelerinde kinaye sanatına müracaat etmiştir:³²⁶ (Basît)

3 قَالَتْ وَقَدْ رَأَتْ الْأَجْمَالَ مُحْدَجَةً وَالْبَيْنُ قَدْ جَمَعَ الْمَشْكُورُ وَالشَّكَايَ
4 مَنْ لِي إِذَا غَبَّتْ فِي ذَا الْعَامِ قُلْتُ لَهَا اللَّهُ وَابْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ مَوْلَاكَ

3- Develeri dikkatlice süzerek ve ayrılık şikâyet edilenle şikâyet edeni bir araya getirdiği halde şöyle dedi:

4- Kutluk zamanında kaybolduğum zaman kim benim yanımda olacaktır? Ben de ona şöyle dedim: Allah ve kölen Ubeydullâh'ın oğlu...

³²³ İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir*, III, 51-52; Hâbenneke el-Meydânî, Abdurrahman Hasan, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ ve Suverun min Taṭbîkatihâ bi-Heykelin Cedîdin min Tarîfin ve Telîdin*, I. baskı, Dimeşq: Dâru'l-Ḳalem, 1996, II, 135.

³²⁴ el-Câhîz, *el-Beyân ve 't-Tebyîn*, I, 263.

³²⁵ Maṭlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muşṭalahâti'l-Belâğîyye ve Taṭavvurihâ*, Beyrût: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsû'ât, I. baskı, 2006, III, 154-155.

³²⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânü İbnü'd-Dehhân*, s. 182.

Şair, yukarıdaki ilk beyitte annesiyle kendisini kastetmek üzere الْمَشْكُورُ وَالشَّكَايِي

(şikâyet edilenle şikâyet eden) diyerek kinaye sanatını kullanmıştır. Burada anne şikâyet eden evlat olan şair ise şikâyet edilen konumdadır. Ancak şair “annem ve ben” demek yerine o an hem kendisinin hem de annesinin sıfatı olan şikâyet etme ve edilme vasfını kullanarak kinayenin mevsuftan kinaye çeşidine müracaat etmiştir. Böylece şair hem yakın hem uzak her iki manayı da kastetmiş olmaktadır. Yine şair bu sözlerinde الْأَجْمَالُ (*develer*)i süzerek de aslında yolculuğa işaret etmektedir. Zira orada süzdüğü her ne kadar develer olsa da aslında devenin en iyi şekilde temsil ettiği yolculuğu ve ayrılığı uzun uzadıya düşünmekte böylece daha yola çıkmadan ayrılık acısı ve sıla ile anneye özlem duyguları taşıdığını kinayeli bir üslupla dillendirmektedir. Bu durum şairin şiirine biraz gizem katarak şiirini daha anlamlı ve duygusal bir yapıya büründürmektedir. Şair bununla da kalmayarak ikinci beyitteki ذَا

الْعَامِ vurgusuyla kıtlık yılına, ابْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ (Ubeydullah’ın oğlu) vurgusuyla da asıl adını anmayıp nisbesiyle kendisini kastettiği köleye gönderme yapmakta, böylece şiirini peşpeşe kinaye sanatlarıyla örmektedir.

Tıpkı yukarıdaki örnekte olduğu gibi şair yine anlatım yöntemi olarak hikâye ve diyalog kurma yöntemini kullandığı bir başka şiirinde yine kinaye sanatına yönelmiştir. Şairin bir methiyesinin nesîb kısmındaki gazel unsurları ihtiva eden şu sözleri pekâlâ kinaye sanatlarını içermektedir:³²⁷ (Tavîl)

وَوَهَىٰ مِنَ التَّوْدِيعِ لَمْ تَرَ مُنْجِدًا مِنْ الدَّمْعِ يُعْدِيهَا عَلَىٰ بَيْنِ مُشَامٍ
فَقَالَتْ وَقَدْ أَجْرَتْ سَوَابِقَ عَبْرَةٍ أَفِي كُلِّ يَوْمٍ أَنْتَ بِالْبُعْدِ مُؤَلِّمِي
أَجْتَمَعُ لِي فَقْرًا وَبَيْنًا وَكِبْرَةً لَكَ اللَّهُ مَا تُثْنِيكَ خَيْفَةً مَا تَمِّمُ

³²⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 128-129.

25- Vedalaşmaktan ve gözyaşlarından ne yapacağını şaşırarak (bayan kişi), uğursuz olan kişinin ayrılması konusunda ona yardım eden gözyaşından bir yardımcıyı görmedi.

26- Geçip gidenlerin mazilerini ortaya koyarak şöyle **dedi**: Hergün sen bana elem veren (şey/kişi)den uzak mısın?

27- Benim için bir fakirlik, bir firak ve bir büyük günahı mı bir araya getiriyorsun? Günah korkusunun seni alıkoyduğu şey Allah'ın senin için (bahsettiği şeydir).

Bu beyitlerinde de şair مُشَام (uğursuz olan kişi)yi ve مُؤَلِمِي (bana elem veren şey/kişi) lafızlarıyla kadının maşukundan yani kendisinden kinaye olarak kullanmıştır. Şair كِبْرَةٌ (büyük günah) ve مَأْتَمٌ (günah) sözleriyle de gereği gizli saklı yapılan aşkın sıfat yönüne vurgu yaparak yine kinaye sanatı icra etmiş olmaktadır.

Şair Melik Kâhir Nâsıruddîn Muhammed b. Şirkûh'u methettiği şiirinin şu beytinde de مُعْتَدِلِ الْقَوَامِ (orta yapılı) ifadesiyle de yine şiirine kinaye sanatını katmıştır.³²⁸ (Kâmil)

3 هَلْ عِنْدَ مُعْتَدِلِ الْقَوَامِ لِعَاشِقٍ عَدْلٌ وَهَلْ عِنْدَ الْجَمِيلِ جَمِيلٌ

3- Orta yapılının katında bir âşık için denk (birisi) var mıdır? Bir güzelin katında da güzel midir?

Görüldüğü üzere şairin anlatım yöntemlerinden özellikle hikâye etme ve diyalog kurma yöntemlerini tercih ettiği bağlamlarda anlatımına kinaye sanatı katarak takviye ettiği ve böylece şiirdeki edebi sanatsal ifade yetisindeki başarısını bir kez daha kanıtladığı aşık olmaktadır.

³²⁸ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 86.

3.2.3 Bedî‘ Sanatlarla Süsleme

Sözlükte bedî‘ kelimesi, daha önce örneği görülmemiş bir şekilde bir şey icat edip ortaya koymak anlamına gelir. Kelimenin sülâsî mazisi olan عَدَّ ise “Bir şeyde yenilik yaptı ve bir buluş ortaya koydu. Yani örneksiz ve modelsiz bir şey icat etti.” gibi anlamlara gelmektedir.³²⁹ Terim anlamıyla ise bedî‘, makamın gereklerine uygunluğa ve delaletin merama açıklığına dikkat ettikten sonra sözde güzelleştirmeyi sağlayan yönleri inceleyen bilim dalıdır. Belâgat ilmindeki mertebesi meânî ve beyân ilim dallarının mertebesinden sonra gelir. Sözün zarafetini sergilemede faydalıdır. Böylelikle söz muhatabın kulaklarını tırmalamadan kolayca içeri girer ve onun ruhuna işler. Şayet bir söz, aslına tabi olarak form bakımından iyileştirilmekten yoksun değilse sözü daha fazla güzelleştirmenin yönleri ya orijinal anlamın iyileştirilmesinden ya da onunla bağıntılı lafzın geliştirilmesinden kaynaklanır. Birincisine manaya dayalı süsleme sanatları, ikincisine lafza dayalı süsleme sanatları denir.³³⁰

Bu ilim dalı hakkında ilk defa bir eser kaleme alan âlim, İbnü’l-Mu‘tez’dir (ö. 274 h.).³³¹ Ayrıca İbn Reşîk Bedî‘i hakkında şöyle demiştir: “O yenidir. Onun aslı urgandan (الرجل) gelir. Bunun sebebi, urgan liflerinin yeni bükülmesidir. Önce sökülüp sonra tekrar bükülen bir urganının gücünden değildir.”³³² Dolayısıyla bedi de lafzın manâ ve mesajında herhangi bir değişiklik olmaksızın daha etkili ve süslü ve daha orjinal bir formla tekrar dizayn edildikten sonra muhataba aktarılması fonksiyonu düşünüldüğünde İbn Reşîk’in metaforik açılımının ne kadar yerinde olduğu pek tabi anlaşılacaktır.

Bedî‘ sanatının pek çok çeşidi ve farklı türleri vardır. Nitekim İbnü’l-Mu‘tez bedî‘ sanatının çeşitlerini bir araya getiren bir dilbilimcidir. Bu meyanda telif ettiği kitapta sadece elli çeşit bedî‘ saymıştır. Bunların başında istiare gelir. Sonra cinas, daha sonra mutabakat gelir. Onun ardından reddü’l-acûz ale’s-sadr ve sonrasında mezheb-i kalamî üslubu gelir. İbnü’l-Mu‘tez bu beş türün haricinde ayrıca lafzı güzelleştiren sanatları da saymıştır. Dileyenlerin bunları bedî‘ sanatları olarak

³²⁹ Altûncî, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, s. 174.

³³⁰ Bkz: Altûncî, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, s. 174.

³³¹ Altûncî, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, s. 174.

³³² İbn Reşîk *el-Ğayrevânî, el-‘Umde*, s. 265.

isimlendireceğini belirtmiştir. Ondan sonra gelen filologlar ise, bazı hususların dikkate alınması ve bu kitabın neresinde yer alırsa alsın sanatların seçilmesi noktasında ondan farklı düşünmüşlerdir³³³.

Nitekim Kudâme bin Ca'fer, Ebu Hilal el-Askeri, İbn Reşîk el-Kayrevânî, İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, İbn Hicce el-Hamevî gibi birçok âlim bu konuda eser telif etmişlerdir. Bu sanatlar bedîyyat kasideleri şeklinde meşhur olmuş veya şairlerinin söz dizinlerinde temel bir unsur haline gelmiştir.³³⁴

Bedi sanatların kaynaklarda birçok çeşidinden bahsedilmekle birlikte aşağıda İbnü'd-Dehhân'ın divanında öne çıkanlarına sırasıyla değinilecektir.

3.2.3.1. Tıbâk (Tezâd) ve Mukâbele

Tıbâk, birbirine zıt iki kelimenin veya karşıt anlamlı iki kelimenin aynı cümlede bir araya gelmesidir. Bunlar birbirine zıt iki isim olabilir. ³³⁵ *وَتَحْسِبُهُمْ أَنْقَاطًا وَهُمْ رُقُودٌ* “Kendileri uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın.” ayetinde olduğu gibi... Yine birbirine zıt iki fiil olabilir. ³³⁶ *يُحْيِي وَيُمِيتُ* “Diriltir ve öldürür.” ayetinde olduğu gibi. Ayrıca “Herkesin kazandığı (hayır) kendine, ³³⁷ *لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ*” ayetinde olduğu gibi yine birbirine zıt iki harf de olabilir.³³⁸ Tıbâk sanatının bir türü olan mukâbele ise, iki veya daha çok ögeyi bir cümlede toptan andıktan sonra, sırasıyla bu ögelerin zıtlarını peşpeşe anmaktır.³³⁹

İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerinde çokça rastlanılan bedi sanatların başında tıbâk ve mukâbele sanatı gelmektedir. Şairin Melik Turan Şah b. Eyyûb için söylediği mersiyesinde yer alan aşağıdaki beyitte tıbâk sanatı mevcuttur:³⁴⁰ (Kâmil)

³³³ Bkz: İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, s. 265.

³³⁴ Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, s. 175.

³³⁵ Kehf 18/18.

³³⁶ Yûnus 10/56.

³³⁷ Bakara 2/286.

³³⁸ Mecdi Vehbe-Kamil Mühendis, *Mucemu'l-Mustalahâti'l-Arabîyyeti fi'l-Lugati ve'l-Edeb*, Beyrût: Mektebetü'l-Lübnan, 1984, s. 232.

³³⁹ Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *el-Mutavvel şerhu Telhîsı Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdülhamîd Hendâvî, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013, s. 643.

³⁴⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 203.

3 لَمْ يَسْتَبِقْ فِي الْعَيْنِ مَاءٌ شَوْوْنَهَا إِلَّا وَنَارُ الْقَلْبِ حَرَى تَلْهَبُ

3- Göz kanallarının suyu yarışır yarışmaz, kalbin ateşi alev alan bir ateş oldu.

Görüldüğü üzere şair ماء ve نَارُ kelimelerini aynı beyitte zikrederek bir tıbâk sanatı icrâ etmiştir.

Şairin Melik Kâhir Nâsıruddîn Muhammed b. Şirkûh için öldürülen bir köle için söylediği mersiyesindeki şu beyitte de خَالٍ (boş) ile مَمْلُوءٌ (dolu) kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır:³⁴¹ (Basit)

12 هُتَمِي عَلَيْهِ غَدَاةَ الرَّوْعِ مِنْ أَسَدٍ خَالٍ مِنَ الْغَيْشِ مَمْلُوءٌ مِنَ الْفِطَنِ

12- Ona olan üzüntüm bir aslandan korkmanın sabahıdır. O aslan ki, hileden halidir, maharet bakımından ise doludur.

Şair sadece tıbâk sanatıyla yetinmemiş, onun daha güçlü bir türü olan mukâbele sanatına da şiirlerinde yer vermiştir. Bu meyanda şağıdaki beyit şairin Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yaptığı fetihlerle Şam bölgesini ihyâ etmesi vesilesiyle söylemiş olduğu methiyesinden alıntılanmıştır:³⁴² (Kâmil)

39 أَمْسَى لِنُورِ الدِّينِ لَيْلًا مُظْلِمًا حَتَّى أَتَيْتَ فَكَانَ صُبْحًا نَيْرًا

39- Dinin nuru için kapkaranlık bir gece vardı. Nihayet sen geldin de bu karanlık ışık saçan bir sabah oldu.

Görüldüğü üzere şair bu beyitte ilk etapta لَيْلًا ve مُظْلِمًا kelimelerini peşpeşe zikrettikten sonra bu iki kelimenin zıtları olan صُبْحًا ve نَيْرًا kelimelerini peşpeşe anmış,

³⁴¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 98.

³⁴² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 53.

böylece şiirinde mukabele sanatını icra ederek şiirdeki sanatsal anlatımını daha etkili kılmıştır.

Aşağıdaki beyitte de yine mukâbele sanatına şahit olunmaktadır:³⁴³(Tavîl)

43 وان وُعدوا النُّزْرَ القَلِيلَ مُؤَجَّلًا عَلَى البُطءِ أُعْطِيَتِ الكَثِيرَ مُعَجَّلًا

43- Kendilerine ağırdan alınarak sonra verilmek üzere küçük bir şey vadedilse, sen daha çoğunu peşin verdin.

Şairin bu sanatları kasidelerinde uyguladığı örneklerinden bazıları şöyledir:³⁴⁴
(Tavîl)

2 لَيْلِي أَبْكَأُ السُّرُورِ وَعَوْنُهُ هَدَايَا وَأَمَاتُ اهُمُومِ طَوَالِقِ

2- Gecelerim sevincin ilkleridir. Onun yardımı ise orta yaşta olanlarıdır. Hüzünlerin anneleri boşanmış olanlardır.

Örnek:³⁴⁵ (Kâmil)

41 سَامِي العَلَاءِ إِلَى السَّمَاءِ فَفِي عِلَاءِ كَلِّ امْرِئٍ قِصْرٌ وَفِيهِ طَوْلُ

41- Şerefi göğe yükselen her kişinin yüceliğinde içinde **uzunluğun** olduğu bir **kısalık** vardır.

Örnek:³⁴⁶ (Basit)

8 يَا نَزْهَةَ العَيْنِ فِي جَدِّ وَفِي لَعْبِ وَمُتْنِيَةَ النَّفْسِ فِي سِرِّ وَفِي عَلْنِ

8- Ey **ciddiyette** ve **oyunda** gözün istirahatgâhı, gizlide ve açıkta gönlün dileği (Uyku).

Örnek:³⁴⁷ (Basit)

³⁴³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 45.

³⁴⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 226.

³⁴⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 91.

³⁴⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 98.

³⁴⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 100.

20 وَدَامَ رِبْعُكَ مَأْهُولًا بِسَاكِنِهِ مَعْطَى السُّرُورِ وَمَنْوعًا مِنَ الْحَزَنِ

20- Evin, sevince vesile olup, hüzüne mani olarak ahalisiyle daima meskûn olsun.

Görüldüğü üzere şairin şiirinde işlediği tıbâk ve mukâbele sanatları kendisinin sanatsal üslubunu daha canlı ve zengin kılmıştır.

3.2.3.2. Telmih

Telmih sözlükte, “kısa bir bakış fırlatmak, göz ucuyla süzmek” gibi anlamlara gelmekte olup ıstılahta, konuşmanın içinde meşhur bir mesele, az rastlanır cinsten bir şiire, yaygın bir hikayeye, bazı nükteli sözlere veya Kur’ân ayetlerine bunların herhangi birinin bizzat kendisini anmaksızın sadece gönderme yapmak suretiyle işaret etmektir.³⁴⁸ İbn Masûm el-Medenî (ö. 1119/1707) ise bu sanatın kapsamının sürekli genişlediğini, sanatın sona erdirilmedikçe sonlanmayacağını söyleyerek yukarıdaki sıralanan unsurlara ayrıca hadisleri de eklemiştir.³⁴⁹

İbnü’l-Dehhân’ın şiirlerinde az da olsa bu sanata da rastlanmaktadır. Kendisi özellikle Kur’ân ayetlerine gönderme yapmıştır. Şairin Nûniyye kasidesindeki şu beyitte telmih sanatı vardır:³⁵⁰ (Kâmil)

22 شَرُّ الْمَأْكَلِ لَحْمٌ مِّنْ تَعْتَابُهُ وَالْوَجْهُ فِيهِ الرَّؤُورُ وَالْبُهْتَانُ

22- Hakkında yalanın ve iftiranın olduğu yüzle birlikte, yiyeceklerin en kötüsü gıybet ettiğin kimselerin etidir.

³⁴⁸ Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhîsî Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 730; Ebu'l-Beka Eyyüb bin Musa el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cem fi'l-Mustalahât ve'l-Furûki'l-Lugaviyye*, nşr. Adnan Derviş, Muhammed el-Misrî. Beyrût: Müessesetu'r-risâle, 1998, s. 301.

³⁴⁹ İbn Ma'sûm, Sadrüddîn Alî Hân b. Nizâmiddîn el-Medenî İbn Ma'sûm, *Envâru'r-Rebî' fi Envâ'i'l-Bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şükr, Bağdat: Matba'atu'n-Nu'mân-en-Necefü'l-Eşref, 1969, IV, 266.

³⁵⁰ İbnü'l-Dehhân, *Dîvânu İbnü'l-Dehhân*, s. 179.

Dikkat edilirse şair beyitteki *لَحْمٌ مِنْ تَعْتَابُهُ* (gıybet ettiğin kimselerin eti) ibaresiyle “Sizden biriniz, ölü kardeşinin ³⁵¹ *فَكَرِهْتُمُوهُ* etini yemeyi sever mi? İşte (bakın) bundan tiksindiniz (değil mi?).” ayetine doğrudan gönderme yapmıştır. Ayeti de bu sanatın gereği olarak doğrudan zikretmemiştir.

Yine şairin Şihabüddin b. Asrûn için nazmetmiş olduğu ağıt şiirinde de telmih sanatı yer almaktadır: ³⁵² (Basit)

9 إِنَّ الرِّزْيَةَ فَضْلٌ لَسْتُ مُحْصِيَهُ لَيْسَ الرِّزْيَةَ أَنْ لَا تُحْصِيَ الْعَدَا

9- Şüphesiz musibet lütuftur, sen onu sayamazsın. Musibetin sayısı hesap edilemez.

Şair beyitteki *لَا تُحْصِيَ الْعَدَا* (sayısı hesap edilmez) ifadesiyle de esasen Kur’ân-

1 Kerîm’deki ³⁵³ *وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا* “Hâlbuki Allah’ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız.” ayetini hatırlatmaktadır.

Burada şair musibetin de kendisinde nice sırları ve hikmetleri barındıran bir nimet ve lütf olduğunu kastetmiş ve bu nimetlerin sayılamayacağını ilgili ayete telmih yaparak dile getirmiştir.

Özetle şair telmih sanatına müracaat ederek dinleyiciyi meraklandırmak, onda ilgi uyandırmak ve biraz da mukayeseler yaparak tefekküre teşvik etmeyi amaçlamıştır.

3.2.3.3. Cinas

İbnü’ d-Dehhân’ın şiirlerinde en çok kullanılan edebi sanatlardan biri cinastır. Cinas veya başka bir ifadeyle tecnîs; anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri (sesleri)

³⁵¹ el-Hucurât 49/12.

³⁵² İbnü’ d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’ d-Dehhân*, s. 139.

³⁵³ en-Nahl 16/18.

aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla meydana gelen söz sanatıdır.³⁵⁴ Sa'leb de şöyle demiştir: “*anlamları farklı kelimenin bir arada kullanılmasıdır.*”³⁵⁵ İbnü'd-Dehhân Salih b. Rüzîk'i överken şöyle demiştir:³⁵⁶ (Basît)

21 مُعْطِي الرَّعِيَّةِ أَيَّامَ النَّدَى كَرَمًا حَامِي الْحَقِيقَةِ فِي يَوْمِ الْوَعَى الْحَامِي

21- *İhsan günlerinde tebaaya ihsanda bulunur, kızgın savaş gününde hakikatin savunucusudur.*

Yukarıdaki beyitte şair (الحَامِي) lafzını iki defa kullanmış, birincisi “*hakikatin savunucusu*” ikincisi ise “*kızgın*” manasına gelmektedir. Böylece şair tam cinas sanatını kullanmıştır.

Yine başka bir şiirinde cinas sanatını kullanmıştır:³⁵⁷ (Basît)

5 مَا يَنْزِلُ الْحَيُّ مِنْ قَلْبِي بِمَنْزِلَةٍ وَلَا لَأَثَارِ ظَعْنٍ عِنْدَهُ أَثَرٌ

5- *Diri olanın gönlümdeki yeri düşmüyor. Göç etmenin onun katında bir etkisi yoktur.*

Görüldüğü gibi şair yukarıdaki beyitte kökleri aynı fakat anlamları farklı olan (أَثَرٌ) lafzını kullanmış, birincisi “*göç etme*” ikincisi ise “*etki*” manasına gelmektedir. Böylece şair cinas sanatını kullanmıştır.

3.2.3.4. Tasrî‘

Sülâsî mazisi صَرَغَ الْبَابِ (Sara‘a’l-bâbe); “Kapıyı iki kanatlı yaptı, yani onun için iki kanat yaptı.” anlamlarına gelen bu sanat hakkında Ebû İshâk şöyle demiştir: “*Kasidenin ilk beytindeki birbiriyle kaftiyeli ilk iki mısra, evin iki kapısındaki iki kanat*

³⁵⁴ el-‘Askerî, *Kitâbu ‘ş-Şinâ‘ateyn*, s. 321; Maṭlûb, *Mu‘cemu’l-Muşṭalahâti’l-Belâgiyye ve Taṭavvurihâ*, II, 51.

³⁵⁵ Sa‘leb, *Ḳavâ‘idü’ş-Ş‘ir*, s. 60.

³⁵⁶ İbnü’d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’d-Dehhân*, s. 115.

³⁵⁷ İbnü’d-Dehhân, *Dîvânu İbnü’d-Dehhân*, s. 160.

konumundadır.” Yine o şöyle demiştir: “O ikisi, günün iki yarısı anlamına sar‘ayn (iki kanat) kelimesinden türemiştir. Sabahın ilk vaktinden gün ortasına kadar bir sar‘ (ilk kanat), öğle ortasından güneş batımına kadar diğer sar‘ (ikinci kanat)dır.”³⁵⁸ el-Ezherî ise sanat hakkında şunları söylemiştir: “Şiirin iki mısrası (bölüğü), bir beyitte iki kafiye olmasıdır. Bu beyitler, hepsi birbirine bağlı ve bitişik olup aralarındaki girişleri iki mısraının ortasında birleşen ikili dizelerden meydana gelmiştir. Şiirin beyti mısralıdır: Yani o birbiriyle kafiyeli mısradan oluşur. Mısraının ilk beyti de aynı şekilde kafiyelidir. Şiirdeki tasrî: İki kanatlı kapı kanadından alınmış olup ilk iki mısraının kendi arasında kafiyeli olmasıdır. Ancak şiirde tasrî bulunması, bunun yapan kişinin yeni bir kıssaya veya kasideye başladığına delalet etmesi içindir.”³⁵⁹

Şiirdeki tasrî mensur sözün iki bölümünde bulunan secî‘ gibidir. Onun faydası ise, kasidenin daha ilk beytinin ilk mısraının okunmasıyla, daha sonraki kafiyelerin nasıl geleceğinin okuyucuya gösterilmesidir. İbn Reşîk el-Kayrevânî şöyle demiştir: “Tasrî‘ ise, beytin aruzunun (ilk mısraın son cüzünün) darbına (ikinci mısraın son cüzüne) vezin, i‘rab ve kafiye bakımından tabi olması; hece eksildikçe azalması ve arttıkça çoğalmasındır.” Der ki: “Tasrî‘nin yapılış sebebi, şairin kafiye yapma girişiminde bulunmasıyla, dinleyiciye mensur değil manzum söz söylediğini ilk etapta hissettirmesidir. İşte bu yüzden şiirin en başında bulunur. Bazen şair şiir başlangıcı dışında da tasrî‘ yapabilir. Bir hikâyeden diğerine veya bir şeyin açıklamasından başka bir şeyin açıklamasına geçtiğinde, bunu haber vermek ve uyarmak için da tasrî‘ yapar. Şairler bunu o kadar çok kullandılar ki hatta bazen tasrî‘ makamı haricinde de tasrî‘ yapmışlardır. Bu durum, manzum eserdeki doğallığın kuvvetine ve maddenin çokluğuna delildir. Ancak bir kasidede çokça tasrî‘ varsa, öncekiler hariç, yapmacılığa işaret eder.”³⁶⁰ Aşağıdaki beyitte şair, Selâhaddîn-i Eyyûbî’ye olan sevgisini dile getirmiş ve tasrî‘ sanatını kullanmıştır:³⁶¹ (Vâfir)

³⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, II, 197.

³⁵⁹ İbn Reşîk, *el-‘Umde*, I, 173.

³⁶⁰ İbn Reşîk, *el-‘Umde*, I, 173-174; Maṭlûb, *Mu‘cemu Muştalahâti’n-Naḫdi’l-‘Arabi’l-Ḳadîm*, s. 162.

³⁶¹ İbnü’l-Dehhân, *Dîvânü İbnü’l-Dehhân*, s. 59

1 أَمَّا وَجُفُونِكَ الْمَرْضَى الصِّحَاحِ وَسَكْرَةُ مَقْلَتِكَ وَأَنْتَ صَاحِ

1- Göz kapakların, sağlıklı olanların en değerlisidir. Sen uyanırken gözlerin kendinden geçmiştir.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi şair beytin ilk şatırında manayı tamamlamış ve diğer şatra vav atıf harfiyle başlayarak yeni bir cümle kumuştur.

Konuyla ilgili olarak başka bir örnek ise şöyledir:³⁶² (Kâmil)

1 يُحْمِلْنِي مَا لَا أُطِيقُ فَأَحْمَلُ وَيَأْمُرُنِي أَنْ لَا أُفِيقَ فَأَقْبَلُ

1-Bana güç yetiremeyeceğim şeyi yüklüyor, ben de yükleniyorum. Bana kendime gelmemi emrediyor, ben de kabul ediyorum.

Aynı şekilde yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi şair beytin ilk şatırında manayı tamamlamış ve diğer şatra vav atıf harfiyle başlayarak yeni bir cümle kurmuş ve tasrî sanatından yararlanmıştı.

3.2.3.5. Mübâlağa

Kudâme bin Ca'fer (ö. 337/948) bu sanat türünü manaları güzelleştiren unsurlar arasında görmüş ve mübalağayı, “Şairin şiirde zikrettiği bir durum ve vasıfta maksadını ifade edecek miktarla yetinmeyerek temasını en üst düzeyde anlatacak unsuru ziyade etmesidir.”³⁶³ şeklinde tanımlamıştır

İbnü'd-Dehhân mübalağayı şiirinde tatbik eden şairlerdendir. Şairin bir mersiyesinde yer alan aşağıdaki beyitlerin hem ilk beytinde hem de üçüncüsünde mübâlağa sanatı uygulanmıştır.³⁶⁴ (Basit)

19 يَا نَاصِرَ الدِّينِ يَا مَنْ لَا شَبِيهَ لَهُ لَا زِلْتَ وَالسَّعْدُ مَقْرُونِينَ فِي قَرْنِ

20 وَدَامَ رَبُّكَ مَأْهُولاً بِسَاكِنِهِ مَعْطَى السُّرُورِ وَمَمْنوعاً مِنَ الْحَزَنِ

³⁶² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 93.

³⁶³ Kudâme b. Ca'fer, *Naḫdu'ş-ş'ir*, s. 50

³⁶⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 100.

21 يَا أَشْجَعَ النَّاسِ مِنْ عُجْمٍ وَمِنْ عَرَبٍ وَأَكْرَمَ النَّاسِ مِنْ شَامٍ وَمِنْ يَمَنٍ

19- *Ey Nasıruddin! Ey benzeri olmayan kişi! Bir İpe bağlı iki kişi olarak mutluluğun zeval bulmasın.*

20- *Evin, sevince vesile olup, hüzüne mani olarak ahalisiyle daima meskûn olsun.*

21- *Ey Arap ve Acem arasında insanların en cesuru! ve Şam ve Yemen'de insanların en cömerdi!*

Görüldüğü üzere şair ilk beyitte memduhu benzersiz kişi olarak niteleyerek aslında ona olduğundan daha farklı bir seviyede konum biçmiştir. Bu durum adeten ve aklen meydana gelmesi imkansız bir olgudur. Zira şair memduhun bir benzerinin olup olmadığını bilmesi için dünyadaki tüm insanları çok iyi tanınması gerekmektedir. Bu ise imkansız veya imkansız denecek kadar meşakkatli bir eylemdir. Aynı husus üçüncü beyit için de geçerlidir. Şair burada da memduhu insanların hem en cesuru hem de en cömerdi saymakla adeten ve aklen ispatlanması imkansız denecek kadar zor bir tutumu tercih etmiştir.

Manayı olduğundan daha cazip hale getiriyor oluşu, anlatımı daha diri kılması, şairin memduhun gözüne girmesinde ve bu sayede ihsan elde etmesine katkı sağlayacak cinsten olması mübalağa sanatını İbnü'd-Dehhân'ın eğilimi çerçevesindeki sanatlardan kılınmış olmalıdır.

3.2.3.6. İltifat, Söyleşme

Konuşurken beklenmedik bir şekilde bir kişiye hitap etmek veya orada bulunan ya da bulunmayan bir şeye ani bir geçiş (yani sözde şahıs, zaman ve üslûp bakımından değişiklikler) yapmaktır. Şimdi genellikle, konuşanın yanında bulunmayan bir şahıs

veya somutlaştırılmış anlama (beklenmedik tarzlarda geçişe iltifat) denilmektedir.³⁶⁵
İbnü'd-Dehhân'dan şöyle bir örnek verilecektir:³⁶⁶ (Kâmil)

20 أَنَا كُنْتُ أَوْلَ عَاشِقِيكَ وَقَدْ سَلَا غَيْرِي وَوَدِّي بِالْوَفَاءِ ثَقِيلُ
21 أَنْتَ الْحَبِيبُ مِنَ الْبَرِيَّةِ كُلِّهَا وَمُحَمَّدٌ دُونَ الْوَرَى الْمَأْمُولُ

20- Ben, vefa düşkünlüğüm ciddiyken benim dışındakilerin unuttuğu senin âşıkklarının ilkiydim.

21- Sen tüm yaratılanlardan sevgilisin. Muhammed de Âdemoğlunun da üzerinde ümit edilendir.

Başka bir örnek de şöyledir:³⁶⁷ (Tavîl)

أَيَا نَازِحاً وَجَدِي بِهِ غَيْرُ نَازِحٍ يَجِدُ بِقَلْبِي حُبَّهُ وَهُوَ يَلْعَبُ

2- Ey göç eden (gurbetçi)! Benim ona olan sevgim uzak değildir. O oynarken onun sevgisi kalbimde ciddileşti (belirdi).

3.2.3.7. Raddu'l-'Acz Ala's-Şadr

Bedî ilminin lafız güzelleştiricilerinden olan Raddu'l-'acz 'ale's-şadr, lafız ve anlamları aynı veya farklı iken lafızları aynı olan veya aynı kökten türeyen iki kelimenin birinin beytin sadrında diğerinin ise aczunda kullanılması sanatıdır.³⁶⁸

İbnü'd-Dehhân, şiirlerinde bu sanattan farklı şekillerde yararlanmışır. Şöyle örnek verilebilir:³⁶⁹ (Kâmil)

³⁶⁵ Mecdi Vehbe-Kamil Mühendis, *Mucemu'l-Mustalahâti'l-Arabiyyeti fi'l-Lugati ve'l-Edeb*, s. 58.

³⁶⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 88-89.

³⁶⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 216.

³⁶⁸ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 3; el-Hamevî, Ebu Bekr Ali b. Abdullah İbn Hicce (ö. 1434 - h. 837), *Hizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb*, thk. Kevkeb Diyâb, 2. b. 2005, Beyrût: Dâru Şâdir, II, 263; Bağcı, Abdullah Esat, *Arap Şairlerinden Ebu'l-Bahr el-Hatti ve Şiirleri*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış Doktora Tezi) 2023, s. 217.

³⁶⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 165.

4 فَلَا شُكْرَ صِنَائِعًا سَلَفْتُ فَعَسَىٰ يَفْقَهُمُ بَعْضُهَا شُكْرِي

4- Geçen iyiliklere muhakkak karşılık vereceğim. Belki benim şükriim bir kısmını yerine getirir.

Görüldüğü gibi yukarıdaki beyitte şair فَلَا شُكْرَ kelimesini beytin sadrında ve aynı kökten türeyen شُكْرِي kelimesini beytin aczunda kullanmıştır.

Şu dizeler de Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kahramanlığını ve cömertliğini överken bu sanatı kullanmıştır:³⁷⁰ (Kâmil)

36 بَهَّرْتَ صِفَاتِكَ مَدْحِيكَ وَطَالَمَا وَقَدْ جَاوَزَ الْأَحْصَاءَ أَنْ لَا يَبْهَرَا

36- Senin vasıfların, sana methiyede bulunanların (gözlerini) kamaştırdı. Göz kamaşturmamasının hesap etmeyi (saymayı) aşması, ne kadar çoktur!

Yine şair yukarıdaki beyitte بَهَّرْتَ kelimesini beytin sadrında ve aynı kökten türeyen يَبْهَرَا kelimesini beytin aczunda kullanarak bu sanattan yararlanmıştır.

Yine başka bir örnekte ise şöyledir:³⁷¹ (Kâmil)

6 فَلَا نُشْرِنُ عَلَيْكَ مِنْ مَدْحِي شُكْرُ الرِّيَاضِ الْعَيْثُ بِالنَّشْرِ

6- Bahçelerin yağmur gibi şükri olarak sana olan övgümü muhakkak yayacağım.

Şair yukarıdaki beyitte فَلَا نُشْرِنُ kelimesini beytin sadrında ve aynı kökten türeyen بِالنَّشْرِ kelimesini beytin aczunda kullanarak Raddu'l-'acz 'ale's-şadır sanatından yararlanmıştır.

³⁷⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 52.

³⁷¹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 165.

3.2.4. Edebi Tasvir

Musavvir Allah'ın güzel isimlerin birisi olup bütün varlıkları yaratıp onlara şekil ve özellik veren, hepsini belli bir düzene sokan, çok çeşitli ve bol olmasına rağmen bir varlığı diğerinden ayrılabilmesi için ona özel bir imaj ve eşsiz bir biçim veren demektir. Nitekim Allah, ona güzel bir görünüm vererek tasvir etmiştir. Örneğin “Bir şeyin görüntüsünü hayal ettim.” derken bu “Benim için görselleştirilen bir şeyin şeklini hayalimde canlandırdım.” demektir.³⁷²

Tasvîr, akla yakın olan bir şeyin imajını zihinde canlandırmak veyahut insana bir mana ilham edecek ve onun ruhunu etkileyecek şekilde eşsiz sanat gösterisi sunmak suretiyle bir şeyi detaylı bir şekilde betimlemektir. Tasvir sanatını önemseyen ilk dil bilginlerinden biri olan el-Câhız (ö. 255/869) şöyle demiştir: “Şiir ancak bir sanattır, bir tür örgü ve bir nevi tasvirdir.”³⁷³ İbnü'l-Esîr tasvîr (betimleme) ve tahyîlin (zihinde canlandırma) önemini şöyle diyerek açıklamıştır: “*Retorik sözün faydası, tasvîr ve tahyîl yoluyla, adeta kendi gözleriyle ona bakıyormuşçasına dinleyicinin ruhunda amaçlanan şeyi ispat etmektir. Görmez misin “Zeyd aslandır” ile “Zeyd cesurdur” cümleleri hakikat bakımından aynıdır. Ancak tasvîr ve tahyîl bakımından bu iki cümle arasında fark vardır. Dinleyicinin zihnine yerleştirilmek istenen mana aynı değildir. Zira “Zeyd cesurdur” dediğimizde, dinleyicinin zihninde onun cesur ve atılgan bir adam olduğu canlanır. Fakat “Zeyd aslandır” dediğimizde, dinleyici tüm vasıflarıyla aslanı zihninde canlandırır. Onun heybetli görünüşünü, vahşiliğini, gücünü ve ava saldırma yeteneğini hayal eder ve bu tartışma götürmez bir durumdur.*”³⁷⁴

Öte yandan hayal etme betimlemenin temeli olup çeşitli mecaz üsluplarıyla yapılır. İbnü'l-Esîr şöyle demiştir: “*Mecazlı bir ifadenin (tasvirin) en şaşırtıcı yanlarından birisi, bazı durumlarda dinleyiciyi doğal karakterinden uzaklaştırmasıdır. Bu durum öyle bir raddeye gelir ki, mecazlı sözle cimri bir adam cömert ve korkak bir kimse cesur hale gelir. Aceleci ve pervasız kişi kontrol altına*

³⁷² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, s. 2523; Maţlûb, *Mu'cemu Muştalahâti'n-Nakdi'l-'Arabi'l-Kadîm*. s. 163.

³⁷³ el-Câhız, Ebu Osman Amr b. Baħr, *el-Hayevân*, thk: Abdu's-Salam Muhammed Harun, Beyrût: Dârû'l-Cil, 1965, III/132

³⁷⁴ İbnü'l-Esîr, Ziyâuddîn, *el-Meselu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve 'ş-Şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedvî et-Tabâne, Kahire: Dâru Nahdati Mısr li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr, tsz., I, 88-89.

alınır. Mecazlı sözleri duyan bir muhatap kendinden geçer ve şarabın coşkısına

51 يَا غَيْثُ لَا تَسْجَمُ وَمَا حَمَلُ مَرِيْعِي بِنْدَاكِ إِلَّا ذُو غَدِيرٍ مُثْرَعٍ

benzer bir çakırkeyif hali hisseder. Bu sözler kesildiğinde kendine gelip ayılır ve yaptıklarına hayıflanır. Örneğin para harcamasından, cezadan vazgeçtiğinden ve toyluk yaparak korkunç bir şeye giriştiğinden pişmanlık duyar. İşte bu, yere sopa ve ip atmaya gerek kalmadan helal sihirli sözlerin içeriğidir.³⁷⁵

Nitekim İbnü'd-Dehhân, manaları ve düşüncelerini açıklamak, duygu ve infiallerini dile getirmek üzere farklı türleriyle tasviri kullanmıştır. Tablolarını çıkarmak için kullandığı birçok kaynak vardır. Doğa, çeşitli tezahürleriyle, ona bolca malzeme sağlamıştır. Belki de bu, onu insanların, nesnelere ve anlamların ölçüldüğü bir model olarak kullandığını gösterir. Çoğu zaman insan, ondan ilham alan imgelerin alanıydı. Burada, şairin farklı koşullardaki insanın görüntüleri olarak nasıl ele aldığını göstermek için çeşitli biçimlerdeki sudan alınan tablolar üzerinde durulabilir:³⁷⁶ (Kâmil)

25 وَعَلَامٌ أَسْتَسْقِي لَهٗ سَيْلَ الْحَيَا يَكْفِيهِ مَا نَسَقِيهِ فَيْضَ الْأَدْمَعِ

25- (Yağmur ve) rahmet seli olarak ona niçin su verilmesini isteyeyim? Gözyaşlarının seline kattıklarımız ona yeter.

Başka bir beyitte ise şöyle demiştir:³⁷⁷ (Kâmil)

32 فَإِذَا تَبَسَّمَ قَالَ لِلْجُودِ ائْتَدِفِقْ فَيْضًا وَيَا سُحْبَ النَّدَى لَا تَفْلَعِي

32- Gülümsediği zaman cömertlik için şöyle dedi: nehir gibi akıt. Ve ey yağmur bulutları! Açılıp dağılmayın.

Başka bir beyitinde ise şöyle demiştir:³⁷⁸ (Kâmil)

³⁷⁵ İbnü'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir*, I, 89; Matlûb, *Mu'cemu Muştalahâti'n-Nağdi'l-'Arabi'l-Kadîm*. s. 163.

³⁷⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 29; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 40-41

³⁷⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 30

³⁷⁸ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 33

51- *Ey (rahmet) yağmuru! Yağma. Senin yağmurunu ancak dolu bir göletin sahibi taşımıştır.*

Övgüde bulunulan kişinin cömertliğini suyla bağlantılandırmıştır. Mesela o bir sağanak yağmurdur, coşan bir seldir, dibi bağışlardan oluşan bir denizdir, tam anlamıyla coşkun bir denizdir, kesilmeyen sağanak bir yağmurdur, kaybolup gitmeyen bir yağmur bulutudur. Şairin bölgesi, övülen kilinin cömertliğiyle dolup taşan bir gölettir. Şair bu su tablolarını verimliliğe ve bolluğa işaret etmek için kullanmaktadır. Öyle ki gözyaşlarının tasvirinde dahi bu tabloyu kullanmaktan geri durmamaktadır. Gözyaşları, evleri sulayan bereketli bir yağmurdur. Onlar, sevgilinin bölgesini de sulamaktadır, dolayısıyla onun yağmurun sulamasına ihtiyacı yoktur. Sevgilinin kendisine gelince onun tükürüğü soğuk ve taze bir sudur. İbnü'd-Dehhân, hilmi her büyük şeyin ateşini söndüren suya benzettiğinde şiirsel ve hassas bir duygu ifade eder. Kan akıtan kılıçları sıvıyı akıtan kirişe, ölümü süvarilerin gelişini güzel buluşu suya ve orduları akan sellere benzetmek gibi şiddete işaret eden tabloların oluşumunda suyu nadiren görüyoruz.³⁷⁹

Beyitlerinde muzaffer orduya eşlik eden kuş tasviri de vardır. Bu kadim edebiyatta da bilindik bir tasvir olup Haçlı savaşları döneminde de bir grup şair tarafından tekrar edilmiştir. İbnü'd-Dehhân el-Mevşilî de bunlardan biridir.³⁸⁰ (Kâmil)

49 وَالطَّيْرُ مِنْ ثِقَّةٍ بِأَكْلِ مُشِيعٍ تَبَعَتْ جِيُوشَكَ فَوْقَ غَابٍ مُسْبِعٍ

49- *Kuş doyurucu yiyeceğe olan güvenden dolayı yırtıcı hayvanları çok olan bir ormanın üzerinde senin ordularının peşinden gitti.*³⁸¹

İbnü'd-Dehhân'ın tasvirinde düşmanların öldürülme sahnesi çoktur, savaş meydanlarında akan kanları boldur.³⁸² (Kâmil)

26 حَيْثُ النُّفُوسِ تَسِيلُ فِي سُبُلِ الرَّدَى وَالْحَيْلُ فِي سَبِيلِ الدِّمَاءِ تَجُولُ

³⁷⁹ Bkz: İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 21, 51, 66, 77; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 40-41

³⁸⁰ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 33; Reşid, *el-Mevrid*, s. 70.

³⁸¹ Burada kuşların, üzerlerine inmek için düşmanlardan öldürülenleri bekleyerek orduları takip ettiğini kastediyor.

³⁸² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 89; Reşid, *el-Mevrid*, s. 70.

27 صَبَغَ النَّجِيعُ شِيَاتَهَا فَبَدَتْ وَمَا يَبْدُو لَهَا عُرٌّ وَلَا تَحْجِيلٌ

26- Kanlar ölüm yollarında akıyor, atlar da kan selinde dolaşiyor.

27- Onun ne yüzünün beyazlığı ne de bacaklarının beyazlığı görünmezken, fayda veren (şey/kişi) alaca renklerini boyadı böylece ortaya çıktı.

Tüm fiilleri kahramanı için hazırladığı atmosfere sığmayacak derecede ona bağlarken, İbnü'd-Dehhân'ın nezdinde tecrübeli komutan Selâhaddîn'in tasviri yüksektir. Şöyle bir örnek verilebilir:³⁸³ (Tavîl)

- 51 وَهَابُوكَ حَتَّى الْفَارِسِ الشَّهْمِ مَنْ رَأَى بِجَيْشِكَ نَارًا أَوْ تَأَمَّلَ فَسَطَلَا
- 52 وَلَوْ أَنَّهُمْ كَالرَّمْلِ أَوْ عَدَدِ الْحَصَى لَمَّا بَيَّنُّوا إِذْ عَائِنُوكَ كَلًّا وَلَا
- 53 وَفِي يَوْمِ بَيْسَانَ سَقَيْتَهُمُ الرِّدَى وَعَادَرْتَ أَحْلَافَ الْمَنِيَّةِ حَقْلًا
- 54 وَطَبَيْتُهُمْ رَغْمًا فَلَمْ يُعْنِ حَشْدُهُمْ وَمَنْ ذَا يَرُدُّ السَّبِيلَ مِنْ حَيْثُ أَقْبَلَا
- 55 بِحَيْلٍ إِذَا أَوْلَيْتَهَا النَّجْمَ حَلَقْتَ إِلَيْهِ وَإِنْ أَوْطَأْتَهُ الْحَزْنَ أَسْهَلَا
- 56 وَضَرَبَ يُقَدُّ الْبَيْضَ كَالْبَيْضِ عِنْدَهُ وَطَعْنِ يُرِيكَ الرُّعْفَ بُرْدًا مُهْلَهَلَا
- 57 وَكَمْ أَسْمَرَ أَوْرَدْتَ أَوْرَدَةَ الْعِدَا وَكَمْ أَجْدَلِ عَافٍ قَرَيْتَ مُجْدَلَا
- 58 فَفَسَّمْتَهُمْ فِي الْمُتَلَقَى قِسْمَ جَائِرٍ وَإِنْ كُنْتَ فِيهِمْ عَادِلًا وَمُعْدَلَا
- 59 فَنِيلاً صَرِيحًا أَوْ جَرِيحًا مُضَرَّجًا وَخِيلاً طَرِيدًا أَوْ أَسِيرًا مُكَبَّلَا
- 60 تَوَلَّوْا عَنِ النَّارِ الَّتِي أُوقِدَتْ لَهُمْ مِنَ الْحَرْبِ عِلْمًا أَنَّهُمَا لَيْسَ تُصْطَلَا
- 61 وَأَشَجَّهُمْ مَنْ حَاوَلَ الْعَيْشَ مُدْبِرًا مِنَ الْخَضِرِ لَمَّا عَايَنَ الْمَوْتَ مُقْبَلَا
- 62 وَفَاتُوا الْفَنَاءَ مُسْتَعْظِمِينَ قِتَالَهُمْ مِنَ الدُّلِّ وَالْإِرْعَامِ مَا كَانَ أَقْبَلَا
- 63 فَإِنْ لَمْ يُجَلِّلَهُمْ أَسَارٌ وَمَقْتَلٌ فَقَدْ رَكَبُوا خِزْيَ الْفِرَارِ الْمُجَلَّلَا

51- senin ordunda bir ateş gören veya harbin tozunu dumanını düşünen gözüpek süvariye varıncaya kadar senden korktular.

³⁸³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 43-45; Reşid, *el-Mevrid*, s. 70.

52- Onlar kum gibi olsa da ya da çakıl taşlarının sayısı kadar olsalar da, seni gözetledikleri zaman senin ne kadar az olduğunu açığa çıkaramazlar.

53- Beysan gününde onları fazlasıyla suladın ve kaderin memeleri dolu bıraktın.

54- Onları zorla alçalttın. Onların toplulukları kendilerine fayda etmedi. Seli geldiği yerden geri çaviren kim vardır?

55- Bir atla onu yıldıza yaklaştırdığın zaman ona doğru süzüldü. Ona engebeli araziye ayak bastırırsan ona kolay gelir.

56- Onun yanındaki kılıcı gibi, biçmek ve delmek üzere kılıçla vurdu. Sağlam zırhı sana eski/ince bir elbise olarak gösteriyor.

57- Düşmanların damarlarını getirdiğin nice mızraklar/esmerler vardır! Sarayda ağırladığın nice kaybolmuş şahinler vardır!

58- Sen onların içinde adil olsan ve eşit dağıtsan da, karşılaşma yerinde bir zalimin payını onlara taksim ettin.

59- Devrilip ölmüş ya da kanlar içinde bir yaralı da olsan, sürülmüş bir dost veya zincire vurulmuş bir esir de olsan,

60- Karşı konulamayacağını bilerek onlar için tutuşturulmuş harp ateşinden yüz çevirdiler.

61- Onların en cesuru, ölümü gördüğünde ona yönelerek yeşilliklere sırt dönerek yaşam sürmeye çalışandır.

62- Onlarla savaşmayı gözlerinde büyüterek mızraklardan kaçtılar. Alçaklık ve isteksizlik sebebiyle yönelmediler.

63- Sırlar ve bir savaş onları yüceltmediyse, firarın bürünmüş rezaletine binmişlerdir.

Tabiattan alınan tabloların geri kalanlarını incelersek, bunların çoğunun insanı olumlu bir aktiviteyle yapıcı ve verimli duruşuyla ve güzel vasıflarıyla tasvir ettiğini görürüz. Kadınlar, parıldayan güneşlerdir, seken ve tertemiz ceylanlardır, sabahın en parlak dalıdır, en tepesinde siyah bir dolunayın olduğu bir parlak fidandır, bu fidan çalılımlı bir şekilde öne doğru eğiktir, sağa sola sallanan bir daldır. Örtünün arasından hilâl görünmektedir. Dişleri saklı incidir, papatyadır. Tükürüğü baldır, yanağı elmadır. Övülen kişi ise güzel koku veren bir daldır. Onun hoşluğu dünyayı cezp etmektedir. Geçenler için serin bir rüzgârdır o. Sözü meyvesidir, tefekkür eden kişinin mesire yeridir. Yüceliğin ve şanın zirvesidir. İzzetin dağıdır. Onun aşağısındakiler ise dağın etekleri ve yamaçlarıdır. Onun mizacının kudret helvasına ve bıldırcın etine ihtiyacı yoktur. Onun görüşü ışık veren bir güneş gibidir. O, cömertlik için bonağacı dalının sallanması gibi sallanmaktadır.³⁸⁴

Şair, kendi psikolojisini ve yaşadığı sıkıntıyı ortaya çıkaran olumsuz anlamları belirtmek için doğal imgeler kullanabilmektedir. Bunlar sık sık methettiği kişiye olan sempatisi bağlamında gelmektedir. O, lütfü cılız bir koyuna, temennileri ise solmuş ve kendi haline bırakılmış bir bahçeye benzetmektedir. Kendisini kanadı kapalı kuş olarak tasvir ediyor. Şair, savaş tasviri ve ilgili konularda nadiren tabiat unsurlarını kullanmaktadır. Bunlarla ilgili olarak gelenler, genellikle Müslümanların üstünlüğünden söz etme bağlamında gelmektedir. Mesela Müslüman orduyu, mızrak ormanlarının altındaki aslanlara ve savaşın karanlığında doğan güneşlere benzetmektedir. Ölülerini hasat edilmiş ekine, mızrağı da düşmanların başlarını ürün olarak veren bir dala benzetmiştir.³⁸⁵

Kişisel yönelimine tasvir şiiri de katılır. Şair, bir kasidede Dımaşk (Şam) şehrini tasvir etmiştir. O, buradan ayrılıp Humus'a gittikten sonra oraya duyduğu özleminden fişkırان bir tasvirdir. Kasidede Dımaşk'ın çekici çevresinin güzelliğini metheder ve çarpıcı manzarasını tasvir eder. Bitkinin ve türevlerinin şehir için resmettiği estetik tabloya hâkim olduğu göze çarpar. Söz gelimi bahçe tablosunda

³⁸⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 45, 51, 54, 74, 99; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 41

³⁸⁵ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 29, 54, 68, 128, 129, 226, 233; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 41-42.

yağmurun bereketlendirdiği yemyeşil bir bahçe vardır. Bu bahçenin çeşitli yerlerinde çeşit çeşit güller ve ağaçlar vardır. Ayrıca tabiat unsurlarının hâkim olduğu beyitlerde insanoğlunun güzellik elbiseleri de vardır: ³⁸⁶ (Basît)

- 8 وَاهَاً لَهَا حِينَ حَلَّى الْعَيْثِ عَاطِلَهَا مُكَلَّلًا وَاکْتَسَى الْأُورَاقَ عَارِيهَا
 9 وَحَاكَ فِي الْأَرْضِ صَوْبُ الْمُرْنِ مَحْمَلَهُ يُبِيرُهَا بِعَوَادِيهِ وَيُسَدِّبُهَا
 10 دِيبَاجَةً لَمْ تَدْعُ حَسَنًا مَفْوَفَهَا إِلَّا أَنَاهُ وَلَا أَبْقَى مُؤَشِّبَهَا
 11 تَرْنُو إِلَيْكَ بِعَيْنِ النَّوْرِ ضَاكِكَةً إِذْ بَاتَ عَيْنَ مِنَ الْوَسْمِيِّ تَبْكِيهَا

8- Yağmur onun sadeliğini taçlandırılmış olarak süslediği ve onun çıplaklığı yapraklara büründüğü zaman ona vah olsun.

9- Sabahın yağmur bulutlarıyla onu aydınlatarak ve onları (bulutları) göndererek toprakta rahmet yağmuru dokusunu ördü.

10- İnceliğini güzel olarak bırakmayan bir güzellik, ancak ona geldi ve onun işleyicisini bırakmayan bir dibace (önsöz).

11- Sana gülerek çiçek gözüyle bakmayı sürdürdü, çünkü bahar yağmurundan bir göz/pınar ağlayarak geceyi geçirdi.

Ayrıca şair başka bir şiirinde tasviri şöyle kullanmıştır: ³⁸⁷ (Basît)

- 19 فَلِلْحَاظِ وَاللَّاسْمَاعِ مَا أَفْتَرَحَتْ مِنْ وَجْهِ شَادِنِهَا أَوْ صَوْتِ شَادِيهَا
 20 إِذَا الْعَزِيمَةُ عَنِ فَرْطِ الْعَرَامِ ثَنَتْ قَلْبًا تَنْقَى لَهَا عُصْنَ فَيُنِّيهَا
 21 رِيمٌ إِذَا جَلَبَتْ حَيْنًا لَوَاحِظُهُ لِلنَّفْسِ حَيًّا بِحَدِّيهِ فَيَحْيِيهَا
 22 حِنَايَةَ طَرْفُهُ الْمُحَوَّرِ جَاءَ بِهَا وَرَأْسُ عَارِضِهِ الْمُحَضَّرِ آسِيهَا

³⁸⁶ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 234; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 23.

³⁸⁷ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 235; er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 23.

19- *Yavru ceylan veya şarkıcısının sesi açısından bakışların ve kulakların öğütlediği şeyleri vardır.*

20- *Kararlılık aşırı sevgiyi kalpten sakındırdığı zaman, bir dal onun için eğilir ve ona övgüde bulunur.*

21- *Bir ceylanın bakışları bir can için bir ölümü getirdiği zaman, canlı olarak, yanaklarıyla ona hayat verir.*

22- *Onun etkili bakışı cinayeti getirdi, yeşeren yanağı da üzüntüsüne galip geldi.*

Şair, bu bahçenin güzelliklerine yeni bir unsur da katar ki bu unsur, güzelliğiyle neşelenen alıcı beşerî güzellikte ifadesini bulur. Şair, bu bahçenin genişliği içerisinde canlı ve aktif bir şekilde giriş yapar ve bahçeye bakanların kalplerini etkilemeye başlar.³⁸⁸

Ayrıca şair başka bir şiirinde tasviri şöyle kullanmıştır: ³⁸⁹ (Basît)

25 وَخُنُّ فِي جَنَّةٍ لَا ذَاقَ سَاكِنِيهَا بَأْسًا وَلَا عَرَفَتْ بُؤْسًا مَعَانِيهَا
26 سَمَاءُ دَوْحٍ تَرَدَّدَ الشَّمْسُ صَاغِرَةً عَنَّا وَتُبْدِي نُجُومًا فِي نَوَاجِيهَا
27 تَرَى الْبُدُورَ بِهَا فِي كُلِّ نَاحِيَةٍ مَمْدُودَةً لِلنُّجُومِ الزُّهْرُ أَيَّدِيهَا

25- *Ehlinin cesurca tatmadığı ve onun köşklerini bilme sıkıntısı çekmediği bir cenneteyiz.*

26- *Geniş ağaçların/çadırın seması Güneşi küçük düşmüş olarak bizden geri çeviriyor ve onun etrafındaki yıldızları ortaya çıkarıyor.*

27- *Önünde parlak yıldızlar için genişletilmiş her tarafta dolunayları görürsün.*

Bahçe tablosu daha da büyür ve genişler. Öyle ki Dimaşk (Şam) bir cennete dönüşür. Burada şair cennetin özelliklerinden yaptığı bazı alıntılarla dikkat çeker. Bu

³⁸⁸ er-Raķîb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l- 'Aşri 'l-Eyyûbî*, s. 24.

³⁸⁹ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 236-237.

özellikleri şehre yansıtır. Ayrıca kasidedeki kişiselliğin belirtilerine, şairin muhatabın vicdanıyla konuşmasına ve şehri tasvirinin oradaki anılara başvuruşunun ve oraya özlem duyuruşunun bağlamında gelmesine rağmen, İbnü'd-Dehhân kasidede söylediğine göre, haricî tasvir esnasındaki sınırdaki kalmakta, kara günleriyle ilgili şikâyet ve duygularına yönelik olarak tabiat unsurlarına görev verme boyutuna geçmemektedir. Bu nedenle bu şikâyet doğal manzarayla en ufak bir bağlantı kurulmadan kasidenin sonuç kısmında ayrıca açığa çıkarılmıştır.³⁹⁰

İbnü'd-Dehhân insanların bazı davranışlarını ve sıfatlarını tasvir ederken insan tasvirlerini de kullanmıştır. Kadın dünyasından esinlenen tablolarla dikkat çeker bir şekilde alaka kurduğu görülmektedir. Bu, eşinden uzak kalması ve sürekli yolculuk yapması nedeniyle onun istikrar ve sükûnete ihtiyaç duyduğuna işaret eder. Güzel huylar bakire kızlardır. Onun kasideleri de aynı şekilde bakire, masum ve akıllı bir genç kızdır. Şiirlerini methettiği kişiye nikâhlanmış ve ona vermiştir. Sevinç geceleri bakire genç kızlardır ve yardımsever kadınlarıdır. Hüzün geceleri de boşanmış kadınlarıdır. Bitki, yeryüzündeki yağmur bulutlarının emzirdiği cenindir. Sancaklar, methedilenin görüşünü aşlar ve benzersiz ve ikiz bir zafer üretir.³⁹¹

Onun şiirinde tablo, anlık görüntüler ve bir eksen etrafında dönen entegre görüntüler arasında değişmektedir. Bir güzellik havası veren yeni bir sanatsal kalıpta büyütülmüş bir tablo oluşturmak için bir araya geliyor ve birbirini destekliyorlar. Bunun için kişileştirme, antropomorfizm (bedene büründürme), hareket, renkler ve sesler gibi farklı retorik renkleri ve sanatsal oluşumları seçmiştir. Bazı beyitlerinde güzel tablolar art arda geliyor:³⁹² (Vâfir)

طَيَّا	اللَّدَاتِ	بَعْدَهَا	طَوِينَا	وَحِيَّا	مَنْزِلَةً	اللَّهِ	سَقَاهَا	1
فَيَّا	كَانَ	فِيهَا	كَأَنَّ	تَقَصَّتْ			وَأَيَّامًا بِقُرْبِكُمْ	2
عَلَيَّا	فَتُمْلِيهِ		أَوَاجِهُهَا	حَدِيثًا	لَكُمْ	الرِّيَّاحِ	أَرَى عِنْدَ	3

³⁹⁰ er-Raķīb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 24.

³⁹¹ Bkz: İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 29,126,131,162; er-Raķīb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 42

³⁹² İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 150; er-Raķīb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s.

4 أَغَارُ إِذَا الْعُصُوفُ صَعَتُ إِلَيْهَا مَخَافَةَ أَنْ سَتَّحِكِي مِنْهُ شَيْئًا
 5 إِذَا هَبَّتْ أَحْمَلُهَا زَفِيرًا فَيَرْجِعُ وَقُرْهَا طَيِّبًا وَرِيًّا
 6 كَأَنَّ بِهَا حِدَارًا مِنْ رَقِيبٍ فَتَسْرِي خِيفَةً لَيْلًا إِلَيَّا

1- Allah ona mertebe ve hayat olarak hayırlısını versin. Ondan sonra lezzetlerin üzerine sünger çektik.

2- Sanki yaşam onun içinde kaybolup/gölge olup (gölgesinde kaldı) giderken, sizin yanınızda günler geçip gitti.

3- Karşı karşıya kaldığım rüzgârın yanında size ait bir konuşma görüyorum ki onu bana yazdırıyor.

4- Ondan bir şey anlatacak korkusuyla dallar ona kulak verdiği zaman (ona doğru eğilirken) ben kıskançlık yapıyorum.

5-(Rüzgâr) estiği zaman ona bir inilti yüklüyorum, onun boşluğu/ağır yükü hoş ve güzel bir koku ile geri dönüyor.

6- Sanki onda gözleyenden (gelen) bir tedbir var ve gece korkarak bana gelecek.

Tablo, beyitlerin genel örüntüsünü besler ve şairin ruh haline uygun art arda sanatsal ritimler çizer. Bunlar, sıkıcı detayların monotonluğunun ötesine geçen güzel imalara sahiptir. Manaları hissedilir derecesine çıkararak teşhise ve tecessüm etmeye dayanmaktadır. Bunlarda, peş peşe gelen hareketler, kısık sesler ve temiz kokular birbiri içine girmiştir. Güzelliği, kolay ve şeffaf sözler, akıcı ve yumuşak terkipler, tatlı ve dalgalı musikiyle ikiye katlanıyor. Onun dalların sallanmasını, meyvelerinin yere düşmesini ve bu meyvelerin rengini ve tadını tasvir ettiği güzel bir bağlamda hareketlilik, renklilik ve zevk vardır.³⁹³ (Basît)

³⁹³ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 237; er-Rakîb, *Şua 'râ Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 45

- 28 إِذَا الْعُصُونُ هَزَزْنَاهَا لِنَيْلِ جَنِّي صَارَتْ كَوَاكِبِهَا حَصْبًا أَرْضِيهَا
 29 مِنْ كُلِّ صَفْرَاءٍ مِثْلُ الْمَاءِ يَانِعَةً تَحَالَهَا جَمْرٌ نَارٍ فِي تَلْطِيبِهَا
 30 لَدِيدَةُ الطَّعْمِ تَحْلُو عِنْدَ أَكْلِهَا بِهِئُهُ اللَّوْنِ تَحْلَى عِنْدَ رَائِيهَا

28- Ürününü elde etmek için dalları silkelediğimiz zaman, onların yıldızlarının (gezegenlerinin) arazisi çakıl oldu.

29- Kızılaşmasında bir ateşin kuru sandığı bir allık, her sarının su gibisi (berrak ve saf olanı) vardır.

30- Yemeğin lezzetlisi yerken tatlı olur, rengin güzelliği görünce hoş olur.

Ayrıca başka şiirinde şöyle demiştir:³⁹⁴ (Basît)

- 13 نَشْوَى يُعِينِي لَهَا وَرَقُ الْحَمَا مِ عَلَى أَوْرَاقِهَا وَيَدُ الْأَنْوَاءِ تَسْقِيهَا
 14 صَفَا لَهَا الشَّرْبُ فَاحْضَرْتُ أَسَافِلَهَا حَتَّى ضَفَا الظِّلُّ وَابْيَضَّتْ أَعَالِيهَا
 15 وَصَفَّقَ النَّهْرُ وَالْأَغْصَانُ قَدْ رَفَصَتْ فَنَقَطَتْهُ بَدْرٌ مِنْ تَرَاقِيهَا

13- Yağmurların eli onu sularken, sallanan birisi için yapraklarının üzerinde gri güvercin şarkı söylüyor.

14- İçmeyi ona tahsis etti ve gölge çoğalıp en yüksekleri beyazlaşınca kadar onun en aşağıları yeşerdi.

15- Dallar raksederken nehir alkışladı ve terakisinden bir inci ile onu benek benek yaptı.

Ağaç dalları için dalgalı ve eğilen bir hareketle güzel ses arasını harmanlayarak teşhis çerçevesinde güzel bir tablo çizmektedir. Burada ağaç dalları, güvercinlerin kendisi için şarkı söylediği, nehrin alkışladığı ve toprağın harekete geçtiği neşeli bir genç kız olarak görülmektedir.³⁹⁵

³⁹⁴ İbnü'd-Dehhân, *Dîvânu İbnü'd-Dehhân*, s. 235.

³⁹⁵ er-Rakîb, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Aşri'l-Eyyûbî*, s. 45.

SONUÇ

İslâm dünyası hicrî altıncı yüzyılda Haçlıların saldırıları başta olmak üzere çalkantılı bir dönemden geçmiştir. Bu süreçte Müslümanların kaleleri yıkılmış ve Müslüman halk Haçlıların işgalı altında kalmıştır. Haçlıların saldırıları ve bu saldırılara Selâhaddîn Eyyûbî gibi Müslüman komutanların karşı koymaları dönemin şiirini etkisi altına almış, şiire zengin bir malzeme sağlamış ve bu vesileyle şiir önem kazanmıştır. Dönemin güçlü şairleri arasında olan İbnü'd-Dehhân da bu dönemde şiiri en güzel şekilde kullananlar arasında olmuştur. Dolayısıyla Müslüman komutanlardan başta Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kahramanlığından etkilenmiş ve onun kahramanlığını methetmiştir. Aynı şekilde Nureddin Zengî, Kadı Ebû Ali Abdürrahîm el-Beysânî, Nâsıruddîn Muhammed b. Şirkûh, Esedüddîn b. Nâsıruddîn, Hakîm b. Nekkâş, İbn Ebî Asrûn, Musul Veziri Cemâlüddin, Salih b. Rüzîk ve Saduddin Mesud'un kahramanlıkları ve güzel vasıflarını övmüştür. Ayrıca şairin dîvânı içinde yaşadığı çağın birçok olayını yansıtan bir ayna misalidir. Bu bakımdan onun divanının, dönemin olaylarını güvenilir bir şekilde kaydeden tarihî bir belge niteliği taşıdığı düşünülebilir.

İbnü'd-Dehhân, şiirinde zorlanmayan doğal bir şairdir. Bazen sanatın süsleri onu etkisi altına alsada da, bunlar son derece tabii ve harikadırlar. Döneminde medih, fahr, mersiye, şekvâ, gazel vs. bilinen söz sanatlarını kullanmıştır. Ancak çağında çok yaygın olmasına rağmen hiciv sanatından uzak durmuştur. Bu husus şairin şahısları ve toplumları yerme alışkanlığına sahip olmadığını, bu tutumdan ve ruh halinden hiç hoşlanmadığını, olayların ve kişilerin olumsuz yönlerini görmezden gelip daha çok olumlu yönlerine odaklandığını, hoşgörülü ve pozitif bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

İbnü'd-Dehhân; şiirlerinde kolay ve anlaşılır olma, tasvirî unsurlara özen gösterme ve kendinden öncekilerin şiirsel deneyimlerinden yararlanma eğiliminde olan bir şairdir. Nitekim İbnü'd-Dehhân'ın Dîvân 'ını inceleyen kişi el-Mütenebbî'nin etkisini açık bir şekilde fark eder. Zira onun bazı kasidelerini inceleyen kişi, onun unsurları arasında gizli olmayan psikolojik ve manevi bağlar olduğunu ve bunu

yaparken de geleneksel çerçeve dâhilinde gerçekleştirdiği bağlam ve duygu içindeki birliğe değindiğini görür.

İbnü'd-Dehhân'ın dîvân'ında 1289 beyitten oluşan 43 kaside, 17 Mukatta' ve 8 Dûbeyt ayrıca bunların dışında Dîvân'a eklenen ve Abdullah el-Cebûrî tarafından hazırlanıp derlenen 118 beyitten oluşan 4 kaside ve 2 Mukatta' 2 Dûbeyt daha bulunmaktadır. Ayrıca şiir dîvânının, kendisi tarafından mı derlendiğini yoksa kendisinden sonra mı derlendiği bilinmemektedir. Nitekim İbnü'd-Dehhân'ın dîvânında özellikle de gözlerinin açıldığı, çocukluğunu ve oyun çağını geçirdiği Musul'da nazmettiklerinde hayatının ilk dönemleriyle ilgili bir şiir bulunmamaktadır. Bu durum da onun şiirinin azımsanamayacak kısmının kaybolduğu ihtimali bulunmaktadır. Zira divanı tahkik eden el-Cebûrî'nin yazma eserin orijinalinde geçmeyen, edebiyat ve tarih kitaplarında geçen üç makta ve dört kasidesini bulmuş olması da bunun delilidir.

Edebî üslubu çeşitli anlatım yöntemleri, çokça icra edilen söz sanatları ve edebi tasvir gibi tarzlar teşkil eder. İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerinde lafız, diyalog, tablo ve ritim cinsinden şiirsel inşa unsurları birbirini desteklemektedir. Şair, bazı beyitlere hoş bir simetri katan bir uyum ortaya koymuştur. Mahreçlerinde yakınlık ya da benzerlik olan ince harfleri çok tekrar etmiştir. Bu da şiire lafızlarla içeriğin bir harmoni oluşturduğu tatlı bir musiki katmıştır. Ayrıca İbnü'd-Dehhân da birçok şiirinde Kur'ân-ı Kerîmden iktibasta bulunmuştur. Şair şiirindeki edebî üslubuna zenginlik katmak üzere iktibas sanatından yardım almayı hedeflemiş ve bu meyanda daha çok Kur'ân ayetlerinden iktibasta bulunmuştur.

Edip ve şairlerin vazgeçilmezlerinden olan teşbih sanatının birçok çeşidine İbnü'd-Dehhân da sık sık müracaat etmiştir. Şiiri güzelliklerle süslemenin öneminin farkında olarak kendi özgün manalarını teşbih sanatının kalıplarında formüle etmiştir. Aynı şekilde İbnü'd-Dehhân divanında tıpkı teşbihte olduğu gibi istiare sanatının çeşitlerinden istifade etmiştir. Şair istiare sanatını çeşitli türleriyle, peş peşe ve anlam yüklü bir biçimde şiirlerine tatbik etmiş ve inkâr edilemeyecek zengin bir sanatsal söylem ortaya çıkmıştır. Yine aynı şekilde İbnü'd-Dehhân bazı şiirlerinde kinaye sanatından yararlanmıştır.

İbnü'd-Dehhân'ın şiirlerinde çokça rastlanılan bedi sanatların başında tıbâk ve mukâbele sanatı gelmektedir. Şair sadece tıbâk sanatıyla yetinmemiş, onun daha güçlü bir türü olan mukâbele sanatına da şiirlerinde yer vermiştir. Nitekim şiirlerinde işlediği tıbâk ve mukâbele sanatları kendisinin sanatsal üslubunu daha canlı ve zengin kılmıştır. Yine şair telmih sanatına müracaat ederek dinleyiciyi meraklandırmak, onda ilgi uyandırmak ve biraz da mukayeseler yaparak tefekküre teşvik etmeyi amaçlamıştır.

İbnü'd-Dehhân mübâlağayı şiirinde tatbik eden şairlerdendir. Manayı olduğundan daha cazip hale getiriyor oluşu, anlatımı daha diri kılması, şairin memduhun gözüne girmesinde ve bu sayede ihsan elde etmesine katkı sağlayacak cinsten olması mübalağa sanatını İbnü'd-Dehhân'ın eğilimi çerçevesindeki sanatlardan kılmış olmalıdır.

İbnü'd-Dehhân, manaları ve düşüncelerini açıklamak, duygu ve infiallerini dile getirmek üzere farklı türleriyle tasviri kullanmıştır. Beyitlerinde muzaffer orduya eşlik eden kuş tasviri de vardır. Bu kadim edebiyatta da bilindik bir tasvir olup Haçlı savaşları döneminde de bir grup şair tarafından tekrar edilmiştir. Şair, kendi psikolojisini ve yaşadığı sıkıntıyı ortaya çıkararak olumsuz anlamları belirtmek için doğal imgeler kullanabilmektedir. Bunlar sık sık methettiği kişiye olan sempatisi bağlamında gelmektedir. Şair, savaş tasviri ve ilgili konularda nadiren tabiat unsurlarını kullanmaktadır. İbnü'd-Dehhân insanların bazı davranışlarını ve sıfatlarını tasvir ederken insan tasvirlerini de kullanmıştır. Özetle hicrî altıncı yüzyılda düşünce hareketine katılan şair İbnü'd-Dehhân el-Mevsilî, emellerini ve acılarını dürüstçe ve samimiyetle manzum olarak dile getirmiştir.

KAYNAKLAR

- ‘Abdu’n-Nûr, Cebbûr, *el-Mu‘cem el-Edebî*, I. baskı, Beyrût: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1984.
- ‘Atîk, Abdulazîz. *’İlmu’l-‘Arûd ve’l-‘Kâfiye*. I. baskı., Beyrût: Dâru’n-Nahđati’l-‘Arabiyye, 2002.
- Abdulbâki, Muhammed Fuâd, *el-Mu‘cemu’l-Mufehres li’l-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I. baskı, İstanbul: el-Maṭba‘atu’l-İslâmiyye, 1982.
- Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed b. Dirhem, *Nuzhetu’l-Ebşâr bi Ṭarâifi’l-Ahbâr ve’l-Eşcâr*, Beyrût: Dâru’l-‘İbâd, 1431 h.
- Altuntaş, Halil - Muzaffer Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, X. baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.
- Bâ Maḥreme, Ebu Muhammedi’t-Ṭayyib b. Abdullah b. Ahmed b. Ali el-Hicrâni el-Ḥađramî eş-Şafii (ö. 947/1540), *Kılâdetu’n-Naḥr fî Vefeyâti A’yâni’d-Dehr*, thk. Bû Cuma Mukrî - Ḥalid Zevarî, I. baskı, Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2008.
- Bekkâr, Yûsuf Ḥuseyn, *Binâü’l-kasîde fî’n-Nakdi’l-‘Arabiyyi’l-Kadîm*, Beyrût: Dâru’l-Endelus, 1982.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâğat*, IV. baskı, İstanbul: MÜİFV, 2006.
- Bulut, Ali, *Belâğat Terimleri Sözlüğü*, I. baskı, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2015.
- Bulut, Ali, *Belâğat*, II. baskı, İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Cemâluddîn Muhammed B. Sâlim B. Vâsıl (ö. 697), *Muferricu’l-Kurub fî Aḥbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemâluddîn eş-Şeyal, Kâhire: Dâru’l-Kutubi ve’l-vesâiḳu’l-Ḳavmiyye, 1953.
- Ceyhan, Semih, “Zühd” *DİA*, İstanbul, 2013.
- Cübeyr, Ali Abd el-Hüseyn, “el-Bunyetu’l-iḳâiyye fî şî’r-i İbnu’d-Dehhân el-Mevşili”, *Mecelletun Külliyyetu’t-Terbiyyetu’l-Esâsiyye li’l-Ulûmi’t-Terbeviyye*

ve'l-İnsâniyye / Babil Üniversitesi Irak: Kâdsiye Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 2017, XXXIV, s. 589-600.

Çokyürür, Mehmet Zahid, “Arap Edebiyatında Hayalî Tasvir Üslubu ve Kur’ân Kıssalarındaki İzdüşümü”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (2022), s. 528-552.

Çokyürür, Mehmet Zahid, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden el-Habsî el-Umânî*, Konya: Eğitim Yayınevi, I. baskı., 2021.

Dayf, Şevki, *er-Risâ*, IV. bs., Kahire: Dâru'l-Me'arif, tsz.

Dayf, Şevki, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabî, Aşru'd-Duvel ve Imârât*, Kahire: Dâru'l-Ma'arif, 1980.

Durmuş, İsmail, “Teşbîh” *DİA*, İstanbul, 2011, XL, 553–556.

Ebû Şâme el-Mağdisî (ö. 665/1267) *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Aḥbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Şalâhiyye*, thk: İbrâhim ez-Zeybek, Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1997.

Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî (ö. 337/948), *Naḳdu's-Ş'ir*, I.bs., İstanbul: Matba'atu'l-Cevâib, 1302.

ed-Dehhân, Sâmi, *el-Medih*, V. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Ma'arif, tsz.

el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Ḥasen b. 'Abdillâh b. Sehl b. Sa'id b. Yahyâ, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, thk: Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, I. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İhyâ el-Kutubi'l-'Arabiyye, 1952.

el-Askerî, Ebu Ahmed Hasan b. Abdullah b. Sadi, *el-Masun fî'l-Edeb*, thk. Abdu's-Selam Muhammed Harun, I. baskı, Kuveyt: Matbaa Hükümeti'l-Kuveyt, 1984.

el-Câhız, Ebu Osman Amr b. Baḥr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdu's-Selam Muhammed Harun, VII. baskı, Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, 1998.

el-Câhız, Ebu Osman Amr b. Baḥr, *el-Ḥayevân*, thk. Abdu's-Selam Muhammed Harun, Beyrût: Dârû'l-Cil, 1965.

el-Cezerî, 'İzze'd-Dîn İbnu'l-Eşîr, *el-Lubâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, Beyrût: Daru Şâdir,

ts..

- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rifât*, I. baskı, Beyrût: Mektebetu Lübnan Sâhâtu Riyâdu's-Sulh, 1985.
- el-Cürcânî, Ebû Bekir Abdu'l-Kâhir b. Abdurrahman, *Esrâru'l-Belâğa*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Cidde: Dâru'l-Medenî, 1991.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzibu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'Ivağ Mur'ib, Beyrût: Dâru 'ihyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*, thk. Enes Muhammed eş-Şami - Zekeriya Cabir Ahmed, Kahire: Dâru'l-Ĥadîs, 1429/2008.
- el-Hafâcî, İbn Sinân, *Sirru'l-Feşâha*, I. baskı, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1982.
- el-Hâlebî, Şehâbeddîn Mahmud, *Hüsni't-Teveşşül ilâ Şinâ'ati't-Teveşşül*, thk: Ekrem Osman Yusuf, Irak: Dâru'r-Reşid, 1980.
- el-Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî el-Basrî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Maĥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâi, Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, tsz., I-VIII.
- el-Ĥamevî, Şehabuddîn Ebû Abdullah Yâ'kûb b. Abdullah er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II. baskı, Beyrût: Dâru Şâdir, 1977.
- el-Hâvî, Îlîyya, *Fennü'l-Vaşf ve Tetavvuruhu fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, Beyrût: Menşûrâtü Dâru's-Şarki'l-Cedîd, 1959.
- el-İşfahânî, Ebu Abdullah İmâdüddin el-Kâtib Muhammed b. Muhammed b. Hamid (ö. 1201), *Ĥaridetü'l-Ĥaşr ve Ceridetü'l-Aşr: Kısmu Şu'arai's-Şam*, thk: Dr. Şükri Feysal, Dimaşq: el-Maĥbaa el-Ĥaşimiyye, 1959.
- el-Kartâcennî, Ebü'l-Hasen Henüüddîn Hâzim b. Muhammed b. Hasen b. Muhammed (ö. 684/1285), *Minhâcü'l-Bülegâ' ve Sirâcü'l-Üdebâ'*, Thk. Muhammed Habîb İbnü'l-Hoca, III. Baskı, Tunus: Daru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, 2008.

- el-Kefevî, Ebu'l-Beka Eyyüb bin Musa, *el-Külliyât Mu'cem fi'l-Mustalahât ve'l-Furûki'l-Lugaviyye*, nşr. Adnan Derviş, Muhammed el-Mısıri. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- el-Mağdisî, Muhammed b. Ahmed, *Ahşenü't-Teķāsîm fi Ma'rifeti'l-Eķâlîm*, Leiden: Brill, 1906.
- Elmalı, Hüseyin, "Kasîde", *DİA*, İstanbul, XXIV, 562.
- el-Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn el-Kindî, *Dîvânu'l-Mütenebbi*, Beyrût: Dâru Beyrût, 1983.
- er-Raķîb, Şefîķ Muhammed Abdul Rahman, *Şua'ra Şâmiyyûn fi'l-'Asri'l-Eyyûbî*, I. baskı, Ürdün: Dâru Yâfâ el-İlmiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2009.
- er-Râzi, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Nihâyetü'l-Îcâz fi Dirâyeti'l-Î'câz*, thk: Nasrullah Hacımüftüoğlu, Beyrût: Dâru Şâdır, 2004.
- eş-Şafedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh (ö. 764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk: Ahmed el-Arnâvut – Türkî Mustafa, Beyrût: Dâru İhyâu't-Turâs, 2000.
- es-Sakkâr, Sâmi, "İbn Ebû Asrûn", *DİA*, İstanbul, 1999.
- es-Sekkâkî, Ebû Yakûb Yûsuf b. Muhammed b. Ali (ö. 626/1229), *Miftâhu'l-'Ulûm*, nşr. Naîm Zerzûr, II. baskı, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1987.
- et-Teftâzânî, Sa'duddîn Mesûd b. Ömer, *el-Muṭavvel Şerhu Telhîsî Miftâhi'l-'Ulûm*, thk. Abdülhamîd Hendâvî, III. bs., Beyrût- Lübnan: Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, 1434/2013.
- Altûncî, Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, III. baskı, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1999.
- Fethî, İbrahim, *Mu'cemu'l-Muṣṭalahâti'l-Edebiyye*, I. baskı, Şafâkes: et-Te'âdudiyye'l-'Ummâliyye li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 1986.

- Ḥabenneke el-Meydânî, Abdurrahman Hasan, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ ve Suverun min Taṭbîkatihâ bi-Heykelin Cedîdin min Tarîfin ve Telîdin*, I. baskı, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Ḥafâcî, Muhammed 'Abdi'l-Mun'im, *el-Edebi'l-'Arabî ve Târîhihi fi'l-'Aşrayni'l-Emevî ve'l-'Abbâsî*. I. baskı, Beyrût: Dâru'l-Celîl, 1990.
- Hamevî, Takyüddîn Ebûbekr b. Alî İbn Hicce, *Hizânetü'l-Edeb ve Gâyetü'l-Ereb*, thk. 'Îsâm Şakyû, Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2004.
- el-Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid el-Hâşimî (1878-1943), *Cevâhirü'l-Belâga fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, nşr. Yusuf Sameyli, Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, ty. s. 216.
- İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 328/940), *el-İkdu'l-Ferîd*, thk. Abdülmecid et-Terhînî, I. baskı, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1983.
- İbn Asâkir, Ebû Kâsım Ali b. Hasan b. Hebbe b. Abdullah b. Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, thk. Muhibuddin Ebû Said Ömer b. Garame el-Umrevî, Beyrût: Dâru'l-Fikir, 1995.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥasen el-Ezdî, *Cemheratu'l-Luğa*, thk. Ramzî Munîr Ba'lebekkî, I. bs., Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyâ er-Râdî, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, I. bs., thk. Muhammed İvaḍ Mur'ib vd., Beyrût: Dâru 'İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2001.
- İbn Ḥalliḳân, Ebu'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-'Ayân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân*, thk: İhsan Abbas, Beyrût: Dâru Şâdir, 1994.
- İbn Ḳayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Zürâî el-Cevziyye (ö. 751/1350), *el-Fevâid*, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, tarihsiz.
- İbn Keşîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Şihâbüddîn (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şiri, Beyrût: Dâru İhyâu't-Turaş el-Arabî, 1988.

- İbn Keşîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Şihâbüddîn (ö. 774/1372), *Tabakâtü'l-Fukahâi's-Şâfi'iyîn*, thk. Enver el-Bâz, Mansura: Dâru'l-Vefâ, 1425/2004.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *eş-Şi'r ve's-Su'arâ'*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2002.
- İbn Ma'sûm, Sadrüddîn Alî Hân b. Nizâmiddîn el-Medenî, *Envâru'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şükr, Bağdat: Matba'atu'n-Nu'mân-en-Necefü'l-Eşref, 1969.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Faḍl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-'Arab*, III.bs., Beyrût: Dâru Şâdir, h.1414.
- İbn Reşîk Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî el-Ḳayrevânî, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Naḳdih*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, V. baskı Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1981.
- İbn Sellâm el-Cumahî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm b. Ubeydillâh b. Sâlim el-Cumahî el-Basrî (ö. 231/846), *Ṭabakâtü Fuḥûli's-Su'arâ'*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Cidde: Dâru'l-Medeni, ty.
- İbn Ṭabaṭaba Muhammed Ahmed el-'Alevî, *'Iyâru's-Şi'r*, thk: Abbas Abdulsatir, II. baskı, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2005.
- İbn Taḡrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâluddîn Yûsuf b. Taḡrîberdî el-Atâbekî (ö. 874/1470), *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mıṣr ve'l Ḳâhire*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin, I. baskı, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1992.
- İbnu'l-Eşîr el-Halebî, Necmuddîn Ahmed b. İsmail (ö. 737), *Cevheru'l-Kenz Telhîsu Kenzi'l-Berâ'a fî Edevâti Zevi'l-Yerâ'a*, thk. Muhammed Zaḡlul Sellâm, İskenderiye: Menşetü'l-Maârif, 2009.
- İbnu'l-Eşîr, Ziyâuddîn, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedvî eṭ-Ṭabâne, Kahire: Dâru Nahḍati Mısr li't-Ṭıbâ'ati ve'n-Neşr, tsz., I-IV.

İbnü'l-Eşîr el-Cezerî, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *et-Târihu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye (bi'l-Musil)*, thk. Abdu'l-Kâdir Tuleymat, Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Hadiße, Bağdâd: Mektebetü'l-Müsennâ, 1963.

İbnü'l-Eşîr el-Cezerî, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ömer Abdusselam Tedmuri, I. baskı, Beyrût: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabi, 1997.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679), *Şezzerâtü'z-Zeheb fi Aḥbâri men Zeheb*, thk. Maḥmûd el-Arnaût. Beyrût: Dâr İbni Keşîr, 1986.

İbnü'l-Kalânîsî, Ebü Ya'lâ er-Reîsülecel Mecdürrüesâ el-Amîd Hamza b. Esed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî et-Temîmî (ö. 555/1160), *Târihu Dımaşk*, tkh. Süheyl Zekkâr, I. baskı, Dımaşk: Dâr Hassân, 1403/1983.

İbnü'l-Kıftî, Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî (ö. 624 h.), *İnbâhü'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nühât*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, I. baskı, Kahire: Dâru'l-Fikir el-Arabiyye ve Beyrût: Müessesetü'l-Kutub eş-Şekâfiyye, 1986.

İpekten, Haluk, "Gazel" *TDV*, İstanbul, 1996, XIII, 440–442.

İsmâil Paşa el-Bağdâdî (1839-1920), *Hediyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âşâru'l-Muşannifîn*, İstanbul: Vekâletü'l-Me'ârif, 1951.

Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yedi Gece Kitapları, 2001.

Kılıç, Mustafa, Haçlıların Dimyat Muhasaraları ve Eyyübîlerin Mücadeleleri, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII (2007), sayı: 4.

Maḥlûb, Ahmed, *Mu'cemu Muştalahâti'n-Nakdi'l-'Arabi'l-Kadîm*, I. baskı, Beyrût: Mektebetu Lübnan Nâşirûn, 2001.

Maḥlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'n-Nakdi'l-'Arabi'l-Kadîm*, I. baskı., Bağdat:

- Dâru'ş-Şuûni's-Şakâfiyyeti'l-'Amme, 1989.
- Maflûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-Belâgiyye ve Ta'avvurihâ*, I. baskı, Beyrût: ed-Dâru'l-'Arabiye li'l-Mevsû'ât, 2006.
- Mesud, Cubrân, *er-Râid*, II. baskı, Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyin, 1967.
- Mohammad Mohammadı, *Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Bir Portre İbn Matuk ve Şiirleri*, Konya, Palet Yayınları, 2024.
- Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifn*, I. baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1993.
- Pekparlatır, Selçuk, *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*, Konya: Palet Yayınları, 2019.
- Reşid, Nâzım, “İbnü'd-Dehhân - eş-şa'iru'l-veşşâh” *el-Mevrid, Mecelletün Turâşiyetün Faşliyyetün*, Bağdat: 1985, XIV, sayı 1, s. 66-76.
- Sa'leb, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Yesâr eş-Şeybânî (ö. 291/904), *Qavâ'idü's-Şi'r*, thk. Ramazan Abdu'ttevvâb, 2. bs., Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1995.
- Samancı, Yusuf Sami, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî (ö. 654/1256), *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*, Haydarâbâd-Dekken: Meclis Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1952.
- Şensoy, Sedat, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bûrînî ve Dinî Şiirleri*, Konya: Palet Yayınları, 2019.
- Şeşen, Ramazan, “Eyyübîler”, *DİA*, İstanbul, 1995.
- Şeşen, Ramazan, “Selâhaddîn-i Eyyübî”, *DİA*, İstanbul, 2009.
- Şeşen, Ramazan, *Selâhaddîn Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1983.

- Tasa, Muhammed, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, I. baskı, Konya: Adal Ofset, 2013.
- Tasa, Muhammed, *İbn Semmân ve Şiirleri*, I. baskı, Konya: Adal Ofset, 2007.
- Tomar, Cengiz, “Talâi‘ b. Rüzzi‘k”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 495-496.
- Toprak, M. Faruk, “Mersiye”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 215-217.
- Umâre el-Yemeni, *Kitâbu'l-Nüketü'l-Aşriyye fî Aḥbâri'l-Vizerâi'l-Mışriyye*, taşih: Hartwig Derenbourg, Ḳâhire: Mersev, 1897.
- Vehbe, Mecdî, Kâmil el-Mühendis, *Mu‘cemu'l-Muştalahâti'l-‘Arabiyye fî'l-Luġati ve'l-Edebi*, II. bs., Beyrût: Mektebetu Lubnân, 1984.
- Yakûb, Emîl Bedî‘, *el-Mu‘cemu'l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûḍ ve’l-Ḳâfiye ve Funûni’ş-Şi‘r*, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1411/1991.
- ez-Zebidi, Murtaḍâ, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Ḳâmûs*, II. baskı, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2012.
- ez-Zehebî Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihü’l-İslam ve Vefeyati’l-Meşahiri ve’l-A‘lam*, thk. Ömer Abdusselam Tedmuri, I. baskı, Beyrût: Dâru’l-Kitabi’l-‘Arabi, 1987.
- ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, thk: Beşşâr Avvâd Ma‘rûf vd., Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1984.
- ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Mahmud b. ‘Amr b. Ahmed Cârullah, *Esâsu’l-Belâġa*, Thk. Muhammed Bâsel ‘Uyûn es-Sûd, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1998.
- ez-Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dımaşķî (ö. 1976), *el-A‘lâm*, VII. baskı, Beyrût: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn, 2002.